

इत्युक्ते सुमुखो हंससेनापतिर्विनयादभिप्रणम्यैनमुवाच—

महेन्द्रकल्पेन सह त्वया संभाषणोत्सवः ।

इति दर्शितसौहार्दे कस्य नातिमनोरथः ॥ ८४ ॥

आभिधम्मसूत्रसङ्ग्रहः

संस्कृत

कोसलबिकुलजेन धम्मनन्देन कता

नवनीतटीका

महाबोधिसभा

सागरनाथ, बनारस.

बुदाब्द २४८५, क्रिस्ताब्द १९४१.

इत्युक्ते सुमुखो हंससेनापतिर्विनयादभिप्रणम्यैवमुवाच-

महेन्द्रकरुपेन सह त्वया संभाषणोत्सवः ।

इति दर्शितसौहार्दे कस्य नातिमनोरयः ॥ ८४ ॥ ..

इत्युक्ते सुमुखो हंससेनापतिर्विनयादभिप्रणम्यैनमुवाच—
 महेन्द्रकल्पेन सह त्वया संभाषणोत्सवः ।
 इति दार्शितसौहार्दे कस्य नातिमनोरथः ॥ ८४ ॥

FOREWORD

BY

Dr. N. N. Sen Gupta, M. A., Ph. D. (Harvard)
Professor and Head of the Department of Philosophy,
University of Lucknow.

It was on a rainy July evening in 1907 that I had the privilege of meeting Professor Kosambi for the first time. I had just joined the National College organised by the National Council of Education, Bengal. One of the subjects open to the students was Pāli. I had taken it up with some degree of intellectual curiosity which, however, was not unmixed with the youthful desire to know something which others did not know. In fact, with the exception of a number of leading scholars, the general ignorance about the contents of Pāli literature at that time was colossal. When I told an elderly friend of mine that I had taken up Pāli, he said: "Your institution is new. It has not certainly got all the machinery needed for the purpose. I would rather have you go to a regular cotton mill." Pāli, for him, was associated with weaving. I still recall the attitude of solemn dignity with which I attempted to dispel his ignorance on the foundation of two lectures of Professor Kosambi that I had attended up to that time. The educated opinion was but

imperfectly aware of the portion of our intellectual and spiritual heritage conserved in the Pali language Professor Kosambi has played a leading role in spreading a sound knowledge of the language and in awakening a deep intellectual interest in the subject that we find among the academic population of to-day.

Later in life I have often turned to the leading concepts of Buddhist thought in the context of my studies in Philosophy and Psychology. I have often returned with a sense of bafflement as I failed to match the ancient psychological ideas with the new psychology of the West. I did not possess a living touch with Buddhism and much of the commentary left but an ill-defined notion in my mind. I had always thought that the usual exposition given by the scholars of to-day of the Buddhist psychology was perhaps somehow out of focus.

I believe that our ancient thinkers who gave their life in the culture of the various attitudes and fundamental outlooks must have gone beyond the common and obvious analysis of the mental life. The descriptions which seem futile and trite to me must possess a deeper meaning. I have discerned in some instances possible interpretations that appeared to be significant. But such reading of new meanings can be lifted out of the realm of speculation only on the basis of a commentary that could convey the spirit of the old world and at the same time make it significant to the

new settings of life. It was, therefore, with a feeling of delight that I greeted the suggestions of my venerable teacher that he was willing to prepare a commentary of this very important book to which every one who approaches Buddhist psychology must sooner or later turn.

Few can help us better in this field than Professor Kosambi. His power of keen analysis and his entire freedom from the 'idols' both of 'the cave' and 'market place' lend added authority to his interpretations. I feel confident that our path in the reconstruction of the Buddhist psychology will be rendered smooth and easy by Professor Kosambi's commentary published in this volume.

The University,
Lucknow,
August, 1941.

N. N. Sen Gupta.

PREFACE

Those who are interested in Pali studies know quite well that the little book *Abhidhammatthasangaha* is indispensable as a guide to the study of the *Abhidhamma Pitaka*. So I was told when struggling with my Pali studies at the Vidyodaya Vidyalaya in Colombo. I took up a copy of Devamitta Maha Thera's edition of the *Abhidhammatthasangaha* and tried to understand it but the task was, at that time beyond my powers.

During the same period I wanted to gain some knowledge of the Buddhist *samadhi*. A young *Bhikkhu* named Piyarātana gave me a copy of the *Visuddhimagga* in Burmese characters saying that it contained everything about *Samadhi*. I learned the new characters and was able to read the book though without any real understanding at first. But I did not give up the labour, reading the book again and again on occasion slowly brought both understanding and appreciation.

I went to Burma for the second time in December 1904, and lived for about four months in the Sagain hills where I continued my study of the *Visuddhimagga* together with the practice of *samādhībhavanā*.

In the summer of 1905 I found pure water and edible food very difficult to obtain in the hills and was obliged to come down to Mandalay. But even

only to show my own initial difficulties in reaching, a proper appreciation of this excellent work of Anuruddhacarīya

Had anyone pointed out to me at the very beginning the similarities between this book and various portions of the *Visudhimagga*, my task would have been much easier. But I had to struggle on unaided and it took me comparatively long to grasp its meaning. Therefore, in order to help the student, I have given all the appropriate references in this *Tikā*. With their aid I believe, the student will be able to overcome his own difficulties. He will find it possible not only to understand the text of the *Abhidhammatthasangaha*, but he will also gain a much more general knowledge of the *Abhidhamma*.

Properly read, this book must serve as a guide to the further study of the *Abhidhamma Pitaka* of which very little will be known to anyone who reads the *Abhidhammatthasangaha* alone. This *Tikā* of mine will help him to move further and I hope to enjoy his studies much more.

The edition of the text is essentially the same as my former edition, published by the Gujarat Vidyapith Ahmedabad, in *Samvat* 1979. There are a few small changes. The first sentence of paragraph 20 chapter 9 is transferred to the end of the preceding paragraph. Besides the authorities cited in the previous edition I have consulted two more sources an edition by Pandit

Ledy Sayadaw. But he has spent most of his time in finding faults with the *Vibhāvant*, and enumerates them prominently as if that were his main purpose. It can be said that this method has not improved his work very much had he left the *Vibhāvant* alone, he might have done better.

I have followed the explanations of these two commentaries as well as those found in the *Visuddhimagga* and other Pāli works of a similar nature. I have composed this short commentary of my own keeping in mind the interest of those who study by themselves.

As regards the typography, I have followed the same method as that used in my edition of the *Visuddhimagga*. Only two kinds of type are used bold for the text or words quoted from the text, and the smaller ones for the *Tika*. Those headings which are in smaller type are mine and belong to the *Tika*.

The twenty-four *Paccayas* of the *Patthana* are briefly explained in the eighth chapter of this book. Because these might not suffice to give a clear idea of the *Patthana*, two small chapters from the *Tika-Patthana* have been added as an appendix. This should not only explain the *Paccayas*, but will further facilitate the study of the *Patthana*.

Since the publication of my edition of the *Abhidhammatthasangaha* text I had contemplated writing a short commentary on it such as the present. But it

was difficult to find a publisher. Mr. L. R. Kulkarni of Nagpur, who read my edition of the *Abhidhammatthasaṅgaha*, several times requested me to write a short commentary on it. He was prepared to copy it out and have it printed on a duplicating machine. But being preoccupied with other tasks I could not take up the work at that time. Moreover, the difficulty of correcting the proofs would have had to be overcome, as Mr. Kulkarni and I did not live in the same place.

In January of this year my friend Dr. N. N. Sen Gupta came to Benares to attend the Science Congress and was kind enough to call on me here at Sarnath. He requested me to write this *Tīkā*, offering to bear the cost of publication himself. Thus the merit of the *Tīkā* seeing the light goes to him.

Sarnath,
August 25, 1941. }

D. Kosambi.

ABBREVIATIONS and REFERENCES

वि = विसुद्धिमग्नो (Bharatiya Vidya Bhavan, Andheri Bombay) The references are to the chapters and paragraphs

धम्म = धम्मसङ्गणि (Bhandarkar Oriental Series, Poona 4) The references are to the paragraphs

धम्मपद The references are to the stanzas
विमावनी सी (The Sinhalese edition, Maha-Bodhi Press, Colombo, 1933)

विमावनी म (The Burmese edition, Zabu Meit Swe Press, Rangoon, 1939)

परमत्थदीपनी (Kavi Myahma Press, Rangoon, Burmese Era 1292)

The references to these three editions are to the pages

अभिधम्मत्थसङ्ग्रह (This edition) The references to the chapters and paragraphs have no letters

The remaining references are to the new Siamese edition of the Tipitaka, to the volumes & pages If the book is in a single volume, the page number alone is given

All the references are put in square brackets

(15)

ERRATA

Page	Line	असुद्धं	सुद्धं
११	१९-२०	सहेतुककुसलचित्तानि	सहेतुककुसलाव्याकृत- चित्तानि
१७१	६	ताम्पि	तम्पि

अभिधम्मत्थसङ्ग्रहो

नवनीतटीका

पठमो परिच्छेदो

चित्तसङ्ग्रहविभागो

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुदस्स

१. सम्मासम्बुद्धमतुलं ससद्धम्मगणुत्तमं ।

अभिवादिय* भासिस्सं अभिधम्मत्थसङ्ग्रहं ॥

तत्थ बुत्ताभिधम्मत्था चतुधा परमत्थतो ।

चित्तं चेतसिकं रूपं निव्वानमिति सच्चथा ॥

सद्धम्मो ति भगवता स्वाक्खातो धम्मो । गणा ति नद्धा. तेनु यो उत्तमो भगवतो नाक्कत्तद्धो सो गणुत्तमो । सद्धम्मेन गणुत्तमेन च सद्ध अतुलं सम्मासम्बुद्धं अभिवादिय वन्दित्वा अभिधम्मत्थ-सङ्ग्रहं भासिस्सं. भासित्तामां ति । तत्थ अभिधम्मं ताव ये अत्था (पदार्थाः) बुत्ता पकासिता, ते सच्चथा परमत्थतो. चित्तं, चेत-
देव होन्ति ।

तथ चित्त इमस्मिं येव पठमपरिच्छेदे निदिष्टं । चेतसिकं ति चेतसिकधम्मजात । चेतसिकान सङ्गहो दुतिषपरिच्छेदे कतो । रूपं छट्टपरिच्छेदे निदिष्टं, तस्स च अन्ते निब्बान वणिणत ।

२. तथ चित्तं ताव चतुर्विधं_ होति, कामावचरं, रूपावचरं, अरूपावचरं, लोकुत्तरञ्चेति ।

इदानि चित्तविभागे दस्सेन्तो, तथ चित्तं तावा ति आदिमाह । कामा अवचरन्ति एत्थ, बाहुल्लेन पवत्तन्तो ति कामावचरभूमि । तस्स विसेसतो पवत्तमान चित्तं कामावचरं ति बुच्चति । रूपावचरं ति भानभूमिचित्तं । त रूढिहवसेन रूपावचर ति बुत्त । अरूपावचरं ति आकासानञ्चादिआयतनगत चित्तं । तेषु आयतनेषु सब्बसो रूप अत्थ गच्छति, तस्मा तानि अरूपावचरानि । तेहि सम्पयुत्तं चित्तं अरूपावचर ति । लोकुत्तरा नाम चत्तारो अरियमग्गा, चत्तारि च मग्गफलानि । तेहि सम्पयुत्तं चित्तं लोकुत्तरं चित्तं ति वेदितब्बं ।

कामावचरा, रूपावचरा, अरूपावचरा ति इमा तिस्सो भूमियो पञ्चमपरिच्छेदे निदिष्टा [५ । ३-७] । ता ततो जानितब्बा । लोकुत्तरभूमि पन, चत्तारो मग्गट्ठा, चत्तारो च फलट्ठा ति अट्टअरियपुग्गलवसेन अट्टविधा ति वेदितब्बा ।

अकुसलचित्तानि

३. तथ कतमं कामावचरं ? सोमनस्ससहगतं दिट्ठिगतसम्पयुत्तं असह्वारिकमेकं, ससह्वारिकमेकं, सोमनस्ससहगतं दिट्ठिगतविष्णयुत्तं असह्वारिकमेकं, ससह्वारिकमेकं, उपेक्खा-

सहगतं दिट्टिगतसम्पयुत्तं असह्वारिकमेकं, ससह्वारिकमेकं, उपेक्खासहगतं दिट्टिगतविप्पयुत्तं असह्वारिकमेकं, ससह्वारिकमेकं ति इमानि अट्ट पि लोभसहगतचित्तानि नाम ।

तत्थ कतमं कामावचरं ति, तस्मिं चतुच्चिधे चित्ते कतन कामावचरचित्तं ? अट्टकथानु, अदिट्टजोतनापुच्छा, दिट्टसंसन्दनापुच्छा, विमतिच्छेदनापुच्छा, अनुमतिपुच्छा, कथेतुकम्यतापुच्छा ति पञ्चविधा पुच्छा आगता* । तत्थ, पकतिया लक्खणं अदिट्टं होति अविभावितं, तत्स जाणाय विभावनाय पड्हं पुच्छति, अयं अदिट्टजोतनापुच्छा । पकतिया लक्खणं जातं होति विभावितं, सो अब्भेहि परिडतेहि सद्धि संसन्दनत्थाय पड्हं पुच्छति, अयं दिट्टसंसन्दनापुच्छा । पकतिया संसयपक्खन्दो होति, एवं नु खो, न नु खो ति, सो विमतिच्छेदनत्थाय पड्हं पुच्छति, अयं विमतिच्छेदनापुच्छा । तं किं मब्बथ भिक्खवे, रूपं निच्चं वा अनिच्चं वा ति आदिसु अनुमतिपुच्छा । चत्तारोने भिक्खवे सतिपट्टाना, कतमं चत्तारो ति एवमादिसु कथेतुकम्यतापुच्छा । इधापि अयं कथेतुकम्यतापुच्छा । एवं सव्वत्थ कथं ति इमिना निपातेन कता पुच्छा कथेतुकम्यतापुच्छा ति वेदित्त्वा ।

अभिधम्मे धम्मसङ्गणियं, कुसला धम्मा ति पदत्त निद्वेसे पट्टनं कामावचरं कुसलं चित्तं सम्पयुत्तचेतसिकेहि सद्धि निदिट्टु, ततो रूपावचरकुसलं, अरूपावचरकुसलं, लोकुत्तरकुसलञ्च । ततो परं अकुसल-

* दीघनिकायट्टकथा, त्याम १।९१-९२, अट्टसालिनी, मरम्म ८७ ।

पदस्स निद्देसे द्वादस अकुसलचित्तानि निदिट्ठानि । इध पन आचरियेन पठम अकुसलचित्त उदट्ठ । अकुसलचित्तानि कामावचरानैव, परित्त-विपाकानि च, तस्मा सुखावबोधस्य तानि पठममेव निदिट्ठानि ।

यदा एकच्चो, “नत्थि कामेसु दोसो” * ति मिञ्छादिट्ठि पुरक्खत्वा इट्ठतुट्ठो कामे वा परिभुञ्जति, दिट्ठमङ्गलानि वा अञ्जानि वा तादिसानि कम्मनि सारतो मञ्जित्वा तानि सोमनस्सजातो समादाय वत्तति परेहि अनुस्साहितो सभावतिकखेन चित्तेन, तदास्स त चित्त सोमनस्स-सहगतं दिट्ठिगतसम्पयुत्तं असङ्गारिकं ति बुच्चति । इध सङ्गारो ति अत्तनो वा परेस वा वसेन पवत्तो पुब्बपयोगो, न चित्तसम्पयुत्तो धम्मो । तेन सङ्गारेण विना यो सयमेव मिञ्छादिट्ठि समादाय कामे सेवति, तस्स तं चित्त असङ्गारिकं ति जातब्बं । यो पन परेहि समुस्साहितेन मन्देन चित्तन पटिपज्जति, तदास्स त चित्त ससङ्गारिकं ति बुच्चति । यदा पन, मिञ्छादिट्ठि अगहेत्वा केवल इट्ठतुट्ठो कामे परिभुञ्जति, परसम्पत्तिं अभिञ्जायति, परभण्ड वा हरति, तदास्स त चित्त दिट्ठिविप्पयुत्तं ति वेदितब्बं । असङ्गारिक-ससङ्गारिकभावो बुत्तनयेनेव । यदा पन कामान वा असम्पत्ति आगम्म अञ्जेस वा सोमनस्सहेतून अभावेन चतूसु पि विकल्पेषु सोमनस्सरहिता होन्ति, तदा तेष चत्तारि उपेक्खासहगतचित्तानि उप्पज्जन्ति । एव सोमनस्स-उपेक्खा-दिट्ठिगत-सङ्गारभेदतो लोमसहगतानि अट्ट चित्तानि वेदितब्धानि ।

* चूलधम्मसमादानमुत्त (मज्झिम. न. ४५) ।

४. दोमनहससहगतं पट्टिघसम्पयुक्तं असङ्घारिकमेकं, ससङ्घारिकमेकं ति इमानि द्वे पि पट्टिघचित्तानि नाम ।

पट्टिघो ति दोसो (द्वेषः) । सो उप्पज्जमानो दोमनस्सेन सद्धिमेव उप्पज्जति । यदा परेहि अनुस्साहिता पाणघाताय वा अत्तपरविहिंसाय वा पट्टियजन्ति, तदा तेसं पढमं चित्तं उप्पज्जति, यदा परेहि उस्साहिता वा इस्सरजनानं वा आणाय तथा पट्टिपजन्ति तदा दुतियं ।

५. उपेक्खासहगतं विचिकिच्छासम्पयुक्तमेकं, उपेक्खासहगतं उद्धच्चसम्पयुक्तमेकं ति इमानि द्वे पि मोमूहचित्तानि नाम ।

विचिकिच्छा ति कङ्खा, संसयो, अनेकंसगाहो । ताय सहगतं चित्तं मूळ्हं होति । तथं ससङ्घारासङ्घारभावो कस्मा न वुत्तो ? इमहिंम वने चोरा वा वाळमिगा वा वसन्ती ति मुसा भणित्वा अहितकामा पच्चत्थिका विमतिं उप्पादेतुं सक्कोन्ति । तदा तं चित्तं ससङ्घारिकं कस्मा न होति ? एत्थ वंदाम—इध पुव्वपयोगो अत्थि, तेन पन पुव्वपयोगेन किञ्चि कातुं न सक्कोति, विचिकिच्छावसेन द्वेळ्हकजातो विसीदति संसीदति । तस्मा सो पुव्वपयोगो अफलो, सङ्घारो ति वत्तुं न युत्तो । उद्धच्चं पुव्वपयोगेन न उप्पज्जति । यदा उच्चा अनेककिच्चपमुता वा वहुं वाचेन्ता वा विचारेन्ता वा सपरहितं चिन्तेतुं असमत्था होन्ति, तदा तेसं चित्तं भन्तं होति । चित्तस्स भन्तता एव हि उद्धच्चं । तं परे कथं उप्पादेत्तन्ति ? तस्मा इमेसु त्तीसु पि चित्तेसु ससङ्घारासङ्घारभावो न परियेसितव्वो ।

इच्चेवं सब्वथा पि झादसाकुसलचित्तानि समत्तानि ।

६. अट्टधा लोभमूलानि दोसमूलानि च द्विधा ।

मोहमूलानि च द्वे ति द्वादसाकुसला सियुं ॥

द्वादस अकुसलानि भवन्ति । अवसेसगाथा उत्तानत्था एव ।

अहेतुकचित्तानि

७ उपेक्खासहगतं चक्खुविञ्जाणं, तथा सोतविञ्जाणं, ज्ञानविञ्जाणं, जिह्वाविञ्जाणं, दुक्खसहगतं कायविञ्जाणं, उपेक्खासहगतं सम्पटिच्छन्नचित्तं, उपेक्खासहगतं सन्तीरण-चित्तञ्चेति इमानि सत्त पि अकुसलविपाकचित्तानि नाम ।

इदानी अहेतुकचित्तानि दस्सेति । तत्थ हेतू ति मूलद्वेन कारण । तस्मा सो सम्पयुत्तो व होति, न असम्पयुत्तो । यथा पादपस्स मूलानि पादप दळ्ह करोन्ति, एव हेतू पि चित्त थिरतर करोन्ति । ते च छ होन्ति, लोभो, दोसो, मोहो, अलोभो, अदोसो, अमोहो ति । एत्थ पुरिमा तयो अकुसलहेतू, पच्छिमा च तयो कुसलहेतू । तेषु एको पि चक्खुविञ्जाणादीहि सम्पयोग न गच्छति । तस्मा इमानि चित्तानि अहेतुकानी ति बुचन्ति ।

धम्मसङ्गणिय, “कुसला धम्मा, अकुसला धम्मा, अब्याकता धम्मा” ति इमस्स तिकस्स निहेसे पठम कुसलाकुसले धम्मे निदि-
म्बिवा, अब्याकता धम्मा ति पदस्स निहेसे इमानि चक्खुविञ्जाणादीनि आगतानि । तत्रापि पठम कुसलविपाकानि, ततो पर सहेतुकानि कामावचरादीनि विपाकचित्तानि निदिसित्वा पच्छा अकुसलविपाक-चित्तानि निदिट्टानि । इध पन आचरियो अकुसलविपाकानेव पठममाह ।

विभावनीटीकायं, “अकुसलानन्तरं अकुसलविपाके येव सत्तधा विभजितुं” ति आदि वुत्तं । तं परमत्यदीपनियं “असुन्दरं” ति पटिक्खित्वा वुत्तं—“एवं सब्बनिहीनं अकुसलं सङ्गहेत्वा इदानि अहेतुकं सङ्गरहन्तो तत्थ च सब्बनिहीनं अकुसलविपाकं ताव दस्सेतुं” ति । इदमि विवादापन्नमेव । अहेतुका अकुसलविपाका सत्त, कुसलविपाका पन अट्ट । तस्मा अप्पका पठमं निदिट्ठा ति पि सक्का वत्तुं ति । सहेतुककुसला बहवो । ते सब्बे सोभना ति वत्वा आनुपुब्बेन दस्सनत्यं पठमं इमे अहेतुका इमस्मिं ठाने सङ्गहिता ति मब्बाम । वक्खति हि ‘पापाहेतुकमुत्तानि सोभनानी ति वुच्चरे’ ति [१११] ।

तत्थ उपेक्खासहगतं चक्खुविब्बाणं ति इदं अकुसलविपाकं वा होतु कुसलविपाकं वा उपेक्खासहगतमेव होति । कस्मा ? अतिदुब्बलत्ता । तत्थ दोमनस्सं वा सोमनस्सं वा न उप्पजति । दिट्ठे दिट्ठमत्तमेव तं होति, उपेक्खासहगतमेव । एवं सति कथं कुसलाकुसलमेदो ति चे—इट्ठानिट्ठारम्मणवसेन । यदा इट्ठारम्मणं चक्खुविब्बाणं उप्पजति, तदा तं कुसलविपाकं ति । यदा अनिट्ठारम्मणं, तदा अकुसलविपाकं ति वुच्चति । रूपायतनं चत्तारि महाभूतानि उपादाय होति, नत्थि तत्थ इट्ठानिट्ठादिविसेसो । सो च खो कुसलाकुसलकम्मविपाकेनेव विब्बायति । तस्मा यदा यस्स कस्सचि यं किञ्चि अनिट्ठं आरम्मणं खायति, तदा तस्स तमारब्भ अकुसलविपाकं चक्खुविब्बाणं । यदा च तं इट्ठं खायति, तदा कुसलविपाकं चक्खुविब्बाणं उप्पजती ति वेदितव्वं । एस नयो सोतविब्बाणादिस्सु । या काच्चि कायिका दुक्खा वेदना, सा

अकुसलकम्मविपाकेनेव जायति । तस्मा इध दुक्खसहगतं काय-
विञ्जाणं ति बुत्तं ।

ततो सम्पटिच्छन्नचित्त । इद नाम आचरियेन किञ्चवसेन
दिन्न । धम्मसङ्गणिय पन इद चित्त मनोधातुनामेन आगत
[१५६२] । सा च मनोधातु केवल तिविधा होति । एका किरिया ।
सा पञ्चद्वारे आवजनकिञ्च साधेति । इमस्मिं पकरणे सा पि किञ्चवसेन
पञ्चद्वारावजन ति उक्ता । द्वे विपाकमनोधातू, एका कुसलविपाका,
अपरा अकुसलविपाका ति । सा हि यस्मा द्विविधा पि पञ्चद्वारे
चक्खुविञ्जाणादीहि गहित आरम्भण सम्पटिच्छति, यथा तेहि विञ्जाणेहि
जात तथेव सम्मा पटिच्छति, अङ्गीकरोति, सम्पटिच्छन्न तस्सा किञ्च,
तस्मा सुविजाननत्थ तकिञ्चवसेन सम्पटिच्छन्न ति उक्ता । एत्थ
उपेक्खावेदनाय भावो हेट्ठा वुत्तनयेनेव वेदितव्वो ।

सम्मा तीरेति, यथासम्पटिच्छित रूपादिक आरम्भण वीमसती ति
सन्तीरण । अभिधम्मे पन इदं चित्त विपाका (अहेतुका) मनो
विञ्जाणधातु नामेन बोहरियति [धम्मसङ्गणिय १५६४] । तस्सा मनो-
विञ्जाणधातुया इद किञ्च । तेन सा इमस्मिं पकरणे सन्तीरण
ति उक्ता ।

८. उपेक्खासहगतं चक्खुविञ्जाणं*, तथा सोनविञ्जाणं,
घानविञ्जाणं, जिह्वाविञ्जाणं, सुखसहगतं कायविञ्जाणं,
उपेक्खासहगतं सम्पटिच्छन्नचित्तं, सोमनस्ससहगतं सन्ती-

* म कुसलविपाक चक्खुविञ्जाण । •

रणचित्तं, उपेकखासहगतं सन्तीरणचित्तञ्चेति इमानि अट्ट पि कुसलविपाकाहेतुकचित्तानि नाम ।

इष चक्खुविञ्जाणादिषु यं वत्तञ्चं तं हेट्टा बुत्तमेव । केवलं हि एत्थ कुसलविपाकं कायविञ्जाणं सुखसहगतं होति, सन्तीरणचित्तञ्च सोमनस्स उपेकखावसेन द्विधा विभक्तं । यदा सत्ता अतिविय इट्टारम्मणं लभन्ति, तदा तेसं तमुपादाय सन्तीरणे पि सोमनस्सं उप्यजति । इट्टमज्झत्तारम्मणे पन तं न उप्यजति । तत्र उपेकखा वेदना व सण्ठाति । तस्मा एकं सन्तीरणं सोमनस्ससहगतं, अपरञ्च उपेकखासहगतं बुत्तं ।

अकुसलविपाके, इमानि सत्त पि अकुसलविपाकचित्तानि नामा ति बुत्तं । इष पन, अट्ट पि कुसलविपाकाहेतुकचित्तानि नामा ति कत्त्मा बुत्तं ? यस्मा अकुसलविपाकानि एकविधानेव, कुसलविपाकानि पन सहेतुकाहेतुकवसेन दुविधानि होन्ति, तस्मा इष 'कुसलविपाका-हेतुकचित्तानी' ति बुत्तं । अकुसलविपाकानि सहेतुकानि कत्त्मा न-होन्ती ति ? इदं पञ्चमपरिच्छेदे आविमवित्सति [५११०] ।

६. उपेकखासहगतं पञ्चद्वारावज्जनचित्तं, तथा मनो-द्वारावज्जनचित्तं, सोमनस्ससहगतं हसितुप्पादचित्तञ्चेति इमानि तीणि पि अहेतुकक्रियाचित्तानि नाम ।

पञ्चद्वारावज्जनं ति क्रियामनोधातु [धम्मसङ्गणि §५६६] । तस्सा किच्चवसेन-इदं नामं । मनोद्वारावज्जनं ति अहेतुक-किरियमनो-विञ्जाणधातु [धम्मसङ्गणि §५७४] । सा पञ्चद्वारे बोट्टपनकिच्चं, मनोद्वारे च आवज्जनकिच्चं सावेति । इष पन मनोद्वारावज्जनं त्वेव बुत्ता ।

इमानि द्वे चित्तानि सब्बसाधारणानि, सब्बेस कामावचर रूपावचर-
सत्तान षडिजन्ति । अरूपभवे चक्खादीन पञ्चन्न इन्द्रियान अभावा
पञ्चद्वारावजन न लब्धति, इतर लब्धति । हसितुप्पादचित्तं न
सब्बसाधारण । तं अरहतो येव तेसु तेसु अनुरूपेसु रूपादिसु छसु
आरम्भणोसु उपलब्धति । वुत्त हेत अट्टसालिनिय—“मनोविज्जाणधातु
उप्पन्ना होति सोमनस्ससद्दगता ति इद चित्त अज्जेस असाधारण,
खीणासवस्सेव पाटिपुगलिक छसु द्वारेसु लब्धति । चक्खुद्वारे हि,
पधानसाहप्प ठान दिस्वा खीणासवो इमिना चित्तेन सोमनस्सितो
होति । सोतद्वारे, भण्डभाजनियट्टान पत्वा महासद् कत्वा छुद्धलुद्धेसु
गणहन्तेसु एवरूपा नाम लोलुप्पतण्हा मे पहीना ति इमिना चित्तेन
सोमनस्सितो होति । धानद्वारे, गन्धेहि वा पुप्पेहि वा चेतिय पूजेन्तो
इमिना चित्तेन सोमनस्सितो होति । जिब्हाद्वारे, रससम्पन्न पिण्डपात
लद्धा भाजेत्वा परिमुञ्जन्तो साराणीयधम्मो वत मे पूरितो ति इमिना
चित्तेन सोमनस्सितो होति । कायद्वारे, आभिसमाचारिकवत्त करोन्तो
कायद्वारेण मे वत्त पूरित ति सोमनस्सितो होति । एव ताव पञ्चद्वारे
लब्धति । मनोद्वारे पन अतीतानागतमारब्भ उप्यजति, जेतिपाल-
माणव-मखादेवराज-कण्हतापसादिकालस्मि* हि कतकारण आवज्जत्वा

* जेतिपालमाणवकथा मज्झिमनिकाये घट्टिकारमुत्त मखादेवकथा
च तत्येव मखादेवमुत्ते आगता । कण्हजातक जातकट्टकथाय
(न ४४०) आगत ।

तथागतो सितं पात्वाकासि”† । अभिधम्मे एतस्स चित्तस्स सोमनस्स-
सहगता अहेतुकक्रियमनोविञ्जाणधान् ति नामं [घम्मसङ्गणि §५६८] ।
इध सुखावबोधत्थं हसितुप्पादं ति वुत्तं ।

इमेसञ्च उपरिमानञ्च चित्तानं सुखावबोधत्थं पठमं पञ्चद्वारवीथि
जानितव्वा होति । सा च उपरि चतुत्थे परिच्छेदे पकासिता [४८] ।
ततो सब्बेसं चित्तानं किञ्चानि च ठानानि च जानितव्वानि । तानि
ततियपरिच्छेदे आगतानि [३।९-११] । इमानि वीथि-किञ्चट्टानानि
सुविञ्जेव्वानि कत्वा पुनरपि अयं परिच्छेदो तेहि सद्धिं संसन्दित्वा
ओलोकितो सम्मा पाकटो भविस्सती ति ।

इच्चेवं सव्वथा पि अट्टारसाहेतुकचित्तानि समत्तानि ।

१०. सत्ताकुसलपाकानि पुञ्जपाकानि अट्टथा ।

क्रियाचित्तानि तीणि ति अट्टारस अहेतुका ॥

सत्त अकुसलविपाकचित्तानि । पुञ्जपाकानी ति कुसलविपा-
कानि । तीणि क्रियाचित्तानि । एवं अहेतुकचित्तानि अट्टारस होन्ति ।

सोभनचित्तानि

११. पापाहेतुकमुत्तानि सोभनानी ति वुच्चरे ।

एकूनसट्ठि चित्तानि अथेकनवुत्ती पि वा ॥

पापानी ति अकुसलानि । तानि च अहेतुकानि च वज्जेत्वा
इतरानि सोभनचित्तानी ति वुच्चन्ति । सोभनानी ति सहेतुककुसल-
चित्तानि । तानि एकूनसट्ठि वा एकनवुत्ति वा होन्ति । इमानि

† मरम्म २९६-२९७ ।

१११-१२]

अभिधम्मत्थसङ्गहो

एकनसट्ठि चित्तानि एकनउतिविधानि कथं होन्तीति इदं उपरि
वक्तव्यं [११०-३१] ।

कामावचरसोभनानि

१२. सोमनस्ससहगतं आणसम्पयुत्तं असह्वारिकमेकं,
मसह्वारिकमेकं, सोमनस्ससहगतं आणविप्पयुत्तं असह्वारि-
कमेकं, ससह्वारिकमेकं, उपेक्खासहगतं आणसम्पयुत्तं अस-
ह्वारिकमेकं, मसह्वारिकमेकं, उपेक्खासहगतं आणविप्पयुत्तं
असह्वारिकमेकं ससह्वारिकमेकंति इमानि अट्ठ पि कामा-
वचरकुसलचित्तानि नाम ।

एत्थं आणंति अमोहो । अलोभो, अदोसो, अमोहोति इमे तयो
पि कुसलहेतू इमस्मिं चित्ते विज्जन्ति । तत्थं अमोहोति सम्मादिट्ठि ।
सा येव एत्थं आणंति धुत्ता । अलोभोति चागो, परसेवाबुद्धि । अदोसो
ति मेत्ता, परहितबुद्धि ।

“यदा हि देव्यधम्म-पटिग्गाहकादिसम्पत्तिं, अन्नं वा सोमनस्सहेतु
आगममं हट्ठपहट्ठो ‘अत्थि दिन्न’ति आदिनयपवत्तं सम्मादिट्ठि पुर-
क्खत्वा अमसीदन्तो अनुस्साहितो परेहि दानादीनि पुब्बानि करोति,
तदास्स चित्तं सोमनस्ससहगतं आणसम्पयुत्तं असह्वारं होति । यदा
पन धुत्तनयेन हट्ठपहट्ठो सम्मादिट्ठि पुरक्खत्वा पि अमुत्तनागतादिवसेन
असीदमानो वा, परेहि वा उस्साहितो करोति, तदास्स तदेव चित्तं
ससह्वारं होति । इमस्मिं हि अन्ये सह्वारोति एत्थं अत्तनो वा परेस
वा वसेन पवत्तस्स पुब्बपयोगस्साधिवत्तं ।

“यदा पन जातिजनस्स पटिपत्तिदस्सनेन जातपरिचया बालदारका भिक्खू दिस्वा सोमनस्सजाता सहसा किञ्चिदेव हत्यगतं ददन्ति वा वन्दन्ति वा, तदा ततियं चित्तं उप्पज्जति । यदा पन, देय, वन्दया ति जातीहि उस्साहिता एवं पटिपज्जन्ति, तदा चतुत्थं चित्तं उप्पज्जति । यदा पन देव्यधम्म-पटिग्गाहकादीनं असम्पत्तिं अञ्जेसं वा सोमनस्स-हेतूनं अभावं आगम्म चतूसु पि विक्रप्पेसु सोमनस्सरहिता होन्ति, तदा सेसानि चत्तारि उपेक्खासहगतानि उप्पज्जन्ती ति” [वि १४।८४-८५] ।

एतथ आचरियेन बालदारकानं पवत्तिमुखेन ततियं चित्तं पका-सितं । तं केवलं उपमावसेना ति वेदितव्यं । क्रियारूपेण इदं चित्तं अरहतमि अत्थि एव । न ते बालदारका । यदा यो कैचि अवि-चारेत्वा व परेहि अनुस्साहितो सहसा पुञ्जानि करोति, परं वा रक्खति. तदा तस्स तं चित्तं सोमनस्ससहगतं जाणविप्पयुत्तं असह्कारिकं होति । इमिना नयेन इतरानि पि जाणविप्पयुत्तचित्तानि वेदितव्यानि ।

१३. सोमनस्ससहगतं जाणसम्पयुत्तं असह्कारिकमेकं, ससह्कारिकमेकं, सोमनस्ससहगतं जाणविप्पयुत्तं असह्कारिक-मेकं, ससह्कारिकमेकं, उपेक्खासहगतं जाणसम्पयुत्तं असह्कारिकमेकं, ससह्कारिकमेकं, उपेक्खासहगतं जाणविप्पयुत्तं असह्कारिकमेकं, ससह्कारिकमेकं ति इमानि अट्ट पि सहेतुक-कामावचरविपाकचित्तानि नाम ।

अभिधम्मे इमानि चित्तानि 'अध्याकता धम्मा' ति पदस्स निद्वेने विपाकाध्याकतेसु इत्तानि [धम्म १४६८] । एतेसं चेतसिक्कानं

द्वेष्टा बुत्तानञ्च कुसलचित्तान चेतसिकान अप्पको विसेसो अत्थि । तानि च दानादिपुञ्जक्रियावत्थुसु पवत्तन्ति, एतानि पटिसन्धि भवङ्ग चुतिवसेन । चेतसिकान विसेसो दुतियपरिच्छेदे आगतो [१२३] । भवेन भव पटिस-इहती ति पटिसन्धि, कस्मिंश्चि भवे पठमचित्त । सा पन पटिसन्धि पञ्चमपरिच्छेदे [५१९-१८] पकासिता, तस्मा इध न दीपेस्साम । कुसलानि च सविपाकानि, इमानि अविपाकानि । न हि विपाकस्स विपाको अत्थि । निरुत्साहानि च इमानि, आदासतलादिसु मुखनिमित्त विय, सउत्साहानि कुसलानि, मुख विय । विपाकेसु ससङ्घारिकासङ्घारिकता आगमनवसेन वेदितव्वा । यदा असङ्घारिक-कामावचरकुसल अनन्तरभवे पटिसन्धि जनेति, तदा त विपाकचित्त असङ्घारिक ति बुच्चति । यदा ससङ्घारिककुसल पटिसन्धि जनेति, तदा त विपाकचित्त ससङ्घारिक ति बुच्चति । कुसलानि पन सन्धानि एकस्सेव पुग्गलस्स कालेन काल पच्चय लभित्वा सक्का उप्पज्जितु, न तथा पटिसन्धिविपाकानि । एकस्स हि पुग्गलस्स एकस्मि भवे एकमेव पटिसन्धिविपाकचित्त । त भवङ्गवसेन यावतायुक् पवत्तति ।

कामावचरज्वनवीथिय इमानि विपाकचित्तानि तदारम्मणवसेन पि पवत्तन्ति । तदारम्मण ततियपरिच्छेदे [३१९-११] आगतनयेन जानितव्व ।

१४ सोमनस्ससहगत आणसम्पयुत्तं असङ्घारिकमेकं, ससङ्घारिकमेकं, सोमनस्ससहगत आणविप्पयुत्तं असङ्घारिकमेकं, ससङ्घारिकमेकं, उपेक्खासहगतं आणसम्पयुत्तं अस-

ह्यारिकमेकं, ससह्यारिकमेकं, उपेख्यासहगतं जाणविप्पयुत्तं
असह्यारिकमेकं, ससह्यारिकमेकं ति इमानि अट्ट पि सहेतुक-
कामावचरक्रियाचित्तानि नाम ।

इमानि अरहतं चित्तानि । यथा पुधुज्जना, एवं अरहन्तो पि
दानादीनि पुब्बानि करोन्तेव । तानि पन तेसं चित्तानि कुसलानि
न होन्ति । कस्मा ? विपाकाभावा । तेसं हि सव्वेसु भवेसु आलयो
पहीनो । ते यं कुसलं करोन्ति, तं क्रियामत्तमेव होति, नत्थि तस्स
विपाको । यदा च ते अविचारेन्या व कुसलेसु कम्मेसु पवत्तन्ति,
तदा तेसं यथासम्भवं चत्तारि जाणविप्पयुत्तचित्तानि उप्यजन्ति । अकुसलं
पन अरहतं सव्वतो पहीनं । तस्मा नत्थि तेसं अकुसलकिरिया ।
'सव्वपापत्त अकरणं' ति [धम्मपद १८३] हि एत्तं ।

इच्चेत्रं सव्वथा पि चतुवीसति सहेतुककामावचरकुसल-
विपाकक्रियाचित्तानि समत्तानि ।

१५ वेदनाजाणसह्यारभेदेन चतुवीसति ।

सहेतुककामावचरपुज्जपाकक्रिया मत्ता ॥

१६. कामे तेवीस पाकानि पुञ्जापुञ्जानि वीसति
एकादस क्रिया चेति चतुपञ्जास सञ्चथा ॥

अकुसलविपाकानि सत्त, अहेतुककुसलविपाकानि अट्ट, सहेतुकानि च अट्टा ति कामावचरानि विपाकचित्तानि तेवीसति होन्ति । कुसलानि अट्ट अकुसलानि च द्वादसा ति पुञ्जापुञ्जानि वीसति येव होन्ति । तीणि अहेतुकक्रियाचित्तानि, अट्ट सहेतुकक्रियाचित्तानी ति एकादस क्रियाचित्तानि । एव सञ्चथा पि कामावचरचित्तानि चतुपञ्जास भवन्ति ।

रूपावचरसोभनानि

१७ वितक्कविचारपीतिसुखेकगतासहितं पठमज्झान कुसलचित्तं, विचारपीतिसुखेकगतासहितं दुतियज्झान कुसलचित्तं, पीतिसुखेकगतासहितं ततियज्झानकुसलचित्तं, सुखेकगतासहितं चतुत्थज्झानकुसलचित्तं, उपेसुखेकगतासहितं पञ्चमज्झानकुसलचित्तञ्चेति इमानि पञ्च पि रूपावचरकुसलचित्तानि नाम ।

वितक्को, विचारो, पीति, सुख, एकगता ति इमानि पठमज्झानरस पधानङ्गानि । सत्थ आरम्भणे चित्तस्स अभिनिरोपनलक्षणो वितक्को, आरम्भणानुमजनलक्षणो विचारो । पीतिसुखानि पाकटानेव । एकगता ति चित्तस्स एकगता । इमेस अज्झान उपरिमउपरिमज्झाने एवेक अङ्ग परिहायति । पञ्चमज्झाने पन सुखाय

वेदनाय ठाने उपेक्खा वेदना आगच्छति । तत्त्मा तम्पि दुवङ्गसमन्नागत-
मेव होति ।

सुत्तन्तिकनये चत्तारि भानानि वुत्तानि । तेषु दुतियज्झाने वितक्क-
विचारा परिहायन्ति । एतेसं भानानं वित्थारकया विसुद्धिमग्गे
पथवीकसिणनिद्देसे [४।७९-२०२] आगतनयेन वेदितव्वा ।

१८. वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं पठमज्झान-
विपाकचित्तं, विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं दुतियज्झान-
विपाकचित्तं, पीतिसुखेकग्गतासहितं ततियज्झानविपाकचित्तं,
सुखेकग्गतासहितं चतुत्थज्झानविपाकचित्तं, उपेक्खेकग्गता-
सहितं पञ्चमज्झानविपाकचित्तञ्चेति इमानि पञ्च पि रूपाव-
चरविपाकचित्तानि नाम ।

भानचित्तानं विपाका पि तादिसा एव । पठमादीनि भानानि
भावेत्वा तेषु तेषु भानभूमिसु उप्पत्ति पञ्चमपरिच्छेदे [५।३१] पका-
सिता । सा ततो जानितव्वा ।

१९. वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं पठमज्झान-
क्रियाचित्तं, विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं दुतियज्झानक्रिया-
चित्तं, पीतिसुखेकग्गतासहितं ततियज्झानक्रियाचित्तं, सुखे-
कग्गतासहितं चतुत्थज्झानक्रियाचित्तं, उपेक्खेकग्गतासहितं
पञ्चमज्झानक्रियाचित्तञ्चेति इमानि पञ्च पि रूपावचर-
क्रियाचित्तानि नाम ।

अरहन्तो यदा रूपावचरञ्जानानि समापजन्ति, तदा तेस इमानि भानचित्तानि उप्पजन्ति । तानि क्रियामत्तानि होन्ति, नत्थि तेस विपाको ति ।

इच्चेवं सञ्चथा पि पद्मरस रूपावचरकुसल विपाक-क्रिया-चित्तानि समत्तानि ।

२०. पञ्चधा भानभेदेन रूपावचरमानसं ।

पुञ्जपाकक्रियाभेदा तं पञ्चदसधा भवे ॥

गाथा उत्तानत्या एव ।

अरूपावचरसोभनानि

२१. आकासानञ्जायतनकुसलचित्तं, विञ्जाणञ्जायतन-कुसलचित्तं, आक्खिञ्चञ्जायतनकुसलचित्तं, नेवसञ्जानास-ञ्जायतनकुसलचित्तञ्चेति इमानि चत्तारि पि अरूपावचर-कुसलचित्तानि नाम ।

एतेषं अत्यवएणना विदुद्धिमग्गे आरुप्पनिहेसे आगता । तस्स आताय इमानि विञ्जातु सुलभानि भविस्सन्ति । तस्मा सो परिच्छेदो पढमं वाचेतब्बो ।

२२. आकासानञ्जायतनविपाकचित्तं, विञ्जाणञ्जायतन-विपाकचित्तं, आक्खिञ्चञ्जायतनविपाकचित्तं, नेवसञ्जाना-सञ्जायतनविपाकचित्तञ्चेति इमानि चत्तारि पि अरूपावचर-विपाकचित्तानि नाम ।

हेट्टा वुत्तानं अरूपावचरकुसलचित्तानं इमे विपाका । ते पटिसन्धि-
भवङ्ग-वुत्तिवसेन पवत्तन्ति ।

२३. आकासानञ्जायतनक्रियाचित्तं, विञ्जाणञ्जायतन-
क्रियाचित्तं, आकिञ्चञ्जायतनक्रियाचित्तं, नेवसञ्जानात्त-
ञ्जायतनक्रियाचित्तञ्चेति इमानि चत्तारि पि अरूपावचर-
क्रियाचित्तानि नाम ।

यदा अरहन्तो अरूपावचरञ्जानानि समापज्जन्ति, तदा तेसं इमानि
चत्तारि क्रियाचित्तानि यथासम्भवं उप्पज्जन्ति ।

इत्थेवं सब्बथा पि द्वादस अरूपावचरकुसल-विपाक-
क्रियाचित्तानि समत्तानि ।

२४. आलम्बनप्पभेदेन चतुथारुप्पमानत्ते.

पुञ्जपाकक्रियाभेदा पुन द्वादसधा ठितं ॥

अरूपावचरचित्तं आलम्बनप्पभेदेन चतुथं होति, न तु अङ्ग-
भेदेन । वुत्तं हेतं विसुद्धिमग्गे—“एतासु हि (समापत्तिसु) रूप-
निमित्तातिक्रमतो पठमा, आकासातिक्रमतो दुतिया, आकासे पवत्तितवि-
ञ्जाणातिक्रमतो ततिया, आकासे पवत्तितविञ्जाणस्स अपगमातिक्रमतो
चतुत्थी ति सब्बथा आरम्भणातिक्रमतो चतस्सो पि भवन्ति इमा आरुप्प-
समापत्तियो ति वेदितव्वा । अङ्गातिक्रमं पन एतासं न इच्छन्ति
परिडता । न हि रूपावचरसमापत्तिसु विय एतासु अङ्गातिक्रमो अत्थि ।
सब्बासु पि हि एतासु, उपेक्खा चित्तेकग्गता ति हे एव भानञ्जानि
होन्ती”ति [वि १०।५८] ।

यानि पञ्चमज्झाने द्वे भानज्ञानि तानेव इमेसु चतूसु पि चित्ते सन्ति । रूपावचरज्झानानि पन अज्ञान समतिक्रमा सम्पजन्ति, नत्थि तत्थ अरम्मणसमतिक्रमो । एकस्मि येव हि कसिणो पञ्च पि भानानि समापजितुं सक्का । तत्थ वितक्कादिज्झानज्ञानं समतिक्रमतो उपरिमानि भानानि सम्पजन्ति ।

लोकुत्तरसोभनानि

२५. सोतापत्तिमग्गचित्तं, सकदागामिमग्गचित्तं, अनागामिमग्गचित्तं, अरहत्तमग्गचित्तञ्चेति इमानि चत्तारि पि लोकुत्तरकुसलचित्तानि नाम ।

एतेस मग्गानं वरणना नवमपरिच्छेदे आगता [१२५-४२] । सा ततो वेदितब्बा ।

२६. सोतापत्तिफलचित्तं, सकदागामिफलचित्तं, अनागामिफलचित्तं अरहत्तफलचित्तञ्चेति इमानि चत्तारि पि लोकुत्तरविपाकचित्तानि नाम ।

सोतापत्तिआदीहि मग्गेहि ते ते किलेसा पहीयन्ति । तेस किलेसान पद्दानपच्चया यो निब्बानारम्मणो समाधि सम्पजति, सो तस्स तस्स मग्गस्स फल ति वेदितब्बो । इमिस्सा लोकुत्तरभूमिया क्रियाचित्तानि न सन्ति । कस्मा ? यस्मा मग्गेन पहीनान किलेसान पुन पद्दान नत्थि ।

इच्चोवं सब्बथा पि अट्ट लोकुत्तरकुसल-विपाकचित्तानि सम्पत्तानि ।

२७. चतुस्रगप्पभेदेन चतुधा कुसलं तथा ।

पाकं तस्स फलत्ता ति अट्टधानुत्तरं मतं ॥

अनुत्तरं लोक्कुत्तरचित्तं, चतुन्नं मग्गानं पमेदेन चतुच्चिधं कुसलं,
तथा तस्स फलत्ता चतुच्चिधं विपाकं ति अट्टविधं वेदितव्वं ।

सङ्गहगाथा

२८. द्वादसाकुसलानेवं कुसलानेकवीसति ।

छत्तिंसेव विपाकानि क्रियाचित्तानि वीसति ॥

एवं, अकुसलानि द्वादस । कुसलानि, कामावचरानि अट्ट, रूपा-
वचरानि पञ्च, अरूपावचरानि चत्तारि, लोक्कुत्तरानि चत्तारी ति एक-
वीसति । अकुसलविपाकानि सत्त, कामावचरकुसलविपाकाहेतुकानि
अट्ट, सहेतुकानि अट्ट, रूपावचरविशकानि पञ्च, अरूपावचरविपाकानि
चत्तारि, लोक्कुत्तरविपाकानि चत्तारी ति छत्तिंस एव विपाकचित्तानि ।
अहेतुकक्रियाचित्तानि तीणि, कामावचरक्रियाचित्तानि अट्ट, रूपा-
रूपावचरानि नया ति वीसति क्रियाचित्तानी ति ।

२९. चतुपञ्जासधा कामे रूपे पन्नरसीरये ।

चित्तानि द्वादसारूपे अट्टधानुत्तरे तथा ॥

इत्थमेकूननवृत्तिप्पमेदं पन मानसं ।

एकवीससतं वाथ विभजन्ति विचक्खणा ॥

कामावचरे पुब्बे वृत्तनयेन [११६] चतुपञ्जास चित्तानि, रूपा-
वचरानि कुसल-विपाक-क्रियामेदतो पन्नरस वृत्तानि, तथा अरूपाव-

चरानि द्वादस, अनुत्तरे ति लोकुत्तरभूमिय मग्गफलभेदेन अट्ठा ति इत्थं सब्बानि चित्तानि एकूननवुतिविधानि होन्ति । अथचा तानि विचक्षणणा परिडता एकवीससत (१२१) कत्वा विभजन्ति ।

एकवीससत चित्तानि

३० कथमेकूननवुतिविध चित्तं एकवीससतं होति ? वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहित पठमज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं, विचारपीतिसुखेकग्गतासहितं दुतियज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं, पीतिसुखेकग्गतासहितं ततियज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं, सुखेकग्गतासहितं चतुत्थज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तं, उपेसुखेकग्गतासहितं पञ्चमज्झानसोतापत्तिमग्गचित्तञ्चेति इमानि पञ्च पि सोतापत्तिमग्गचित्तानि नाम । तथा सकदागामिमग्ग अनागामिमग्ग अरहत्तमग्गचित्तञ्चेति* समधीसति मग्गचित्तानि, तथा फलचित्तानि चेति समचत्तालीस लोकुत्तरचित्तानि भवन्ती ति ।

समाधिना असम्पयुत्तानि मग्गफलानि न सन्ति । सो च समाधि पठमज्झानिको वा होति दुतियादीन वा अञ्जतरज्झानिको । तस्मा तेहि समाधीहि सम्पयुत्तो पठममग्गो पञ्चविधो होति । एव दुतियादयो मग्गा, सब्बानि च मग्गफलानि । एकूननवुतिया चित्तेषु

० सी. चित्तानि चेति ।

लोकृत्तरचित्तानि श्रुत गहितानि । तानि इमिना भानसम्पयोगनयेन चत्तालीस होन्ति । एवं एकूननवुतिविधं मानसं एकवीससतं (१२१) होती ति वेदितव्यं ।

३१. भानङ्गयोगभेदेन कत्वेकेकं तु पञ्चधा ।
 बुच्चतानुत्तरं चित्तं चत्तालीसविधं ति च ॥
 यथा च रूपावचरं ग्यहतानुत्तरं तथा ।
 पठमादिज्भानभेदे आरुप्पञ्चापि पञ्चमे ॥
 एकादसविधं तस्मा पठमादिकमीरितं ।
 भानमेकेकमन्ते तु तेवीसतिविधं भवे ॥
 सत्ततिंसविधं पुञ्जं द्विपञ्जासविधं तथा ।
 पाकमिच्चाहु चित्तानि एकवीससतं बुधा ॥

भानज्ञानं योगो सम्पयुत्तता, तस्स भेदेन भानङ्गयोगभेदेन ।
 अनुत्तरं लोकृत्तरं चित्तं एकेकं पञ्चेकं पञ्चधा कत्वा चत्तालीसविधं ति बुच्चति । यथा च रूपावचरं चित्तं पठमादिज्भानभेदे पठम-
 ज्भानकुसलं, पठमज्भानविपाकं, पठमज्भानक्रिया ति एवमादिना
 भेदेन ग्यहते, तथा अनुत्तरमपि एकेकस्मि भाने गहेतव्यं । आरुप्पं
 अरूपावचरं द्वादसविधमपि चित्तं पञ्चमज्भाने गहेतव्यं । कस्मा ?
 पञ्चमज्भाने यानि, उपेक्खा एकगता ति द्वे भानज्ञानि, तानेव तेषु
 सम्पयोगं गच्छन्ति [११२४] । तस्मा, एकं कुसलं, एकं विपाकं,
 एकं क्रियं, चत्तारि मग्गसम्पयुत्तानि, चत्तारि फलसम्पयुत्तानी ति एवं
 पठमज्भानं एकादसविधं होति । एवमेव दुतिय-ततिय-चतुत्यज्भानानि ।

अन्ते तू ति अन्ते पञ्चमज्झान तु कुसल-विपाक-क्रियावसेन द्वादस
अरूपावचरचित्तानि पक्खित्वा तेवीसतिविध होति । .

य पुब्बे वुत्त एकवीसतिविध पुञ्जं कुसल [१।२८], त इमिना
नयेन सत्ततिंसविध होति । तथा चत्तारि लोकुत्तरपलचित्तानि
भानसम्पयुत्तानि वीसती ति कत्वा पुब्बे वुत्तानि [१।२८] छत्तिस
विपाकचित्तानि द्विपञ्जास होन्ति । तथा द्विपञ्जासविधं पाकं
ति योजना । एव एवूननवुत्ति चित्तानि, वुधा पण्डिता एकवीस-
सतं आहु ।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे चित्तसङ्गहविभागो नाम
पठमो परिच्छेदो ।

दुतियो परिच्छेदो

चेतसिकसङ्ग्रहविभागो

१. एकुप्पादनिरोधा च एकालम्बनवत्थुका ।

चेतोयुत्ता द्विपञ्जास धम्मा चेतसिका मता ॥

एकतो व उप्पादो निरोधो च येसं ते एकुप्पादनिरोधा । एक
आलम्बनं एकञ्च वत्थु येसं ते एकालम्बनवत्थुका । चेतोयुत्ता
ति चित्तसम्पयुत्ता । छ आरम्भणानि, छ वत्थुनि च ततियपरिच्छेदे
निदिट्ठानि [३।१९-२६] । तानि ततो वेदितव्वानि । एत्थ द्वि-
पञ्जासाय धम्मेषु सञ्जा सञ्जाक्खन्धो, वेदना वेदनाक्खन्धो, इतरे
पञ्जास धम्मा सङ्खारक्खन्धो ति वेदितव्वा । सब्बे पि पनेते चेत-
सिका एव । चित्तं ति विञ्जाणक्खन्धो । तेन सम्पयुत्ता च एते
पवर्त्तन्ति, तस्मा चेतसिका ति बुच्चन्ती ति ।

अब्जसमानचेतसिका

२. कथं ? फस्सो, वेदना, सञ्जा, चेतना, एकग्गता,
जीवित्तिन्द्रियं, मनसिकारो चेति सत्तिमे चेतसिका सब्बचित्त-
साधारणा नान् ।

आरम्भण कुसली ति फस्सो । सो चित्त आरम्भणञ्च सङ्घट्टेति । वेदयती ति वेदना । सा, मुख दुःख अदुक्खममुपं ति तिविधा होति [३।२] । आरम्भण सञ्जानाती ति सञ्जा । चेतयती ति चेतना, सम्पयुत्तधम्मे आरम्भणे नियोजेती ति अत्थो । एकगता ति समाधि । सो सन्वेसु पि चित्तेसु ऊनाधिकताय विज्जेतेव । जीवि तिन्द्रिय ति अरूपधम्मान जीवित । पुरिममनतो विसदिस मन करोती ति मनसिक्कारो । इमे सत्त चेतसिका सन्वेसु पि एकून नवुतिया चित्तसु सम्पयोग गच्छन्ति ।

• ३ वितक्को, विचारो, अधिमोक्खो, विरिय, पोति, छन्दो चा ति छ इमे चेतसिका पक्किण्णका नाम । एवमेते तेरस चेतसिका अञ्जसमाना ति वेदितव्वा ।

वितक्कविचारा हेट्ठा पकासिता एव [१।१७], ते तत्थ भानङ्गवसेन आगता, इध बहुचित्तसाधारणवसेन वुत्ता । अधिमोक्खो ति अधिमुच्चन आरम्भणे निच्चलभावेन सन्तिट्ठन ति अत्थो । वीरभावो विरियं, उरसाहो ति वुत्त होति । पीणन पीति । छन्दो ति कत्तुकामता । • इमे छ चेतसिका कुसलचित्तसु पि अकुसलचित्तसु पि अन्याकतचित्तसु पि लब्भन्ति तस्मा पक्किण्णका ति वुत्ता । हेट्ठा वुत्ता सत्त, इमे छ चा ति तेरस चेतसिका अञ्जसमाना ति वेदितव्वा । इमे तेरस कुसलाकुसलाव्याकतेसु चित्तेसु समानभावेन सम्पयुजन्ती ति अञ्जसमाना ति वुत्ता ।

अकुसलचेतसिका

४. मोहो, अहिरिकं, अनोत्तप्पं, उद्धच्चं, लोभो, दिट्ठि, मानो, दोसो, इस्सा, मच्छरियं, कुक्कुच्चं, थीनं, मिद्धं, विचिकिच्छा चेति चुद्धसिमे चेतसिका अकुसला नाम ।

मोहो ति चित्तस्स अन्धभावो । न हिरियती ति अहिरिको, तस्स भावो अहिरिकं । हिरि अत्तानं गरुं कत्वा उप्पजति । यो हि, अहं मनुस्सभूतो सपब्बो समानो एतादिसं पापं कथं करिस्सामी ति अत्तगारवेन पापं जहाति. सो हिरिको ति बुच्चति । परगारवेन श्रोतप्पं उप्पजति । यो हि परगरहाभयेन पापं जहाति, सो श्रोत्तप्पी ति । यो न श्रोत्तप्पति सो अनोत्तप्पी, तस्स भावो अनोत्तप्पं । उद्धतो ति भन्तो, चञ्चलो, तस्स भावो उद्धच्चं । लोभो ति तरहा । दिट्ठी ति मिच्छादिट्ठि । मानो ति अस्मिमानो, अहंकारममंकारो । दोसो ति पटिघो । इस्सा ति उसुया, परसम्पत्तीनं असहनं । लब्धानं वा लभितव्वानं वा अत्तनो सम्पत्तीनं निगूहनसभावं मच्छरियं । कताकतानुसोचनसभावं कुक्कुच्चं । विचिकिच्छा अनेकंसगाहसभावा । इमे चुद्धस चेतसिका अकुसलचित्तं येव लब्भन्ति । एतेसं लक्खणादीनि विमुद्धिमग्गे आगतानि [१४।१६०-१७७] ।

सोभनचेतसिका

५. सद्धा, सत्ति, हिरि, श्रोत्तप्पं, अलोभो, अदोसो, तत्रमज्झत्तता, कायपस्सद्धि, चित्तपस्सद्धि, कायलहुता, चित्तलहुता . कायमुदुता, चित्तमुदुता, कायकम्मञ्जता. चित्त-

कम्मञ्जता, कायपागुञ्जता, चित्तपागुञ्जता, कायुज्जुकता, चित्तुज्जुकता चेति एकूनवीसतिमे चेतसिका सोभनसाधारणा नाम ।

तथ सद्धा ति चित्तस्स पसादो, पसन्नभावो ति अत्थो । सती ति चित्तस्स असम्मोहो, यो दोवारिको विय सब्बदा चित्त अकुसलतो रक्खति । हिरि च ओत्तप्पञ्च हेट्ठा शुत्तनयेन वेदितब्बानि [२।४] । अलोभो ति चागो । अदोसो ति मेत्ता, परेस हितकामता । तत्र मज्झत्तता ति चित्तचेतसिकान समभावेन पवत्तापनसमत्थता, या मज्झत्ता हुत्वा चित्तचेतसिके धम्मे सम पवत्तयति । एत्थ कायो ति वेदनासञ्जासङ्खारकखन्धान इद वेवचन, तेस पस्सम्भन कायपस्सद्धि । विञ्जाणक्खन्धस्स पस्सम्भन चित्तपस्सद्धि । लहुता ति अगुरुभावो । मुदुभावो मुदुता । कम्मे साधु कम्मञ्ज तस्स भावो कम्मञ्जता । पागुञ्जता ति अगिलानता । उज्जुकता ति अकुटिलता । एतेस कायपस्सद्धादिचेतसिकान लक्खणादीनि विमुद्धिमग्गे [१४।१४०-१४९] शुत्तनयेन वेदितब्बानि ।

६ सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो चेति तिस्रो विरट्ठियो नाम ।

सम्मावाचा ति मिञ्छावाचाय विरति, सम्माकम्मन्तो मिञ्छाकम्मन्ततो विरति, सम्माआजीवो मिञ्छाजीवा विरति, तस्मा इमे चेतसिका विरती ति शुत्ता । तेस वण्णना विमुद्धिमग्गे आगता [१६। ७९-८१] । सा ततो वेदितब्बा ।

७. करुणा-मुदिता पन अप्पमञ्जायो नामा ति सञ्चथा
पि पञ्चिन्द्रियेन सद्धिं पञ्चवीसतिमे चेतसिका सोभना
ति वेदित्वा ।

एत्थ अनियतसोभनचेतसिकेसु, करुणा मुदिता ति इमा द्वे एव
अप्पमञ्जायो गहिता, मेत्ता च उपेक्खा च न गहिता । “अत्यतो हि
अदोसो येव मेत्ता, तत्रमज्झत्तुपेक्खा येव उपेक्खा ति” थं विमुद्धिमग्गे
[१४।१५४] उक्तं. तं उपपरिक्खित्वा गहेत्तव्वं । पञ्चिन्द्रियं ति
अमोहो एव । पुब्बे उक्ता सञ्चसोभनसाधारणा एकूनवीसति, इमे
अनियतसोभना लु चा ति पञ्चवीसति धम्मा सोभना येवा ति ।

सङ्गहगाथा

८. एत्तावता च,

तेरसञ्जसमाना च चुद्धसाकुसला तथा ।

सोभना पञ्चवीसा ति द्विपञ्चास पवुच्चरे ॥

अयं गाथा उत्तानत्था एव ।

चेतिसकसम्पयोगनयो

९. तेसं चित्तावियुत्तानं यथायोगमितो परं ।

चित्तुप्पादेसु पञ्चेकं सम्पयोगो पवुच्चति ॥

सत्त सञ्चत्थ युज्जन्ति यथायोगं पक्खिण्णका ।

चुद्धसाकुसलेस्वेव सोभनेस्वेव सोभना ॥

सम्बन्धितसाधारणा सत्त चेतसिका सम्बन्धत्थ सम्बन्धेषु पि चित्तेषु युज्जन्ति, सम्पयोग गच्छन्ति । पक्किरणका पन यथायोग युज्जन्ति । चुद्दस अकुसलचेतसिका अकुसलेसु एव चित्तेसु, तथा सोभना सोभनेसु सहेतुककुसलविपाकक्रियाचित्तसु एव सम्पयुज्जन्ति ।

अञ्जसमानचेतसिकसम्पयोगो

१० कथं ? सम्बन्धितसाधारणा ताव सत्त चेतसिका सम्बन्धेषु पि एकूननवुतिचित्तप्पादेसु लब्धन्ति ।

११. पक्किरणकेसु पन वित्तको ताव द्विपञ्चविज्जाण-वज्जितकामावचरचित्तेसु चेव एकादससु पठमञ्जानचित्तेसु चेति पञ्चपञ्जासचित्तेसु उप्पज्जति । विचारो पन तेसु चेव एकादससु दुतियञ्जानचित्तेसु चा ति छसट्ठिचित्तेसु जायति । अधिमोक्खो द्विपञ्चविज्जाण-विचिविच्छा-वज्जितचित्तेसु । विरिय पञ्चद्वारावज्जन-द्विपञ्चविज्जाण-सम्पट्ठिच्छन सन्तीरणवज्जितचित्तेसु । पोति दोमनस्सुपेक्खा-सहगत-कायविज्जाण चतुत्थञ्जान-वज्जितचित्तेसु । छन्दो अ-हेतुक-मोमूह वज्जितचित्तेसु लब्धन्ति ।

१२. ते पन चित्तुप्पादा यथाक्रमं—

छसट्ठि पञ्चपञ्जास एकादस च सोलस ।

सत्तति वीसति चेव पक्किरणकविवज्जिता ॥

पञ्चपञ्जास छसट्ठिसत्तति तिसत्तति ।

एकपञ्जास चेकूनसत्तति सपक्किरणका ॥

एकवीससतचित्तनये त्रितक्को दुतियततियचतुत्यज्भानिकेसु तेत्तिस-
चित्तेसु, तथा पञ्चमज्भानिकेसु तेवीसतिचित्तेसु [११३१]. पञ्च
अकुसलविपाकानि पञ्च कुसलविपाकानी ति दससु द्विपञ्चविज्ज्ञाण-
चित्तेसु ति छसट्टिचित्तेसु न लब्धति ।

विचारो द्विपञ्चविज्ज्ञाणेषु च ततियादिज्भानचित्तेसु चा ति पञ्च-
पञ्जासचित्तेसु न होति ।

अधिमोक्खो दससु द्विपञ्चविज्ज्ञाणचित्तेसु विचिकिच्छासम्पयुत्त-
मोमूहचित्ते चा ति एकादससु चित्तेसु न होति ।

विरियं पञ्चद्वारावजनचित्ते, दससु द्विपञ्चविज्ज्ञाणचित्तेसु, द्वीसु
सम्पटिच्छन्नचित्तेसु, तीसु च सन्तीरणचित्तेसु ति सौळसचित्तेसु
न होति ।

पीनि द्वीसु दोमनस्ससद्दगतचित्तेसु न लब्धति । उपेक्खासद्द-
गतानी ति उपेक्खासद्दगतचित्तानि । तानि लोभसद्दगतानि चत्तारि,
द्वे मोमूहचित्तानि, दुक्खसद्दगतकायविज्ज्ञाणं सुग्यसद्दगतकायविज्ज्ञाणं
सोमनस्ससद्दगतसन्तीरणं हनिवुप्पादचित्तञ्चेति इमानि चत्तारि विवज्जेत्या
सुदसु अद्देवुकचित्तानि. चत्तारि कुम्भलानि चत्तारि विपाकानि चत्तारि
क्रियाचित्तानी ति द्वादस कामावचरमद्देवुकचित्तानि, तेवीनति पञ्चम-
ज्भानिदचित्तानी ति पञ्चपञ्जास होन्ति । अकुसलविपाकं कुसल-
विपाकं ति कायविज्ज्ञाणचित्तानि द्वे । चतुग्यज्भानचित्तानि एवादन ।
इति इमेसु नन्ति चित्तेसु पीनि न लब्धति ।

छन्दो द्विसु मोमूहचित्तेसु अट्टारससु अहेतुकचित्तसु चा ति वीसति-
चित्तसु न लब्धति ।

एकवीससतनये पञ्चपञ्जास चित्तानि वितक्कसम्पयुत्तानि, छसट्ठि
विचारसम्पयुत्तानि । एकूननवुतिनये अट्टसत्तति चित्तानि अधिमोक्ख-
सम्पयुत्तानि, तिसत्तति विरियसम्पयुत्तानि । एकवीससतनये पीतिसम्प-
युत्तचित्तानि एकपञ्जास होन्ति । एकूननवुतिनये एकूनसत्तति चित्तानि
छन्दसम्पयुत्तानि । इमेहि द्वीहि नयेहि दुतियगाथाय अत्थो वेदितम्बो ।
वितक्को, विचारो, पीती ति इमानि तीणि भानङ्गानि, तस्मा एकवीस-
सतनयेन तेहि सम्पयुत्तान चित्तानं गणना कता । ‘भानङ्गयोगभेदेन
७ पे ७ चत्तालीसविध ति चा’ ति हेट्ठा उक्तमेव [१।३१] ।

अकुसलचेतसिकसम्पयोगो

१३. अकुसलेसु पन, मोहो, अहिरिक, अनोत्तप्पं,
उद्धधञ्चेति चत्तारोमे चेतसिका सब्बाकुसलसाधारणा
नाम, सब्बेसु पि द्वादसाकुसलेसु लब्धन्ति । लोभो अट्टसु
लोभसहगतचित्तेस्वेव लब्धति । दिट्ठि चतूसु दिट्ठिगत-
सम्पयुत्तेसु । मानो चतूसु दिट्ठिगतविप्पयुत्तेसु । दोसो
इस्सा, मच्छरियं, कुम्भकुञ्चेति द्वीसु पट्टिघचित्तेसु । थीनं
मिद्धं पञ्चसु ससद्धारिकचित्तेसु । विचिकिच्छा विचि-
किच्छासहगतचित्ते येव लब्धती ति ।

१४ सब्बापुञ्जेसु चत्तारो लोभमूले तयो गता ।

दोसमूलेसु चत्तारो ससद्धारं द्वय तथा ॥

एकूनवीसति धम्मा ति सेभनसाधारणा चेतसिका [२।५] । तयो ति तिस्सो विरतियो, अट्टलोकुत्तरचित्तेसु अट्टकामावचरकुसलचित्तेसु चा ति सोळससु चित्तेसु जायन्ति । द्वयं ति द्वे अप्पमञ्जायो । ता सोळससु कामावचरचित्तेसु द्वादससु पठम-दुतिय-ततिय-चतुत्थ-ज्झानिकेसु कुसल-विपाक क्रियाचित्तेसु चा ति अट्टवीसतिचित्तेसु जायन्ति । मग्ग-पलसम्पयुत्तज्झानान निब्बानमेव आरम्भण, तस्मा तेसु एता न विजन्ति । एता हि सत्तारम्भणा ।

कथ तरहि विरतियो लोकुत्तरचित्तेसु एकतो व लब्भन्ति ? लोकुत्तरमग्गा तानि तानि सयोजनानि पजहन्ति । ततो इमा तिस्सो पि विरतियो तेस चित्ते एकतो व उपलब्भन्ति । न तत्र निब्बानतो अज्जेन आरम्भणेन किञ्चमत्थि । लोकियकामावचरचित्तेसु पन एता विरतियो एकतो न लब्भन्ति । कस्मा ? यो केचि, पाणातिपाता पटिविरतो होमी ति चिन्तेति, सो तस्मिं येव काले, भुसावादादितो पटिविरतो होमी ति चिन्तेतुं न सक्कोति ।

यथा सम्मावाचादयो चेतसिकवसेन कुसलेसु सङ्गहिता, तथा मिञ्छावाचादयो अकुसलेसु कस्मा न सङ्गहिता ति ? एते हि तयो कायवचीविञ्जत्तिं विना न परिपूरा ह्यन्ति । कायवचीविञ्जत्तियो हि रूपक्खन्धे सङ्गहिता [६।५], तस्मा एते तयो चेतसिका न ह्यन्ति । लोभादीनि एतेस मूलानि चेतसिकेसु गहितानेव ।

पञ्जा, द्वादससु कामावचरसदेतुकचित्तेसु, पत्तरससु रूपावचर-

चित्तु, द्वादशतु अरुपाद्यचरचित्तु, अष्टु लोहृत्तरचित्तु चा ति
ननचत्तार्त्तचित्तु नश्यति ।

सद्गदाथा

१७. इत्ता-मच्छेर-कुक्कुच-विरति-करुणादयो ।
नाना कदाचि मानो च धीनमिद्धं तथा सह ॥
यथावृत्तानुसारेण सेमा नियतयोगिनो ।
सद्गद्वच पयकस्त्रामि तेसं दानि यथासहं ॥

अनुत्तरे लोकुत्तरचित्तेसु छत्तिस चेतसिका लब्धन्ति । महग्गते
ति रूपावचरारूपावचरेसु चित्तेसु । अपुञ्जग्धि अकुसलचित्तेसु सत्त-
वीसति चेतसिका । अहेतुके अहेतुकचित्तेसु द्वादसा ति । एवं
यथासम्भवसम्पयोगतो पञ्चधा सङ्गहो वेदितव्वो ।

लोकुत्तरचेतसिकसङ्गहो

१९. कथं ? लोकुत्तरेसु ताव अट्टसु पठमज्झानिकचित्तेसु
अज्जसमाना तेरस चेतसिका, अप्पमज्जावज्जिता तेवीसति
सोमनचेतसिका चेति छत्तिस धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति ।
तथा दुतियज्झानिकचित्तेसु वितक्कवज्जा । ततियज्झानिक-
चित्तेसु धितक्कविचारवज्जा । चतुत्थज्झानिकचित्तेसु वितक्क-
विचारपीतिवज्जा । पञ्चमज्झानिकचित्तेसु उपेक्खासहगता
ते एव सङ्गहन्ती ति सब्बथा पि अट्टसु लोकुत्तरचित्तेसु
पञ्चकज्झानवसेन पञ्चधा व सङ्गहो हीतो ति ।

२०. छत्तिस पञ्चत्तिसाथ चतुत्तिस यथाक्रमं ।

तेत्तिसद्वयमिच्छेवं पञ्चधानुत्तरे ठिता ॥

पञ्चमज्झाने सुखवेदनाय ठाने उपेक्खावेदन ठपेत्वा ते एक
चतुत्थज्झानधम्मा सम्पयोग गच्छन्ति । तस्मा तेसु द्वीसु पि भानेसु
तेत्तिस एव धम्मा । त सन्धाय तेत्तिसद्वयं ति बुत्त ।

महग्गतचेतसिकसङ्गहो

२१. महग्गतेसु पन तीसु पठमज्झानिकचित्तेसु ताव
अज्जसमाना तेरस चेतसिका विरत्तियवज्जिता द्वावीसति

सोभनचेतसिका चेति पञ्चतिंस धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति ।
 करुणामुदिता पनेत्थ पच्चेकमेव योजेतव्वा । तथा दुतिय-
 ज्झानिकचित्तेसु विनक्खवजा । तनियज्झानिकचित्तेसु
 वितक्खविचारवजा । चतुत्थज्झानिकचित्तेसु वितक्खविचार-
 पीतिवजा । पञ्चमज्झानिकचित्तेसु पन पन्नरससु अप्प-
 मञ्जायो न लब्धमन्तीति मच्चथा पि सत्तवीसतिमहग्गतचित्तेसु
 पञ्चकज्झानवसेन पञ्चथा व सङ्गहो होतीति ।

नीसू ति कुमल-विपाक-क्रियाचित्तेसु । भानचित्तेसु आरम्भणं
 कमिणादिकं । नं आरम्भणं कृत्वा यदा भानं समापजति, तदात्म
 अहं, कायदुच्चरितादीदि विरमामीति न होति । तस्मा भानचित्तेसु
 विरतियो न विज्जन्ति । करुणाय नति मुदिता न थेति, मुदिताय नति
 करुणा न होति । तस्मा ता पच्चेकं योजेतव्वा । पन्नरससू ति,
 कुमलविपाकक्रियावसेन तांणि, द्वादस च अरुणावचरानीति पन्नरस, तेसु ।

२२. पञ्चतिंस चतुत्तिंस तेत्तिंस च यथाकमं ।

वत्तिंस चैव तिंमेति पञ्चथा व महग्गते ॥

चतुत्थज्झाने वितक्खविचारपीतिवजा वत्तिंस चेतनिका । पञ्चम-
 ज्झानिकेसु पन्नरससु ततो थे अप्पमञ्जायो हापेत्या तिंमा ति ।

धामावचरलोभनचेतसिकसद्दहो

२३. कामावचरसोभनेसु पन कुमलेसु नाव पटमहये
 अरुणममान्त तेरन्न चेतनिका. पञ्चवीसति सोभनचेतसिका
 चेति अट्टतिंस धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति । अप्पमञ्जा-विरतियो

पनेत्थ पञ्च पि पच्चेकमेव योजेतब्बा । तथा दुतियद्वये
 बाणवज्जिता, ततियद्वये नाणसम्पयुत्ता पीतिवज्जिता, चतुत्थ-
 द्वये बाणपीतिवज्जिता ते एव सङ्गहन्ति । क्रियाचित्तेसु
 पि विरतिवज्जिता तथेव चतूसु पि दुकेसु चतुधा व
 सङ्गहन्ति । तथा विपाकेसु च अप्पमञ्जाविरतिवज्जिता ते
 एव सङ्गहन्ती ति सब्बथा पि चतुवीसतिकामावचरसोभन-
 चित्तेसु दुकघसेन द्वादसधा व सङ्गहो होती ति ।

पठमद्वये ति असङ्गारिक ससङ्गारिक ति इमेषु द्वीसु चित्तेसु । द्वे
 अप्पमञ्जायो तिस्सो च विरतियो णि पञ्च । पच्चेकं योजेतब्बा
 ति यदा एतासु एका होति, तदा इतरा चतस्सो न लब्भन्ति । क्रिया-
 चित्तेसु विरतियो न सन्ति । ता पन अरहत्तमग्गक्खणे एव सब्बाकारेन
 पारिपूरि गच्छन्ति । तस्मा अरहतो कामावचर क्रियाचित्ते तेसु अभावो
 वुत्तो । विपाकेसु अप्पमञ्जायो पि विरतियो पि न सम्भवन्ति । न हि
 विपाकचित्तेन करुण, मुदित वा उप्पादेतु, पाणातिपात्तदीहि वा
 विरमितु सक्का ।

सङ्गहमाथा

२४. अट्टतिंस सत्ततिंसद्वय छत्तिंसकं सुभे ।
 पञ्चतिस चतुत्तिसद्वय तेत्तिंसकं क्रिये ॥
 तेत्तिस पाके षत्तिसद्वयेकतिम्मन भवे । •
 सहेतुकामावचरपुञ्जपाकक्रियामने ॥

न विज्जन्तेत्थ विरती क्रियासु च महग्गते ।
 अनुत्तरे अप्पमञ्जा कामपाके द्वयं तथा ॥
 अनुत्तरे भानधम्मा अप्पमञ्जा च मज्झिमे ।
 विरती जाणपीती च परित्तेसु विसेसका ॥

कामावचरकुसलचित्तेनु पठमद्वये अट्टत्तिंस धम्मा होन्ति ।
 दुतियद्वये जाणवज्जिता सत्तत्तिंस । ततियद्वये पीतिवज्जिता जाणत्तम-
 युत्ता तथेव सत्तत्तिंस । चतुत्थद्वये जाणपीतिवज्जिता छत्तिंस ।
 क्रियाचित्तेनु पठमद्वये विरतिवज्जिता पञ्चत्तिंस, दुतियद्वये चतुत्तिंस,
 तथा ततियद्वये, चतुत्थद्वये तेत्तिंस । विपाकचित्तेनु पठमद्वये
 तेत्तिंस । दुतियततियद्वयेनु वत्तिंस, चतुत्थद्वये णकत्तिंसा ति ।

एत्थ क्रियाचित्तेनु महग्गतचित्तेनु च तिस्रो विरतियो न विज्जन्ति ।
 लोकुत्तरचित्ते विरतियो नियता, अप्पमञ्जायो पन न विज्जन्ति ।
 सोत्तुककामावचरविनाकचित्तेनु विरतियो च अप्पमञ्जायो च
 न विज्जन्ति ।

२५. अकुसलेसु पन लोभमूलेसु ताव पठमे असङ्गारिके अञ्जसमाना तेरस चेतसिका, अकुसलसाधारणा चत्तारो चा ति सत्तरस लोभदिट्ठीहि सद्धिं एकूनवीसति धम्मा सङ्गहं गच्छन्ति, तथेव दुतिये असङ्गारिके लोभमानेन, नतिये तथेव पीतिवज्जिता लोभदिट्ठीहि सह अट्टारम, चतुत्थे तथेव लोभमानेन ।

अञ्जसमाना तेरस [१।२-३], अकुसलसाधारणा चत्तारो च [१।१३] इट्ठा वुत्ता एव । दिट्ठिविप्पयुत्तेसु मानो कदाचि होति । दुतिये असङ्गारिके ति सोमनस्ससद्दगतदिट्ठिविप्पयुत्ते असङ्गारिके । एवं अञ्जानि पि असङ्गारिकानि पुब्बे वुत्तयेन [१।३-४] वेदितव्वानि ।

२६. पञ्चमे पन पट्टिघसम्पयुत्ते असङ्गारिके, दोसो इस्सा मच्छरिय कुक्कुच्चञ्चानि चत्तूहि सद्धिं पीतिवज्जिता ते एव वीसति धम्मा सङ्गहन्ति । इस्सामच्छेरकुक्कुच्चानि पनेत्थ पच्चेकमेव योजेतव्वानि । ससङ्गारिकपञ्चके पि तथेव धीनमिद्धेन विसेसेत्वा योजेतव्वानि ।

पीतिवजा अञ्जसमाना द्वादस, चत्तारो अकुसलसाधारणा, इमे च इस्सादयो चत्तारो ति वीसति धम्मा । पच्चेकं योजेतव्वानी ति यदा इस्सा हांति तदा इतरानि न होन्ती ति एव एकमेक योजेतव्वानि । पञ्चमु ससङ्गारिकचित्तेसु धीनमिद्ध सहेव कदाचि होति । तेहि इरेहि सद्धिं चेतसिक्कण्णना कातव्वानि ति ।

२७. छन्दपीतिवज्जिता पन अञ्चसमाना एकादस, अकु-
सलसाधारणा चत्तारो चा ति पन्नरसधम्मा उद्धच्चसहगते
सम्पयुज्जन्ति । विचिकिच्छासहगतचित्ते च अधिमोक्ख-
विरहिता विचिकिच्छासहगता तथेव पन्नरस धम्मा
समुपलब्धन्ती ति सव्वथा पि द्वादसाकुसलचित्तुप्पादेसु
पच्चेकं योजियमाना पि गणनवसेन सत्तथा व सङ्गहिता
भवन्ती ति ।

सङ्गहगाथा

२८. एकूनवीसट्टारस वीसेकवीस वीसति ।

द्वावीस पन्नरसेति सत्तथाकुसले ङिता ॥

साधारणा च चत्तारो समाना च दसापरे ।

चुदसेते पवुच्चन्ति सव्वाकुसलयोगिनो ॥

लोभसहगतचित्तेणु पठमे तथा ततिये एकूनवीसति धम्मा
लब्धन्ति, पञ्चमे तथा सत्तमे च अट्टारस, पटिपसम्पयुत्तेसु पठमे
वीसति, लोभसहगतेणु दुतिये च चतुत्थे च थीनमिद्धेन विसेसेत्वा
एकवीसति, छट्ठे च अट्टमे च तेहि सद्धिमेव वीसति, पटिपसम्पयुत्त-
ससङ्गारिके थीनमिद्धेन सह द्वावीसति, द्वीणु पि मोमूहचित्तेणु पन्नरसा
ति एवं सत्तथा सङ्गहो । साधारणा ति सव्वाकुसलसाधारणा ।
दस समाना ति, लोमो दिट्ठि मानो दोसो इत्ता मच्छरियं कुक्कुच्चं
थीनं मिद्धं विचिकिच्छा ति अकुसलसमाना दस ।

२९. अहेतुकेसु पन हसनचित्ते ताव छन्दवज्जिता अञ्ज-
समाना द्वादस धम्मा सङ्गह गच्छन्ति, तथा वीट्ठपने छन्द-
पीतिवज्जिता, सुखसन्तीरणे छन्दधिरियवज्जिता, मनोधातु-
त्तिकाहेतुकपटिसन्धियुगले छन्दपीतिधिरियवज्जिता, द्विपञ्च-
विञ्जाणे पकिण्णकवज्जिता ते येव सङ्गहन्ती ति सब्बथा
पि अट्टारससु अहेतुकेसु गणनवसेन चतुधा व सङ्गहो
होती ति ।

- ३० द्वादसेकादस दस सत्त चा ति चतुर्विधो ।
अट्टारसाहेतुकेसु चित्तुप्पादेसु सङ्गहो ॥
अहेतुकेसु सम्पत्थ सत्त सेसा यथारहं ।
इति वित्थारतो वुत्तो तेत्तिसविधसङ्गहो ॥
इत्थं चित्तावियुत्तान सम्पयोगञ्च सङ्गहं ।
अत्ता भेद यथायोग चित्तेन सममुद्दिसे ॥ •

हसनचित्ते छन्द ठपेत्वा इतरे अञ्जसमाना [२१२-३] द्वादस
धम्मा सम्पयोग गच्छन्ति । वीट्ठपने ति अहेतुकक्रियमनोविञ्जाण-
धातुय । सुखसन्तीरणे ति सोमनस्सहगतसन्तीरणचित्ते [११८] ।
मनोधातुत्तिकाहेतुरूपटिसन्धियुगलं ति, मनोधातु पञ्चद्वारा
वज्जन कुसलाकुसलविपाकसम्पटिञ्चनवसेन तिविधा, तस्मा मनोधातुत्तिकं
ति वुत्ता । अहेतुकमनोविञ्जाणधातु पन, वीट्ठपनावज्जनकिष्वा एका

किरिया, तिण्णं सन्तीरणानं वसेन तिविधा विपाका ति चतुर्विधा
होति । तासु कुसलाकुसलविपाका उपेक्खासहगता पटिसन्धिकिच्चम्पि
साधेति [५।१०-११] । सा इध अहेतुकपटिसन्धियुगलं ति बुत्ता ।

इसनचित्ते द्वादस, वोट्टपने च सोमनस्ससहगतसन्तीरणे च
एकादस, मनोधातुत्तिके द्वीनु च उपेक्खासहगतसन्तीरणेमु दस,
द्विपञ्चविञ्जारोसु सत्ता ति एवं चतुर्विधो सङ्गहो ।

अहेतुकेसु सत्त चेतसिका सञ्चत्थ होन्ति । सेसा यथारहं
योजेतव्वा । लोक्कुत्तरचित्तेसु पञ्चविधो [२।१९-२०], महग्गत-
चित्तेसु पञ्चविधो [२।२१-२२], सहेतुककामावचरचित्तेसु द्वादस-
विधो [२।२३], अकुसलेसु सत्तविधो [२।२५-२८], अहेतुक-
चित्तेसु च चतुर्विधो ति एवं त्रित्थारतो तेत्तिंसविधो सङ्गहो
वेदितव्वो । इत्थं यथावुत्तनयेन चित्ताविप्पयुत्तानं चेतसिकानं
सम्पयोगञ्च सङ्गहञ्च त्त्वा चित्तेन समं सह यथायोगं
भेदं उद्दिसे कयेव्या ति ।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे चेतसिकसङ्गहविभागो नाम
दुतियो परिच्छेदो ।

ततियो परिच्छेदो पकिरणकसङ्गहविभागो

- १ सम्पयुक्ता यथायोगं तेपञ्चास सभावतो ।
चित्तचेतसिका धम्मा तेसं दानि यथारहं ॥
वेदनाहेतुतो किञ्चद्वारारम्भणवस्थुतो ।
चित्तुप्पादवसेनेव सङ्गहो नाम नीयते ॥

एक चित्त द्विपञ्चास धेतसिका ति तेपञ्चास धम्मा । तेषं वेदनातो, हेतुतो, किञ्चतो, द्वारतो, आरम्भणतो, वस्थुतो च ये चित्तुप्पादा होन्ति, तेस वसेन सङ्गहो कथिरति ।

वेदनासङ्गहो

२. तथ वेदनासङ्गहे ताव तिविधा वेदना, सुखा, दुक्खा, अदुक्खमसुखा चा ति । सुख, दुक्खं, सोमनस्सं, दोमनस्सं, उपसखा ति च भेदेन पन पञ्चधा होति ।

अत्यो उत्तानो येव ।

३. तथ सुखसहगतं कुसलविपाकं कायविञ्जाणमेकमेव, तथा दुक्खसहगतं अकुसलविपाकं । सोमनस्ससहगत-चित्तानि पन, लोभमूलानि चत्तारि, द्वादस कामावचरसोमनानि, सुखमन्तीरण-हसन्नानि च हे ति अट्टारस कामावचर-

चित्तानि चैव पठम-द्वितीय-तृतीय-चतुर्थज्भानसङ्घातानि चतु-
चत्तालीस महगगतलोकुत्तरचित्तानि चेति द्वासद्विविधानि-
भवन्ति । दोमनस्ससहगतचित्तानि पन द्वे पट्टिग्रचित्तानेव ।
सेसानि सञ्चानि पि पञ्चपञ्जास उपेक्खासहगतचित्तानेवा ति ।

कामावचरसोभनानि सहेतुकचित्तानि कुसल-विपाक-क्रियावसेन
द्वादस । सुखसन्तीरणं ति सोमनस्ससहगतं सन्तीरणं । हसनं ति
हसितुप्पादचित्तं । एकमेकं भानं एकादसविधं ति [१३१] कत्वा
चतुचत्तालीस । सेसानी ति, चत्तारि लोभमूलानि, द्वे मोमूहानि,
अहेतुकेसु कायविञ्जाणं वज्जेत्वा अकुसलविपाकानि छु, तथा काय-
विञ्जाणञ्च सोमनस्ससहगतसन्तीरणञ्च वज्जेत्वा कुसलविपाकानि छु,
हसितुप्पादं वज्जेत्वा द्वं क्रियाचित्तानी ति सुदस, कामावचरसहेतुकेसु
कुसल-विपाक-क्रियावसेन द्वादस, पत्रमज्भानिकानि तेवीसती ति [१३१]
एवं पञ्चपञ्जास चित्तानि उपेक्खासहगतानि भवन्ति ।

४. सुखं दुक्खं उपेक्खा ति तिविधा तत्थ वेदना ।

सोमनस्सं दोमनस्समिति भेदेन पञ्चधा ॥

सुखमेकत्थ दुक्खञ्च दोमनस्सं द्वये ठितं ।

द्वासद्विसु सोमनस्सं पञ्चपञ्जासकेतरा ॥

सुखमेकत्था ति सुखं एकस्मि एव कुसलविपाकारहेतुककायविञ्जाणे,
एवं दुक्खञ्च तस्मि एव अकुसलविपाके । पञ्चपञ्जासके इतरा ति
पदच्छेदो । इतरा उपेक्खा वेदना पत्रपञ्जासचिनेसु सम्पयोगं गच्छती ति
अथो । सोमनस्सत्त भानप्रभावतो इध एकवीससतचित्तनये गदितो ।

हेतुसङ्गहो

५. हेतुसङ्गहे हेतू* नाम, लोभो, दोसो, मोहो, अलोभो, अदोसो, अमोहो चाति छुब्बिधा† भवन्ति ।

लोभ दोस-मोहा पाकटा व । अलोभादयो हेट्ठा पकासिता [१।१२] ।

६. तत्थ पञ्चद्वारावज्जन-द्विपञ्चविञ्जाण-सम्पट्ठिच्छन-सन्तीरण-घोट्टपन-हसनघसेन अट्टारस अहेतुकचित्तानि नाम । सेसानि सव्वानि पि एकसत्तति चित्तानि सहेतुकानेव ।

अहेतुकचित्तानि नामा ति एतेसु कोचि हेतु सम्पयोग न गच्छति, तस्मा तानि अहेतुकानी ति युचन्ति । इतरेसु हेतु सविज्जन्ति, तस्मा तानि सहेतुकानी ति ।

७. तत्थापि द्वे मोमूहचित्तानि एकहेतुकानि । सेसानि दस अकुसलचित्तानि चेव वाणविष्पयुत्तानि द्वादस कामा-
• वचरसोभनानि चेति द्वावीसति दुहेतुकचित्तानि । द्वादस वाणसम्पयुत्ताकामावचरसोभनानि चेव पञ्चतिंस महग्गत-लोकुत्तरचित्तानि चेति सत्ताचत्तालीस तिहेतुकचित्तानी ति ।

तत्थापि ति सहेतुवेसु चित्तेसु । द्वीसु मोमूहचित्तेसु मोहो एको व अकुसलहेतु सम्पयोग गच्छति, नत्थि तत्थ लोभो वा दोसो वा । सेसानि दसा ति अट्टलोभसद्वगतानि द्वे च दोससद्वगतानी ति दस । तत्थ लोभसद्वगतेसु, लोभो मोहो ति द्वे हेतू, दोमनस्यसद्वगतेसु, दोसो

* सी. हेतुयो । † सी. छुद्दा ।

मोहो ति द्वे हेतू ति । कामावचरसोभनजाणविष्ययुत्तचित्तेसु अमोहो-
नत्थि, अलोभो अदोसो ति इमे द्वे एव हेतू सम्पयुज्जन्ति, तस्मा
तानि पि दुहेतुकानी ति वुत्तानि । इतरानि सत्ताचत्तालीस अलोभ-
अदोस-अमोहवसेन तिहेतुकचित्तानी ति ।

८. लोभो दोसो च मोहो च हेतू अकुसला तयो ।

अलोभादोसामोहा च कुसलाव्याकता तथा ॥

अहेतुकद्वारसेकहेतुका द्वे दुर्वीसति ।

द्विहेतुका मता सत्ताचत्तालीस तिहेतुका ॥

कुसलाव्याकता ति कुसलचित्तेसु सम्पयुत्ता कुसला, विपाक-
चित्तेसु क्रियाचित्तेसु च सम्पयुत्ता ते एव अव्याकता ति वुत्तन्ति ।
अहेतुकानि चित्तानि अद्वारस, एकहेतुकानि द्वे, दुर्वीसति द्वावीसति
द्विहेतुकानि, सत्ताचत्तालीस तिहेतुकानी ति ।

किञ्चसङ्गहो

६. किञ्चसङ्गहे किञ्चानि नाम पटिसन्धि-भवङ्गावज्जन-
दस्सन-सवन-धायन-सायन-फुसन-सम्पटिच्छून-सन्तीरण-
वोदुपन-जवन-तदारम्मण-च्युतिवसेन चुदसविधानि भवन्ति ।
पटिसन्धि-भवङ्गावज्जन-पञ्चविज्जाणट्टानादिवसेन पन तेसं
दसधा ठानभेदो वेदितव्वो ।

किञ्चानी ति चित्तुप्पादानं किञ्चानि । भवेन भवं पटिसन्दहति
संयोजेती ति पटिसन्धि । एकस्मिं भवे सव्वपटमत्स चित्तस्स इदं
किञ्चं । भवत्स अङ्गं भवङ्गं, अङ्गभावेन भवत्स यावतायुकं पवत्तापनं ।

आवज्जनं ति चित्तसन्ततिया अभिनवारम्मणाभिमुखकरण । दस्सन-
सवन धायन-सायन कुसनानि पाकटानेव । सम्पट्टिच्छन्नं ति चक्खु
विञ्जाणादीहि विञ्जातस्स आरम्मणस्स सम्मा पट्टिच्छन्न, गहण ति
बुत्त होति । तथा गहितस्स आरम्मणस्स सम्मा तीरण विचारण
सन्तीरणं । नस्सेव आरम्मणस्स ववत्थपन वोट्टपनं । जघनं
ति वेगेन गमन । तदारम्मणं ति भवङ्गविषय आरम्मण अकत्वा
जवनचित्तस्स आरम्मणे पवत्तन । इद विषाकचित्तम्पि समान जवन-
चित्तस्स आरम्मणे पवत्तति, तस्मा तदारम्मणं ति बुद्धति । चुत्ती ति
चवन, निव्वत्तभवतो मुञ्चन ।

ठानं ति चित्तान किञ्चकरणोकासो । तानि एव वेदितव्यानि—
चुतिया अनन्तर पटिसन्धिक्खिट्टान । पटिसन्धिया अनन्तर भवङ्ग-
क्खिट्टान । आवज्जन अहेतुकक्रियामनोधातुया अहेतुकक्रियामनो-
विञ्जाणधातुया च किञ्च । तस्स भवङ्गानन्तर एकमेव ठान । दस्सन-
सवन धायन सायन-कुसनक्खिचानि द्विपञ्चविञ्जाणानि । तेष पञ्चदारा-
वजनानन्तर एकमेव ठान । ततो पर कमतो सम्पट्टिच्छन्न सन्तीरण-
वोट्टपनक्खिचानि वेदितव्यानि । जवन पन पञ्चदारे वोट्टपनानन्तर, मनो-
दारे च मनोदारावजनानन्तर पवत्तति । वोट्टपन मनोदारावजनव्वेति
इमानि अहेतुकक्रियामनोविञ्जाणधातुया किञ्चानि । तथा हि वस्सति
“मनोदारावजनमेव पञ्चदारे वोट्टपनक्खि साधेती” ति [३१२०] ।
तस्मा तस्सा अहेतुकक्रियामनोविञ्जाणधातुया अनन्तरमेव एकं जवन
क्खिट्टान । जयनावसाने तदारम्मणक्खिट्टान । भवस्स अन्ते चुटि

किञ्चट्टानं ति । इति इमानि दस किञ्चट्टानानि, वेदितव्यानि । इमे संठानानं
सुखावबोधस्थं पञ्चद्वारवीथि मनोद्वारवीथि च श्रोलोकैतव्या [४।८-१२] ।

विभावनियं पन, “तत्पटिसन्धिया ठानं पटिसन्धिट्टानं । कामं
पटिसन्धिविनिम्मुत्तं ठानं नाम नत्थि, सुखगहणस्थं पन सिलापुत्तकस्त
सरीरं त्यादिषु विय अभेदे पि भेदपरिकप्पना ति दट्टव्वं । एवं सेसेसु
पि । दस्सनादीनं पञ्चन्नं विञ्जाणानं ठानं पञ्चविञ्जाणट्टानं । आदिसहेन
सम्पटिच्छन्नट्टानादीनं सद्दहो । तत्प च्चुतिभवद्धानं अन्तरा पटिसन्धि-
ट्टानं । पटिसन्धिआवजनानं, जवनावजनानं, तदारम्मणावजनानं,
वोट्टपनावजनानं, कदाचि जवनचुतीनं तदारम्मणचुतीनञ्च अन्तरा
भवद्दट्टानं । भवद्दपञ्चविञ्जाणानं, भवद्दजवनानञ्च अन्तरा आवजनट्टानं ।
पञ्चद्वारावजनसम्पटिच्छन्नानमन्तरा पञ्चविञ्जाणट्टानं । पञ्चविञ्जाण-
सन्तीरणानमन्तरा सम्पटिच्छन्नट्टानं । सम्पटिच्छन्नवोट्टपनानमन्तरा
सन्तीरणट्टानं । सन्तीरणजवनानं, सन्तीरणभवद्धानञ्च अन्तरा वोट्ट-
पनट्टानं । वोट्टपनतदारम्मणानं, वोट्टपनभवद्धानं, वोट्टपनचुतीनं, मनो-
द्वारावजनतदारम्मणानं, मनोद्वारावजनभवद्धानं, मनोद्वारावजनचुती-
नञ्च अन्तरा जवनट्टानं । जवनभवद्धानं, जवनचुतीनञ्च अन्तरा
तदारम्मणट्टानं । जवनपटिसन्धीनं, तदारम्मणपटिसन्धीनं, भवद्द-
पटिसन्धीनं वा अन्तरा चुतिट्टानं नामा” ति हुत्तं । इमिना नयेन
पन पञ्चवीसति ठानानि होन्ति । तस्मा इदं न युज्जति ।

परमत्थदीपनिय विभावनिया दोसदस्सनवसेन वुत्त—“विभावनिय पन ‘पटिसन्धिया ठान पटिसन्धिठान’ ति वत्त्वा ‘काम पटिसन्धि विनिम्मुत्त ठान नाम नत्थि, सुखगहणत्थ पन सिलापुत्तकस्स सरीर ति आदिमु विय अभेदे पि भेदपरिकप्पना ति दट्ठब्ब ति’ वुत्त । त न गहे सन्व । कालो हि नाम सभावतो अविज्जमानो पि चित्तस्स विसुं धारम्मण भूतो एको पञ्चत्तिधम्मो । तथा हि अट्ठकथाय, ‘इमेस अट्ठज महाविपाक चित्तान विपच्चनट्ठान वेदितव्य । एतानि हि चत्तुसु ठानेसु विपच्चन्ति, पटिसन्धिय, भवङ्ग, चुतिष, तदारम्मण ति वत्त्वा त वित्थारेन्तेन ‘पटिसन्धिगहणकाले पटिसन्धि हुत्वा विपच्चन्ति असङ्खेत्थमि आयुकाल भवङ्ग हुत्वा मरणकाले चुति हुत्वा’ ति [अट्ठसालिनी २७३] कालो व वुत्तो ति । इतरथा किच्चानि विय ठानानि पि चुदसविधानि एव वत्तन्वानि सिमु ति” [१०६] । इदमि न युज्जति येव । ठान कालस्स वेवचन ति गहिते पि विभावनिया नयेनेव पञ्चवीसति काला भवन्ति । तस्मा हेट्ठा वुत्तनयानुसारेन दस ठानानि वेदितव्वानि ।

१० तत्थ द्वे उपेक्षणासहगतसन्तीरणानि चेत्त अट्ठ महा विपाकानि च नव रूपारूपविपाकानि चेति एकूनवीसति चित्तानि पटिसन्धि-भवङ्ग चुतिकिच्चानि नाम । आपज्जन किच्चानि पन द्वे, तथा दस्सन सपन घायन सायन फुसन सम्भट्टिच्छनकिच्चानि च । तीणि सन्तीरणकिच्चानि । मनो द्वारायज्जनमेत्त पञ्चद्वार धोट्टपनकिच्च साधेति । आपज्जन छयत्तित्तानि कुसलाकुसल-फल क्रियाचित्तानि पञ्चपञ्चाम

जवनकिञ्चानि । महाविपाकानि चैव सन्तीरणत्तयञ्चैति
एकादस तदारम्भणकिञ्चानि ।

सन्तीरणं ति विपाकाहेतुकमनोविञ्जाणघातु । सा, कुसलविपाका
सोमनस्सुपेक्खासहगतवसेन दुविधा, अकुसलविपाका एकविधा ति
तिविधा । इमस्मि पकरणे सन्तीरणनामेनेव सा बुत्ता [१७-८] ।
तत्थ उपेक्खासहगता दुविधा पटिसन्धि-भवङ्ग-चुति-सन्तीरण-तदारम्भण-
किञ्चवसेन पञ्च किञ्चानि साधेति । सा हि अकुसलविपाका यदा
चतूसु अपायेसु पटिसन्धिवसेन पवत्तति, तदा तत्थ पटिसन्धिकिञ्चं,
ततो परं यावतायुक्तं यथासम्भवं भवङ्गकिञ्चं, आयुपरियोसाने च चुति-
किञ्चं साधेति । यदा च सा दुब्बलकामावचरकुसलकम्पुना मनुस्सेसु
जच्चन्ध-जातिवधिरादीन्, कुसलविपाकभावेन पटिसन्धि हुत्वा पवत्तति,
तदा पि एवमेव पटिसन्धि-भवङ्ग-चुतिकिञ्चानि साधेति । सोमनस्स-
सहगता पनेसा पटिसन्धि नं होति । तिस्सो पि च सन्तीरणतदारम्भण-
किञ्चानि साधेन्ति । महाविपाकानी ति सहेतुककामावचर-विपा-
कानि । रूपावचरविपाकानि पञ्च, अरूपावचरविपाकानि चत्तारी ति
नव मंहग्गतविपाकानि । पञ्चद्वारावजनं मनोद्वारावजनं ति
इमानि द्वे चित्तानि आरम्भणकिञ्चं साधेन्ति । तथा कुसलाकुसल-
विपाकानि द्वे चक्खुविञ्जाणानि दस्सनकिञ्चं, द्वे सोतविञ्जाणानि सवन-
किञ्चं, द्वे धानविञ्जाणानि धायनकिञ्चं, द्वे जिह्वाविञ्जाणानि सायन-
किञ्चं, द्वे कायविञ्जाणानि फुसनकिञ्चं, द्वे च सम्पटिच्छनानि सम्प-
टिच्छनकिञ्चं साधेन्ति । तीणी ति तिस्सो विपाकाहेतुकमनोविञ्जाण-

धातुयो सन्तीरणकिञ्च साधेन्ति । आवज्जनद्वयं ति पञ्चद्वारा-
वजनञ्च मनोद्वारावजनञ्च । इतरानि द्वादस अकुसलानि, एक
इसित्तुप्पादचित्त, कामावचरादिकुसलानि एकवीसति, क्रियाचित्तानि
सत्तरस, लोकुत्तरफलचित्तानि चत्तारी ति पञ्चपञ्जास चित्तानि
जवनविद्यानि ।

११. तेषु पन द्वे उपेक्खासहगतसन्तीरणचित्तानि पटि-
सन्धि-भवङ्ग-चुति-तदारम्मण-सन्तीरणवसेन पञ्चकिद्यानि
नाम । महाविपाकानि अट्ट पटिसन्धिभवङ्गचुतितदारम्मण-
वसेन चतुकिद्यानि । महग्गतविपाकानि नव पटिसन्धि-
भवङ्गचुतिवसेन ति विद्यानि । सोमनस्ससहगतं सन्तीरणं
सन्तीरण-तदारम्मणवसेन दुकिद्यं, तथा घोट्टपनञ्च घोट्टपना-
वजनवसेन । सेसानि पन सञ्चानि पि जवन-मनोधातुत्तिक-
द्विपञ्चविञ्जाणानि यथासम्भवमंफविद्यानी ति ।

सेसानी ति पञ्चपञ्जास पुब्बे पुत्तानि जवनचित्तानि, पञ्चद्वारा-
वजनं द्वे सम्पटिञ्छनचित्तानी ति मनोधातुत्तिकं, दस द्विपञ्चविञ्जाण-
चित्तानी ति अट्टसट्टि चित्तानि । इमेस किद्यानं वरएणा विमुदिमग्गे
आगतनयेनापि वेदितव्या [१४।११०-१२३] ।

१२. पटिसन्धादयो नाम विद्यभेदेन चुइस ।

दसधा ठानभेदेन चित्तुप्पादा पकासिता ॥

अट्टसट्टि तथा द्वे च नवट्ट द्वे यथाकमं ।

एष-द्वि ति-चतु पञ्चविद्यट्टानानि निदिसे ॥

द्वेष्टा बुत्तनयेन अट्टसट्टि चित्तानि एककिञ्चानि च एकट्टानानि च ।
 सोमनत्ससहगतसन्तीरणं (सोमनत्ससहगताहेतुकविपाकमनोविञ्जाण-
 धातु), तथा वोट्टपनं (उपेक्खासहगताहेतुकक्रियामनोविञ्जाणधातु).
 इति इमानि द्वे चित्तानि द्विकिञ्चानि द्विट्टानानि च । नत्र रूपावचरा
 रूपावचरविपाकानि तिकिञ्चानि तिट्टानानि च । अट्ट कामावचरसहेतुक-
 विपाकानि चतुकिञ्चानि चतुट्टानानि चं । द्वे उपेक्खासहगतसन्तीर-
 णानि (उपेक्खासहगताहेतुकविपाकमनोविञ्जाणधातु) पञ्चकिञ्चानि
 पञ्चट्टानानि चा ति ।

द्वारसङ्गहो

१३. द्वारसङ्गहे द्वारानि नाम, चक्खुद्वारं, सोतद्वारं, घान-
 द्वारं, जिह्वाद्वारं, कायद्वारं, मनोद्वारञ्चेति छुत्विधानि
 भवन्ति ।

१४. तत्थ चक्खुमेव चक्खुद्वारं, तथा सोतादयो सोत-
 द्वारादीनि । मनोद्वारं पन भवङ्गं ति पवुच्चति ।

१५. तत्थ पञ्चद्वारावज्जन-चक्खुविञ्जाण-सम्पट्टिच्छुन-
 सन्तीरण-वोट्टपन-कामावचरजवन-तदारम्माणवसेन छुत्ता-
 लीस चित्तानि चक्खुद्वारे यथारहं उप्पज्जन्ति, तथा पञ्च-
 द्वारावज्जन-सोतविञ्जाणादिवसेन सोतद्वारादिषु पि छुत्ता-
 लीसेव भवन्ती ति सव्वथा पि पञ्चद्वारे चतुपञ्जास चित्तानि
 कामावचरानेवा ति वेदित्त्वानि ।

पञ्चद्वारावज्जन एक, द्वे चक्खुविञ्जाणानि, द्वे सम्पटिञ्छनचित्तानि, तीणि सन्तीरणानि. एक वोट्टपन, अकुसलचित्तानि द्वादस, एकं हसितुप्पादचित्त, सहेतुककामावचरेसु, अट्ट कुसलानि अट्ट क्रियाचित्तानी ति सोळसा ति एव अट्टतिस चित्तानि । सहेतुककामावचरविषाकानि च तीणि सन्तीरणानि चा ति इमानि एकादस तदारम्मणचित्तानि । तेषु पन तीणि सन्तीरणानि पुब्बे गहितत्ता अवसिट्ठेहि अट्टुहि सद्धिं सम्भानि छच्चत्तालीस होन्ति । एव सोतद्वारादिमु द्विज चक्खुविञ्जाणानं वने हे द्वे सोतविञ्जाणादीनि ठपेत्वा तथेव छच्चत्तालीस होन्ति ।

१६ मनोद्वारे पन मनोद्वारावज्जन पञ्चपञ्जासजवन तदारम्मणवसेन रुत्तसट्ठि चित्तानि भवन्ति । एकूनधीसति पटिसन्धि भवङ्ग चुतिवसेन द्वारविमुत्तानि ।

जवनचित्तानि पुब्बे युत्तनयेन [३।१०] पञ्चपञ्जास. इध तदारम्मणचित्तानि एकादस, एक मनोद्वारावज्जन ति रुत्तसट्ठि चित्तानि । एकूनधीसति पटिसन्धिचित्तानि पुब्बे युत्तानेव [३।१०] । तानेव भवङ्गवसेन पवत्तन्ति । भवङ्गं' ति मनोद्वार, त द्वारविमुत्त । न हि द्वार द्वारेण पवत्तति । इमेसु पन द्वे सन्तीरणचित्तानि सन्तीरणतदारम्मणवसेन, अट्ट सहेतुककामावचरविषाकानि तदारम्मणवसेन द्वारतो पि पवत्तन्ति । रूपावचरारूपावचरविषाकानि पन नव मव्वया पि द्वारविमुत्तानेव [३।१७] ।

१७ तेषु पन द्विपञ्चविञ्जाणानि चैव महग्गतलोकुत्तरजयनानि चैति द्दत्तिंसु यथारहमेकद्वारिकचित्तानि नाम ।

मनोध्यातुत्तिकं पन पञ्चद्वारिकं । सुखसन्तीरण-वोट्टपन-
कामावचरजवनानि छद्वारिकचित्तानि । उपेक्खासहगत-
सन्तीरण-महाविपाकानि छद्वारिकानि चैव द्वारविमुत्तानि च ।
महग्गतविपाकानि द्वारविमुत्तानेवा ति ।

द्विपञ्चविञ्जाणानि यथारहं चक्खु-सोत-घाणं-जिह्वा-कायद्वारवसेन
एकद्वारिकानेव । एवं महग्गत-लोकुत्तरजवनानि पि मनोद्वारे येव पवत्त-
नतो एकद्वारिकानि । मनोध्यातुत्तिकं ति पञ्चद्वारावज्जनं द्वे च
सम्पटिच्छन्नचित्तानि । द्वे उपेक्खासहगतसन्तीरणानि । महा-
विपाकानी ति अट्ट सहेतुककामावचरविपाकानि ।

१८. एकद्वारिकचित्तानि पञ्चछद्वारिकानि च ।

छद्वारिकविमुत्तानि विमुत्तानि च सच्चथा ॥

छत्तिंसति तथा तीणि एकत्तिस यथाक्रमं ।

दसधा नवधा चेति पञ्चधा परिदीपये ॥

पञ्चछद्वारिकानी ति पञ्चद्वारिकानि च छद्वारिकानि च ।
छद्वारिकविमुत्तानी ति छद्वारिकानि पि द्वारविमुत्तानि पि । विमु-
त्तानि च सच्चथा ति सच्चथा द्वारविमुत्तानि । तानि कमतो बुच्चन्ति ।
कथं ? द्विपञ्चविञ्जाणानि दस, महग्गतकुसलक्रियावसेन अट्टारस,
लोकुत्तरमग्गफलवसेन अट्टा ति इमानि छत्तिंस चित्तानि एकद्वारिकानि ।
एकं पञ्चद्वारावज्जनं, द्वे सम्पटिच्छन्नचित्तानी ति इमानि तीणि
पञ्चद्वारिकानि । सोमनस्सहगतसन्तीरणं, वोट्टपनं, एकूनत्तिस कामा-
वचरजवनानी ति एकत्तिस छद्वारिकचित्तानि । एत्थ वोट्टपनं मनोद्वारे

मनोद्वारावजनवसेन पवत्तति, सुखसन्तीरणं सन्तीरणतदारम्मणवसेन ।
 दसधा ति द्वे उपेक्खासहगतसन्तीरणानि, अट्ट च कामावचरसहेतुक-
 विपाकानी ति दस । तत्थ द्वे सन्तीरणानि सन्तीरणतदारम्मणवसेन,
 अट्ट कामावचरसहेतुक-विपाकानि तदारम्मणवसेनेव छमु द्वारेसु पवत्तन्ति ।
 इमानि दस पि यदा पटिसन्धिघवसेन पवत्तन्ति, तदा द्वारविमुत्तानि होन्ति,
 तस्मा एतानि छद्दारिकानि पि द्वारविमुत्तानि पि । नवधा ति नव
 महगगतविगकचित्तानि । तानि सन्धया द्वारविमुत्तानि । एव एक-
 द्वारिक-पञ्चदारिक-छद्दारिक-छद्दारिकद्वारविमुत्त-द्वारविमुत्तवसेन पञ्चधा
 सङ्गहो वेदितव्यो ।

आरम्मणसङ्गहो

१६. आरम्मणसङ्गहे आरम्मणानि नाम, रूपारम्मणं,
 सहारम्मणं, गन्धारम्मणं, रसारम्मणं, फोट्टधारम्मणं,
 धम्मारम्मणञ्चेति छुच्चियधानि भवन्ति ।

२०. तत्थ रूपमेव रूपारम्मणं तथा सद्दादयो सहारम्मणा-
 दोनि । धम्मारम्मणं पन 'पसाद-सुखुमरूप-चित्त-चेनसिक-
 निव्यान-पञ्चत्तियसेन छुधा सङ्गहति ।

पसादा ति चक्खुसोतादिका पञ्च पसादा । ते रूपसङ्गहविभागे
 आविभविस्सन्ति [६।४], एवं सोळ्ठ सुषुमरूपानि पि [६।८] ।
 छ पञ्चत्तियो च अट्टमररिच्छेदे पुत्ता [८।३४-३५] । ता ततो
 वेदितव्या । इतरानि पदानि पाकटानेव ।

२१. तत्थ चञ्चुद्धारिकचित्तानं सञ्चेसम्पि रुपमेव आरम्भणं, तञ्च पञ्चुप्पन्नमेव । तथा सोतद्धारिकचित्तादीनम्पि सदादीनि, तानि च पञ्चुप्पन्नानि येव । मनोद्धारिकचित्तानं पन छुव्विधम्पि पञ्चुप्पन्नमतीतं अनागतं कालविमुत्तञ्च यथारहमारम्भणं होति । द्वारविमुत्तानञ्च पटिसन्धि-भवङ्ग-चुतिसङ्घातानं छुव्विधम्पि यथासम्भवं येभुय्येन भवन्तरे छुद्धारगहितं पञ्चुप्पन्नमतीतं पञ्जत्तिभूतं वा कम्म-कम्मनिमित्त-गतिनिमित्तसम्मतं आरम्भणं होति ।

छुव्विधम्पी ति रूपादि छुप्पकारं । मनोद्धारिकचित्तानं कयं पञ्चुप्पन्नं रूपादि आरम्भणं होति ? परचित्तविजाननकाले हि परस्स हृदयरूपं पस्सति [वि १३।९-१०], दिव्वाय सोतघातुया सद्दं उणाति [वि १३।१-७] । एवं पञ्चुप्पन्नानि अनागतानि च रूपादीनि आरम्भणानि योगिनो मनोद्वारे आपायं आगच्छन्ति । अतीतानि पन सञ्चसाधारणानि । कालविमुत्तं ति निव्वानञ्च पञ्जत्ति च । तेषु निव्वानं अरियानमेव आरम्भणं, पञ्जत्ति सञ्चेसं । पटिसन्धिया यं आरम्भणं तदेव भवङ्गस्स, तदेव चुतिया । तस्मा चुत्तं—पटिसन्धि-भवङ्गचुतिसङ्घातानं ति । इमानि एकूनवीसति पटिसन्धिचित्तानि पञ्चमपरिच्छेदे [५।१०-१७] पाकटानि भविस्सन्ति, तथा कम्म-कम्मनिमित्त-गतिनिमित्तानि [५।३५, ३८] । येभुय्येना ति कत्त्वा चुत्तं ? यस्मा असञ्जीभवतो चवित्वा अञ्जत्ति भवे उप्पन्नानं चुत्तिकाले कम्म-कम्मनिमित्त-गतिनिमित्तानं असम्भवो, यस्मा च अरूपा-

वचरभवतो कामावचरभवे उप्पन्नान गतिनिमित्तं न उपलम्भति ।
छुट्टारगहितं ति छुसु अञ्जतरद्वारेण गहितं ।

२२. तेषु चसुविञ्जाणादीनि यथाक्रमं रूपादि-एकेका-
रम्मणानेव । मनोधातुत्तिकं पन रूपादिपञ्चारम्मणं ।
सेसानि कामावचरविपाकानि हसनचित्तञ्चेति सञ्चया पि
कामावचरारम्मणानेव । अकुसलानि चेष बाणविप्पयुत्त
कामावचरजवनानि चेति लोकुत्तरवज्जिनसञ्चारम्मणानि ।
बाणसम्पयुत्तकामावचरकुसलानि चेष पञ्चमज्झानसङ्घातं
अभिञ्जाकुसलञ्चेति अरहत्तमग्गफलवज्जितसञ्चारम्मणानि ।
बाणसम्पयुत्तकामावचरक्रियानि चेष क्रियाभिञ्जा वोट्टपन-
ञ्चेति सञ्चया पि सञ्चारम्मणानि । आरुप्पेसु दुतियचतु-
रथानि महग्गतारम्मणानि । सेसानि महग्गतचित्तानि
सञ्चयानि पि पञ्चत्तारम्मणानि । लोकुत्तरचित्तानि निध्याना-
रम्मणानी ति ।

मनोधातुत्तिकं ति पञ्चद्वारावज्जन द्वे च सम्पटिञ्चनानि ।
सेसानि कामावचरविपाकानी ति एकं अकुसलविपाकसन्तीरण्य,
द्वे कुसलविपाकसन्तीरणानि, अट्ट च सहेतुकविपाकानी ति एकादस
विपाकचित्तानि । यदा कामावचरकुसलाकुसलचित्तानि, रुगवचरादि-
धम्मे आरम्भ उप्पन्नन्ति, तदा तेष अवसाने इमानि एकादस चित्तानि
तदारम्मणवसेन नुप्पन्नन्ति । तत्र तदारम्मणुप्पादो नन्येय । तथा हि
चतुत्पणरिञ्छेदे वक्कन्ति—“कामावचरज्जनावसाने कामावचरसत्तान

कामावचरधम्मेस्त्वेव आरम्भणभूतेसु तदारम्भणं इच्छन्ती ति” [४।१७] ।
 तस्मा, एतानि कामवचरानेव । कथं अकुसलानि लोकुत्तरवज्जिता-
 रम्भणानि ? कामावचरकुसलानि कत्वा महग्गतज्भानानि वा समाप-
 जित्वा तानि अयोनिसो मनसिकरोन्तस्स पुथुज्जनस्स अकुसलचित्तानं
 आरम्भणानि होन्ति येव । वुत्तं हेतं पट्टाने—“कुसलो धम्मो अकुसु-
 लस्स धम्मस्स आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । दानं दत्वा सीलं समादियित्वा
 उपांसयकम्मं कत्वा तं अस्सादेति अभिनन्दति । तं आरब्भ रागो उप्प-
 ज्जति, दिट्ठि उप्पज्जति, विचिकिच्छा उप्पज्जति, उद्धच्चं उप्पज्जति,
 दोमनस्सं उप्पज्जति...भाना वुट्ठित्वा भानं अस्सादेति अभिनन्दति ।
 तं आरब्भ रागो उप्पज्जति, दिट्ठि उप्पज्जति, विचिकिच्छा उप्पज्जति,
 उद्धच्चं उप्पज्जति, भाने परिहीने विप्पटिसारिस्स दोमनस्सं उप्पज्जती”
 ति [तिकपट्टाने पञ्हावारविभङ्गे] । एवं लोकुत्तरवज्जिता सब्बे पि
 धम्मा अकुसलचित्तानं आरम्भणपच्चयेन पच्चया होन्ति ।

जाणसम्पयुत्ताकामावचरकुसलानि पुथुजनानव्व सेखानव्व,
 एवं अभिञ्जाचित्तमि । सेखा इमेहि कामावचरचित्तेहेव अत्तनो मग्ग-
 फलानि पच्चवेक्खन्ति, अभिञ्जाचित्तेन च इतरेसं सेखानं चित्तं जानन्ति ।
 तस्मा इमानि चित्तानि अरहत्तामग्गफलवज्जिनसव्वारम्भणानी
 ति वुत्तं । क्रियाभिञ्जा ति अरहतं अभिञ्जा । वोट्टपनं ति अहेतुक-
 क्रियामनोविञ्जाणघातु । सा हि पञ्चद्वारे वोट्टपनवसेन मनोद्वारे
 मनोद्वारावजनवसेन सब्बे धम्मे आरम्भणं कातुं सकोति, तस्मा सव्व्या-
 रम्भणा ति वेदितव्वा ।

महग्गता ति महन्तभावं गता धम्मा । के च ते ? चत्तारो अरूपिणो खन्धा । उक्त हेतं धम्मसङ्गखियं—“कतमे धम्मा महग्गता ! रूपावचरा अरूपावचरा कुसला कुसलाब्जाकता धम्मा, वेदनाक्खन्धो ऽ पे ऽ विञ्जाणक्खन्धो, इमे धम्मा महग्गता” ति [९।१०२०] । दुतिय-चुत्तुत्थान आरूपान इमे महन्तभावं गता चत्तारो खन्धा आरम्भणा होन्ति । तस्मा तानि महग्गतारम्भणानी ति बुत्तानि । सेसानि महग्गतचित्तानि कत्तिणादिकं पञ्जत्तिधम्म आरम्भण कत्वा पवत्तन्ति, तस्मा पञ्जत्तारम्भणानी ति बुत्तन्ति । एत्थ पञ्जत्ति उपरि अट्टम-परिच्छेदे [८।३३-३६] आगतनयेन वेदितब्बा । पञ्जत्तिधम्मआरम्भणञ्च नवमपरिच्छेदे [९।१८] आगतनयेन वेदितब्बं ।

२३. पञ्चवीस परित्तग्धि छ चित्तानि महग्गते ।

एकवीसति घोहारे अट्ट निब्बानगोचरे ॥

धीसानुत्तरमुत्तग्धि अग्गमग्गफलुज्जिते ।

पञ्च सम्यग्थे छेत्ति सत्तथा तत्थ सङ्गहो ॥

तेषीसति कामावचरविपाकचित्तानि, पञ्चद्वारावज्जन, हसितुप्पाद-चित्तञ्चेति इमानि पञ्चवीसति चित्तानि कामावचरारम्भणानेव । दुतियचतुत्थारूपानि कुसल-विपाक-त्रिधावसेन छ चित्तानि महग्गतारम्भणानि । इतरानि रूपावचरारूपावचरानि एकवीसति चित्तानि, घोहारे ति पञ्जत्तिधम्मे पवन्ति । निब्बानगोचरे ति निब्बानारम्भणे । इदं अकुसलानि अट्ट च आणविप्पमुत्तकामावचरज्जवनचित्तानी ति धीमति अनुत्तरमुत्तग्धि लोक्कुत्तरवज्जिते आरम्भणे पवन्ति ।

अग्गमग्गफलुज्झिते ति अरहत्तमग्गं फलञ्च वज्जेत्वा इतरेसु आर-
म्मणेषु, चत्तारि आणसम्पयुत्तकुसलचित्तानि, एकं कुसलाभिञ्जाचित्त-
ञ्चेति पञ्च चित्तानि पवत्तन्ति । चत्तारि आणसम्पयुत्तक्रियाचित्तानि,
एकं क्रियाभिञ्जाचित्तं, एकञ्च अहेतुकक्रियामनोविञ्जाणधातुचित्तं
(मनोद्वारावजनं) ति इमानि छु चित्तानि सम्बत्थ सब्बेसु आरम्मणेषु
पवत्तन्ति ।

वत्थुसङ्गहो

२४. वत्थुसङ्गहे वत्थूनि नाम, चक्खु-सोत-घान-जिव्हा-
काय-हृदयवत्थु चेति छुव्विधानि भवन्ति । तानि कामलोके
संघानि पि लब्धन्ति । रूपलोके पन घानादित्तयं नत्थि ।
अरूपलोके पन संघानि पि न संविज्जन्ति ।

वसन्ति चित्तचेतसिका घम्मा एतेसु ति वत्थूनि (वात्तूनि) ।
तेसु चक्खादीनि पञ्च पञ्चनं विञ्जाणधातूनं वत्थूनि, हृदयं मनोधातु-
मनोविञ्जाणधातूनं ति ।

२५. तत्थ पञ्च विञ्जाणधातुयो यथाक्रमं एकन्तेन पञ्च
पसादवत्थूनि निस्सायेव पवत्तन्ति । पञ्चद्वारावजन-सम्पट्टि-
च्छनसङ्घातापन मनोधातु* च हृदयं निस्सिता येव पवत्तति† ।
अवसेसा पन मनोविञ्जाणधातुसङ्घाता च सन्तीरण-महा-
विपाक-पट्टिघट्टय-पठममग्ग-हसन-रूपावचरवसेन हृदयं निस्सा-
येव पवत्तति‡ । अवसेसा कुसलाकुसलक्रियानुत्तारवसेन पन

* म. मनोधातू । † म. पवत्तन्ति । ‡ सी. म. पवत्तन्ति ।

निस्साय वा अनिस्साय वा । आरूपविपाकवसेन हृदयं
अनिस्सायेवा ति ।

पञ्चविञ्जाणघातुयो ति चक्रुविञ्जाणादीनि पञ्चविञ्जा-
णानि । तानि कुसलाकुसलविपाकवसेन दस । अवसेसा ति मनो-
विञ्जाणघातु । सा तिधा भिन्ना, एका हृदय निस्सायेव पवत्तति,
द्वितीया निस्साय वा अनिस्साय वा, ततिया अनिस्सायेव । पुन अव-
सेसा ति या मनोविञ्जाणघातु हृदयं निस्सायेव पवत्तति, ततो अव-
सिद्धा दुतिया च ततिया च मनोविञ्जाणघातु । कुसलाकुसल-
क्रियानुसारवसेना ति कामावचरकुसलानि अट्ट, अरूपावचरानि
चत्तारि, पढममग्गवज्जितानि लोकुत्तरानि तीथी ति पन्नरस कुसलानि,
पटिषट्ठयवज्जितानि दस अकुसलानि, वोट्टपनेन (मनोद्वारावज्जनेन)
सद्धि कामावचरारूपावचरक्रियाचित्तानि तेरस, चत्तारि लोकुत्तरपल-
चित्तानी ति द्वेचत्तालासाय चित्तान वसेन ।

२६. छवत्थुं निस्सिता कामे सत्त रूपे चतुधिवधा ।

तिवत्थुं निस्सितारूपे धात्वेकानिस्सिता मता ॥

तेचत्तालीस निस्साय द्वेचत्तालीस जायरे ।

निस्साय च अनिस्साय पाकारुप्पा अनिस्सिता ॥

कामे कामलोके छ वत्थुनि निस्सिता सत्त धातुयो जायन्ति, रूपे
रूपावचरभवे तिवत्थुं निस्सिता चतस्सो । रूपावचरान धानादित्तयं
नत्थि । तस्मा तेस चक्रु-सोत-हृदयवत्थु निस्साय, चक्रुविञ्जाण-
घातु, सोतविञ्जाणघातु, मनोघातु, मनोविञ्जाणघातु ति चतस्सो

धातुयो जायन्ति । अरूपे अरूपभवे एका धातु अनिस्सिता
आरूप्यविपाकसङ्घाता एका मनोविञ्जाणधातु वत्थुं अनिस्सायेव पवत्ति,
तत्थ वत्थुत्स अभावा ।

द्विपञ्चविञ्जाणानि, मनोधातुत्तिकं, सन्तीरणत्तिकं, अट्ट महाविपा-
कानि, द्वे पटिथचित्तानि, पठममगचित्तं, हसितुप्पादचित्तं, पन्नरस
रूपावचरचित्तानि चेति तेचत्तालीस चित्तानि निस्साय जायते,
हृदयवत्थुं निस्सायेव जायन्ति । वुत्तनयेन द्वेचत्तालीस चित्तानि
हृदयवत्थुं निस्साय कामरूपभवे, अरूपभवे पनेतानि हृदयवत्थुं अनि-
स्साय जायन्ति । पाकारूपा ति चत्तारि आरूप्यविपाकचित्तानि,
त्तानि अनिस्सितानेव जायन्ति, हृदयवत्थुं विना पवत्तन्ती ति अत्थो ।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे पक्किरणकसङ्गहविभागो नाम
तत्तियो परिच्छेदो ।

चतुर्थो परिच्छेदो

वीथिसङ्ग्रहविभागो

१. चित्तुप्पादानमिच्छेवं कत्वा सङ्ग्रहमुत्तरं ।
भूमिपुग्गलभेदेन पुब्बापरनियामितं ॥
पवत्तिसङ्ग्रहं नाम पटिसन्धियपवत्तियं ।
पवम्हामि समासेन यथासम्भवतो कथं ॥

चित्तुप्पादानं ति चेतसिकान वेदनादीनञ्च वसेन एकूननवुत्तिया वा एकवीससतस्स वा चित्तानं सङ्ग्रह कत्वा । उत्तरं ति ततो पर । विभावानिय परमत्थदीपनियञ्च उत्तरं उत्तम ति वुत्त । त विचारेतन्वं । भूमिपुग्गलभेदेना ति पवत्तियं पुग्गलभेदभूमिभेदा इमस्मि एव परिच्छेदे कथिता [४।२१-२५] । पटिसन्धिय पन इमे भेदा पञ्चमपरिच्छेदे वुत्ता [५।२-८] । पटिसन्धियपवत्तियं ति पटिसन्धिय पवत्तियञ्च । पुब्बापरनियामितं ति पुब्बचित्तेहि च अपरचित्तेहि च नियामितं । पवत्तिसङ्ग्रहं ति पटिसन्धियं पवत्ते (वीथिय) च पवत्तीनं सङ्ग्रहं । यथासम्भवतो समासेन पवम्हामि । त कथं ! इमस्मि परिच्छेदे पवत्ते (वीथियं) पवत्तिसङ्ग्रहो, पञ्चमपरिच्छेदे च पटिसन्धिय पवत्तिसङ्ग्रहो कथितो ।

२. छ वत्थूनि, छ द्वारानि, छ आरम्भणानि, छ विञ्जाणानि, छ वीथियो, छधा विसयप्पवत्ति चेति वीथिसङ्गहे छ छक्कानि वेदितव्वानि ।

इमानि परतो आविभवस्सन्ति ।

३. वीथिमुत्तानं पन कम्म-कम्मनिमित्त-गतिनिमित्तवसेन तिविधा होति विसयप्पवत्ति ।

इमानि तीणि निमित्तानि पञ्चमपरिच्छेदे आविभवस्सन्ति [५।३५, ३८] । विसया नाम आरम्भणानि, तेषं चित्तस्स आपाथागमनं विसय-प्पवत्ती ति वेदितव्वा ।

४. तत्थ वत्थुद्वारारम्भणानि पुञ्चे वुत्तनयानेव ।

तत्तियपरिच्छेदे वुत्तानि । वत्थूनि ३।२४-२६ । द्वारानि ३।२३-२८ । आरम्भणानि ३।१९-२३ ।

५. चक्खुविञ्जाणं, सोतविञ्जाणं, घानविञ्जाणं, जिब्हाविञ्जाणं, कायविञ्जाणं, मनोविञ्जाणञ्चेति छ विञ्जाणानि ।

६. छ वीथियो पन, चक्खुद्वारवीथि, सोतद्वारवीथि, घानद्वारवीथि, जिब्हाद्वारवीथि, कायद्वारवीथि, मनोद्वारवीथि चेति द्वारवसेन वा, चक्खुविञ्जाणवीथि, सोतविञ्जाणवीथि, घानविञ्जाणवीथि, जिब्हाविञ्जाणवीथि, कायविञ्जाणवीथि, मनोविञ्जाणवीथि चेति विञ्जाणवसेन वा द्वारप्पवत्ता चित्तप्पवत्तियो योजेतव्वा ।

४।८-१०]

अवबोधकपण्णं

<u>अभिधम्मत्थसङ्गहनामानि</u>	॥	<u>अभिधम्मे आगतवसेन नामानि</u>
अतीतभवङ्गं ..	॥	चत्तारो अरूपिनो विपाककखन्धा
भवङ्गचलनं ...	॥	” ” ” ”
भवङ्गुपच्छेदो	॥	” ” ” ”
१ पञ्चद्वारावजन ...	॥	क्रियामनोधातु
१० चक्खुविज्जाणादि	॥	चक्खुविज्जाणादि
२ सम्पटिच्छन्न	॥	विपाकमनोधातु
३ सन्तीरण	...	अहेतुकविपाकमनोविज्जाणधातु
१ वोट्टपन	..	अहेतुकक्रियामनोविज्जाणधातु
	॥	उपेक्खासहगता
सच्चजवनवसेन	॥	कामावचरा कुसला वा धर्मा, अकुसला वा धर्मा, क्रियाधा- कता वा धर्मा
एकूनतिस	॥	
२९ कामावचरजवन- चित्तानि	॥	
	॥	
११ द्वे तदारम्भणानि	॥	चत्तारो अरूपिनो विपाककराण्या
[३।१५]	॥	

पञ्चद्वारसीध

एत्थ सीणि मुज्जानि कमेन उप्पादय्य षिट्ठिय मत्तय दस्सेन्ति ।
तानि च एको चित्तकवणो । तादिस्ता प्य तन्नरस चित्तकराणा रूप-

अवबोधकपण्णं

[४।११, १३, १९]

वीथि =	वीथि =	वीथि =
अतीतभवङ्गं ०००	अतीतभवङ्गं ०००	अतीतभवङ्गं ०००
भवङ्गचलनं... ०००	भवङ्गचलनं ०००	भवङ्गचलनं ०००
भवङ्गुपच्छेदो ०००	भवङ्गुपच्छेदो ०००	भवङ्गुपच्छेदो ०००
मनोद्वारावजनं ०००	मनोद्वारावजनं ०००	मनोद्वारावजनं ०००
परिकम्मं ... ०००	परिकम्मं ... ०००	परिकम्मं ... ०००
उपचारं ... ०००	उपचारं ... ०००	उपचारं ... ०००
अनुलोमं ... ०००	अनुलोमं ... ०००	अनुलोमं ... ०००
गोत्रभू ... ०००	गोत्रभू ... ०००	गोत्रभू ... ०००
मग्गचित्तं ... ०००	अप्पना* ... ०००	सत्तजवनवसेन एकूनतिस कामावचरजवनचित्तानि
फलचित्तं ... ०००	भवङ्गपातो	तदारम्मणानि
फलचित्तं वा ०००		
भवङ्गपातो ०००		

मग्गवीथि.

महत्ता वीथि (पठमका अप्पना)

कामावचरा मनोद्वारवीथि .

धम्मनं (रूप-सद्-गन्ध-रस-फोट्टुव्वारम्मणानं) आयु । सत्तरस चित्त-
क्खणा एको रूपक्खणो ति वुत्तं होति ।

* पठमकप्पनायं एकमेव अप्पनाजवनं, परिचित्तप्पनायं पन जवनानि
अपरिमितानि, एवं फलसमापत्तिवीथियम्पि ।

† अयं मग्गवीथि नवमपरिच्छेदे पि [९।३६] पकासिता ।

वीथी ति चित्तपरम्परा । सा यस्मिं द्वारे पवत्तति, तस्स नाम-
वसेन वा, तंतविज्जाणवसेन वा पज्जायति । द्वारप्पवत्ता ति द्वारे
उप्पत्ता ।

७. अतिमहन्तं, महन्तं, परित्तं, अतिपरित्तञ्चेति पञ्चद्वारे,
मनोद्वारे विभूतमविभूतञ्चेति छुधा विसयप्पवत्ति वेदित्तव्या ।

पञ्चद्वारे विसयप्पवत्ति परतो आगता [४।९] । विभूतं ति
पाकटं, य किञ्चि सुपरिचित्त आरम्भण । अविभूतं अपाकटं [४।११] ।

पञ्चद्वारवीथि

८. कथं ? उप्पादट्टित्तिभङ्गवसेन एणत्तयं एकचित्तफखणं
नाम । तानि पन सत्तरस चित्तफखणानि रूपधम्ममानमायु ।
एकचित्तफखणातीतानि वा बहुचित्तफखणातीतानि वा ठित्ति-
प्पत्तानेव पञ्चारम्भणानि पञ्चद्वारे आपाथमागच्छन्ति ।
तस्मा, यदि एकचित्तफखणातीतकं रूपारम्भणं चक्रगुहस,
आपाथमागच्छति, ततो द्विफखत्तुं भवङ्गे चलिते भवङ्गसोतं
घोच्छिन्दित्था तमेव रूपारम्भणं आवज्जेन्तं पञ्चद्वारावज्जन-
चित्तं उप्पज्जित्था निरुज्जकन्ति । ततो तस्सानन्तरं तमेव
रूपं पस्सन्तं चक्रगुविज्जाणं, सम्पटिच्छन्तं सम्पटिच्छन-
चित्तं, सन्तीरयमानं सन्तीरणचित्तं, यवत्थपेन्तं घोट्टपनचित्त-
ञ्चेति यथाक्रमं उप्पज्जित्था निरुज्जकन्ति । ततो परं एकन-
त्तिसफामायचरज्जयनेसु यं किञ्चि लद्धप्पणयं येषुस्येन

सत्तक्खत्तुं जवति, जवनानुवन्धानि च द्वे तदारम्मणपाकानि
यथारहं पवत्तन्ति । ततो परं भवङ्गपातो ।

एत्थ पढमं अववोधकपणं ओलोकेतव्वं । एकचित्तक्खणस्स,
उप्पादो ण्णित्ति भङ्गो ति तयो कोट्टासा । ते पि एत्थ खणा ति वुत्ता ।
रूपधम्मनं ति रूपक्खन्धपरियापन्न-रूपायतन-सहायतनादि-धम्मनं ।
आयू ति तेसं महन्तो खणो, यस्मिं सत्तरस चित्तक्खणा उप्पजित्वा
निरुच्चन्ति । द्विक्खत्तुं भवङ्गे चलिते ति एत्थ, पढमं भवङ्गचलनं,
दुतियं भवंगुपच्छेदो ति वोहरन्ति । चक्खुविञ्जणं ति आदि-
पदानं उप्पजित्वा निरुच्चन्ती ति एतेन सम्यन्धो वेदितव्वो ।
लद्धप्पच्चयं ति लद्धो पच्चयो एतेना ति लद्धप्पच्चयं । मुच्छाकालादिषु
पच्च, छ वा जवनानि जवन्ति, तस्मा येभुय्येना ति आह । सत्तक्खत्तुं
ति सत्तवारं, सत्त जवनानि जवन्ती ति अत्थो । जवनानुवन्धानी
ति, पटिसीतगामिनिं नावमिव उदकं, इमानि तदारम्मणानि किञ्चि
कालं जवनमनुवन्धन्ति । यस्मा इमानि भवङ्गस्स आरम्मणं मुञ्चित्वा
जवनारम्मणे पवत्तन्ति, तस्मा तदारम्मणानी ति वुच्चन्ति ।

“एत्थ च वीथिचित्तप्पवत्तिया सुखगहणत्थं अम्मोपमादिकं आ-
हरन्ति । तत्रिदं अम्मोपमामत्तं । एको किर पुरिसो फलितम्बरक्खमूले
ससीसं पारुपित्वा निदायन्तो आसन्ने पतितस्स एकस्स अम्बफलस्स
सद्देन पवुञ्जित्वा सीसतो वत्थं अपनेत्वा चक्खुं उम्मीलेत्वा दित्वा
च तं गहेत्वा महित्वा उपत्तिद्वित्वा पक्कभावं जत्वा परिमुञ्जित्वा
मुखगतं सह सेम्हेन अड्भोहरित्वा पुन तत्थेव निदायति । तत्थ पुरिसस्स

निदायनकालो विय भवङ्गकालो । फलस्स पतितकालो विय आरम्म-
णस्स पसादघट्टनकालो । तस्स सद्देन पबुद्धकालो विय आवज्जन-
कालो । उम्मीलेत्वा ओलोकितकालो विय चक्खुविम्भाणपवत्तिकालो ।
गहितकालो विय सम्पटिञ्छनकालो । महनकालो विय सन्तीरणकालो ।
उपसिद्धनकालो विय वोट्टपनकालो । परिभोगकालो विय जवनकालो ।
मुखगत सह सेम्हेन अज्झीहरणकालो विय तदारम्मणकालो । पुन
निदायनकालो विय पुन भवङ्गकालो” [विभावनी म. ११६-११७,
सी. ८०] ।

६. एत्तावता, चुद्दस धीथिचित्तुप्पादा, हे भवङ्गचलनानि,
पुब्बे घातीतकमेकचित्तनखणं ति कत्वा सत्तरस चित्त-
कण्ठानि परिपूरेन्ति, ततो परं निवृज्झति । आरम्मणमेतं
अतिमहन्तं नाम गोचरं । याव तदारम्मणुप्पादा पन
अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं आरम्मण महन्तं नाम । तत्थ
जघनावसाने भवङ्गपातो व होति, नत्थि तदारम्मणुप्पादो ।
याव जवनुप्पादा पि अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं आरम्मणं
परित्तं नाम । तत्थ जवनमि अनुप्पज्जित्वा द्धत्तिक्खत्तुं
वोट्टपनमेव पवत्तति, ततो परं भवङ्गपातो व होति । याव
वोट्टपनुप्पादा च पन अप्पहोन्तातीतकमापाथमागतं निरोधा-
सन्नमारम्मणं अतिपरित्तं नाम । तत्थ भवङ्गचलनमेव होति,
नत्थि धीथिचित्तुप्पादो । इच्चेशं घक्खुद्दारे, तथा सोत-
द्वारादिमु चेति सम्यथा पि पञ्चद्वारे तदारम्मण-जवन-

वोट्टुपन-मोघवारसङ्घातानं चतुत्रं वारानं यथाक्रमं आरम्भण-
भूता विसयप्पवत्ति चतुधा वेदितव्वा ।-

चुद्दस वीथिचित्तुप्पादा ति पञ्चद्वारावज्जनादयो वोट्टुपनपरि-
यन्ता पञ्च चित्तुप्पादा, सत्त जवनानि, द्वे च तदारम्भणानी ति
चुद्दस । पुब्बे वातीतकं ति भवङ्गचलनतो पुब्बे येव रूपादिआरम्भणस्स
ठितिप्पत्तकालपरियन्तं एकं चित्तक्खणं यं अतीतभवङ्गं ति बुच्चति ।
रूपादिआरम्भणं ठितिप्पत्तमेव आपाथागमञ्छति । तस्स आपाथागमने
एकचित्तक्खणो वीतिवत्तति । तं सन्धाय इदं बुत्तं । एत्थ आरम्भणं
अतिमहन्तं ति आदि आपाथागमनवसेनेव वेदितव्वं । यदा हि एकचित्त-
क्खणातीतकं ठितिप्पत्तं आरम्भणमापाथागमञ्छति, तदा पञ्चद्वार-
वीथि परिपूरा होति । तस्मा इदं आरम्भणं अतिमहन्तं ति बुच्चति ।
यदा पनापाथागमने तयो चित्तक्खणा वीतिवत्तन्ति, तदा तस्सारम्भणस्स
आयु जवनावसाने येव परिक्खयं गच्छति । तस्मा तत्र तदारम्भणानि
नप्पवत्तन्ति, जवनावसाने येव भवङ्गपातो होति । यदा आरम्भणस्स
आपाथागमने अट्ट वा नव वा चित्तक्खणा वीतिवत्तन्ति, तदा तं
आरम्भणं परित्तं नाम होति । तदारम्भण-जवन-वोट्टुपन-मोघ-
वारसङ्घातानं ति, ~~यस्मिं~~ तदारम्भणं पवत्तति सो तदारम्भणवारो ।
एवं जवन-वोट्टुपनवारा । यस्मिं एकमिपि वीथिचित्तं नुप्पज्जति सो
मोघवारो ।

१०. वीथिचित्तानि सत्तेव चित्तुप्पादा चतुद्दस ।

चतुपञ्चास वित्थारा पञ्चद्वारे यथारहं ॥

सत्ता ति, पञ्चद्वारावजन, चक्खुविञ्जाणादिक एक, सम्पटिच्छन, सन्तीरण, घोट्टपन, जवन, तदारम्मण ति सत्तपकारकानि धीथि-
चित्तानि । ते पन, सत्त जवनानि द्व च तदारम्मणानी ति क्त्वा
सुद्धस चित्तुप्पादा भवन्ति । वित्थारा वित्थारतो पन सब्बानि पि
चतुपञ्जास कामावचरचित्तानि [१।१६] पञ्चद्वारे यथारहं
पवत्तन्ति ।

अयमेत्थ पञ्चद्वारे वीथिचित्तपपवत्तिनयो ।

मनोद्वारवीथि

११. मनोद्वारे पन यदि विभूतमारम्मणं आपाथमागच्छति,
ततो परं भवद्गचलनमनोद्वारावजनजवनावसाने तदारम्मण-
पाकानि पवत्तन्ति, ततो परं भवद्गपातो । अविभूते पनारम्मणे
जवनावसाने भवद्गपातो च होति, नत्थि तदारम्मणुप्पादो ति ।

विभूतं ति सम्मागहित, पाकट । यं किञ्चि अतीतानागतपञ्चुप्पन्न
कालविमुत्त वा मनोद्वारे पाकटाकरेण उपट्ठाति, त विभूत नाम, ---
अविभूतं नाम ।

१२. वीथिचित्तानि तीणेषु चित्तुप्पादा द्दसेरिता ।

वित्थारेण पनेत्थेकचत्तालीस विभावये ॥

मनोद्वारावजनं, जवनं, तदारम्मणव्वेत्ति इमानि तीणि येव
चित्तानि इमिस्स वीथिय पवत्तन्ति । वित्थारेण पन, कामावचरानि
कुमनाकुसलक्रियाजनानि एकवत्तित्त, तीणि सन्तीरणानि अट्ट सत्तेनुक-

कामावचरविपाकानी ति एकादस तदारम्मणभावेन, एकं मनोद्वारावजनं
ति एकचत्तालीस चित्तानि मनोद्वारकामावचरवीथियं पवत्तन्ति ।

अथमेत्थ परित्तजवनवारो ।

परित्तजवनवारो ति कामावचरजवननयो ।

अप्पनावीथि

१३. अप्पनाजवनवारे पन विभूताविभूतभेदो नत्थि,
तथा तदारम्मणुप्पादो च । तत्थ हि जाणसम्पयुत्तकामा-
वचरजवनानमद्दुद्धं अञ्जतरस्मिं परिकम्मोपचारानुलोमगोत्र-
भूनामेनः चतुक्खत्तुं तिवक्खत्तुमेव वा यथाक्कमं उप्पजित्वा
निरुद्धानन्तरमेव† यथारहं चतुत्थं पञ्चमं वा छुब्बीसति-
महग्गतलोकुत्तरजवनेसु यथाभिनीहारवसेन यं किञ्चि जवनं
अप्पनावीथिमोतरति । ततो परं अप्पनावसाने भवङ्गपातो
व होति ।

अप्पना ति (अर्पणा) भानं, वलवसमाधी ति बुत्तं होति ।
एत्थ अतिविभूतमेव आरम्मणं इच्छितव्वं, तस्मां विभूताविभूतभेदो
त्तत्थि । अप्पनाजवनरत्त अतिसन्तत्ता तदारम्मणुप्पादो पि नत्थि ।
अप्पना पि हि भवङ्गसोतो विय पवत्तति । जाणसम्पयुत्तानि कुस-
लानि चत्तारि, क्रियानि चत्तारी ति अट्टु कामावचरजवनचित्तानि ।
परिकम्मं ति अप्पनाय परिकम्मं । तस्सा चेव आसन्नभावेन उपचारं,
पुब्बे परिकम्मचित्तानं, उपरि अप्पनाय च अनुलोमनतो अनुलोमं ।

यं पन परिच्छकामावचरगोचं अभिभवित्वा महग्गतलोकुत्तरगोचं भावयति
उष्पादेति, तं गोत्रभू ति वुचति । एतेस वित्यारकया विमुद्धिमगो
पयवीकसिणनिद्देसे [४।७४-७८], तथा आणदस्सनविमुद्धिनिद्देसे
[२२।५-१३] आगतनयेन वेदित्वा । महग्गतजवनानि अट्टारस,
लोकुत्तरानि अट्टा ति छुब्बीसति । अभिनीहरणं (अभिनिर्हरणं)
चित्तप्ययोगसाधन अभिनीहारो, तस्स निष्फत्तिवसेन यथाभिनी-
हारं । रूपावचरारूपावचरलोकुत्तरजवनानं अनुकूलभावनानुरूप ति
युत्तं होति ।

१४. तत्थ सोमनस्ससहगतजवनानन्तरं अप्पना पि
सोमनस्ससहगता व पाटिक्हित्तया, उपेक्खासहगतजवना-
नन्तरं उपेक्खासहगता व । तत्थापि कुसलजवनानन्तरं
कुसलजवनञ्चेव हेट्ठिमञ्च फलत्तयमप्पेति, क्रियाजवनानन्तरं
क्रियाजवनं अरहत्तफलञ्चा ति ।

तत्था ति अप्पनाजवनवारे, परिकम्मभूतेसु कामावचरजवनेसु
सोमनस्ससहगतजवनानन्तरं चतुसं झानान वसेन अप्पना पि
सोमनस्ससहगता व पाटिक्हित्तया, इच्छित्तया । परिकम्म-
भूतानञ्च उपेक्खासहगतकामावचरजवनान अन्तरं पञ्चमज्झानसङ्गाता
उपेक्खासहगता व अप्पना पाटिक्हित्तया । कामावचरान
क्रियाजवनानमनन्तरं रूपावचरारूपावचरं क्रियाजवनं ।

१५. क्खत्तिंस सुखपुञ्जग्गहा द्वादसोपेक्खका परं ।

सुखितक्रियतां अट्ट छ सम्भोन्ति उपेक्खका ॥

पुथुञ्जनानं सेखानं कामपुञ्जतिहेतुतो ।
तिहेतुकामक्रियतो वीतरागानमप्पना ॥

सुखपुञ्जम्हा ति द्वीहि सोमनस्ससहगततिहेतुककामावचरकुसल-
चित्तेहि, चत्तारि कुसलज्झानचित्तानि अट्टवीसति च लोक्कुत्तरसेख-
ज्झानसम्पयुत्तचित्तानी ति द्धत्तिंस अप्पनाचित्तानि सम्भवन्ति । द्वीहि
उपेक्खासहगततिहेतुककामावचरकुसलचित्तेहि, पञ्चमज्झानिकं एकं,
चत्तारि अरूपावचरकुसलानि, पञ्चमज्झानसम्पयुत्तानि च सत्त लोक्कुत्तर-
सेखचित्तानी ति द्वादस अप्पनाचित्तानि सम्भवन्ति । सुखित-
क्रियतो ति द्वीहि सोमनस्ससहगततिहेतुककामावचरक्रियाचित्तेहि,
चत्तारि क्रियाज्झानानि चत्तारि च अरहत्तफलसम्पयुत्तज्झानानी ति
अट्ट अप्पनाचित्तानि सम्भवन्ति । तथा द्वीहि उपेक्खासहगततिहेतुक-
कामावचरक्रियाचित्तेहि, एकं क्रियापञ्चमज्झानं, चत्तारि अरूपावचर-
क्रियाज्झानानि, एकञ्च अरहत्तफलसम्पयुत्तं पञ्चमज्झानं ति इमानि छ-
अप्पनाचित्तानि सम्भवन्ति ।

पुथुञ्जनानं ति कल्याणपुथुञ्जनानं, न बालपुथुञ्जनानं । एत्थः
पादपूरणत्थं अनुस्सारलोपो वेदितव्यो, यथा, 'एतं बुद्धान सासनं' [धम्म-
पद १८३] । कामपुञ्जतिहेतुतो ति कामावचरतिहेतुककुसल-
चित्ततो अप्पना होति, वीतरागानं अरहत्तफले ढित्तानं पन कामा-
वचरतिहेतुकक्रियाचित्ततो ति ।

अयमेत्थ मनोद्वारे वीथिचित्तप्पवत्तिनयो ।

१६. सव्यथापि पनेत्थ अनिट्टे आरम्भणे अकुसलविपाकानेव पञ्चविञ्जाण - सम्पटिच्छन - सन्तीरण - तदारम्भणानि, इट्टे कुसलविपाकानि। अतिइट्टे पन सोमनस्ससहगतानेव सन्तीरण-तदारम्भणानि । तत्थपि सोमनस्ससहगतक्रियाजवनावसाने सोमनस्ससहगतानेव तदारम्भणानि भवन्ति, उपेक्खासहगत-क्रियाजवनावसाने च उपेक्खासहगतानेव होन्ति ।

सव्यथापि पनेत्था ति एत्थ पञ्चद्वार-मनोद्वारेसु सव्यत्थ । इट्टे कुसलविपाकानी ति तानि पि उपेक्खासहगतानेव, अतिइट्टे पन सन्तीरणञ्च तदारम्भणञ्च सोमनस्ससहगत होति । सोमनस्ससह-गतक्रियाजवनावसाने ति आदि कस्मा युत्त ? यदा हि, “कय-ञ्चानन्द, अरियो होति भावितिन्द्रियो ! इधानन्द, भिक्खुनो चक्खुना रूप दिस्वा उप्पज्जति मनाप, उप्पज्जति अमनारप, उप्पज्जति मनापा-मनाप । सो सचे आकङ्कति पटिक्कूले अप्पटिक्कूलसञ्जी विहरेय्य ति, अप्पटिक्कूलसञ्जी तत्थ विहरति । सचे आकङ्कति अप्पटिक्कूले पटिक्कूलसञ्जी विहरेय्य ति, पटिक्कूलसञ्जी तत्थ विहरती” ति [मग्गिम-निकाये, इन्द्रियभावनामुत्ते] आदिना नयेन अरहन्तो पटिक्कूले अप्पटि-क्कूलसञ्जी, अप्पटिक्कूले च पटिक्कूलसञ्जी विहरन्ति, तदा नेसं तदारम्भणानि एतादिसानि उप्पज्जन्ति ।

कय पटिक्कूले अप्पटिक्कूलसञ्जी विहरति ? एवं विहरितुकामो अरहा यदा य कश्चि पटिक्कूलं पुग्गल परमति, तदा तस्मि मेत्ताय या

करुणाय वा फरति, एतेन च सोमनस्सं उप्पादेति, यदा च यं किञ्चि
 अमनापं रूपं पस्सति, तदा धातुसो मनसिकारादिवसेन तस्मिं आरम्मणे
 सोमनस्सं उप्पादेति । एत्थ पञ्चविञ्जाणानि, सम्पटिच्छन्न-सन्तीरणानि
 च अकुसलविपाकानेव । तानि च उपेक्खासहगतानि । जवनं पन
 सोमनस्ससहगतं । तदारम्मणमिं सोमनस्ससहगतमेव होति । कथं
 अप्पटिक्कूले, पटिक्कूलसञ्जी विहरति ? इत्थिरूपादिके इट्ठे आरम्मणे
 असुभं भावेति, एवं तत्थ उपेक्खं उप्पादेति । महातिस्सत्येरवत्थु चेत्य
 निदस्सनं [वि १।५५] । एत्थ पञ्चविञ्जाणानि सम्पटिच्छन्न-सन्तीरणानि
 च कुसलविपाकानि । सन्तीरणञ्च सोमनस्ससहगतमेव । जवनं पन
 उपेक्खासहगतं, एवं तदारम्मणमिं । अयं विसैसो अरहन्तानमेव लब्धति,
 तस्मा सोमनस्ससहगतक्रियाजवनावसाने ति आदिमाह ।

कल्याणपुथुजना पि यं कञ्चि दुग्गतं कपणमनुस्सं दिस्वा करुणायन्ति
 वा मेत्तावन्ति वा । तेसं सोमनस्ससहगतानेव जवनानि । तदारम्मणं
 पन उपेक्खासहगतमेव । ते च इत्थिरूपादिं दिस्वा असुभभावनाय
 उपेक्खं उप्पादेत्तुं सकोन्ति येव । तेसं जवनानि उपेक्खासहगतानि
 होन्ति । तदारम्मणं पन सोमनस्ससहगतमेव ।

१७. दोमनस्ससहगतजवनावसाने पन * तदारम्मणानि
 चैव भवद्धानि च उपेक्खासहगतानेव भवन्ति । तस्मा यदि
 सोमनस्सपटिसन्धिकस्स दोमनस्ससहगतजवनावसाने तदा-

रम्मणसम्भवो नत्थि, तदा यं किञ्चि परिचितपुब्बं परित्ता-
रम्मणमारम्भ उपेक्खासहगतसन्तीरणं उप्पज्जति । तमनन्त-
रित्त्वा भवङ्गपातो व होती ति वदन्ति आचरिया । तथा
कामावचरजवनावसाने कामावचरसत्तानं कामावचरधम्मेस्वेव
आरम्मणभूतेसु तदारम्मणं इच्छन्तो ति ।

तदारम्मणसम्भवो नत्थी ति पञ्चद्वारे महन्ते आरम्मणे, मनोद्वारे
च विमूते आरम्मणे तदारम्मणसम्भवो नत्थि । उपेक्खासहगतपटि-
सन्धिकस्स तेसु आरम्मणेषु दोमनस्ससहगतजवनावसाने भवङ्गपातो
होति । सोमनस्ससहगतपटिसन्धिकस्स पन भवङ्गपातो न होति ।
वस्मा ! सोमनस्सदोमनस्सानं एकन्वविरुद्धत्ता । तस्मा सोमनस्स-
पटिसन्धिकस्स दोमनस्स जवनावसाने यं किञ्चि ऽ पे ऽ उपेक्खासह-
गतसन्तीरणं उप्पज्जति । तमेत्य आगन्तुकमवङ्गं भवति । तम-
नन्तरित्त्वा ति तस्स समनन्तरमेव । के ते आचरिया ति न जानाम ।
कामावचरजवनावसाने ति आदिषु, कामावचरसत्ता रूपावचरा-
रूपावचरलोकुचरज्जानानि उप्पादेन्ति, तदा तेषं महगतलोकुचर-
जवनावसाने तदारम्मणानि न उप्पज्जन्ति । यदा च रूपावचरारूपावचर-
सत्तानं कामावचरजवनानि उप्पज्जन्ति, तदा तेषमि तदारम्मणं नत्थि ।

१= कामे जवनसत्तारम्मणानं नियमे सति ।

धिभूतेतिमहन्ते च तदारम्मणमीरितं ॥

कामे ति कामावचरेषु, जवनानं सत्तानं आरम्मणानञ्च नियमे
सति । को मे नियमो ! यदा जवनानि पि सत्ता पि आरम्मणानि पि

कामावचरानेव होन्ति, तदा मनोद्वारे चिभूते पञ्चद्वारे च अतिमहन्ते
आरम्भणे तदारम्भणं ईरितं कथितं ।

अयमेत्थ तदारम्भणनियमो ।

जवननियमो

१६. जवनेसु च परित्तजवनवीथियं कामावचरजवनानि
सत्तक्खत्तुं छक्खत्तुमेव वा जवन्ति । मन्दप्पवत्तियं पन
मरणकालादिसु पञ्चवारमेव । भगवतो पन यमकपाटि-
हारियकालादिसु लहुक्कप्पत्तियं चत्तारि पञ्च वा पञ्चवेक्खण-
चित्तानि भवन्ती ति पि वदन्ति । आदिकम्मिकस्स पन
पठमकप्पनायं महग्गतजवनानि अभिञ्जाजवनानि च सब्बदा
पि एकवारमेव जवन्ति, ततो परं भवङ्गपातो । चत्तारो पन
मग्गुप्पादा एकचित्तक्खणिका, ततो परं द्वे तीणि फलचित्तानि
यथारहं उप्पज्जन्ति, ततो परं भवङ्गपातो । निरोधसमापत्ति-
काले द्विक्खत्तुं चतुत्थारुप्पजवनं जवति, ततो परं निरोधं
फुसति । बुद्धानकाले च अनागामिफलं वा अरहत्तफलं वा
यथारहमेकवारं उप्पज्जित्वा निरुद्धे भवङ्गपातो व होति ।
सव्वत्थापि समापत्तिवीथियं भवङ्गसोते विय वीथिनियमो
नत्थी ति कत्वा बहूनि पि लब्धन्ति ।

आरम्भणत्स दुब्बलभावे छक्खत्तुमेव जवन्ति । मरणकाला-
दिसु ति मरणकाले, मुच्छाकाले, अतितरणकाले च । यमकपाटि-
हारियं ति, “कथं तथागतत्स यमकपाटिहीरे जाणं ? इध तथागतो

यमकपाटिहीर करोति असाधारण सावकेहि, उपरिमकायतो अगिक्खन्धो पवत्तति, हेट्ठिमकायतो उदकधारा पवत्तती" ति [पटिसम्भिदामग्गे] एवमादिना नयेन वुत्तपाटिहारिय । तस्मिं हि पच्चवेक्खण खिप्पतरमेव कातव्वं होति, तस्मा, चत्तारि पञ्च वा पच्चवेक्खणचित्तानि भवन्ती ति । आदिकम्मिकस्सा ति येन अप्पना अलद्धपुब्बा, यो तस्सा उप्पादाय आदितो परिकम्मनिमित्तादीनि [११५] सम्पादेत्वा कम्मं करोति । पठमका च सा अप्पना च पठमकप्पना, या तेन आदिकम्मिकेन पुब्बे न लद्धा । अप्पनाकया विमुद्धिमग्गे पथवीकसिण्णनिद्देसे [४१७४-७८] वुत्तनयेनेव वेदितव्वा । एकचित्तक्खणिका ति, सयोजनक्खयो एकस्मिं खण्णे येव होति, तस्मा मग्गा एकचित्तक्खणिका एव [११३६] । तेसम्पि वित्थारकया विमुद्धिमग्गे [२२१३-२९] आगतनयेनेव जानितव्वा । निरोधसमापत्तिममापज्जनं सङ्गपतो उपरि आगमिस्सति [११४४], वित्थारतो पन विमुद्धिमग्गे वणिणत्त [२३११६-५१] । त ततो नि गहेतव्वं । यया भवङ्गसोत्ते वीथिनियमो नत्थि, एव समापत्तिवीथियम्पी ति ।

२० सत्तङ्खत्तुं परित्तानि मग्गाभिञ्जा सकिं मता ।

अवसेसानि लम्भन्ति जयनानि घट्टनि पि ॥

परित्तानि कामावचरज्जनानि सत्तङ्खत्तुं सत्तवार जयन्ति । चत्तारो मग्गा तथा अभिञ्जाज्जनञ्च सकिं एकवारमेव जयन्ति । अवसेसानि अप्पनाजयनानि घट्टनि पि लम्भन्ति ।

अयमेत्थ जयननियमो ।

पुग्गलभेदो

२१. दुहेतुकानमहेतुकानञ्च पनेत्थ क्रियाजवनानि चेव अप्पनाजवनानि च न लब्धन्ति, तथा आणसम्पयुत्तविपाकानि च सुगतियं । दुग्गतियं पन आणविप्पयुत्तानि च महा-विपाकानि न लब्धन्ति ।

दुहेतुकानं ति आणविप्पयुत्तपटिसन्धिकानं । पटिसन्धिविचारो पञ्चमपरिच्छेदे आविभविस्सति [५।९-११] । येसं आणविप्पयुत्तपटिसन्धि ते यं किञ्चि भानं अधिगन्तुं असमत्था, तत्त्मा तेसं क्रियाजवनानि वा अप्पनाजवनानि वा न लब्धन्ति । अहेतुकानं ति, कुसलविपाका अकुसलविपाका ति दुविधाय उपेक्खासहगताय अहेतुकमनोविब्बाणधानुया येसं पटिसन्धि, तेसमि इमानि जवनानि न लब्धन्ति । सुगतियं ति मनुस्सलोके । मनुस्सलोके उप्यन्नानं तेसं द्विहेतुकानं अहेतुकानं [५।११,२९] आणसम्पयुत्तकामावचरविपाकानि पवत्तियं जवनावसाने तदारम्मणवसेन न पवत्तन्ति । दुग्गतियं पन दुहेतुककामावचरविपाकानि पि तदारम्मणवसेन न पवत्तन्ति ।

२२. तिहेतुकेसु च खीणासवानं कुसलाकुसलजवनानि न लब्धन्ति, तथा सेक्खपुयुज्जानं क्रियाजवनानि । दिट्ठिगतसम्पयुत्तविचिकिच्छाजवनानि चं सेक्खानं । अनागामिपुग्गलानं पन पटिघजवनानि च न लब्धन्ति । लोकुत्तरजवनानि च यथारहं अरियानमेव समुप्पजन्ती ति ।

तिहेतुका ति जाणसम्पयुत्तपटिसन्धिका । ते एव अरिया भवितुं समत्था । तेषु ये खीणासवा अरहन्तो तेषं कुसलाकुसल-जवनानि न सन्ति, 'क्रियाजवनानेव लब्धन्ति । चत्तारि दिट्ठिगतसम्प-युत्तानि एकञ्च विचिकिञ्छासम्पयुत्त ति इमानि पञ्च जवनानि सेक्खान न लब्धन्ति । तेषु अनागामीनं द्वे पटिषसम्पयुत्तजवनानि पि न लब्धन्ति । चत्तारि मग्गजवनानि चत्तारि फलजवनानी ति इमानि अट्ट यथारहं अरियानमेव समुप्पज्जन्ति ।

२३. असेक्खानं चतुचत्तालीस सेक्खानमुद्दिसे ।

छुप्पञ्जासावसेसानं चतुपञ्जास सम्भवा ॥

असेक्खा ति अरहन्तो अरहत्तफले ठिता । तेषं, अकुसलानि द्वादस, कामावचरमद्दग्गतकुसलानि सत्तरस, नव रूपारूपविपाकानि, सत्त च लोक्कुत्तरानी ति इमानि (४५) चित्तानि पवत्तिय न लब्धन्ति । तेष, अट्टारस अहेतुकानि, कामावचरमद्दग्गतक्रियानि सत्तरस, तदारम्भणवसेन अट्ट कामावचरविपाकानि, एकञ्च अरहत्तफलचित्त ति इमानि चतुचत्ता-लीस चित्तानि बोधिय पवत्तन्ति । सेक्खानं पन, दिट्ठिगत-विचिकिञ्छा-सम्पयुत्तानि पञ्च वज्जेन्वा सत्त अकुसलानि, हसितुप्पादवज्जितानि सत्तरस अहेतुकानि, क्रियावज्जानि सोळस कामावचरानि, नव रूपावचरा-रूपावचरकुसलानि, सत्त च लोक्कुत्तरानी ति छुप्पञ्जास चित्तानि सम्भवन्ति । तानि यथासम्भवं सोत्तापन्नसकदागामीन एकपञ्जास, अनागामीन एवूनपञ्जासा ति एयं योजेतन्वानि । अयसेसानं ति पधन्नानं । तेषं, द्वादस अकुसलानि, कामावचरानि क्रियावज्जितानि

सौळस, रूपावचरारूपावचरकुसलानि नव, हंसितुप्पादवजितानि च सत्तरस अहेतुकानी ति चतुपञ्जास चित्तानि पवत्तियं लव्भन्ति ।

अयमेत्थ पुग्गलभेदे ।

भूमिभिभागो

२४. कामावचरभूमियं पनेतानि सव्वानि पि वीथिचित्तानि यथारहं उपलव्भन्ति, रूपावचरभूमियं पट्टिघजवन-तदारम्मण-वजितानि । अरूपावचरभूमियं पठममग्ग रूपावचर-हसन-हेट्टिमारूपवजितानि च लव्भन्ति । सव्वथापि च तंतंपसाद-रहितानं तंतंद्वारिकवीथिचित्तानि न लव्भन्तेव । असञ्ज-सत्तानं पन सव्वथा पि चित्तप्पवत्ति नत्थेवा ति ।

पट्टिघजवनं ति द्वे पट्टिघसम्पयुत्तचित्तानि, तदारम्मणवसेन च अट्ट कामावचर सहेतुकविपाकानि न लव्भन्ति । रूपावचरब्रह्मानं तदारम्मणं नत्थेव । अरूपावचरा देवा वत्थुस्स अभावा दुक्खसच्चं परिब्भ्राहुं असमत्था, तस्मा पठममग्गं उप्पादेतुं न सक्कोन्ति । इतरत्ति भवे पठममग्गादिकनुप्पादेत्वा तत्थ उप्पन्ना सन्ति एव । तेसं रूपमति-फन्तत्ता रूपावचरचित्तानि न उप्पज्जन्ति, वत्थुस्स अभावा हंसितुप्पाद-चित्तमिपि नत्थि । मनुस्सेसु जवन्धादीनं चक्खुप्पसादादयो न सन्ति । तेसं द्वे द्वे विब्भाणानि ऊनानि होन्ति । रूपावचरलोके पन पान-जिह्वा-कायप्पसादा न सन्ति, तस्मा तेसं ब्रह्मानं पानविब्भाणादीनि दु विब्भाणानि न लव्भन्ति । अरूपावचरदेवानं सव्वानि दि पञ्ज-

विञ्जाणानि मनोधातुत्तिक, तीणि च सन्तीरणानि न सन्ति । हसितु-
प्पादम्पि तेस नत्थी ति बुत्तमेव । असञ्जसत्ता रूपपटिषन्धिका । तेस
चित्तप्पवत्ति नत्थेव ।

२५. असीति वीधिचित्तानि कामे रूपे यथारहं ।

चतुसट्ठि तथारूपे द्वेचत्तालीस लब्भरे ॥

कामे कामावचरलोके नव रूपावचरारूपावचरुविपाकचित्तानि
हापेत्वा असीति वीधिचित्तानि लब्भन्ति । एत्थ अट्टु संहतुक
कामावचरविपाकचित्तानि तदारम्मणवसेन पवत्तन्ति । इतरानि पाक
यानेव । रूपे रूपावचरलोके यथारहं, पटिषसम्पयुत्तानि द्वे अकुस-
लानि, षाणादित्तयनिस्सितानि छु अहेतुकविपाकचित्तानि, सत्तरस कामा
वचररूपावचरारूपावचरविपाकचित्तानि चेति इमानि पञ्चवीसति
चित्तानि वज्जेत्वा इतरानि चतुसट्ठि चित्तानि वीधिय लब्भन्ति । तथा-
रूपे तथा अरूपलोके, द्वे पटिषसम्पयुत्तचित्तानि वज्जेत्वा दस अकुस-
लानि, अहेतुकेसु एकमेव मनोद्वारावज्जन (अहेतुकक्रियामनोविञ्जाण-
धातु), कामावचरसहेतुककुसल क्रियाचित्तानि सोळस, अरूपावचर-
कुसलक्रियाचित्तानि अट्टु, पठममग्गवज्जितानि च सत्त लोकुत्तरचित्तानी
ति द्वेचत्तालीस लब्भरे लब्भन्ति, वीधिय पवत्तन्ति ।

अयमेत्थ भूमिविभागो ।

२६. इच्चेय छद्दारिकचित्तप्पवत्ति यथासग्गवं मग्ग-
न्तरिता यावत्तायुकमग्गेच्छ्रं पवत्तति ।

भवङ्गन्तरिता' ति भवङ्गेन अन्तरिता, अन्तरा अन्तरा भवङ्गेन विभिन्ना हुत्वा ति अत्यो । अट्भोच्छ्रान्ना ति उच्छेदं विना, असति निरोधसमापत्तियं पवत्तति ।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे वीथिसङ्गहविभागो नाम चतुत्थो परिच्छेदो ।

पञ्चमो परिच्छेदी

वीथिमुत्तसङ्गहविभागो

१ वीथिचित्तवसेनेवं पवत्तियमुदीरितो ।

पवत्तिसङ्गहो नाम सन्धियं दानि बुच्चति ॥

“पवत्तिसङ्गह नाम पटिसन्धिपवत्तिय, पवक्खामि समासेना” ति
[४१] हेट्टा वत्वा पठम पवत्तिय वीथिचित्तवसेन पवत्तिसङ्गहो कथितो ।
दानि इदानि सन्धियं पटिसन्धियं वीथिमुत्तचित्तान्, वसेन पवत्ति-
सङ्गहो नाम बुच्चति ।

२. चतस्सो भूमियो, चतुग्घिधा पटिमन्धि, चत्तारि
कम्मानी, चतुधा मरणुप्पत्ति चेति वीथिमुत्तसङ्गहे चत्तारि
चतुक्कानि वेदितव्यानि ।

दुविधा उपेक्खासहगताहेतुकविनाकमनोबिञ्जाणधातु (हे उपेक्खा-
सहगतसन्तीरणानि यदा पटिमन्धिवसेन पवत्तन्ति), अट्ट कामाववर-
सहेतुकविनाकानि, नव रूपावचरारूपावचरविगुणचित्तानि चेति एक-
वीसति वीथिमुत्तचित्तानि, यानि पटिसन्धि भवद्ग बुत्तवसेन पवत्तन्ति,
वीथियं नागच्छन्ति । तेषु अट्ट कामावचरविनाकानि, हे च सन्तीरणानि
तदारम्भवसेन वीथियं आगच्छन्ति; नं पन तानि पटिसन्धिभवद्ग बुत्त-
वसेन । एतेषु च य पटिसन्धिवचित्तं भवति, तं यावतायुक् भवद्ग-

सेन, अन्ते च क्षुतिर्वसेन पवत्तित्वा भिजति । भवङ्गं ति मनोद्वारं ।
 िं वीथियं कथं पवत्तिस्सति ? न हि द्वारेण द्वारं पवत्तति । चत्तारि
 चतुक्कानि इतो परमेव वण्णयति । मरणुप्पत्ति [५१३४] ।

चतस्सो भूमियो

३. तत्थ, अपायभूमि, कामसुगतिभूमि, रूपावचरभूमि,
 अरूपावचरभूमि चेति चतस्सो भूमियो नाम ।

तत्था ति तेसु चतुक्केसु ।

४. तासु, निरयो, तिरच्छानयोनि, पेत्तिविसयो, असुर-
 कायो चेति अपायभूमि चतुर्विधा होति ।

५. मनुस्सा, चातुम्महाराजिका, तावत्तिंसा, यामा,
 तुसिता, निम्मानरति, परनिम्मितव्रसवत्ती चेति कामसुगति-
 भूमि सत्तविधा होति । सा पनायमेकादसविधा पि कामा-
 वचरभूमिच्चेव सङ्गं गच्छति ।

घतरट्ठो, विरुब्बहो, विरूपक्खो, कुवेरोन्वा ति इमे चत्तारो महाराजा
 चतस्सन्नं दिसानं अनुपालका (एत्थ दीघनिकाये आटानाटियसुत्तं
 ओलोकेतव्वं) । तेषं सवत्तिनो भुम्मा देवा चातुम्महाराजिका
 ति बुच्चन्ति । तावत्तिंसा ति (त्रयस्त्रिंशत्) इन्दादयो देवा ।
 पुव्वे वुत्ता चतुर्विधा अपायभूमि, अयञ्च सत्तविधा कामसुगतिभूमि ति
 एकादशविधा कामावचरभूमि । वुत्तं हेतं विभङ्गे—“क्रतमे धम्मा
 कामावचरा ? हेट्ठेतो अवीचिनिरयं परियन्तं करित्वा उपरितो पर-

निमित्तवसवत्ती देवे अन्तो करित्वा यं एतस्मिं अन्तरे, एत्यावचरा, एत्य परियापन्ना खन्ध-धातु-आयतना, रूपं, वेदना, सञ्जा, सङ्कारा, विञ्जाणं, इमे धम्मा कामावचरा” ति [विभङ्ग ५६६] ।

६. ब्रह्मपारिसज्जा, ब्रह्मपुरोहिता, महाब्रह्मा चेति पठम-ज्झानभूमि । परित्ताभा, अप्पमाणाभा, आमस्सरा चेति दुतियज्झानभूमि । परित्तसुभा, अप्पमाणसुभा सुभकिण्हा चेति ततियज्झानभूमि । वेहप्फला, असञ्जसत्ता, सुद्धावासा चेति चतुत्थज्झानभूमि ति रूपावचरभूमि सोळसविधा होति । अविहा, अतप्पा, सुदस्सा, सुदस्सी, अकनिट्ठा चेति सुद्धा-वासभूमि पञ्चविधा होति ।

ब्रह्मपारिसज्जादिकान तथा अरूपावचरदेवानञ्च निदेहो विभङ्गे [५७०-५७२] आगतनयेनेव वेदितव्वो । चतुत्थज्झानभूमि पञ्चविधसुद्धा-वासेहि सद्धि सत्तविधा । पठम-दुतिय-ततियज्झानभूमियो पञ्चेक तिविधा, अयञ्च सुद्धावासभूमि सत्तविधा ति रूपावचरभूमि सोळसविधा होति ।

७. आकासानञ्जायतनभूमि, विञ्जाणञ्जायतनभूमि, आकिञ्चन्नायतनभूमि, नेवसञ्जानासञ्जायतनभूमि चेति अरूपभूमि चतुर्विधा होति ।

८. पुथुज्जना न लप्भन्ति सुद्धावासेसु सङ्गथा ।
सोतापन्ना च सकंदागांमिनो चापि पुग्गला ॥
अरिया नोपलप्भन्ति असञ्जापायभूमिसु ।
सैसट्टानेसु लप्भन्ति अरियानरिया वि च ॥

सुद्धावासेसु सुद्धावासभूमिभं, पुथुज्जना, सोतापन्ना, सकदा-
गामिनो च पुग्गला न उपलब्धन्ति । तथ हि अनागमिफले
दिता येव उपपजन्ति, ते च तत्येव अरहन्तो हुत्वा परिनिव्वायन्ति ।
अरिया ति सोतापन्नादयो सब्बे पि अरिया । सेसट्टानेसू ति इतरासु
भूमिसु अरिया पि अनरिया पुथुज्जना पि उपलब्धन्ति । .

इदमेत्थ भूमिचतुर्कं ।

चतुर्विधा पटिसन्धि

६. अपायपटिसन्धि, कामसुगतिपटिसन्धि, रूपावचर-
पटिसन्धि, अरूपावचरपटिसन्धि चेति चतुर्विधा पटिसन्धि
नाम । .

१०. तत्थ अकुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तीरणं अपाय-
भूमियं ओक्कन्तिकखणे पटिसन्धिं हुत्वा, ततो परं भवङ्गं,
परियोसाने चवनं हुत्वा वोच्छिज्जति । अयमेकापायपटि-
सन्धि नाम ।

- अकुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तीरणं ति अकुसलविपाका-
हेतुकमनोविञ्जाणधातु [१७] । अवक्कमनं ओत्तरणं ओक्कन्ति ।
- एकस्मां भवा अञ्जं भवुं अनुपविसनं ति वुत्तं हेति । कत्त्मा अकुसल-
विपाकां एका व पटिसन्धि ? अविचारितमेतं पालियं, अट्टकथासु
च, टीकासु वा । अयं पन अम्हाकं मति—कुसलहेतून्नं समागमेन कुसलं
चलवतरं हेति, भावनाय च वड्ढियमानं वुद्धि वेपुल्लं गच्छति, ते च
हेतू अञ्जमञ्जं उपकारका हुत्वा तं थिरतरं करोन्ति । न तथा अकुसलं ।

अकुसलहेतुसु लोभ मोहा वा दोस मोहा वा एकट्ठ उपलब्भन्ति । ते च अञ्जमञ्ज न विकासेन्ति, दुब्बल येव करोन्ति । ते भावनाय उद्धि न गच्छन्ति, तच्च पुग्गल मन्द मूळ्हमेव करोन्ति । तस्मा तेहि सम्पयुत्त अकुसलकम्म एकमेव अकुसलविपाकाहेतुकपटिसन्धि देति । कुसलेसु पि दुब्बलद्विहेतुककम्म एवमेव कुसलविपाकाहेतुकपटिसन्धि जनेति [५।२६] ।

११. कुसलविपाकोपेक्खासहगतसन्तोरणं पन काम सुगतियं मनुस्सानं चेव जघन्धादीनं, भुम्मनिहिसतानच्च विनिपातिकासुरानं पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन . पवत्तति । महाविपाकानि पन अट्ठ सब्बत्यापि कामसुगतियं पटिसन्धिभवङ्गचुतिवसेन पवत्तन्ति । इमा नव कामसुगतिपटिसन्धियो नाम । सा पनायं दसविधा पि कामाघचरपटिसन्धिच्चेव सङ्ग गच्छन्ति ।

कुसलविपाक सन्तोरणं ति कुसलविपाकाहेतुकमनोविञ्जाणघातु । अकुसलविपाकायच्च अस्तच्च चेतसिका समाना एव । ताय अणायेषु पटिसन्धि देति, इमाय च कामसुगतिय, अयमेव विसेसो । जघन्धादीनं मनुस्सानं ति इध आदिसहेतु जातिबोधर-जातिमूग जातिउम्मत्तक पण्डक-नपुत्तकानं सङ्गहो । तेसमि भवङ्ग तिरच्छानादीनमिव अहेतुकमेव । एते मनुस्सेसु उप्पन्नत्ता अणायिकसदिस दुक्ख न अनुभवन्ति । भुम्मनिहिसता ति भूमिय कस्सपम्भनादि-निहिसता । विनिपातिका ति अणायिका । तेसं अमुरानमि अय

मेव पटिसन्धि । महाविपाकानी ति अट्ट कामावचरसहेतुकविपाकानि
सुगतियं ति मनुस्सेषु च छत्रु च कामावचरदेवेषु । पुष्वे वृत्ता ए
अकृसलविपाकपटिसन्धि, इमा नवा ति दसविधा ।

१२. तेषु चतुन्नं अपायानं, मनुस्सानं, विनिपातिक
सुरानञ्च आयुष्पम्मणगणनाय नियमो नत्थि । चातुम्मह
राजिकानं पन देवानं दिव्वानि पञ्च वस्ससतानि आयुष्पमाय
मनुस्सगणनाय नव्वुतिवस्ससतसहस्सप्पमाणं होति । तं
चतुंग्गुणं तावत्तिसानं । ततो चतुंग्गुणं यामानं । तं
चतुंग्गुणं तुसितानं । ततो चतुंग्गुणं निम्मानरतीनं । तं
चतुंग्गुणं परनिम्मितवंसवत्तीनं ।

अपायानं ति अपायेषु निव्वत्तसत्तानं । तेषं तेषं कम्मवसे
ते दीषायुका वा अप्पायुका वा होन्ति, तस्मा एतेषं, मनुस्सानं, विनि
पातिकानुरानञ्च आयुष्पमाणगणनाय नियमो नत्थि । चातुम्मह
राजिकादीनं देवानं आयुगणना विभङ्गे [५६८-५७०] आगतंनयेने
इध सङ्गहिता ।

१३. नवसतञ्चेकवीस वस्सानं कोटियो तथा ।

वंससतसहस्सानि सट्ठि च वसवत्तिसु ॥

वस्सानं नव सतानि एकवीसति च कोटियो, सट्ठि च वस्ससत
सहस्सानि परनिम्मितवत्तदेवेषु (१२१६००००००) आयुष्पमाणं ।

१४. पठमज्झानविपाकं पठमज्झानभूमियं पटिसन्धि
भवङ्गचुटिवसेन पवत्तति तथा दुतियज्झानविपाकं, ततिय

५।१४-१५]

अभिधम्मत्थसङ्गहो

ज्झानविपाकञ्च दुतियज्झानभूमियं, चतुत्थज्झानविपाकं
ततियज्झानभूमियं, पञ्चमज्झानविपाकं चतुत्थज्झानभूमियं ।
असञ्जसत्तानं पन रूपमेव पटिसन्धि होति, तथा ततो परं
पवत्तियं चवनकाले च रूपमेव पवत्तिव्या निरुज्झति । इमा
ञ्च रूपावचरपटिसन्धियो नाम ।

• इध भानानि अभिधम्मनयेन धुत्तानि, भानभूमियो सुत्तन्तिक-
नयेन । सुत्तन्तिकनये वितक्कविचारपीतिसुखेकग्गतासहितं पढम भान,
पीतिसुखेकग्गतासहितं दुतिय, सुखेकग्गतासहितं ततिय, उपेक्खेकग्गता-
सहितं चतुत्थ । तत्थ दुतियज्झान, “अवितक्क अविचारं” ति धुत्त
[विमङ्ग ३४८, वि ४।१४६] । इध अभिधम्मनये दुतियज्झाने
विचारो अत्थि, तस्मा तस्स पि विपाको पढमज्झानभूमियमेव इच्छि-
त्तव्यो । परमत्थदीपनिय पन धुत्तं—“यस्मा अवितक्कविचारमत्तं भानं
ओळारिकस्स वितक्कस्स समतिक्रमा पढमज्झानतो सुट्ठु बलन होति,
ततो एव ततियज्झानतो पि नातिदुब्बलञ्च होति, तस्मा त ततियज्झानेन
एकतो हृत्या समतले भूमन्तरे विपाक देती ति धुत्त, दुतियज्झानविपाकं
ततियज्झानविपाकञ्च दुतियज्झानभूमियं ति” [१७३-७४] ।
इदं यस्मा पालिया न समेति, तस्मा येरेन अविचारेत्वा व धुत्तं ति मज्झाम ।

१५. तेषु ब्रह्मपारिसज्झानं देवानं कप्पस्म ततियो भागो
आयुष्पमाणं, ब्रह्मपुरोहितानं उपड्ढकप्पो, महाब्रह्मणं एको
कप्पो, परिस्ताभानं ढे कप्पानि, अप्पमाणभानं चत्तारि
कप्पानि, आभस्सरानं अट्ट कप्पानि, परिच्चसुभाणं सोळन

कप्पानि, अप्पमाणसुभानं द्वत्तिंस कप्पानि, सुभकिण्हानं चतुसट्ठि कप्पानि, वेहप्फलानं असंञ्जसत्तानञ्च पञ्च कप्पसतानि, अविहानं कप्पसहस्सं, अतप्पानं द्वे कप्पसहस्सानि, सुंदस्सानं चत्तारि कप्पसहस्सानि, सुदस्सानं अट्ठ कप्पसहस्सानि, अकनिट्ठानं सोळस कप्पसहस्सानि ।

१६. पठमारुप्पादिविपाकानि पठमारुप्पादिभूमिसु यथाकमं पटिसन्धि-भवङ्ग-चुतिवसेन पवत्तन्ति । इमा चतस्सो आरुप्पपटिसन्धियो नाम ।

१७. तेषु पन आकासानञ्चायतनूपगानं देवानं वीसति कप्पसंहस्सानि आयुप्पमाणं, विञ्जाणञ्चायतनूपगानं देवानं चत्तालीस कप्पसहस्सानि, आकिञ्चञ्जायतनूपगानं देवानं सट्ठि कप्पसहस्सानि, नेवसञ्जानासञ्जायतनूपगानं देवानं चतुरासीति कप्पसहस्सानि ।

ब्रह्मपारिसजादीनं रूपावचरब्रह्मानं, तथा इमेसञ्च अरूपावचरदेवानं आयुप्पमाणं विभङ्गं [५७०-५७२] आगतनयेनेव इध वुत्तं ।

१८. पटिसन्धि भवङ्गञ्च तथा चचनमानसं ।

एकमेव तथेवेकविसयञ्चेकजातियं ॥

एकविसयं ति एकारम्मणं । यं पटिसन्धिया आरम्मणं, तमेव भवङ्गत्त, चुतिया च ।

इदमेत्थ पटिसन्धिचनकं ।

चत्तारि कम्मूनि

१६. जनकमुपपत्थम्भकमुपपीळकमुपघातकञ्चेति विञ्च-
वसेन, गरुकमासन्नप्राचिरणं कटत्ताकम्मञ्चेति पाकदानपरि-
यायेन, दिट्ठधम्मवेदनीयं उपपज्जवेदनीयं अपरापरियवेदनीयं
अहोसिकम्मञ्चेति पाककालवसेन चत्तारि कम्मूनि नाम ।
तथा अकुसलं कामावचरकुसलं रूपावचरकुसलं अरूपावचर-
कुसलञ्चेति पाकट्टानवसेन ।

जनकं ति य पटिसन्धिजनेति । उपपत्थम्भकं ति अनुपालकं,
य.अपरकम्म उपपत्थम्भेति, सय पटिसन्धिजनक न होति । य इतर
कम्म पीळेत्वा दुब्बल करोति, त उपपीळककम्मं नाम । उप-
घातकं ति उपच्छेदक, य अत्तनो बलेन अपर दुब्बलं कम्म पटिबाहेत्वा
सयमेव विपच्चति । इमानि चत्तारि कम्मूनि विञ्चवसेन वेदितव्वानि ।

गरुकं ति मातृषातादिकं अकुसल, महगतकुसल वा ।
तादिस पठम विपच्चति । आसन्नं ति मरणकाले अनुस्सरितकम्म ।
आचिरणं ति अभिण्हसो क्त, कुसल वा अकुसल वा । कटत्ता-
कम्मं ति क्तकारणा कम्म नाम । पाकदानपरियायेना ति, गरुके
असति आसन्न, तस्मिंस्सि असति आचिरण, तस्मिंस्सि असति कटत्ताकम्मं
विपास देति, इमिना परियायेन ।

दिट्ठधम्मवेदनीयं ति दिट्ठधम्मे इमस्मिं येयं अत्तभावे वेदनीयं,
फलदायक । यस्त विपाको उपपज्जित्वा वेदनीयो, त उपपज्जवेदनीयं,
स समनन्तरमवे विपच्चति । समनन्तरमरतो अपरापरेसु वेसु विपच-

मानं अपरापरियवेदनीयं । यस्त विपाको न होति, तं अहोसि-
कम्मं नाम । पाककालवसेना ति पठमं पच्चुपन्ने एव अत्तभावे
विपाकं देति, दुतियं अनन्तरत्तभावे, ततियं ततो परं, चतुत्थं न कदाची
ति एवं विपाककालवसेन ।

इमानि द्वादसविधानि कम्मनि विबुद्धिमग्गे [१९।१४-१६]
आगतनयेनापि वेदितव्वानि ।

पाकट्टानवसेना ति तेसं विपाकट्टानानं वसेन । अकुसलत्त
विप्पचनट्टानं अपायो, कामावचरकुसलत्त विपच्चनट्टानं कामसुगंति,
रूपावचरकुसलत्त रूपित्रल्ललोको, अरूपावचरकुसलत्त अरूपलोको ति
इमानि तेसं विपाकट्टानानि ।

अकुसलकम्मं

२०. तत्थ अकुसलं, कायकम्मं वचीकम्मं मनोकम्मञ्चेति
कम्मद्वारवसेन तिविधं होति ।

२१. कथं ? पाणातिपातो अदिन्नादानं कामेसु मिच्छा-
चारो चेति कायविब्जत्तिसंज्ञाते कायद्वारे वाहुल्लवुत्तिन्तो
कायकम्मं नाम ।

पाणातिपातो ति पाणघातो । अदिन्नत्त आदानं अदिन्नादानं,
येय्यं ति अत्थो । कामेसु मिच्छाचारो ति पुरिसानं परदारगमनं,
इत्थानञ्च परपुरिसगमनं । सुरापानमि एत्थेव सन्नहितव्वं । तं हि
कायकम्मं समानं सव्वानत्थानं फारणं ऐति । कायेन विब्जायती ति
कायविब्जत्ति. कायविष्फन्दनेन अधिष्पायं विब्जापेति, सयञ्च तेन

कायविष्फन्दनसङ्घातेन कायेन विञ्जेय्या ति अत्थो । ताय कायविञ्ज-
त्तिया नाते कायविञ्जत्तिसङ्घाते कायद्वारे । धाहुल्लुत्तितो
ति बहुलपवत्तितो । इमानि हि तीणि कम्मनि कायद्वारे बहुल पव-
त्तन्ति । कदाचि पन तानि वचीद्वारे मनोद्वारे पि पवत्तन्ति । यदा
हि परवृध् वा आणापेति, परभण्ड वा हरापेति, परदार वा वचसा येव
मिञ्छाचारत्थाय पलोभेति, तदा इमानि कायकम्मनि वचीद्वारे समु-
ट्टहन्ति । यदा पन इद्धिया पाणातिपातादीनि करोति, तदा इमानि
मनोद्वारे समुट्टहन्ति । तस्मा, कायद्वारे धाहुल्लुत्तितो ति पुत्तं ।

• २२. मुसावादो विसुणवाचा० फरुसवाचा† सम्फ-
प्पलापो चेति वचीविञ्जत्तिसङ्घाते वचीद्वारे धाहुल्लुत्तितो
वचीकम्मं नाम ।

मुसावादो ति अभूतवचन । परेस समंगमाव विसति
विचुएणेती ति विसुणवाचा, मिधुमेदकरवचनं । फरुसा ति
ककत्तळा, परेस मम्मभेदकवाचा । सम्फ ति अनत्यसहित, तस्स
पल्लपन सम्फप्पलापो । वचीपोसेन अधिम्माय विञ्जापेति, सयस
ताय वचीपोससङ्घाताय वाचाय विञ्जायती ति वचीविञ्जत्ति ।
ताय सङ्घाते नाते द्वारे वचीद्वारे । यदा हत्यनुहादीदि मुसावादा-
दिनं करोन्ति, तदा वचीकम्म कायद्वारे समुट्टानि । तस्मा धाहुल्ल-
ुत्तितो ति पुत्त । इद च्चुग्घिधम्मि कम्मं बहुलजाय वचीद्वारे
समुट्टाति, तस्मा वचीकम्मं ति पुत्तति ।

• सी विसुणावाचा । † मी. फरुसावाचा ।

२३. अभिज्ज्ञा व्यापादो मिच्छादिदृष्टि चेति श्रब्जत्रापि विज्जत्तिया मनस्मिं येव वाहुल्लवुत्तितो मनोकम्मं नाम ।

परभण्डं अभिज्ज्ञायति, अहो वत इदं मम ज्ञिया ति चिन्तेती ति अभिज्ज्ञा. तथापवत्तो लोभो । व्यापजन्ति सत्तेसु अहितकामताय पवत्तन्ति एतेना ति व्यापादो, परविनासचिन्ता । मिच्छा विपरीततो दस्सनं मिच्छादिदृष्टि । श्रब्जत्रापि विज्जत्तियां ति श्रब्जत्र काय-विज्जत्तिया वा वचीविज्जत्तिया वा । यदा अभिज्ज्ञासदृशतेन चेतसा परभण्डहरणत्थं गच्छति, व्यापन्नचित्तेन दण्डादीनि परामसति, मिच्छा-दिदृष्ट्या च नुरापानादीनि सजेति, तदा इमानि मनोकम्मनि कावद्वारे नमुट्टहन्ति । यदा वचसा, अहो वत अयं परेणं सम्पत्ति मम अस्सा ति आदीनि वदति, तदा इमानि वचीद्वारे समुट्टहन्ति । तस्मा वाहुल्ल-वुत्तितो ति वुत्तं । मनोद्वारस्मि हि इमानि बहुलताय समुट्टहन्ति । इमेणं कम्मणं कम्महारानञ्ज वरणना अट्टमालिनियं* द्वारकयायं विन्धारेण आगता । .सा ततो जानितुं सफ्फा ति इष वित्पारो न कतो ।

२४. तेसु पाणातिपातो, फणसवाचा. व्यापादो च दोस-मूलेन जायन्ति । कामेसु मिच्छाचारो, अभिज्ज्ञा, मिच्छा-दिदृष्टि च लोभमूलेन । सेत्तानि चत्तारि पि हीहि मूलेहि नम्भवन्ति । चित्तुष्पादवसेन पनेतं अशुत्तलं सव्यथा पि आदसविधं हानि ।

सैसानीं ति अदिन्नादान, मुसावादो, पिणुनवाचा सम्प्यलापो ति इमानि चत्तारि । कदाचि लोभमूलेन कदाचि दोसमूलेना ति द्वोहि मूलेहि सम्भवन्ति । सोहो पन सव्वाकुसलसाधारणता इध न गहितो ।

कामावचरकुसलकम्म

२५. कामावचरकुसलम्पि, कायद्वारे पवत्तं कायकम्मं, वचीद्वारे पवत्तं वचोकम्मं, मनोद्वारे पवत्तं मनोकम्मञ्चेति कम्मद्वारयसेन तिविधं होति, तथा दानसीलभावनावसेन । चित्तुप्पादवसेन पनेतं श्रद्धुविधं होति । दान-सील भावना-अपचायन-वेय्यायच्च पत्तिदान पत्तानुमोदन धम्मसवन - धम्म-देसना दिट्ठिज्जुकम्मवसेन दसविधं होति । तं पनेतं यीमनि-विधम्पि कामावचरकम्ममिच्छेत्तं सङ्गं गच्छति ।

दानं ति कुसलचेतनाय कतो वत्पुपरिच्चागो । सीलं ति सिक्खा-पदपरिपूरण । यो भिक्खु वा भिक्खुनी वा उपासको वा उपासिका वा अत्तनो सिक्खापदानि परिपूरेति, सम्बथा रक्कति, सो वा सा वा, सीलमय कुसलकम्म कराती ति बुधति । भावना ति कम्मट्टानभावना । यो पन बुद्धानुस्सतिआदयो भावेत्वा उपचारसमाधिं सवत्तेति, सो भावनामर्थं कुसलकम्म उप्पादेति । रतनत्तये, मातापितुभु, कुले जेट्ठेमु, आचरियेमु, अञ्जेमु च गुण-व्ययउद्देमु यथारहं वन्दन पञ्चुट्टानं अज्ञानिकरण वत्तपटिवत्तादिकरणञ्च अपचायनं नाम । मातापितुआदीनं, आगन्तुक-गमिक अद्दक गिलान महल्लकानञ्च करणीयकिञ्चेमु कुसलचेतनाय कायवाचाहि वायमन वेय्यायच्चं नाम । अत्तनो पुञ्जपतिया पण

दानं पत्तिदानं । परेहि दित्राय पत्तिया अनुमोदनं पत्तानुमोदनं ।
 मिच्छादिद्वि सव्वसो पहाय सम्मादिद्विया दळ्हीकरणं दिद्विज्जुकम्मं
 ति वेदितव्यं । इमानि दस, पुब्बे बुत्तानि च पाणातिपात्तादीनि दाना ति
 वीसतिविधं । अथ वा, द्वादस अकुसलचित्तुप्पादा, अट्ट कुसल-
 चित्तुप्पादा ति पि वीसतिविधं कामावचरकम्ममेव । दानादीनं
 दत्तत्रं पुब्बकिरियावत्थूनं अत्थो दीवनिकायट्टकयायं सद्दीतिसुत्तवण-
 नायं आगतनयेनापि वेदितव्वो [त्याम ३।२४६-२४७] ।

महगतकुसलकम्मं

२६. रुपावचरकुसलं पन मनोकम्ममेव । तच्च भावना-
 मयं, अप्पनापत्तं, भानद्दभेदेन पञ्चविधं होति । तथा अरुपा-
 वचरकुसलञ्च मनोकम्मं । तस्मिं भावनामयं, अप्पनापत्तं
 आरम्भणभेदेन चतुर्विधं होति ।

भानं भावेति निव्यानिक अपचयगामि रूपराग-अरूपराग-मान-उद्वच्च-
अविजाय अनवसेसप्पहानाय चतुत्थाय भूमिया पत्तिया ५ पे ५ पठम भान
उपसम्मज विहरती” ति [धम्मसङ्गणि ५३६४] । एवं निकायेसु पि
रूपरागादिषु पञ्चसु उद्वग्मागियेसु सयोजनेसु बुत्तत्ता * उद्वच्च चतुत्थ-
मग्गवज्जमेवा ति वेदितव्व । इति त सेक्खानम्पि संविज्जति,
तस्मा न तं अपायभूमिय पटिसन्धि जनेति । न हि सेक्खा अपाय
उपपज्जन्ति । सब्बानि पन अकुसलानि कामभवे पवत्तियं पुब्बे बुत्तानि
सत्त अहेतुकाकुसलविपाकानि [१।७] जनेन्ति । रूपभवे पन घानादि-
त्तयस्स नत्थिताय घानविब्बाणादीनि तीरिण्णि विब्बाणानि न लब्भन्ति ।
तस्मा यथारहं ति बुत्त ।

कामावचरकुसलकम्मविपाको

२८. कामावचरकुसलम्पि कामसुगतियमेव पटिसन्धिं
जनेति, तथा पवत्तियञ्च महाविपाकानि, अहेतुकविपाकानि पन
अट्ट पि सब्बत्थापि कामलोके रूपलोके च यथारहं विपद्यति ।

महाविपाकानी ति कामावचरसहेतुकविपाकानि । तानि च
कामभवे येव पवत्तिय तदारम्भणवसेन उप्पज्जन्ति । अहेतुकविपाकानि
सब्बानि कामभवे, घानविब्बाणादित्तपवज्जितानि पञ्च रूपभवे च
लब्भन्ति, तस्मा यथारहं ति आह । विपद्यती ति कामवचरकुसलं
एव विपद्यति ।

* सयुत्त ५।११ अंगुत्तर ५।१६ एवमादिसु ।

२६. तत्थापि तिहेतुकमुक्कट्टं कुसलं तिहेतुकं पटिसन्धिं
 दत्त्वा पवत्ते सोळस विपाकानि विपच्चति । तिहेतुकमोमकं
 द्विहेतुकमुक्कट्टञ्च कुसलं द्विहेतुकं पटिसन्धिं दत्त्वा पवत्ते
 तिहेतुकरहितानि द्वादस पि विपाकानि विपच्चति । द्वि-
 हेतुकमोमकं पन कुसलं अहेतुकमेव पटिसन्धिं देति, पवत्ते
 च अहेतुकविपाकानेव विपच्चति ।

तत्थापी ति कामावचरकुसलकम्मे पि । तिहेतुकमोमकं ति श्रोमकं
 कीनं लोभमानादिपटिपक्खभूतेहि किलेसेहि अभिभूतं तिहेतुककुसलं ।

३०. असङ्गारं ससङ्गारविपाकानि न पच्चति ।
 ससङ्गारमसङ्गारविपाकानी ति केचन ॥
 तेसं द्वादस पाकानि दसट्ट च यथाक्रमं ।
 यथावुत्तानुसारेन यथासम्भवमुद्दिसे ॥

अट्ट च अहेतुकानि विपञ्चति । ओमकद्विहेतुकं पन अट्ट अहेतुकानेव विपञ्चती ति । यथासम्मवमुद्दिसे ति यथारहं कपेय्य ।

महग्गतकम्मविपाकी

३१. रूपावचरकुसलं पन पठमज्झानं परित्तं भावेत्वा ब्रह्मपारिसज्जेसु उप्पज्जति, तदेव मज्झिमं भावेत्वा ब्रह्मपुरोहितेसु, पणीतं भावेत्वा महाब्रह्मेसु । तथा दुतियज्झानं । ततियज्झानञ्च परित्तं भावेत्वा परित्ताभेसु, मज्झिमं भावेत्वा अप्पमाणाभेसु, पणीतं भावेत्वा आभस्सरेसु । चतुत्थज्झानं परित्तं भावेत्वा परित्तसुभेसु, मज्झिमं भावेत्वा अप्पमारुसुभेसु, पणीतं भावेत्वा सुभकिण्हेसु । पञ्चमज्झानं भावेत्वा वेहप्फलेसु, तदेव सञ्जाविरागं भावेत्वा असञ्चसत्तेसु । अनागामिनो पन सुद्धावासेसु उप्पज्जन्ति ।

सञ्जाविरागं ति यथा सञ्जाय विरागो उप्पज्जति एव भावेत्वा । एतेमच्च उपपत्ति विभङ्गे [५७०-७२] आगतनयेनापि वेदितव्या ।

३२. अरूपावचरकुसलञ्च यथाकर्म भावेत्वा आरुप्पेसु उप्पज्जन्ती ति ।

३३. इत्थं महग्गतं पुञ्जं यथाभूमियवत्थितं ।

जनेति सदिसे पाकं पटिसन्धिप्पयत्थियं ॥

महग्गतं पुञ्जं ति रूपावचरारूपावचरकुसल पटिसन्धिभवज्जवसेन सदिसे पाकं विपाकं जनेति ।

इदमेत्थ कम्मचतुसं ।

चुतिपटिसन्धिक्रमो

३४. आशुक्लयेन, कम्मक्लयेन, उभयक्लयेन, उपच्छेदक-
कम्मुना चेति चतुधा मरणपत्ति नाम ।

उपच्छेदककम्मुना ति दूत्तिमार-कलादुराजानं* विय तं लग्गं
येव ठाना चावनसमत्थेन कम्मुना ।

३५. तथा च मरन्तानं पन मरणकाले यथारहं अभिसुखी-
भूतं भवन्तरे पटिसन्धिजनकं कम्मं वा, तं कम्मकरणकाले
रुपादिकमुपलङ्गपुञ्जमुपकरणभूतञ्च कम्मनिमित्तं वा, अनन्तर-
मुप्यज्जमानभवे उपलब्धितत्त्वं उपभोगभूतञ्च गतिनिमित्तं वा
कम्मबलेन दृष्टं द्वारानं अब्बतरस्सिं पच्चुपट्टाति । ततो
परं तमेव तथापट्टितं आरम्भणं आरब्ध विपद्यमानकम्मालु-
रुपं परिगुह्ममुपक्खिलिट्ठं वा उपलब्धितत्त्वभवानुरूपं तत्थो-
णतं व चित्तसन्तानं अभिगहं पवत्तति वाहुरलेन । तमेव वा
पन जनकभूतं कम्ममभिनवकरणवसेन द्वारपत्तं होति ।

कम्मं ति यं किञ्चि कुन्ताहुरेणं । रुपादिकं ति रुपादिका-
रम्मणेसु यं किञ्चि । उपलङ्गपुञ्जं ति पुञ्जे कम्मकरणकाले तत्त्वं ।

उपकरणभूतं ति तस्स कम्मस्स उपकारकं । कम्मनिमित्तं ति तस्मिं कम्मे निमित्तभूतं यं किञ्चि । यथा अकुसलकम्मे उपकरणभूतं सत्यं, येय्यमण्डं ति एवमादि, कुसलकम्मे चोवरदानादिकाले दिन्नचोवरादि । उल्लङ्घिमन्त्रं ति निरयादिसु अग्निजालादिकं । उपभोगभूतं ति सग्गे नन्दनवनादिकं उपभोगसाधनं । एतं उभयमपि गतिनिमित्तं नाम । छुन्नं द्वारानं ति पञ्चद्वारानं मनोद्वारस्स च अञ्जतरस्मिं द्वारे । विपद्यमानकम्माम्णुरूपं ति यदा विपद्यमानकम्मं कुसलं, तदा परिसुद्धं, यदा अकुसलं तदा उपक्किलिट्ठं । तत्थोणुत्तं वा ति तस्मिं आरम्भणे ओणमन्नमेव । अभिण्हं ति पुनपुनं । उपण्ण्देदककम्मेन ये तं खणं येव मरन्ति, तेस एसा अभिण्हपवति नत्थि, तस्मां याहुल्लेना ति आह । तमेव यं पुब्बे कत्तं पटिसन्धिजनकभूतं कम्मं तादिसमेव पद्यासन्नमरणकाले पुनकरणवसेन द्वाररत्तं द्वारे उपट्ठितं होति ।

३६. पद्यासन्नमरणस्स तस्स वीथिचित्तायमाने भवह्ण-
 वलये वा चउत्तवसेन पञ्चुपन्नभवपरियोसानभूतं चुतिचित्त-
 मुण्णजित्वा निरुज्झति । तस्मिं निरुद्धावसाने तस्सानन्तर-
 मेव तथागहितं आरम्भणमारम्भं सुवत्थुकं, अवत्थुकमेव
 वा यथाण्हं अविज्जानुसयपरिक्खित्तेन तण्हानुसयमूलकेन
 सङ्गारेण जनियमानं सम्पयुत्तेहि परिगग्रहमानं महज्जातान-
 मधिट्ठानभावेन पुण्ण्णमभूतं भवन्तरपटिसन्धानवसेन पटि-
 सन्धिसङ्घातं मान्णं उण्ण्णमानमेव पटिट्ठाति भवन्तरं ।

वीथिचित्तावसाने ति, कामावचरभवतो चवित्वा तत्येव उप्पज-
मानानं तदारम्माणवसाने जवनावसाने वा, रूपारूपभवेसु उप्पजमानानं
जवनावसाने व । सचे वीथिचित्ततो परं एकद्विक्खणायु अवसिट्ठं
होति, तदा भवङ्गक्खये चुतिचित्तं उप्पज्जित्वा निरुज्झति ।
सवत्थुकं ति वत्थुना वा वत्थूहि वा सह । गम्भसेव्यकानं पटिसन्धि-
विञ्जाणं हृदयवत्थुना सह उप्पजति । तावतिसादिकामावचरदेवानं,
श्रोपपातिकापायिकानं, संसेदजानञ्च पटिसन्धिया सह छ पि वत्थूनि
उप्पजन्ति, रूपवचरानं चक्खुसोतहृदयवत्थुनि [६।२४, २८] ।
अरूपभवे पन अवत्थुका एव पटिसन्धि, तस्मा अवत्थुकमेव वा
ति वुत्तं । अविज्जानुसयपरिक्खित्तेन अविज्जानुसयपरिवारितेन
तरहानुसयमूलकेन सङ्गारेन कम्मना । इमानि द्वे वट्टदुक्खस्स
मूलानि [८।९] । सम्पयुत्तेहि चेतसिकेहि, तीहि खन्वेहि ।
सहजातानं ति कामरूपभवेसु नामरूपानं, अरूपभवे तिरणं खन्धानं ।

३७. मरणासन्नवीथियं पनेत्थ मन्दप्पवत्तानि पञ्चेव
जवनानि पाटिकहित्वानि । तस्मा यदा पञ्चुप्पन्नारम्माणेसु
आपाथमागतेसु धरन्तेह्वेव मरणं होति, तदा पटिसन्धि-
भवद्धानस्मि पञ्चुप्पन्नारम्माणता लब्धती ति कत्वा कामावचर-
पटिसन्धिया छद्धारगहितं कम्मनिमित्तं गतिनिमित्तञ्च
पञ्चुप्पन्नमनीतमारम्माणं* उपलभति. कम्मं पन अतीतमेव,

तच्च मनोद्वारगहितं । तानि पन सञ्चानि पि परित्तधम्म-
भूतानेध आरम्मणानि ।

सचे मरणासन्नकाले पञ्चद्वारे अतिमहन्त आरम्मण आपाथ-
मागच्छति, एक अतीतभवङ्ग, द्वे भवङ्गचलनानि, पञ्चद्वारावजन, पञ्च-
विञ्जाणेषु एक विञ्जाण, सम्पटिच्छन्न, सन्तीरण, वोट्टपन, पञ्च जवनानि,
द्वे तदारम्मणानी ति पन्नरसच्चित्तकखणेषु वीतिवत्तेसु सोऽसमे चुति,
सत्तरसमे च पटिसन्धि होति । एव पटिसन्धिया पञ्चुप्पन्नारम्मणता
लभ्भति । तस्मि येवारम्मणे यदि जवनावसाने चुति होति, तदा
पटिसन्धिया, ततो परञ्च द्विन्न भवङ्गान पञ्चुप्पन्नारम्मणता लभ्भति* ।
यदा पन कम्मनिमित्त गतिनिमित्तञ्च अतीत होति, तदा तेषु अतीता-
रम्मणता लभ्भति । तानि पन सञ्चानि ति कम्मनिमित्तं, गति-
निमित्त, कम्मञ्च । परित्तधम्मभूतानेवा ति कामावचरानेव ।

३८. रूपावचरपटिसन्धिया पन पञ्जत्तिभूतं कम्मनिमित्त-
मंवारम्मणं होति । तथा आरुप्पपटिसन्धिया च महग्गतभूतं
पञ्जत्तिभूतञ्च कम्मनिमित्तमंघ यथारहं आरम्मणं होति ।
असञ्जसत्तानं पन जीवितनधकमेव पटिसन्धिभावेन पति-
ट्टाति । तस्मा ते रूपपटिसन्धिका नाम । अरूपा अरूप
पटिसन्धिका । सेसा रूपरूपपटिसन्धिका ।

पञ्जत्तिभूतं ति, पञ्जत्ति सन्धविनिम्मुत्तो एको घम्मो, यस्त यसेन
अत्या भायन्ति । सा च कालविमुत्ता । तस्मा निहेसो अट्टमपरिच्छेदे

* एतत् चटुत्परिच्छेदे दीक्खिता पञ्चद्वारवीधि ओलोकेतन्वा [४८] ।

दृष्टव्यो [८।३३-३६] । रूपावचरज्ज्भानानं कसिणादीनि आरम्भ-
 णानि, तानि च पञ्चत्तिमत्तानेव । पुब्बे परिकम्मकरणकाले तानि
 रूपारम्भणादीनि हुत्वा पि उग्गाहनिमित्तकाले पञ्चत्तिघम्मानि भवन्ति
 [१।१७-१८] । “आरूपेसु दुतियचतुत्थानि महग्गतारम्भणाणी” ति
 [३।२२] पुब्बे वुत्तमेव । इतरानि द्वे पञ्चत्तारम्भणानि । तस्मा
 महग्गतभूतं पञ्चत्तिभूतञ्चा ति वुत्तं । वण्णो, गन्धो, रसो.
 श्रोजा, चत्तारि च महाभूतानी ति अट्टविधं अविनिग्भोगरूपं [६।८] ।
 तं जीवितिन्द्रियेन सद्धिं जीवितनवकं ति वुत्तति । सेसा ति कामा-
 वचररूपावचरा । रूपारूपपटिसन्धिका ति नामरूपपटिसन्धिका, येसं
 सवत्थुका पटिसन्धि, ते । पटिसन्धिवण्णना विसुद्धिमग्गे [१७।१३४-१६०]
 आगतनयेनापि वेदितव्या ।

३६. आरूपपञ्चुतिया होन्ति हेट्ठिमारूपवज्जिता ।

परमारूपसन्धी च तथा कामतिहेतुका ॥

रूपावचरञ्चुतिया अहेतुरहिता सियुं ।

सञ्चा कामतिहेतुम्हा कामेस्सुवेव पनेतरा ॥

आरूपपञ्चुतिया ति. अरूपावचरानं चुत्तितो हेट्ठिमारूपानि वज्जित्वा
 परमा उपरिमेसु आरूपेसु पटिसन्धियो हांन्ति, पुरिमानि आकासा-
 नञ्चायतनादीनि आरम्भणानि अतिकमित्त्वा व उपरिमानि सम्पज्जन्ति ।
 तस्मा उपरिमे अरूपभवे उप्पन्ना देवा न तानि पुनरागच्छन्ति । यदा
 पन पमाददोसेन ज्ञानभावनं छट्ठेन्ति, तदा चुत्ता कामावचरतिहेतुक-
 पटिसन्धिया . कामलोके उप्पज्जन्ति । रूपावचरा देवा द्वे अहेतुक-

पटिसन्धियो वज्जेत्वा यथासम्भवं इतरा सत्तरस पटिसन्धियो पापुणन्ति ।
 तिहेतुककामावचरानपन चुतितो सन्वा पि पटिसन्धियो सम्भवन्ति । इतरेष
 द्विहेतुकानं अहेतुकानञ्च चुतितो कामवचरलोके येव पटिसन्धि होति ।
 एवं तेसं दस पटिसन्धियो सम्भवन्ति ।

अयमेत्थ चुतिपटिसन्धिक्कमो ।

पटिसन्धिचुतिपरिवत्तनं

४०. इच्छेवं गहितपटिसन्धिकानं पन पटिसन्धिनिरोधा-
 नन्तरतो पभुति नमेवारम्मणमारम्म तदेव चित्तं याव चुति-
 चित्तुप्पादा असति घोधिचित्तुप्पादे भयहस अङ्गभायेन भयङ्ग-
 मन्ततिसङ्घातं मानसं अश्लोच्छिन्नं नदोसोतो धिय पवत्तति,
 पणियोसाने च चयनवसेन चुतिचित्तं ह्रत्वा निरुज्जकति । ततो
 परच्च पटिसन्धादयो रथचक्कमिथ यथाक्कमं एयमेव परि-
 चत्तन्ता पवत्तन्ति ।

भयङ्गसन्तती ति भयङ्गचित्तपरम्परा । अश्लोच्छिन्नं ति उन्धेदरद्वितं ।

४१. पटिसन्धिभयङ्गकीधियो चुति चेह तथा भयन्तरे ।

पुन सन्धिभयङ्गमिच्छयं परियत्तति चित्तसन्नति ॥

पटिसंज्ञाय पनेतमद्दुधं

अधिगन्था पदमच्चुत्तं सुधा ।

सुममुच्छिन्नसिनेहवन्धना

सममेम्मन्ति धिराय सुप्पना ॥

एतं परिवत्तमानं भवचक्रसङ्घातं चित्तसन्तानं अद्भुतं अनिच्चं ति
 पट्टिसङ्घाय जत्वा, अचचुतं पदं निव्वानं चतुमग्गजाणेन अधिगन्त्वा
 सच्छिकत्वा सुच्चता वुधा परिडता अरिया सिनेहवन्धनानि सुसमुच्छि-
 न्नानि कत्वा चिराय समं सन्ति एस्सन्ति गमिस्सन्ति, अनुपादिसेस-
 निव्वानधातुया परिनिव्वायिस्सन्ती ति अत्यो ।

- इति अभिधम्मत्थसङ्गहे वीथिमुत्तसङ्गहविभागो नाम
 पञ्चमो परिच्छेदो ।

छद्मो परिच्छेदो रूपसङ्ग्रहविभागो

१ एत्तायता विभक्ता हि सप्यमेदप्पवत्तिका ।

चित्तचेतसिका धम्मा रूप दानि पबुच्चति ॥

हि यस्मा कारणा पमेदेहि च (वीथिय पटिसन्धियञ्च) पवत्तिया च सह चित्तचेतसिका धम्मा एत्तायता आ पञ्चमपरिच्छेदा विभक्ता विमजित्वा दस्सिता, तस्मा इदानि रूप रूपसङ्ग्रहविभागो पबुच्चति ।

२ समुद्देसा विभागा च समुट्टाना फलापता ।

पप्रत्तिकमतो चेति पञ्चधा तस्य सङ्गहो ॥

समुद्देसा नि रूपानं सङ्घेपेन उद्देसता [६।३-६] । विभागा ति तस एषविधादिविभागतो [६।७-९] । कम्मादीनि यानि चत्तार रूप समुट्टानानि, ततो समुट्टानतो [६।१०-१६] । फलापतो ति रूपान विभिन्नरासीकरणतो [६।१७-२३] । पप्रत्तिकमतो ति भवकाल सत्तमेदेन रूपान उपपत्तिकमतो [६।२४-२९] ।

• रूपसमुद्देशा

३ घत्तारि महाभूतानि चतुश्रय महाभूतान उपादाय रूप ति द्विविधम्पेतं रूप एकादमधिधेन सङ्गहं गच्छति ।

पययी, आशा, तेजो, वायू ति इमानि चत्तारि महाभूतानि । तेष उपादाय तानि निम्माय य रूपं । विमुट्टमगा राधनिद्देसे

आगताय [१।३४-८०] रूपवर्णनाय सद्धिं पठितो अयं विभागो
नुपठितो भविस्सति ।

४. कथं ? पथवीधातु, आपोधातु, तेजोधातु, वायोधातु,
भूतरूपं नाम । चक्षु, सोतं, घ्नं, जिह्वा, कायो, पसाद-
रूपं नाम । रूपं, मद्दो. गन्धो, रसो, आपोधातुवर्जितं
भूतत्तयसहार्तं फोटुच्चं, गोचररूपं नाम । इत्थत्तं, पुरिसत्तं,
भावरूपं नाम । हृदयवत्थु, हृदयरूपं नाम । जीवतिन्द्रियं,
जीवितरूपं नाम । कवलीकारो आहारो, आहाररूपं नाम ।
इति च अट्टारसविधम्पेतं रूपं, लभावरूपं, सलकलणरूपं,
निष्फन्नरूपं, रूपरूपं, सम्मसनरूपं ति च सङ्गहं गच्छति ।

. कथं ति, तं एकादसविधं कथं होती ति दत्सेति । पसादेति
रुजानं पसन्नता, रूपसदादीनं दस्सनसवनादिसमत्थता ति वृत्तं होति ।
चक्ष्यादीनं पञ्चरं अविकलिन्द्रियानं समञ्जा एता । आपोधातुवर्जितं
ति. यथा, रूपायतनं. सदायतनं, गन्धायतनं. रसायतनं ति इमानि चचारि
आयतनानि चतुन्नं मदाभूतानं उपादाय जायन्ति, न तथा फोटुच्चायतनं ।
आपोधातुयं फस्सो नसिय, पथवीधातुयं तेजोधातुयं वायोधातुयञ्च का
फस्सो. तदेव फोटुच्चायतनं ति मञ्जन्ति आभिषङ्गमका । तेन नयेन तं

विकारादिवसेन विजमान, सभावेनेव विजमान रूप । उप्पादादीहि लक्खणेहि [६।५] सहित सलक्खणं । कम्मचित्तोत्तुआदारेहि पच्चयेहि निष्पादित निष्फन्नरूपं । सीतादीहि रूपति (रूप विमोहने, दिवादिगणधातु), विकारमापजती ति रूपं । रूपञ्च त रूपञ्चा ति रूपरूपं, विकारसभाय रूप ति युत्त होति । अनिच्च दुक्खमनत्ता ति लक्खणत्तय आरोपेत्वा सम्मसित्तु युत्त रूप सम्मसनरूपं ।

५ आकासधातु, परिच्छेदरूप नाम । कायविञ्जत्ति, घचीविञ्जत्ति, विञ्जत्तिरूपं नाम । रूपस्स लहुता, मुदुता कम्मञ्जता, विञ्जत्तिद्वयं, विकाररूपं नाम । रूपस्स उपचयो, सन्तति, जरता, अनिच्चता, लक्खणरूप नाम । जातिरूपमेव पनेत्थ उपचयसन्ततिनामेन पवुच्चती ति । एकादसविधम्पेत रूपं अट्टवीसतिविधं होति सरूपवसेन ।

आकासधातु न चत्तारि महाभूतानि विय निष्फन्नरूपे सङ्गहति । अय रूपान परिच्छेददस्सनमत्तेनेव आयति, तस्मा परिच्छेदरूपं ति बुद्धति । कायविञ्जत्ति घचीविञ्जत्ति च हेट्ठा युत्तनयेनेव वेदितग्वा [५।२१-२२] । लहुभावो, अदन्धभावो लहुता । मुदुभावो अथद भावो मुदुता । कम्मे साधु (कर्मणि साधु) कम्मञ्ज, तस्स भावो कम्मञ्जता । एता तिस्रो अञ्जमञ्ज न विजहन्ति [वि १।४।६४-६५] । उपचयो ति रूपान, एकीभायेन उप्पादो । सन्तती ति रूपपरम्परा । जरता ति रूपानं परिपाको । अनिच्चता ति तेण भेदो [वि १।४।६६-६६] । जातिरूपमेवा ति उप्पादरूपमेव ।

जाति उप्पादो, जरता ढिति, अनिचता भङ्गो ति इमानि सङ्गतस्स तीणि लक्खणानि । यथाह—“तीणिमानि भिन्खवे सङ्गतस्स सङ्गतलक्खणानि । कतमानि तीणि ? उप्पादो पञ्जायति, वयो पञ्जायति, ढितस्स अञ्जयत्तं पञ्जायती” ति [अंगुत्तर १।१९२] । एत्थ, वयो ति अनिचता, ढितस्स अञ्जयत्तं ति जरता वेदित्वा । सरूपवत्सेना ति सकसकभाववत्सेन ।

६. कथं ?

भूतप्पत्तादविसया भावो हृदयमिच्चपि ।

जीविताहाररूपेहि अट्टारस्सविधं तथा ॥

परिच्छेदो च विञ्जत्ति विकारो लक्खणं ति च ।

अनिष्फत्ता दस चेति अट्टवीसविधं भवे ॥

कथं ति तं एकादसविधं अट्टवीसविधं कथं होती ति कथेति । चत्तारिं महाभूतानि, पञ्च पसादा, चत्तारो विसया गोचरत्थं (कोट्टब्धं तीदि महाभूतेदि सङ्गहितमेव), इत्थत्तं पुरिसत्तं ति द्वे भावरूपानि, हृदयवत्थु, जीवित्तिन्दित्रयं, कवलीकारो आहारो चा ति इमानि अट्टारस निष्कसरूपानि । परिच्छेदरूपं, द्वे विञ्जत्तियो, तीणि विचाररूपानि, चत्तारि च लक्खणरूपानी ति दस अनिष्फत्तरूपानि । एते अट्टवीसविधं रूपं वेदितव्यं ।

अयमेत्थ रूपममुदेवो ।

स्वरिमाणो

७. नत्थत्तं पनेत्तं रूपं अट्टेत्थुपं, सत्थभयं, मात्थयं, सत्तत्तं, लोकियं, कामात्तत्तं, अनारम्भत्तं, सत्थत्तत्तत्थमेत्थ

ति एकविधमपि अज्झत्तिकवाहिरादिवसेन घट्टुधा भेदं गच्छति ।

इदानीं रूपस्स विभागं दस्सेति । तयो अकुसलहेतू, तयो कुसला व्याकतहेतू ति [३।५-८] इमेसु एको पि रूपेण सम्पयोगं न गच्छति, तस्मा रूपं अहेतुकं ति बुच्चति । कम्मादिपच्चयेहि उप्पादितत्ता सप्पञ्चय । आसवान् आरम्भणभूतत्ता सासथं, पच्चयेहि अभिसङ्गतत्ता सङ्गतं, लोक्कियं यं लोक्कुत्तरं न भवति । ब्रह्मलोके यं रूपं तस्मिं कामाघच्चरं त्वेव बुच्चति । नत्थि आरम्भणं यस्सा ति अनारम्भणं, यं चित्तचेतसिकान् आरम्भणं होति, यस्स पणं चित्तचेतसिका अनारम्भणा एव, तस्मा अनारम्भणं । अप्पहातब्धं ति "नेव दस्सनेन न भावनायं पहातन्व" ति [घम्मसङ्गणि १५८४] बुत्तनयेन अप्पहातन्वमेव । यथा हि वेत्ति तित्थिया अतानं पकित्तो मोचेत्तुकामा अत्तकिलमथानुयोगसङ्गातेन अनेकविधेन तपमा रूपप्पहानायं वायमन्ति, एव वायमित्त्वा पहातुं न युत्तं । "रूपे लो राध-यो छन्दो, यो रागो, या नन्दी, या तण्हा, तं पजह्थ, एव, तं रूपं पहीनं भविससती" ति [सुयुत्त ३।२३६] इमिना नयेन पणं तस्मिं छन्दरागप्पहानेन पहातन्वं । एवसद्दो अहेतुकमेवास्ति आदिना नयेन सम्भयदेहि भोजेतन्वो ।

८. कथं ? पमादसङ्गातं पञ्चविधमपि अज्झत्तिकरूपं नाम, इतरं वाहिररूपं । पमादहृदयसङ्गातं छुत्तिविधमपि घत्थुरूपं नाम, इतरं अघत्थुरूपं । पमादविघ्नप्रतिमङ्गातं सत्तविधमपि द्वाररूपं नाम, इतरं अद्वाररूपं । पमाद-भाय-

जीवितसङ्घातं श्रद्धविधम्पि इन्द्रियरूपं नाम, इतरं अतिन्द्रिय-
रूपं । पसाद-विसयसङ्घातं द्वादसविधम्पि श्रोकारिकरूपं
सन्तिकेरूपं स्रग्पटिश्ररूपञ्च, इतरं सुखुरूपं दूररूपं
श्रग्पटिश्ररूपञ्च । कम्मजं उपादिरणरूपं, इतरं अनुपादिरण-
रूपं । रूपायतनं सनिदस्सनरूपं, इतरं अनिदस्सनरूपं ।
चकलादिद्वयं असम्पत्तवसेन, घानादित्तयं सम्पत्तवसेना ति-
पञ्चविधम्पि गोचरग्गाहिकरूपं, इतरं अगोचरग्गाहिकरूपं ।
त्रणो, गन्धो, रसो, ओजा, भूतचतुक्ञ्चेति श्रद्धविधम्पि
अविनिव्भोगरूपं, इतरं विनिव्भोगरूपं ।

कथं ति, तं अञ्जत्तिकीदिवसेन बहुधामेदं कथं गच्छति ? पञ्च
पसादा एव चक्खुद्वारादीनि पञ्च द्वारानि, कायविञ्जत्ति कायद्वारं, वर्त्त-
विञ्जत्ति वर्त्तद्वारं, एवं सत्तविधं द्वाररूपं । मनोद्वारं अरूपमेव ।
पसादविसयसङ्घातं ति, पञ्चविधं पसादरूपं, रूप-सद्-गन्ध रसायतनानि,
पथवीधातु तेजोधातु वायोधातु ति, (इदं तिविधं फोट्टव्वायतनं)
सत्तविधं विसयरूपञ्चेति द्वादसविधं । पञ्च पसादा सत्त विसया च
अञ्जमञ्जं घट्टेन्ति, तेन च घट्टनेन श्रोकारिका पाकटा होन्ति, तत्त्मा
इदं रूपं श्रोकारिकं ति वुत्तं । पाकटत्ता एव सन्तिकेरूपं ।
पटिधो ति घट्टनं, तं एतस्स अत्थी ति स्रग्पटिश्ररूपं । इतरं ति
सोळसविधं । उपादिरणरूपं ति पुब्बे क्तकम्मना उप्पादितं । इतरं
ति चित्त-उतु-आहारसमुत्थानरूपं । यं दस्सनेन जातव्यं, तं सन्ति-
दस्सनं, तं रूपायतनमेव । इतरं ति रूपायतनवजितं तेवीरतिविधं ।

चक्षु-स्रोतानि असम्पत्तविसयग्गाहकानि, अचासन्नरूपसद्धान सम्मा गहणं कातु न संकोन्ति, तस्मा असम्पत्तवसेना ति वुत्त । घानादि-
त्तय पन सम्पत्तविसयग्गाहकमेव [वि १४।४६] । गोचरग्गाहिकं
ति विसयग्गाहिन । ओजा ति (ओजस्) आहाररूपमेव, त बल-
मुप्पादेति, तस्मा ओजा ति उच्चति । य विनिब्भुजितु नाना कातु
न सका त अविनिब्भोगरूपं । सन्वेसु निपघ्नरूपेषु इदं अट्टविधमि
एकट्टमेव सविजति ।

६ इच्छेत्तमट्टधीसतिविधमि च चिच्चक्खणा ।

अज्झत्तिकदिभेदेन विभजन्ति यथारह ॥

चिच्चक्खणा ति पुण्डिताभिधम्मिका । त दि अट्टधीसतिविधं
रूप धम्मसङ्गणिय रूपकण्ठे एकविध आदिं क्त्वा एकादसविध
परियन्त विभत्त ।

अयमेत्थ रूपविभागो ।

रूपसमुद्धानानि

१०. कम्मं, चित्तं, उतु, आहारो चेति चत्तारि रूप-
समुद्धानानि नाम ।

रूपसमुद्धानानी ति रूपस्त उप्पादकानि, यतो रूप समुट्ठति ।

११. तत्थ, कामाचचरं रूपाचचरञ्चेति पञ्चर्धासति
विधमि वु सल्लावु सल्लयम्ममिसत्ततं अज्झत्तिकसन्ताने कम्म-
समुद्धानरूपं पटिसन्धिमुपादाय खणे खणे समुट्ठापेति ।

अभिसङ्गतं ति पुञ्चस्मि भवे अभितो सुदृष्टु, विसेसतो च कतं ।
अञ्भक्तिकसन्ताने ति येन तं कम्मं कतं तस्सेव सरोरसन्ताने ।

१२. अरूपविपाक-द्विपञ्चविञ्जाणवज्जितं पञ्चसत्तति-
विधम्पि चित्तं चित्तसमुद्धानरूपं पठमभवङ्गमुपादाय जायन्तमेव
समुद्दापेति । तत्थ अप्पनाजवनं इरियापथम्पि सन्नामेति ।
चोदुपन-कामावचरजवनानिञ्जा पन विञ्जत्तिम्पि समुद्दा-
पेन्ति । सोमनस्सजवनानि पनेत्थ तेरस हसनम्पि जनेन्ति ।

जायन्तमेवा ति उप्पादक्खणे वेव । इरियापथम्पि सन्नामेती
ति, चङ्कमो सयनं टानं निसजा ति इमे चत्तारो इरियापथे सन्धारेति,
परिवत्तेतुं न देति । समाधिलाभी पुग्गलो तेन समाधिवलेन यं किञ्चि
इरियापथं यथिच्छित्तकालं पवत्तेतुं समत्थो होति, तं सन्धाय इदं वुत्तं ।
चोदुपनं, कामावचरजवनानि, अभिञ्जाचित्तञ्च कायविञ्जत्ति वचीविञ्ज-
त्तिञ्च यथासम्भवं समुद्दापेन्ति, तस्मा विञ्जत्तिम्पी ति वुत्तं । एत्था
ति कामावचरजवनेसु, चत्तारि लोभमूलानि, चत्तारि कामावचरकुसलानि,
चत्तारि क्रियानि, एकं हसितुप्पादं ति तेरस जवनचित्तानि ।

१३. सीतुण्होतुसमञ्जाता तेजोधानु ठित्तिप्पत्ता व
उतुसमुद्धानरूपं अञ्भक्तञ्च वहिद्धा च यथारहं समुद्दापेति ।

सीतञ्च उरहञ्जा ति एवं समञ्जाता लोकसम्मतता तेजोधानु ।
ठित्तिप्पत्ता वा ति ठित्तिक्खणे वेव, न उप्पादक्खणे । अञ्भक्तं
अञ्भक्तिकसन्ताने, वहिद्धा ओसधिरुक्खादिनु ।

१४. ओजासहातो आहारो आहारसमुद्धानरूपं अज्जो-
हरणकाले ठानपत्तो व समुद्धानपेति ।

ठानपत्तो वा ति षित्तिपत्तो एव [वि २०।३७] ।

१५. तत्थ हृदय-इन्द्रियरूपानि कम्मजानेय । विञ्जत्ति-
द्वयं चित्तजमेव । सद्दो चित्तोतुजो । लहुतादित्तयं उतु-
चित्ताहारेहि सम्भोति । अविनिब्भोगरूपानि चेव आकास-
धानु च चतुहि सम्भूतानि । लक्खणरूपानि न कुतोचि जायन्ति ।

१६ अट्टारस पन्नरस तेरस द्वादसा ति च ।

कम्मचित्तोतुकाहारजानि होन्ति यथाक्रमं ॥

जायमानादिरूपानं सभावत्ता हि केवलं ।

लक्खणानि न जायन्ति केहिचो ति पकासितं ॥

हृदयवत्यु, अट्ट इन्द्रियरूपानि, अट्ट अविनिब्भोगरूपानि, आकासधानु
नि इमानि अट्टारस रूपानि कम्मसमुद्धानानि । विञ्जत्तिद्वयं, सद्दो,
लहुता, मुदुता, कम्मज्जता, अविनिब्भोगरूपानि, आकासधानु ति इमानि
पन्नरस चित्तसमुद्धानानि । सद्दो, लहुतादित्तय, अविनिब्भोगरूपानि,
आकासधानु ति इमानि तेरस अनुसमुद्धानानि । लहुतादित्तय, अवि-
निब्भोगरूपानि, आकासधानु ति इमानि द्वादस आहारसमुद्धानानि
रूपानि यथाक्रमं वेदित्तव्यानि । जायमानादिरूपानं ति उप्पादट्टित्ति-
भद्रजन्तानं रूपानं केवलं मनावमत्तता लक्खणानि केहिचि समु-
द्धानेदि न जायन्ति ।

अपमेत्थ रूपसमुद्धाननयो ।

रूपकलापा

१७. एकुष्पादा एकनिरोध्या एकनिस्तया सहवृत्तिनो
एकघोसति रूपकलापा नाम ।

एकतो उष्पादो येषं ते एकुष्पादा । एकतो निरोधो येषं ते
एकनिरोध्या । एको व निस्तयो येषं ते एकनिस्तया । सदैव
वृत्ति येषं ते सहवृत्तिनो ।

१८. तत्थ जीवितं श्रविनिष्भोगरूपञ्च चक्रवृत्तना सह
चक्रवृत्तदसकं ति पवुञ्चति, तथा सोतादीहि सद्धिं सोतदसकं,
ग्यानदसकं, जिह्वादसकं, कायदसकं, इत्थिभावदसकं, पुम्भावं-
दसकं, वन्धुदसकञ्चेति यथाक्रमं योजेतथ्यं । श्रविनिष्भोग-
रूपमेव जीवितेन सह जीवितनवकं ति पवुञ्चति । इमे नव
कम्मसमुद्धानकलापा ।

जीवितं ति जीवितिन्द्रियं । चक्रवृत्तना सहा ति चक्रगुणसादेन
सहि । एदं इतरानि पि योजेतथ्यानि ।

२०. सुद्धट्टकं, सहनवकं, लहुतादेकादसकं, सहलहुतादि-
द्वादसकञ्चेति चत्तारो उतुसमुट्टानकलापा ।

उतु सम्बदा सुद्धट्टक समुट्टापेति, कदाचि सहनवकादीनी ति एव
इमे चत्तारो कलापा होन्ति ।

२१. सुद्धट्टकं, लहुतादेकादसकञ्चेति द्वे आहारसमुट्टान-
कलापा ।

२२. तत्थ, सुद्धट्टकं सहनवकञ्चेति द्वे उतुसमुट्टानकलापा
बहिद्धा पि लभ्भन्ति, अवसेसा पन सम्बे पि अज्झत्तिकमेव ।

तत्था ति एकवीसतिया कलापेषु । द्वे उतुसमुट्टानरूपापे उपेत्वा
अवसेसा सम्बे पि एकनवीसति कलापा अज्झत्तिकमेव लभ्भन्ति ।

२३. कम्मचित्तोतुकाहारसमुट्टाना यथाकमं ।

नव छ चतुरो द्वे ति कलापा एकवीसति ॥

कलापानं परिच्छेदलक्षणत्ता विचक्षणता ।

न कलापङ्गमिच्छाहु आकासं लक्षणानि च ॥

आकासंधातु कलापान परिच्छेदमत्तत्ता, उपचयो सन्तति जरता
अनिघता ति इमानि चत्तारि रूपानि कलापान लक्षणमत्तत्ता कलारानं
अज्ञानि न होन्ति ।

अयमेत्थ कलापयोजना ।

रूपज्जवत्तिकमो

२४ मय्यानि पि पनेनानि रूपानि कामलोके यथाग्हं
अनूनानि पयत्तियं उपलभ्भन्ति । पटिमन्धियं पन संसेद-

जानञ्चैव श्रोपपातिकानञ्च चक्रखु-सोत-धान-जिह्वा-काय-
भाव-वत्थुदसकसङ्घातानि सत्त दसकानि पातुभवन्ति उक्तदु-
वसेन, श्रोमकवसेन पन चक्रखु-सोत-धान-भावदसकानि
कदाचि पि न लब्धन्ति । तस्मा तेसं वसेन कलापहानि
चेदितव्या । गन्धसेय्यकसत्तानं पन काय-भाव-वत्थुदसक-
सङ्घातानि तीणि दसकानि पातुभवन्ति । तृथापि भाव-
दसकं कदाचि न लब्धति । ततो परं पवत्तिकाले क्रमेन
चक्रखुदसकादीनि च पातुभवन्ति ।

अण्डजा योनि, जलाडुजा योनि, संसेदजा योनि, श्रोपपातिका योनी
ति इमा चतस्रो योनियो मङ्गिमनिकाये महासीहनादमुत्ते वित्थारेन
हुत्ता । ये सत्ता अण्डे जायन्ति, तेनं अण्डजा योनि । जलाडु (जराडु)
युञ्जति गन्धभावरणं, तस्मिं जातानं जलाडुजा योनि । संसेदे पूतिकुण्ये
वा पुराणसुप्तिनवनीतादिषु वा जातानं किमीनं योनि संसेदजा योनि ।
ये एव न जायन्ति उपपजेव जायन्ति, तेनं देवानं, श्रोपपातिकासुरादीनं,
नेरयिकानञ्च श्रोपपातिका योनि ।

वत्थू ति हृदयवत्थु । श्रोमकवसेना ति अवकंसतो । केतञ्चि
संसेदजानं श्रोपपातिकानञ्च, चक्रखुदसकादीनि चत्तारि वा, तेसु अञ्च-
तरानि वा दसकानि न लब्धन्ति । गन्धसेय्यकानं ति जलाडुजानं
अण्डजानञ्च ।

२५. इञ्चैवं पटिसन्धिमुपादाय कम्मसमुद्धाना, दुतिय-
चित्तमुपादाय चित्तसमुद्धाना, ठितिकालमुपादाय उनुसमुद्धाना,

ओजाकरणमुपादाय आहारसमुद्धाना चेति चतुसमुद्धानरूप
कलापसन्तति कामलोके दीपजाला विय नदीसोतो विय
अ यावतायुकमञ्चोच्छ्रितं पवत्तति ।

कम्मसमुद्धाना कलापसन्तती ति सम्बन्धो । ठितिकालं ति
पटिसन्धिया ठितिकाल उपादाय । ओजाय आहाररूपस्स सम्पत्तारण
ओजाकरणं ।

२६. मरणकाले पन चुतिचित्तोपरि-सत्तरसमचित्तस्स
ठितिकालमुपादाय कम्मजरूपानि न उप्पज्जन्ति, पुरंत-
मुप्पन्नानि च कम्मजरूपानि चुतिचित्तसमकालमेव पवत्तित्वा
निरञ्जन्ति । ततो परं चित्तजाहारजरूपञ्च वोच्छ्रज्जति ।
ततो परं उतुसमुद्धानरूपपरम्परा- याव मतकळेवरसत्ताता
पवत्तन्ति ।

वोच्छ्रज्जती ति उच्छ्रितं भवति । याव मतकळेवरसत्ताता
ति याव मतकळेवर ति सद्भा, समञ्जा पवत्तति ताव पवत्तन्ति । कळेवरे
भासिते वा कायादीहि सादित्वा विनासं आपादिते वा ता पि वोच्छ्रज्जन्ति ।

२७ इच्छेवं मतसत्तानं पुनदेव भवन्तरे ।

पटिसन्धिमुपादाय तथा रूपं पवत्तति ॥

२८. रूपलोके पन घान जिहा-काय-भायश्मकानि चैव
आहारजकलापानि च न लभन्ति । तस्मा तेसं पटिसन्धि-
काले चक्खुसोतयत्थुयमेन ताणि दम्भकानि जायन्ति-

* ली. उतुसमुद्धानरम्परा व मनसंटेवर सन्धाय पवत्तन्ति ।

नवकञ्चेति चत्तारो कम्मसमुद्धानकलापा, पवत्तियं चित्तोतु-
समुद्धाना च लब्धन्ति । असञ्जसत्तानं पन चक्खुसोत-
वत्थुसद्धानि पि न लब्धन्ति, तथा सञ्चानिं पि चित्तजरूपानि ।
तस्मा तेसं पटिसन्धिकाले जीवितनवकमेव, पवत्तियञ्च
सद्वज्जितं उतुसमुद्धानरूपं अतिरिच्चतिः* । इच्चेवं कामरूपा-
सञ्चिसंहातेसु तीसु ठानेसु पटिसन्धिपवत्तिवसेन द्रुविध्या
रूपपवत्ति वेदितव्वा ।

चक्खुसोतवत्थुसद्धानी ति चक्खुसोतवत्थुदसकानि च सदनव-
कञ्च । अतिरिच्चती ति अवसिस्सति । तीसु ठानेसु ति तीसु भवेसु ।

२६. अट्टवीसति कामेसु होन्ति तेवीस रूपिसु ।

सत्तरसेवसञ्जीनं अरूपे नत्थि किञ्चि पि ॥

सद्वो विकारो जरता मरणं चोपपत्तियं ।

न लब्धन्ति पवत्ते तु न किञ्चि पि न लब्धन्ति ॥

सञ्चानि पि अट्टवीसति रूपानि कामभवे लब्धन्ति । धान-जिह्वा-
काया, द्वे च भावरूपानी ति पञ्च वज्जत्वा तेवीस रूपावचरभवे लब्धन्ति ।
असञ्जीनं अविनिब्भोगरूपानि अट्ट, जीवितिन्द्रियं, आकासधातु,
लहुतादित्तयं, चत्तारि च लक्खणरूपानी ति सत्तरस रूपानि । अरूपंभवे
किञ्चि पि रूपं नत्थि । विकारो ति पञ्चविधं विकाररूपं । मरणं

ति अनिचता । इमानि अट्ट रूपास्त्रि उपपत्तियं पटिसन्धिय न लब्भन्ति । पवत्तिय तु किञ्चि न लब्भती ति न । सब्बानि पि रूपानि पवत्तिय लब्भन्तेव ।

अयमेत्थ रूपपवत्तिकमो ।

निब्बानं

३०. निब्बानं पन लोकुत्तरसङ्गतं चतुमग्गत्राणेन संच्छिद्धकातध्वं मग्गफलानमारम्मणभूतं वानसङ्गानाय तग्गहाय निक्कण्तत्ता निब्बानं ति पवुच्चति । तदेतं सभावतो एकविधमपि, सउपादिसेमनिब्बानधातु अनुपादिसेमनिब्बानधातु चेति द्विविधं होति कारणपरियायेन, तथा, मुञ्जतं, अनिमित्तं, अप्पणिहितञ्चेति त्रिविधं होति आकारभेदेन ।

उपादियति कम्मना ति उपादि । किं तं ? खन्धपद्धक । उपादि एव सेसो उपादिसेसो । तेन उपादिसेसेन सह वत्तती ति सउपादिसेसा । सउपादिसेसा च सा निब्बानधातु चा ति सउपादिसेमनिब्बानधातु । तेन उपादिसेसेन सह न वत्तती ति अनुपादिसेमनिब्बानधातु । पुरिमा दिट्ठधम्मिका, पञ्चिमा तम्मरायिका । लब्धायसेमस्स भावो अभावो चा ति इमिना कारणपरियायेन । राग्गदोसमोहेहि मुञ्जत्ता मुञ्जं । मुञ्जमेव मुञ्जतं । राग्गादिनिमित्ताभावा अनिमित्तं । राग्गादिपण्णिविरहितत्ता अप्पणिहितं । यो हि अनिच्चानुपम्मनाय मग्ग लभति, तस्स मुञ्जतो विमोक्खो, यो अनिच्चानुपम्मनाय, तस्स

अनिमित्तो विमोक्षो, यो च दुःखानुपस्सनाय तस्स अप्पण्हितो विमोक्षो होति । इमेसं आकारानं भेदेन निव्वानम्मि इमानि तीणि नामानि लभती ति ।

३१. पदमच्चुतमच्चन्तं असङ्गतमनुत्तरं ।

निव्वानमिति भासन्ति वानमुत्ता महेसयो ॥

वानमुत्ता विगततण्हा महेसयो, चुतिया अभावेन अच्चुतं, अच्चन्तं अन्तरहितं, कम्मादीहि असङ्गतत्ता असङ्गतं, अनुत्तरं लोक्कुत्तर पदं ठानं निव्वानं ति भासन्ति ।

३२. इति चित्तं चेतसिकं रूपं निव्वानमिच्चपि ।

परमत्थं पकासेन्ति चतुध्या व तथागता ॥

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे रूपसङ्गहविभागो नाम
लुट्टो परिच्छेदो ।

सत्तपो परिच्छेदो

समुच्चयसङ्गहविभागो

१. द्वासत्ततिविधा वुत्ता वत्थुधम्मा सलक्खणा ।

तेसं दानि यथायोगं पवक्खामि समुच्चयं ॥

वत्थुधम्मा ति सभावेन विज्जमाना, अनिप्फन्नरूपवज्जा रूपारूपधम्मा ति अत्थो । ते, चित्त, द्विपञ्जास चेतसिका, निप्फन्नरूपानि अट्टारस, निब्बानं ति द्वासत्तति होन्ति । कथं निब्बान सलक्खण ! तम्पि अनत्तलक्खणमेव । 'सब्बे धम्मा अनत्ता' ति हि वुत्त [धम्मपद २७९] । सन्तिलक्खणम्पि च त, तस्मा सलक्खणमेवा ति । एवं सति अनिप्फन्नरूप कस्मा वज्जित ? तम्पि सलक्खणमेव, धम्मधातुया च सङ्गहितं, सब्बसङ्गहे च आगत । तस्मा द्वासत्ततिविधा ति वचनस्स पयोजनं न दिस्सति । सब्बेसम्पि चित्तचेतिसिकान रूपानञ्च निब्बानस्सापि च अय समुच्चयो ति वेदितब्बो ।

२. अकुसलसङ्गहो, मिस्सकसङ्गहो, घोधिपन्निखयसङ्गहो, सज्यसङ्गहो चेति समुच्चयसङ्गहो.चतुर्विधो वेदितब्बो ।

अकुसलसङ्गहो

३. कथं ? अकुसलसङ्गहे ताव चत्तारो आमया—
कामासवो, भवासवो, दिट्ठासवो, अविज्जासवो ।

इमेसं आसवानं निद्वेसो धम्मसङ्गणियं [§१०९६-११००, १४४८]
आगतनयेनेव वेदितव्वो ।

४. चत्तारो ओघा—कामोघो, भवोघो, दिट्ठोघो, अवि-
ज्जोघो । [धम्म §११५१, १४८४] ।

५. चत्तारो योगा—कामयोगो, भवयोगो, दिट्ठियोगो,
अविज्जायोगो । [धम्म § ११५१ अ, १४८५] ।

तत्थ, असंबुतेहि द्वारेहि घटच्छिद्देहि उदकं विय सवनतो, निच-
पण्णरणट्टेन संसारदुक्खस्स वा सवनतो आसवा, भवसागरे आकड्ढनट्टेन
दुरुत्तरणट्टेन च ते एव ओघा, आरन्मणवियोगस्स चैव दुक्खवियोगस्स
च अप्पदानतो ते एव योगा ति एवं विसुद्धिमग्गे [२२।५६]
बुत्तनयेन एतेसं अत्थो वेदितव्वो । कामो ति कामतण्हा । भवो ति
भवतण्हा ।

६. चत्तारो गन्था—अभिज्झा कायगन्थो, व्यापादो काय-
गन्थो, सीलव्यतपरामासो कायगन्थो, इदंसच्चाभिनिवेसो
कायगन्थो । [धम्म §११३५ - ११३६, १४७२] ।

संसारवट्टे नामकायस्स रूपकायस्स च गन्थनतो कायगन्था ।
इदमेव सच्चं मोघमब्बं ति एदं अभिनिवेसो इदंसच्चाभिनिवेसो ।

७. चत्तारो उपादाना—कामुपादानं, दिट्ठुपादानं, सील-
वचतुपादानं, अत्तवाटुपादानं । [धम्म §१२१३—१२१७, १५३६] ।

विसुद्धिमग्गे पि एतानि वरिण्तानि [१७।२४१] ।

८. छ नीवरणानि — कामच्छन्दनीवरणं, व्यापादनीवरणं, थोनमिद्धनीवरणं, उद्धच्चकुक्कुच्चनीवरणं, विचिकिच्छानीवरणं, अविज्जानीवरणं । [धम्म § ११५२-११६२, १४८६] ।

चित्त नीवरन्ति, परियोन्धन्ती ति नीवरणानि । इमेसु पुरिमानि पञ्च सुत्तेसु आगतानि, सब्बानि पि अभिधम्मे ।

९. सत्तानुसया—कामरागानुसयो, भवरागानुसयो, पटिघानुसयो, मानानुसयो, दिट्ठानुसयो, विचिकिच्छानुसयो, अविज्जानुसयो । [विमङ्ग ५१७] ।

• थामगतट्टेन अनुसेन्ती ति अनुसया ।

१०. दस संयोजनानि—कामरागसंयोजनं, रूपरागसंयोजनं, अरूपरागसंयोजनं, पटिघसंयोजनं, मानसंयोजनं, दिट्ठिसंयोजनं, सीलव्वतपरामाससंयोजनं, विचिकिच्छासंयोजनं, उद्धच्चसंयोजनं, अविज्जासंयोजनं सुत्तन्ते [दीघनिकाय, सङ्गीतिसुत्त] ।

वट्टे सयोजेन्ती ति संयोजनान ।

११. अपरानि दस संयोजनानि—कामरागसंयोजन, भवरागसंयोजन, पटिघसंयोजनं, मानसंयोजन, दिट्ठिसंयोजन, सीलव्वतपरामाससंयोजनं, विचिकिच्छासंयोजनं, इस्मासंयोजनं, मच्छरियसंयोजनं, अविज्जासंयोजनं अभिधम्मं [धम्म § १११३-११२३, १४६०] ।

१२. दस किलेसा—लोभो, दोसो, मोहो, मानो, दिट्ठि, विचिकिच्छा, थीनं, उद्धच्चं, अहिरिकं, अनोत्तपं [घम्म § १२२९-१२३९, १५४८] ।

१३. आसवादिसु पनेत्थ कामभवनामेन तव्वत्थुका तरहा अधिप्पेता । सीलव्वतपरामासो, इदंसच्चाभिनिवेशो, अत्तवादी ति च तथापवत्तं दिट्ठिगतमेव पवुच्चति ।

कामभवनामेना ति कामासवादिना भवासवादिना च नामेन । तव्वत्थुका ति कामवत्थुका भववत्थुका च ।

१४. आसवोघा च योगा च तयो गन्था च वत्थुतो ।

उपादाना दुवे वुत्ता* अट्ट नीवरणा सियुं ॥

छुल्लेवानुसया होन्ति नव संयोजना मता ।

किलेसा दस वुत्तोयं नवधा पापसङ्गहो ॥

कामासव-भवासवा ति एका तरहा व, एवं कामभवोवा कामभवयोगा च । तस्मा ते तयो व होन्ति । गन्थेषु, सीलव्वतपरामासो इदंसच्चाभिनिवेशो ति इमे द्वे दिट्ठि एव, तस्मा ते पि तयो एव । थीनं मिद्धं ति द्वे, उद्धच्चं कुक्कुच्चवेति द्वे ति एवं अट्ट नीवरणानि होन्ति । कामराग-भवरागानुसया एका तरहा ति कत्वा छु अनुसया । कामरागादयो तरहा व, सीलव्वतपरामासो दिट्ठि येव, तस्मा वीसतिया संयोजनेनु नवेव अवसिस्तन्ति । किलेसेनु पन हापनवड्ढनं नत्थि, तस्मा ते दसेव होन्ति ।

* सी. घम्मा ।

मिस्सकसङ्गहो

१५ मिस्सकसङ्गहे छु हेतू—लोभो, दोसो, मोहो, अलोभो, अदोसो, अमोहो [३।५] ।

१६ सत्त भानङ्गानि—वितक्को, विचारो, पीति, एकग्गता, सोमनस्सं, दोमनस्सं, उपेक्खा ।

पट्टानट्टकथाय भानपच्चयनिद्देसे वुत्त—“भानङ्गानी ति द्विपञ्च-विञ्जाणवज्जेसु सेसच्चित्तेसु उप्पजानि वितक्कविचारपीतिसोमनस्स-दोमनस्सुपेक्खाचित्तेकग्गतासङ्गातानि सत्त अङ्गानी” ति ।

धम्मसङ्गणियग्गि पठमपट्ठिसम्पयुत्तचित्तस्स केट्ठासवारे वुत्त—“चतुरङ्गिक भान होती” ति [५।१९ अ] । तत्थ, वितक्को विचारो दोमनस्स चित्तस्सेकग्गता ति इमेस चतुन्न अङ्गान वसेन चतुरङ्गिक भान ति वुत्त ।

१७ द्वादस मग्गङ्गानि—सम्मादिट्ठि, सम्मासङ्कप्पो, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मासति, सम्मासमाधि, मिच्छादिट्ठि, मिच्छासङ्कप्पो, मिच्छावायामो, मिच्छासमाधि ।

सोमनचित्तेसु यथासम्भव सम्मादिट्ठिआदीनि अट्ट मग्गङ्गानि लब्भन्ति, अकुसलेसु पन उक्कसवसेन चत्तारि येव । वुत्त हेत धम्म-सङ्गणिय पठमाकुसलनिद्देसे—“मिच्छादिट्ठि होति, मिच्छासङ्कप्पो होति, मिच्छावायामो होति, मिच्छासमाधि छेती” ति [५।३६५] । एत्थ मिच्छासङ्कप्पवायामसमाधी, वितक्को विरिय चित्तस्सेग्गता ति इमे अञ्ज

समाना चेतसिका, तस्मा परतो, 'मग्गङ्गा नव वत्थुतो' ति वुत्तं [७।२४] ।
तानि हि मिच्छादिद्रिया सह नवेव होन्ति ।

१८. वाचीसति इन्द्रियानि—चक्खुन्द्रियं, सोत्तिन्द्रियं,
घ्रानिन्द्रियं, जिह्विन्द्रियं, कायिन्द्रियं, इत्थिन्द्रियं, पुरिसिन्द्रियं,
जीवित्तिन्द्रियं, मनिन्द्रियं, सुखिन्द्रियं, दुक्खिन्द्रियं, सोमन-
स्सिन्द्रियं, दोमनस्सिन्द्रियं, उपेक्खिन्द्रियं, सद्धिन्द्रियं,
विरियिन्द्रियं, सतिन्द्रियं, समाधिन्द्रियं, पञ्जिन्द्रियं,
अनञ्जातञ्जस्सामीतिन्द्रियं, अञ्जिन्द्रियं, अञ्जाताविन्द्रियं ।
[विमङ्ग १६२-१६५] ।

चक्खुन्द्रियादीनि पाकटानेव । पुब्बभागे अनञ्जातं अमतं पदं
चतुसच्चधम्मं वा जानिस्सामी ति एवं पटिपन्नस्स उपपज्जनतो अनञ्जा-
तञ्जस्सामीतिन्द्रियं, आजाननतो अञ्जिन्द्रियं, अञ्जाताविनो
चत्थु सच्चेसु निट्ठित्ताणकिच्चस्स खीणासवस्स उपपज्जनतो अञ्जा-
ताविन्द्रियं ति वेदितव्वं [७।२२] । एतेसं इन्द्रियानं अत्थवरणाना
विमुद्धिमग्गे आगतनयेनापि वेदितव्वा [१६।१-१२] ।

१९. नव बलानि—सद्भावलं, विरियवलं, सतिवलं,
समाधिवलं, पञ्जावलं, हिरिवलं, ओतप्पवलं, अहिरिकवलं,
अनोत्तप्पवलं ।

एत्थ, विरियवलं समाधिवलं ति इमानि द्वे अञ्जसमानानि,
कुसलाकुसलाव्याकतेसु संविज्जन्ति । अहिरिकवलं अनोत्तप्पवलं

ति इमानि द्वे अकुसलानेव सञ्चाकुसलसाधारणानि च [२।११] ।
सेसानि सोभनानेव ।

२०. चत्तारो अधिपती—छन्दाधिपति, विरियाधिपति,
चित्ताधिपति, वीमंसाधिपति ।

अधिपती ति इद्धिपादा येव [विभङ्ग २९२] । तेषु तयो अञ्ज-
समाना । वीमंसा ति पञ्जा । सा सोभना एव ।

२१ चत्तारो आहारा—कबळीकारो आहारो, फस्सो
दुतियो, मनोसञ्चेतना ततिया, विञ्जाणं चतुर्थं ।

इमे आहारा मुत्तेसु आगता, अभिधम्मो च यथासम्भव निदिट्ठा ।

२२. इन्द्रियेषु पनेत्थ सोतापत्तिमग्गजाणं अनञ्जात
ञ्जहत्तामीतिन्द्रिय, अरहत्तफलजाणं अञ्जाताविन्द्रियं, मग्गे
छ्वाणानि अञ्जिन्द्रियानी ति बुच्चन्ति । जीवितिन्द्रियञ्च
रूपारूपवसेन दुविधं होति ।

२३. पञ्चविञ्जाणेषु भानङ्गानि, अविरियेषु बलानि,
अहेतुकेसु मग्गङ्गानि न लब्भन्ति । तथा विचिकिच्छाचित्ते
एकग्गता मग्गिन्द्रियबलभावं न गच्छति । द्विहेतुक तिहेतुक
जवनेस्वेव यथासम्भवं अधिपति एको व लब्भति ।

अविरियेषु ति पञ्चद्वारावज्जन द्विपञ्चविञ्जाण सम्पटिञ्चन मन्तीरण-
चित्तेसु [२।११-१२] । एकग्गता ति अभिमोक्खविरहता दुब्बला
चित्तद्विति* । द्विहेतुकनिहेतुकजवनेसु ति, द्वे मोमूहचित्तानि

* एत्थ धम्मसङ्गणि [६४२२] ओलोकेतन्वा ।

हसितुष्पादं ति इमानि तीणि चित्तानि वज्जेत्वा सेसेसु द्विपञ्चास-
जवनचित्तेसु । एको व लब्धनी ति, यत्थ छन्दाधिपति, न तत्थ
इतरे तयो अधिपतिभावेन लब्धन्ति । एवं सेसा पि योजेतव्वा ।

२४. छु हेतू पञ्च भानङ्गा मग्गङ्गा नव वत्थुतो ।

सोळसिन्द्रियधम्मा च्च वलधम्मा नवेरिता ॥

चत्तारोधिपती वुत्ता तथाहारा ति सत्तधा ।

हुसलादिसमाकिरणो वुत्तो मिस्सकसङ्गहो ॥

सोमनस्सं, दोमनस्सं, उपेक्खा ति इमानि तीणि अङ्गानि एका व
वेदना, तस्मा वितक्कविचारपीतिचित्तेग्गतावेदनावसेन पञ्चेव भानङ्गानि
भवन्ति । नव मग्गङ्गानि हेट्ठा वुत्तनयेनेव वेदितव्वानि [७।१७] ।
इन्द्रियेसु सुखदुक्खसोमनस्सदोमनस्सुपेक्खिन्द्रियानि वेदनावसेन एको
धम्मो, पञ्चिन्द्रियादीनि चत्तारि एका पञ्चा ति एवं सत्त हापेत्वा,
जीवितिन्द्रियानि रूपारूपवसेन द्वे ति गहेत्वा सोळस इन्द्रियधम्मा
भवन्ति । तथाहारा ति आहारा पि तथेव चत्तारो ।

वोधिपक्खियसङ्गहो

* २५. वोधिपक्खियसङ्गहे चत्तारो सतिपट्टाना—कायानुप-
स्सनासतिपट्टानं, वेदानुपस्सनासतिपट्टानं, चित्तानुपस्सना-
सतिपट्टानं, धम्मानुपस्सनासतिपट्टानं । [विभङ्ग २५७-२७९] ।

२६. चत्तारो सम्मप्पधाना - उप्पन्नानं पापकानं धम्मानं
पहानाय वायामो, अनुप्पन्नानं पापकानं धम्मानं अनुप्पादाय
वायामो, अनुप्पन्नानं कुन्तलानं धम्मानं उप्पादाय वायामो,

उप्पन्नानं कुसलानं धम्मानं भिययोभावाय वायामो ।
[विभङ्ग २७९-२९१] ।

२७ चत्तारो इद्धिपादा—छन्दिद्धिपादो, विरियिद्धिपादो,
चित्तिद्धिपादो, वीमंसिद्धिपादो । [विभङ्ग २९२-३०६] ।

२८. पञ्चिन्द्रियानि—सद्धिन्द्रियं, विरियिन्द्रियं सतिन्द्रियं,
समाधिन्द्रियं, पञ्चिन्द्रियं ।

इमानि इन्द्रियानि मङ्गीतिसुत्तादिषु अनेकेषु सुत्तेषु आगतानि,
अभिधम्मे चावीसतिया इन्द्रियेषु सङ्गहितानि, धम्मसङ्गणिय कुसला-
कुसलव्याकतचित्तनिद्देशेषु यथासम्भव निदिट्टानि ।

२९ पञ्च बलानि—सद्धाबलं, विरियबलं, सतिबलं,
समाधिबलं, पञ्जाबल ।

इन्द्रियानेव बलभावेन बलानि । इमानि पि सुत्तेषु आगतानेव ।
अभिधम्मे पि यथासम्भव निदिट्टानि, हेट्ठा बुत्तेषु च नवसु बलेषु
सङ्गहितानि [७।१९] ।

३०. सत्त बोज्झङ्गा—सतिसम्बोज्झङ्गो, धम्मविचय-
सम्बोज्झङ्गो, विरियसम्बोज्झङ्गो, पीतिसम्बोज्झङ्गो, पस्सद्धि-
सम्बोज्झङ्गो, समाधिसम्बोज्झङ्गो, उपेक्खासम्बोज्झङ्गो ।
[विभङ्ग ३०६-३१६] ।

सम्बोधिवा जाणहस अङ्गा ति सम्बोज्झङ्गा । धम्मे विचिनाति,
उपपरिक्खती ति धम्मविचयो, विपस्सनापञ्जा ।

३१. अट्ट मग्गङ्गानि—सम्मादिट्ठि, सम्मासङ्कप्पो. सम्मा-
वाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो, सम्मावायामो, सम्मा-
सति, सम्मासमाधि । [विभङ्ग ३१७-३२८] ।

इमानि हेट्ठा आगतानेव [७।१७] ।

३२. एत्थ पन चत्तारो सतिपट्टाना ति सम्मासति एका
व पवुच्चति, तथा चत्तारो सम्मप्यधाना ति च सम्मावायामो ।

३३. छन्दो चित्तमुपेक्खा च सद्धा पस्सद्धिपीतियो ।
सम्मादिट्ठि च सङ्कप्पो वायामो विरतित्तयं ॥
सम्मासति समार्धी ति चुद्धसेते सभावतो ।
सत्तत्तिस पभेदेन सत्तथा तत्थ सङ्गहो ॥

विरतित्तयं ति, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माआजीवो च ।

३४. सङ्कप्पपस्सद्धि च पीतुपेक्खा
छन्दो च चित्तं विरतित्तयञ्च ।
नवेकठाना* विरियं नवट्ट
सती समार्धी चतु पञ्च पञ्जा ।
सद्धा दुट्टानुत्तमसत्तत्तिस-
धम्मानमेसो† पवरो विभागो ॥

सङ्कप्पो, पस्सद्धि, पीति, उपेक्खा, छन्दो, चित्तं, तिस्सो च विरतियो
ति इमे नव धम्मा एकट्टाना होन्ति, एकस्मिं येव ठाने आगच्छन्ति ।
चत्तारो सम्मप्यधाना, विरियिद्धिपादो. विरियिन्द्रियं, विरियवलं, विरिय-

* म. नवेकट्टाना । † म. दुट्टानुत्तम० ।

सम्बोज्झङ्को, सम्मावायामो ति एव एकमेव विरियं नचट्टानं होति ।
 चत्तारो सतिपट्टाना, सतिन्द्रिय, सतिबल, सतिसम्बोज्झङ्को, सम्मासती ति एव
 सति अट्टट्टाना । समाधिन्द्रिय, समाधिवल, समाधिसम्बोज्झङ्को, सम्मा-
 समाधी ति समाधि चतुट्टानो । वीमसिद्धिपादो, पञ्जिन्द्रिय, पञ्जाबल,
 धम्मविचयसम्बोज्झङ्को, सम्मादिट्ठी ति एव पञ्जा पञ्चट्टाना । सदिन्द्रिय,
 सद्दाबल ति सद्दा द्दुट्टाना ति । एव सभावतो सुहसेवेते घम्मा होन्ति ।

३५ सब्बे लोकुत्तरे होन्ति न वा सङ्कप्पपीतियो ।

लोकिये पि यथायोगं छुत्विस्सुद्धिप्पवत्तियं ॥

एते बोधिपक्खिया घम्मा लोकुत्तरे लोकुत्तरचित्तेसु सब्बे होन्ति ।
 सङ्कप्प पीतियो पन तत्थ न वा होन्ति । कस्मा ? सङ्कप्पो ति
 वित्तको एव, सो च दुतियज्झानिकादिमग्गफलचित्तेसु न लब्भति, एव
 पीति चतुत्थपञ्चमज्झानिकेसु । सीलविमुद्धि, चित्तविमुद्धि, दिट्ठि-
 विमुद्धि, कङ्खावितरणविमुद्धि, मग्गामग्गआणदस्सनविमुद्धि, पटिपदा-
 आणदस्सनविमुद्धि, आणदस्सनविमुद्धी ति सत्त विमुद्धियो [१।२५] ।
 तासु पुरिमा छ लोकिया, अन्ते एका लोकुत्तरा । तस्मा लोकिये पी
 ति आदि उक्त । लोकियचित्तेसु पि छन्न विमुद्धीन पवत्तिय ईभे
 बोधिपक्खिया यथायोग लब्भन्ति ।

सब्बसङ्गहो

३६ सब्बसङ्गहे पञ्चखन्धा—रूपखन्धो, वेदनाखन्धो,
 सञ्जाखन्धो, सङ्कारखन्धो, विञ्जाराखन्धो । [विभङ्ग
 १-८४] ।

३७. पञ्चुपादानकखन्धो—रूपुपादानकखन्धो वेदनुपादानकखन्धो, सञ्जुपादानकखन्धो, सङ्घारुपादानकखन्धो, विज्ञाणुपादानकखन्धो ।

खन्धानञ्च उपादानकखन्धानञ्च अयं वितेसो—खन्धा ति अरहन्तानं स्त्रीणासवानं खन्धा, येषु उपादानानि पहीनानि । उपादानकखन्धा ति पुथुञ्जनानं खन्धा, येषु उपादानानि अप्पहीनानि [वि १४।२१४-२१५] ।

३८. द्वादसायतनानि—चक्रायातनं, सोतायतनं, धानायतनं, जिह्वायतनं, कायायतनं, मनायतनं, रूपायतनं, सहायतनं, गन्धायतनं, रसायतनं, फोड्डुव्वायतनं, धम्ममायतनं । [विमङ्ग ८५-१०१] ।

विमुद्धिमग्गे आयतनधातुनिद्देशे वुत्तनयेन एतेसं विनिच्छयकथा वेदितव्वा [१५।१-१६] ।

३९. अट्टारस धातुयो—चक्रुधातु, सोतधातु, धानधातु, जिह्वाधातु, कायधातु, रूपधातु, सहधातु, गन्धधातु, रसधातु, फोड्डुव्वाधातु, चक्रुविज्ञाणधातु, सोतविज्ञाणधातु, धानविज्ञाणधातु, जिह्वाविज्ञाणधातु, कायविज्ञाणधातु, मनोधतु, धम्मधातु, मनोविज्ञाणधातु । [विमङ्ग १०१-१२७] ।

विमुद्धिमग्गे वुत्तनयेन एतासं वण्णना वेदितव्वा [१५।१८-४३] ।

४०. चत्तारि अरियसच्चानि—दुक्खं अरियसच्चं, दुक्खसमुदयं अरियसच्चं, दुक्खनिरोधं अरियसच्चं, दुक्खनिरोधगामिनीपट्टिपदा अरियसच्चं । [विमङ्ग १२७-१६१] ।

एतेस विथारकथा विमुद्धिमग्गे पि आगता [१६।१३-१०४] ।

४१. एत्थ पन चेतसिक सुखुमरूप-निब्बानवसेन एकून-
सत्तति धम्मा धम्मायतनं धम्मधातू ति च सङ्गं गच्छन्ति ।
मनायतनमेव सत्तविञ्जाणधातुवसेन भिज्जति ।

द्विपञ्जास चेतसिका [२।१] । सोळसविध सुखुमरूपं [६।८] ।

सङ्गहगाथ

४२. रूपञ्च वेदना सञ्जा सेसा चेतसिका तथा ।

विञ्जाणमिति पञ्चेते पञ्चकखन्धा ति भासिता ॥

पञ्चुपादानखन्धा ति तथा तेभूमका मता ।

भेदाभावेन निब्बानं खन्धसङ्गहनिससटं ॥

द्वारालम्बनभेदेन भवन्तायतनानि च ।

द्वारालम्बतदुप्पन्नपरियायेन धातुयो ॥

सेसा ति, वेदना सञ्जा ति इमे द्वे वज्जेत्वा सेसा पञ्जास चेतसिका
सङ्घारकखन्धो ति वेदितब्धो । तेभूमका ति कामावचर-रूपावचरा-
रूपावचरा । निब्बानं धम्मायतन-धम्मधातूहि सङ्गहित । तथा
पि त अतीतानागतादिकेन भेदाभावेन खन्धपरियापन्न न होति ।
खन्धसङ्गहनिससटं ति खन्धसङ्गहतो विनिम्मुत्त । छन्नं द्वारानं, छन्न
आरम्भणानञ्च वसेन द्वादसायतनानि उत्तानि । द्वारानञ्च आरम्भणानञ्च
तदुप्पन्नविञ्जाणानञ्च वसेन अट्टारस धातुयो उत्ता ।

४३ दुक्खं तेभूमकं वट्टं तएहा समुदयो भवे ।

निरोधो नाम निब्बानं मग्गो लोक्कत्तरो मतो ॥

मगगयुत्ता फला चैव चतुसच्चविनिस्सटा ।

इति पञ्चप्पभेदेन पवुत्तो सव्वसङ्गहो ॥

तेभूमकं संसारवट्टं दुक्खसच्चं, तएहा समुदयसच्चं, निव्वानं निरोध-
सच्चं, लोकुत्तरो लोकुत्तरमगगसम्पयुत्तो अट्टङ्गिको मगगो मगगसच्चं
(दुक्खनिरोधगामिनी पटिपदा) । मगगयुत्ता ति तेन अट्टङ्गिकेन
मगगेन सम्पयुत्ता फस्सादयो धम्मा । फला ति मगगफलानि । चतु-
सच्चविनिस्सटा ति अट्टङ्गिकमगगसम्पयुत्ता चेतसिका मगगफलानि च
चतूहि अरियसच्चेहि विनिम्मुत्तानि ह्वोन्ति, न तेसु सच्चेसु समोधानं
गच्छन्ति । इति खन्ध-उपादानक्खन्ध-आयतन-धातु-सच्चवसेन पञ्चविधो
सव्वसङ्गहो वेदितव्वो ।

इति अभिधम्मन्थसङ्गहे समुच्चयसङ्गहविभागो नाम
सत्तमो परिच्छेदो ।

अष्टमो परिच्छेदो .

पञ्चयसङ्ग्रहविभागो

१ येस सङ्गतधम्मानं ये धम्मा पञ्चया यथा ।

तं विभागमिहेदानि पत्रकखामि यथारहं ॥

इदानि इह, येस सङ्गतधम्मानं ये सङ्गतासङ्गतधम्मा यथा पञ्चया
होन्ति तथा तमेत विभाग यथारहं पत्रकखामी ति योजना ।

द्वे पञ्चयनया

२ पटिच्चसमुत्पादनयो पट्टाननयो चेति पञ्चयसङ्ग्रहो
दुविधो वेदितव्यो ।

३ नत्थ तंभावभाविभावाकारमत्तोपलक्खितो पटिच्च
समुत्पादनयो । पट्टाननयो एत आहञ्चपञ्चयट्ठितिमारब्भ
पनुच्चति । उभय एत वोमिस्सित्त्वा पपञ्चेन्ति आचरिया ।

तरथा ति तेषु द्वीसु नयेसु । तेष भावे एते भवन्ती ति तंभाव
भाविनो । तंभावभावीन भावो अस्थिता । तेनेव आकारेण आकार-
मत्सेण उपलक्खितो विनिच्छितो पटिच्चसमुत्पादनयो । यथाह भगवा—
“तत्र भिक्खवे सुतवा अरियसावको पटिच्चसमुत्पादज्जेव साधुक
योनिस्सो भनसिक्करोति, इति इमस्मि सति इदं होति, इमस्स उप्पादा इदं
उप्पजात, इमस्मि असति इदं न होति, इमस्स निरोधा इदं निरुज्झति,

यदिदं अविज्ञापञ्चया सङ्कारा ल पे ल अविज्ञाय त्वेव असेसविरागनिरोधा सङ्कारनिरोधो” ति [संयुक्त २।११५] ।

आहञ्चपञ्चयट्टिति ति, आहञ्च आहनित्वा सङ्घंसेत्वा वत्तमाना पञ्चया आहञ्चपञ्चया । यथा उपादारूपं पटिञ्चसमुप्पादो च. एवमयं समासो वेदितव्वो । तेसं आहञ्चपञ्चयानं ठिति आरब्ध सन्धाय पट्टाननयो पञ्चति । तत्थ हि पञ्चया पञ्चयुप्पन्ने घंसेत्वा ठिता पञ्चयुप्पन्नानं कारणं होन्ति, न तु तन्भावभाविभावाकारेण ।

उभयं पन वोमिस्सित्वा पपञ्चेन्ति आचरिया ति इदं बुद्ध-
घोसाचरियं सन्धायाह । तेन हि इदं उभयं विबुद्धिमग्गे पञ्चाभूमि-
निद्देसे वोमिस्सित्वा पपञ्चितं । बहुवचनं आदरत्थं ।

पटिञ्चसमुप्पादनयो

४. तत्थ अविज्ञापञ्चया सङ्कारा. सङ्कारपञ्चया विञ्जाणं,
विञ्जाणपञ्चया नामरूपं, नामरूपपञ्चया सळायतनं, सळायतन-
पञ्चया फस्सो, फस्सपञ्चया वेदना, वेदनापञ्चया तरहा, तरहा-
पञ्चया उपादानं, उपादानपञ्चया भवो, भवपञ्चया जाति, जाति-
पञ्चया जरामरण-सोकपरिदेवदुक्खदोमनस्सुपायासा सम्भ-
वन्ति, एवमेतस्स केवलस्स दुक्खक्खन्धस्स समुदयो होती
ति । अयमेत्थ पटिञ्चसमुप्पादनयो ।

अविज्ञापञ्चया सङ्कारा ति एवमादीन पदानं अत्यवण्णना सन्धा-
कारेण विबुद्धिमग्गे [१७।५८-२७२] आगतत्ता इध वित्थारं न करिस्ताम ।

५ तत्थ, तयो अद्धा, द्वादसङ्गानि, वीसताकारा, तिसान्धि, चतुसङ्केपा, तीणि वट्टानि, द्वे मूलानि च वेदितव्वानि ।

६. कथं ? अविज्जासङ्कारा अतीतो अद्धा, जातिजरा-
मरणं अनागतो अद्धा, मज्जे अट्ट पञ्चुप्पन्नो अद्धा ति
तयो अद्धा ।

तत्थ, अद्धा ति काला । अतीतभवे अविज्जानुसयानुवत्तकेहि
सङ्कारेहि कतकम्मेन इध पटिसन्धि होति, तस्मा अविज्जा च सङ्कारा च
अतीतो अद्धा ति वुत्ता । जातिजरामरणानि आयतिं भविस्सन्ति,
तस्मा तानि अनागतो अद्धा ति वुत्तानि । विज्जायादीनि भवाव-
सानानि अट्ट पञ्चुप्पन्ने भवे पवत्तन्ति, तस्मा तानि पञ्चुप्पन्नो अद्धा
ति वुत्तानि [वि १७।२८७] ।

७ अविज्जा, सङ्कारा, विज्जाणं, नामरूपं, सळागुतनं,
फस्सो, वेदना, तरहा, उपादानं, भवो, जाति, जरामरणं ति
द्वादसङ्गानि । सोकादिचचनं पनेत्थ निस्सन्दफलनिदस्सनं ।

जरामरण इमस्स भवचक्कस्स निस्सन्दो (नित्यन्द) अभिनिस्स-
न्दन । तस्स निस्सन्दस्स इद फल, यदिद सोकादयो, तस्मा न ते भव-
चक्कस्स अङ्गानि भवन्ति [वि १७, २९७] ।

८ अविज्जासङ्कारग्गहणेन पनेत्थ तरहुपादानभवा पि
गहिता भवन्ति, तथा तरहुपादानभवग्गहणेन च अविज्जा-

* सी. तत्थ ।

सङ्घारा, जातिजरामरणगहणेन च विञ्जाणादिफलपञ्चकमेव गहितं ति क्त्वा—

अतीते हेतवो पञ्च इदानि फलपञ्चकं ।

इदानि हेतवो पञ्च आयतिं फलपञ्चकं ति ॥

चीसताकारा, तिसन्धि, चतुसङ्केपा च भवन्ति ।

अविजाय सति तण्हुपादानानि भवन्तेव, एवं सङ्घारेषु सन्तेषु कम्मभवो विजतेव । कम्मभवो ति हि पटिसन्धिजनकानं सङ्घारानमेतं अधिवचनं । तस्मा तेसु गहितेषु कम्मभवो गहितो व होति । एवं तण्हुपादानभवगहणेन अविजासङ्घारा पि गहिता येव होन्ति । जातिजरा-मरणानि कस्स ? यं विञ्जाणादिवेदनावसानं आयतिं उप्पज्जमानं फल-पञ्चकं, तस्स । तस्मा जातिजरामरणेषु गहितेषु तं फलपञ्चकं गहितमेव भवति । एवं अतीतभवे अविजादयो हेतवो पञ्च, इदानि इमस्मि भवे विञ्जाणादि फलपञ्चकं, इदानि तण्हुपादानभवाविजासङ्घारा पञ्च हेतवो, आयतिं अनागते भवे विञ्जाणादिकं फलपञ्चकं ति एवमेते चीसति आकारा भवन्ति ।

एत्थ च सङ्घारानञ्च पटिसन्धिविञ्जाणस्स च अन्तरा एको हेतुफल-सन्धि, वेदनाय च तण्हाय च अन्तरा एको फलहेतुसन्धि, भवस्स च जातिया च अन्तरा एको हेतुफलसन्धी ति तयो सन्धी भवन्ति । तेनेदं भवचक्रं तिसन्धी ति बुच्चति । चत्तारो चेत्य सङ्केपा—अविजासङ्घारा एको, 'विञ्जाणनामरूपसळायतनफस्सवेदना दुतियो,' तण्हुपादानभवा

ततियो, जातिजरामरणानि चतुर्थो ति एवमिदं चतुसङ्घेप वेदितव्यं
[वि १७ । २८८-२९७] ।

६ अविज्ञातएहुपादाना च किलेसवट्टं कम्मभप्रसङ्गातो
भवेकदेसो सङ्गारा च कम्मवट्टं, उपपत्तिभप्रसङ्गातो भवेकदेसो
अवसेसा च विपाकवट्टं ति तीणि वट्टानि । अविज्ञातएहापसेन
इ मूलानि च वेदितव्यानि ।

भवो दुविधो, कम्मभवो उपपत्तिभवो च [वि १७।२५०-२५५] ।
अवसेसा ति विञ्जाणनामरूपसञ्जायतनफस्सवेदना जातिजरामरणानि
च । वट्टं ति वट्टुल (वर्तुल) । इमानि तीणि वट्टानि चक्कानि विय
अञ्जमञ्ज पवत्तयन्ति । याव अविजादयो अनुपच्छिन्ना, ताव बालो
पटिसन्धिजनक कम्म करोति याव च त कम्म पवत्तति, ताव
विपाकस्स अनुपच्छेदो । एय याव किलेसवट्टं नुपच्छिज्जति, ताव कम्मवट्टं
वत्तति, याव च कम्मवट्टं ताव विपाकवट्टं ति [वि १७।२९६] ।
अविजा तएहा चा ति एतानि इमस्स तिवट्टस्स इ मूलानि [वि १७।२८५] ।

१०. तेसमेव च मूलानं निरोधेन निरुज्झति ॥

जरामरणमुच्छाय पीळितानं अभिरहसो ।

आसवानं समुप्पादा अविज्ञा च पवत्तति ॥

वट्टमाबन्धमिच्छेवं तेभूकमनादिमं ।

पटिञ्चसमुप्पादो ति पट्टपेसि महामुनि ॥

० सी पवड्ढति ।

तेसं अविजातएहासङ्गातानं मूलानं निरोधेन इदं वट्टं निरुज्झति ।
जरामरणमुच्छ्वाय अभिएहसो पीळितानं सत्तानं आसवसमुप्पादेन अविजा
पवत्तति । इच्चैवं इदं तेभूमकं कामावचररूपावचरारूपावचरसङ्गातं
आदिरहितं वट्टं आवन्धं, इदं वट्टं चक्काकारेण सुनिट्ठितं भवति, तच्च
महामुनि भगवा पट्टिच्चसमुप्पादो ति पट्टपेसि ।

पट्टाननयो

११. हेतुपच्चयो, आरम्भणपच्चयो, अधिपतिपच्चयो, अनन्तर-
पच्चयो, समनन्तरपच्चयो, सहजातपच्चयो, अञ्जमञ्जपच्चयो,
निस्सयपच्चयो, उपनिस्सयपच्चयो, पुरेजातपच्चयो, पच्छाजात-
पच्चयो, आसेवनपच्चयो, कम्मपच्चयो, विपाकपच्चयो, आहार-
पच्चयो, इन्द्रियपच्चयो, भानपच्चयो, मग्गपच्चयो, सस्पयुत्तपच्चयो,
विप्पयुत्तपच्चयो, अत्थिपच्चयो, नत्थिपच्चयो, विगतपच्चयो,
अविगंतपच्चयो ति । अयमेत्थ पट्टाननयो* ।

एतेसं पच्चयानं अत्थवरणना विमुद्धिमग्गे [१७।६६-१०१]
आगतनयेन वेदितव्वा । इमस्स पकरणस्स अन्ते तिकपट्टानतो पच्चयनिदसे ।
च पञ्हावारविभङ्गो च दिन्ना, ते पि साधुकं पट्टितव्वा ।

१२. छुधा नामं तु नामस्स पञ्चधा नामरूपिणं ।

एकधा पुन रूपस्स रूपं नामस्स चेकधा ॥

पञ्चत्तिनामरूपानि नामस्स दुविधा द्वयं ।

द्वयस्स नवधा चेति छुविधा पच्चया कथं ॥

* सी. पट्टानपाठो । तत्थ ।

तत्थ नामं ति, वेदना सञ्जा सङ्कारा विञ्जाण ति इमे चत्तारो अरूपिनो खन्धा । रूपं ति रूपकलन्धो एव [८।१२] । कदाचि निब्बानमि नामेन सङ्गहति । पञ्चत्ति उपरि युत्तनयेनेव वेदितब्बा [८।१३-१६] । नामं नामस्स लुधा पच्चयो होति । नामं नामरूपानं पच्चधा पच्चयो होति । त पन रूपस्स एकधा व पच्चयो होति । रूपञ्च नामस्स एकधा व पच्चयो होति । पञ्चत्तिनामरूपानि दुविधा नामस्स पच्चया हेन्ति । नामरूप ति इदं द्वयं नामरूपद्वयस्स नवधा पच्चयो होति । एवं लुब्बिधो पच्चयसङ्ग्रहो । सो कथं होती ति कथेतुकम्यतापुच्छा ।

१३. अनन्तरनिरुद्धा चित्तचेतसिका धम्मा पच्चुप्पन्नानं चित्तचेतसिकानं धम्मानं अनन्तर-समनन्तर-नत्थि-विगत-वसेन, पुरिमानि जवनानि पच्छिमानं जवनानं आसेवनवसेन, सहजाता चित्तचेतसिका धम्मा अञ्जमञ्जं सम्पयुत्तवसेनेति च लुधा नामं नामस्स पच्चयो होति । :

अनन्तरनिरुद्धा ति अञ्जेन चित्तुपादेन अनन्तरिका हुत्वा पच्चुप्पन्नान पुब्बे एव निरुद्धा । पटुपन्नान ति मरम्मपाठो । सो पट्टाने आगतो । अत्थो पन अयमेव । समनन्तरनिरुद्धा चित्तचेतसिका धम्मा अनन्तर-समनन्तर नत्थि-विगतपच्चयेहि पच्चुप्पन्नानं चित्तचेतसिकानं धम्मानं पच्चया होन्ति । पुरिमानि जवनानि पच्छिमान आसेवनपच्चयेन पच्चया होन्ति । सहजाता चित्तचेतसिका धम्मा अञ्जमञ्ज सम्पयुत्त-पच्चयेन पच्चया होन्ति । एवं नामं अरूपिनो खन्धा, नामस्स अरूपीन खन्धान लुधा पच्चयो होति ।

१४. हेतुष्मानङ्गमग्गङ्गानि सहजातानं नामरूपानं हेतादिवसेन, सहजाता चेतना सहजातानं नामरूपानं, नानाकलणिका चेतना कम्माभिनिव्वत्तानं नामरूपानं कम्मवसेन, विपाककलन्धा अञ्जमञ्जं सहजातानं रूपानं विपाकवसेनेति च पञ्चधा नामं नामरूपानं पञ्चयो होति ।

हेतू ति छ हेतू [३५] तेषु ये केचि यथासम्भवं सहजातानं चित्तचेतसिकानं रूपानञ्च पञ्चया होन्ति, एवं सत्त भानङ्गानि [७१६], द्वादस मग्गङ्गानि च [७१७] । सहजाता चेतना ति येन केनचि विञ्जाणेन सम्पयुत्ता चेतना, अन्तमसो द्विपञ्चविञ्जाणेनापि । सा पि, “चेतनाहं भिक्खवे कम्मं वदामी” ति* [अङ्गुत्तर ३४६३] इमिना परियायेन कम्ममेव । नानाकलणिका चेतना ति यं किञ्चि विपाकदायकं कुसलाकुसलं कम्मं । कम्माभिनिव्वत्तानं ति पटिसन्धिनामस्स च उपादिरणरूपस्स च ।

१५. पच्छाजाता चित्तचेतसिका धम्मा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स पच्छाजातवसेनेति एकधा व नामं रूपस्स पञ्चयो होति ।

१६. छ वत्थूनि पवित्तयं सत्तन्नं विञ्जाणधातूनं, पञ्चारम्मणानि च पञ्चविञ्जाणवीथिया पुरेजातवसेनेति एकधा व रूपं नामस्स पञ्चयो होति ।

* छकनिपाते दुतियपण्णासके महावग्गस्स नवमे सुत्ते ।

चक्रवृत्तुआदीनि पञ्चन्न विञ्जाणघातून, हृदयवत्थु मनोघातुमनो-
विञ्जाणघातून ति सत्तन्न विञ्जाणघातून । रूपादीनि पञ्चारम्भणानि
चक्रवृत्तुविञ्जाणादीन पञ्चन्न विञ्जाणवीथीन ।

१७ आरम्भणवसेन उपनिस्सयवसेनेति द्विधा पञ्चत्ति
नामरूपानि नामस्सेव पच्चया होन्ति । तत्थ रूपादिवसेन
छुब्बिधं होति आरम्भणं ।

पञ्चत्ती ति इत्थिपुरिसादिका सेनासनादिका, कसिणादिका च
[८३२-३६] । सा च नामरूपानि च । हेट्ठा वुत्त रूप [८१६]
पुरेजातपच्चयेन एकधा व नामस्स पच्चयो होति । इध आरम्भणपच्चयेन
उपनिस्सयपच्चयेन च न केवल रूपमेव, अथ च पन नामम्पि पञ्चत्ति पि
नामस्स पच्चया होन्ति, तानि च न एकतो ति । रूपादिउसेना ति,
रूप सद्दो, गन्धो, रसो फोट्ठं, धम्मा चा ति छुब्बिध ।

१८ उपनिस्सयो पन तिविधो हाति, आरम्भणपनिस्सयो,
अनन्तरूपनिस्सयो, पकतूपनिस्सयो चेति ।

१९ तत्थ आरम्भणमेव गहकत आरम्भणपनिस्सया ।
अनन्तरनिरुद्धा चित्तचेतसिका धम्मा अनन्तरूपनिस्सयो ।
रागादयो पन धम्मा, सद्दादयो च, सुखं, दुक्खं, पुगगलो
भोजनं, उतु, सेनासनञ्च यथारह अज्झत्तञ्च बहिद्धा च
कुसलादिधम्मानं, कम्म वि-----ं ति ----- नेति एकत्रा-
निस्सयो ।

नन्था ति तीसु उपनिस्तयेषु । रागादयो ति रागो, दोनो,
मोहो, मानो, दिट्टि, पथना, दत्त अहुसलकम्मपया, पज्ज अनन्नरिय-
कम्मनि च । सद्धादयो ति सद्धा, सीलं, सुतं, चागो, पब्बा च । इमे
धम्मा पट्टाने पब्बावारविभङ्गे उपनिस्तयपञ्चदनिदंसे जुत्तनयेन वेदितव्या ।

२०. अधिपति-सहजान - अञ्जमञ्ज - निरुमय - आहार-
इन्द्रिय-विषयुत्त-अन्धि-अ विगतवसेनेति यथार्हं नवधा नाम-
रूपानि नामरूपानं पञ्चया भवन्ति ।

२१. तद्य गस्कृतमारम्मणं आरम्मणाधिपतिवसेन ना-
मानं, सहजानाधिपतिचतुर्विधो पि सहजातवसेन सहजातानं
नामरूपानं ति च द्विविधो होति अधिपतिपञ्चयो ।

अधिपति, आरम्मणाधिपति सहजाताधिपती ति द्विविधो । गस्कृतं
आरम्मणं आरम्मणाधिपति । चत्वारो अधिपती [७१२०] सह-
जानाधिपती । तेषु दो कोचि अधिपति सहजातानं नामरूपानं
सधिपतिवसेनेन पणसो होति ।

२४. चित्तचेतसिका धम्मा अञ्जमञ्जं सहजातरूपानञ्च महाभूता अञ्जमञ्जं उपादारूपानञ्च, छ वत्थूनि सत्तन्नं विञ्जाणधातूनं ति च तिविधो होति निस्सयपच्चयो ।

२५ कवलीकारो आहारो इमस्स कायस्स, अरूपिणो आहारा सहजातानं नामरूपानं ति च दुविधो होति आहार पच्चयो ।

अरूपिणो आहारा ति, फस्सो मनोसञ्चेतना विञ्जाण ति इमे तयो [७।२१] ।

२६ पञ्च पसादा पञ्चन्नं विञ्जाणानं, रूपजीवितिन्द्रियं उपादिणरूपानं, अरूपिणो इन्द्रिया सहजातानं नामरूपानं ति च तिविधो होति इन्द्रियपच्चयो ।

पञ्च पसादा ति चक्खादीनि पञ्चेन्द्रियानि । जीवितिन्द्रियस्स एको भागो रूपजीवितिन्द्रिय [७।२२] । अरूपिणो इन्द्रिया ति अरूपजीवितिन्द्रिय, मनिन्द्रियादीनि च अरूपिन्द्रियानि [७।१८] ।

२७ ओक्कन्तिकखण्णे वत्थु विपाकानं, चित्तचेतसिका धम्मा सहजातरूपानं सहजातवसेन, पञ्छाजाता चित्तचेतसिका धम्मा पुरेजातस्स इमस्स.कायस्स पञ्छाजातवसेन, छ वत्थूनि पवत्तिर्यं सत्तन्नं विञ्जाणधातूनं पुरेजातवसेनेति च तिविधो होति विप्पयुत्तपच्चयो ।

विप्पयुत्तपच्चयो सहजात पञ्छाजात पुरेजातवसेन तिधा विभत्तो । ओक्कन्तिकखण्णे ति पटिसन्धिकखण्णे । वत्थू ति हृदयवत्थु । तच्च

आरम्भणपच्चयादिसु चतूसु पच्चयेसु सब्बे पच्चया समोधानं गच्छन्ति । तथा हि सहजात-पुरेजात पच्छाजात आहार इन्द्रियपच्चया मरूपेनेव अत्थिपच्चयेन सङ्गहिता । केचि पनेत्थ आरम्भण उपनिस्सयेसु पि समोधान गच्छन्ति । हेतु अञ्जमञ्ज निस्सय विपाक भान मग्ग-सम्पयुत्त-विप्पयुत्तपच्चया पि अत्थिपच्चये व समोधान गच्छन्ति, केचि गरुक्तादिवसेन उपनिस्सयपच्चये पि । अविगतपच्चयो अत्थिपच्चयो एव । अनन्तर-समनन्तर आसेवन-नत्थि-विगतपच्चया उपनिस्सयपच्चये समोधान गच्छन्ति । अधिपतिपच्चयो आरम्भणाधिपति सहजाताधिपतिवसेन दुबेधो । तत्थ आरम्भणाधिपति उपनिस्सयपच्चये, सहजाताधिपति अत्थिपच्चये समोधान गच्छन्ति । कम्मपच्चयो विसु येव गहितो ति । इदमेत्थ मुखमत्त । वित्थारो पट्टाने पञ्हावारविभङ्गे आगतनयेन वेदितब्बो ।

३० सहजातरुपं ति पनेत्थ सब्बथापि पत्तत्ते चित्त समुट्टानानं, पटिसन्धिद्यं कटत्तारूपानञ्च वसेन दुविधं होती ति वेदितब्धं ।

एत्था ति इमस्मि पट्टानये ।

नामरूपपञ्चत्तियो

३१. इति तेकालिका धम्मा कालमुत्ता च सम्भया ।
अज्झत्तञ्च वहिद्धा च सहतामहता तथा ॥
पञ्चत्तिनामरूपानं वसेन, निविधा ठिता ।
पच्चया नाम पट्टाने चतुवीसति सव्वथा ॥

तेकालिका ति अतीतानागतपञ्चुप्पन्ना । पञ्जत्तिनिव्वानानि कालविमुत्तानि । चक्खादिका अञ्जत्ता, रूपादिका बाहिरा । निव्वानं असङ्गतं, इतरे सङ्गता । ते पट्टाने बुत्ता चतुवीसति पच्चया पञ्जत्तिनामरूपवसेन सब्बथा तिधा ठिता ।

३२. तत्थ रूपधम्ममा रूपखन्धो व । चित्तचेतसिक-सङ्घाता चत्तारो अरूपिनो खन्धा निव्वानञ्चेति पञ्चविधम्मि अरूपं ति च नामं ति च पवुच्चति । ततो अवसेसा पञ्जत्ति पन पञ्जापियत्ता पञ्जत्ति, पञ्जापनतो पञ्जत्ती ति च दुविधा होति ।

पञ्जापियत्ता पञ्जत्ति

३३. कथं ? तं तं भूतविपरिणामाकारमुपादाय तथा तथा पञ्जत्ता भूमिपव्वतादिका, ससम्भारसन्निवेशाकारमुपादाय 'गेहरथसकटादिका, खन्धपञ्चकमुपादाय पुरिसपुग्गलादिका, चन्दवत्तनादिकमुपादाय दिसाकालादिका, असम्फुट्टाकार-मुपादाय कूपगुहादिका. तं तं भूतनिमित्तं भावनाविसेसञ्च उपादाय कसिणनिमित्तादिका चेति एवमादिप्पभेदा पन परमत्थतो अविज्जमाना पि अत्थच्छायाकारेण चित्तुप्पादानं आरम्भणभूता तं तं उपादाय* उपनिधाय कारणं कत्वा तथा तथा परिकप्पियमाना सङ्गायति समञ्जायति बोहरि-

* सी. तं तं परिणामसन्निवेशादिआकारमुपादाय ।

यति पञ्जापियती ति पञ्जत्ती ति पञ्चति । अयं पञ्जत्ति
पञ्जापियत्ता पञ्जत्ति नाम ।

पञ्जापियत्ता पञ्जत्ति दस्सेति । चतुत्र महाभूतान विपरिणताकार
भूतत्रिपरिणामाकारं । भूमिपञ्चतादिना पञ्जत्ति । कट्टादीन
सम्भारान उपकरणान सन्निवेसाकार सम्भारसन्निवेसाकारं ।
भूतनिमित्त ति पथवीकसिण्ण आशोकसिण्ण तेजोकसिण्ण वायोकसिण्णा
दिक् महाभूतनिमित्त । भात्रनाविसेस परिकम्मभावनादिभेद [९।४] ।
अत्थच्छायाकारेणा ति परमस्थान पटिभागाकारेण । सहायती
ति गणियति । अय अविज्जमाना पञ्जत्ति इतो पर वुत्तासु छुत्तु
पञ्जत्तिमु आगता एव ।

पञ्जापनतो छुत्तिवधा पञ्जत्ति

३४ पञ्जापनतो पञ्जत्ति पन नाम नामकम्मादिनामेन
परिदोषिता । सा विज्जमानपञ्जत्ति, अविज्जमानपञ्जत्ति,
विज्जमानेन अविज्जमानपञ्जत्ति, अविज्जमानेन विज्जमान
पञ्जत्ति, विज्जमानेन विज्जमानपञ्जत्ति अविज्जमानेन अविज्ज-
मानपञ्जत्ति चेति छुत्तिवधा होति ।

नाम नामकम्मादिनामेना ति नाम, नामकम्म, नामधेय्य, निरुत्ति,
व्यञ्जन, अभिलापो ति इमेहि छुत्ति नामेहि । नाम अन्वत्थरुत्तिद्वसेन
दुविध, सामञ्ज गुण क्रिया यदिच्छावसेन चतुत्तिवध । नामकम्मं,
नामधेय्यं ति च तस्सेव वेवचनानि । सदसत्थानुसारेण नीहरिता

उत्तिं निरुत्ति । अत्यसाधकं पदं व्यञ्जनं । अभिलाषो ति भासावोहारो,
मागधिकादयो भासा ।

३५. तत्थ यदाः परमत्थतो विज्जमानं रूपवेदनादिं एताय
पञ्जापेन्ति, तदायं विज्जमानपञ्जत्ति । . यदा पन परमत्थतो
अविज्जमानं भूमिपव्वतादिं एताय पञ्जापेन्ति, तदायं अविज्ज-
मानपञ्जत्ती ति पव्वुच्चति । उभिन्नं पन वोमिस्सकवसेन
सेसा यथाक्कमं, छळभिञ्जो, इत्थिसद्दो, चक्खुविञ्जाणं,
राजपुत्तो ति च वेदितव्वा ।

छ्हि अभिञ्जाहि पुग्गलो दस्सितो. अभिञ्जा विज्जमाना, पुग्गलो
अविज्जमानो, तस्मा छळभिञ्जो ति विज्जमानेन अविज्जमानपञ्जत्ति ।
इत्थि अविज्जमाना, सद्दो विज्जमानो, तस्मा इत्थिसद्दो ति अविज्जमानेन
विज्जमानपञ्जत्ति । चक्खुमि विज्जमानं, विञ्जाणमि विज्जमानं, तस्मा
चक्खुविञ्जाणं ति विज्जमानेन विज्जमानपञ्जत्ति । राजा पि अविज्ज-
मानो, पुत्तो पि अविज्जमानो, तस्मा राजपुत्तो ति अविज्जमानेन
अविज्जमानपञ्जत्ति । एवं अञ्जेसु पि ठानेसु यथासम्मव्वं एता पञ्जत्तियो
योजेतव्वा ।

३६. वच्चीयोसानुसारेण सोतविञ्जाणवीथिया ।

पव्वत्तानन्तरूपपन्न-मनोद्वारंस्स गोचरा ॥

अत्था यस्सानुसारेण विञ्जायन्ति ततो परं ।

सायं पञ्जत्ति विञ्जेय्या लोकसङ्केतनिम्मिता ।

* म. यदा. पन ।

सात्यक वचीघोस अनुसरित्वा सीतविञ्जाणवीथियां पवत्तिया अनन्तर या मनोद्वारवीथि पवत्तति, तस्सा अय विञ्जत्ति गोचरा आरम्भणभूता, यस्सा अनुसारेण ततो पर अञ्जाय मनोद्वारवीथिया अत्या पञ्जायन्ति । साण पञ्जत्ति लोकसङ्केतेण निम्मिणा, उप्पादिता ति विञ्जेय्या ।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे पच्चयसङ्गहविभागो नाम
अट्टमो परिच्छेदो ।

नवमो परिच्छेदो कम्मट्टानसङ्गहविभागो

१. समथविपस्सनानं भावनानं इतो परं ।

कम्मट्टानं पक्खामि दुविधम्मि यथाकम्मं ॥

समथो ति समाधि, विपस्सना . ति पब्बा, तेषं भावनानं ।
योगानुकूलकम्मस्स ट्टानं साधनं ति कम्मट्टानं । रुद्धिसदो एसो ।
समथकम्मट्टानं विपस्सनाकम्मट्टानं ति दुविधम्मि कम्मट्टानं इतो परं
पच्चयसङ्गहतो परं पक्खामी ति योजना ।

समथसङ्गहो

२. तत्थ समथसङ्गहे ताव, दस कसिणानि, दस असुभा,
दस अनुस्सतियो, चतस्सो अण्णमञ्जाया, एका सञ्जा,
एकं ववत्थानं, चत्तारो आरुणा चेति सत्तविधेन समथकम्म-
ट्टानसङ्गहो [१।६-११ वि ३।१०४-१०५] ।

३. रागचरिता, दोसचरिता, मोहचरिता, सद्धाचरिता,
बुद्धिचरिता, वितकचरिता चेति द्ध्विधेन चरितसङ्गहो
[वि ३।७४-१०२] ।

४. परिकम्मभावना, उपचारभावना, अण्णभायना
चेति तिस्रो भावना [१।१६-११७] ।

अप्पना ति पठमज्झानादिवसेन लद्धसमाधि । तस्सा भावना दुतियज्झानादिपटिलाभेन वड्डना अप्पनाभावना । अप्पनाय पुब्बभागे तस्सा परिकम्मभूता सब्बा पि भावना परिकम्मभावना । युत्तं होत पट्टाने उपनिस्सयपच्चयनिद्देसे—“पठमस्स भानस्स परिकम्म पठमस्स भानस्स उपनिस्सयपच्चयेन पच्चयो” ति [पब्बावारविभङ्गे] । सा यन परिकम्मभावना इध, पथवीकसिणादिपरिकम्मनिमित्तस्स भावना परिकम्मभावना, अप्पनाय पुब्बभागे आसत्ता भावना उपचार-भावना ति द्विधा भिन्ना । उपचारस्स च अप्पनाय च विसेसो विमुद्धि-मग्गे युत्तनयेनेव वेदितव्वो [वि ४।३२-३३] ।

५. परिकम्मनिमित्तं, उग्गहनिमित्तं, पटिभागनिमित्तञ्चेति तीणि निमित्तानि च वेदितव्वानि [९।१५-१९] ।

परिकम्मनिमित्तं ति य किञ्चि पथवीकसिणादिकं दिट्ठ-उट्ठ सुतेन गहेतव्वं निमित्त [वि ३।११९] । त निमित्तं यदा मनोद्वारे उपट्ठाति, दिट्ठादिसदिसमेव खायति, तदा उग्गहनिमित्तं जातं नाम होति । त भावयतो तत्पटिभाग सुपरिसुद्ध पटिभागनिमित्तं उप्पज्जति, उप्पन्न-कालतो चस्स उपचारसमाधिना चित्त समाहितं होति [वि ४।३०-३१] । इदमेव निमित्तं अप्पनाय पि आरम्मण होति ।

• कम्मट्टानसमुद्देशो •

६. कथं ? पथवोकसिणं, आपोकसिणं, तेजोकसिणं, वायोकसिणं, नीलकसिणं, पीतकसिणं, लोहितकसिणं,

श्रोदातकसिणं, आकासकसिणं, आलोककसिणञ्चेति इमानि दस कासिणानि नाम ।

विमुद्धिमग्गे चंतुत्थपञ्चमपरिच्छेदेसु इमानि कसिणानि वित्त्यारेण वरिणतानि ।

७. उद्धुमातकं, विर्नालकं, विपुव्वकं, विच्छिद्दकं, विक्खायितकं, विक्खित्तकं, हतविक्खित्तकं. लोहितकं, पुल्लुव्वकं, अट्टिकञ्चेति इमे दस अनुभा नाम ।

एतेसं असुभानं अत्थवरणना विमुद्धिमग्गे छट्ठे परिच्छेदे आगत-
नयेनेव वेदितव्वा ।

८. बुद्धानुस्सति, धम्मनुस्सति, सङ्गानुस्सति, सीलानुस्सति, चागानुस्सति, देवतानुस्सति, उपसमानुस्सति, मरणानुस्सति, कायगतासति, आनापानस्सति चेति इमा दस अनुस्सतियो नाम ।

बुद्धानुस्सतिआदयो छ अनुस्सती विमुद्धिमग्गे सत्तमपरिच्छेदे, सेत्ता च अट्टमपरिच्छेदे वित्त्यारेण वरिणता । तेसं अत्थवरणना ततो वेदितव्वा ।

९. मेत्ता, करुणा, सुद्धिता, उपेक्खा चेति इमा चत्तस्सो अप्पमञ्जायो नाम, ब्रह्मविहारा ति पि* बुच्चन्ति ।

एता विमुद्धिमग्गे नवमपरिच्छेदे वरिणतनयेन जानितव्वा ।

१०. आहारं पटिकूलसञ्जा एका सञ्जा नाम । चतु
धातुववस्थानं एकं ववस्थानं नाम ।

इमानि द्वे कम्मट्टानानि विबुद्धिमग्गे एकादसमे परिच्छेदे वणिण्णतानि ।

११. आकासानञ्जायतनादयो चत्तारो आरुप्पा नामा ति
सञ्चथा पि समथनिहेसे चत्तालीस कम्मट्टानानि भवन्ति ।

इमे चत्तारो आरुप्पा विबुद्धिमग्गे दसमपरिच्छेदे वित्थारितनयेन
वेदितव्वा ।

सप्पायभेदे

१२. चरितासु पन दस असुभा, कायगतासतिसह्वाता
के।ट्टासभावना रागचरितस्स सप्पाया । चतस्सो अप्पमञ्जायो,
नीलादीनि च चत्तारि कसिणानि दोसचरितस्स । आनापानं
माहचरितस्स वितक्कचरितस्स च । बुद्धानुस्सतिआदयो छ
सद्धाचरितस्स । मरण-उपसम-सञ्जा-ववस्थानानि बुद्धिचरि-
तरुम । सेसानि पन सव्वानि पि कम्मट्टानानि सव्वेसम्पि
सप्पायानि । तत्थापि कसिणेषु पुथुलं माहचरितस्स, खुइकं
वितक्कचरितस्सेवा ति । अयमेत्थ सप्पायभेदे ।

नीलादीनी ति नील-पीत लोहित-ओदातकसिणानि । मरणानुस्सति,
उपसमानुस्सति, एका सञ्जा, एक चतुधातुववस्थान ति इमानि चत्तारि
कम्मट्टानानि बुद्धिचरितस्स सप्पायानि । सेसानो ति पथवी-आपो-तेजा-
वायो-आकास-आलोककसिणानि, चत्तारो आरुप्पा ति इमानि दस

कम्मट्टानानि । तत्थापो ति तेसु दससु पि । पुथुलं ति महन्तं । अयं सप्पायभेदो विसुद्धिमग्गे [३।१२१] आगतनयेनापि वेदितव्वो ।

भावनाभेदो

१३. भावनासु पन सच्चत्थापि परिकम्मभावना लब्धतेव । बुद्धानुस्सतिआदिषु अट्टसु सञ्जावत्थानेषु चा ति दससु कम्मट्टानेषु उपचारभावना व सम्पज्जति, नत्थि अण्णना । सेसेसु पन समतिंसकम्मट्टानेषु अण्णनाभावना पि सम्पज्जति [वि ३।१०६] ।

१४. तत्थापि दस कस्सिणानि आनापानञ्च पञ्चक-
ज्झानिकानि, दस असुभा कायगतासति च पठमज्झानिका,
मेत्तादयो तयो चतुक्कज्झानिका, उपेक्खा पञ्चमज्झानिका ति
दुग्धीसति ऋपावचरज्झानिकानि कम्मट्टानानि । चत्तारे
पन आरुप्पा आरुप्पज्झानिका ति । [वि ३।१०७] ।

अयमेत्थ भावनाभेदो ।

निमित्तभेदो

१५. निमित्तेसु पन परिकम्मनिमित्तं उग्गहनिमित्तञ्च
सच्चन्त्यापि यधारहं पत्थियायेन लब्धन्तेव । पट्टिभागनिमित्तं
पन कस्सिणासुभकोट्टास्सानापानेस्सेव लब्धति । तत्थ हि
पट्टिभागनिमित्तमारब्भ उपचारसमाधि अण्णनासमाधि च
पयनन्ति ।

सब्धत्थापी ति सब्धेषु कम्मट्टानेषु । यथारहं ति तस्स तस्स कम्मट्टानस्स अनुरूप । परियायेना ति, यथा पथवीकसिण्णमण्डलादीनि चक्खुना ओलोकेत्वा तेस परिकम्मनिमित्त सका उग्गण्हितु, न तथा बुद्धानुस्सतिआदीनि । तेस हि निमित्त सुत्वा व गद्देतब्ब हेति । तेषु पि आरम्मणेषु उपचारसमाधिना चित्त समाधियति । तस्मा परियायेन तत्रापि उग्गहनिमित्त लब्भति । पथवीकसिणादिसु पन तीणि पि निमित्तानि लब्भन्तेव । पट्टिभागनिमित्त, दसकसिणानि, दस असुभानि, कोट्टासभावनासङ्घाता कायगतासति, आनापानसति चा ति इमेसु द्वाधीसतिकम्मट्टानेषु लब्भति ।

१६. कथं ? आदिकम्मिकस्स हि पथवीमण्डलादिसु निमित्तं उग्गण्हन्तस्स तमारम्मण परिकम्मनिमित्तं ति पबुच्चति । सा च भावना परिकम्मभायना नाम ।

१७. यदा पन तं निमित्तं चित्तेन समुग्गहितं होति, चक्खुना पस्सन्तस्सेव मनोद्वारस्स आपाथमागतं, तदा तमेवारम्मणं उग्गहनिमित्तं नाम । सा च भावना समाधियति ।

भावना समाधियती ति उग्गहनिमित्ततो पट्टाय भावना समाधिमग्गगामिनी होति ।

१८. तथासमाहितस्स पनेतस्स ततो पर तस्मिं उग्गहनिमित्ते परिकम्मसमाधिना भावनमनुयुञ्जन्तस्स यदा तत्पट्टिभागं वत्थुधम्मविमुच्चितं पञ्जत्तिसङ्घातं भावनामयमारम्मणं चित्ते सन्निसिन्नं समप्पितं होति, तदा तं पट्टिभागनिमित्तं

समुपपन्नं ति पवुच्चति । ततो पट्टाय परिपन्थविष्पहीना कामा-
वचरसमाधिसङ्घाता उपचारभावना निष्फन्ना नाम होति ।

परितो कम्मं परिकम्मं, यं किञ्चि सिक्खात्तिप्यादीनि उग्गएहन्तस्स
पुनप्पुनं तस्मिं पयोगकरणं ति वुत्तं होति । तादिसेन पयोगभूतसमाधिना
परिकम्मसमाधिना । वत्थुधम्मविमुच्चित्तं ति कसिणदोसादि-
विमुच्चित्तं [वि ४।३१] । पञ्चत्तिसङ्घातं ति तच्च खो पञ्चत्तिमत्तं,
न चक्खुविब्बेय्यं, केवलं भावनामयं आरम्मणं ।

१६. ततो परं तमेव पट्टिभागनिमित्तं उपचारसमाधिना
समासेवन्तस्स रूपावचरपठमज्झानमप्पेति । ततो परं तमेव
पठमज्झानं, आचज्जनं समापज्जनं अधिट्टानं बुट्टानं* पच्च-
वेखणा चेति इमाहि पञ्चहि वग्गिताहि वसीभूतं कत्वा
वितक्कादिकमोळारिकङ्गं पहानाय विचारादिसुखुमङ्गुप्पत्तिया
पददत्तो यथाकम्मं दुतियज्झानादयो यथारहमप्पेन्ति । इच्चैवं
पथवीकसिणादिसु झावीसतिकम्मट्टानेसु पट्टिभागनिमित्त-
मुपलब्धति ।

सीध समापजन समापज्जनावसी नाम । समापज्जन्मान यावदिच्छक
ठपेतु समत्थता अधिद्वानवसी नाम । भानतो सीध बुट्ठावु समत्थता
बुट्ठानवसी नाम । बुत्त हेत पटिसम्भिदाय—‘वसो ति पञ्च वसियो,
आवज्जनावसी, समापज्जनावसी, अधिद्वानवसी, बुट्ठानवसी, पच्चवेक्खणा-
वसी । पठमज्जान यत्थिच्छक यदिच्छक यावतिच्छक आवज्जति,
आवज्जनाय दन्धायित्त नत्थी ति आवज्जनावसी । पठमज्जान
यत्थिच्छक ऽपे ऽसमापज्जति, समापज्जनाय दन्धायित्त नत्थी ति
समापज्जनावसी । पठमज्जान यत्थिच्छक ऽपे ऽअधिद्वान्ति अधिद्वाने
दन्धायित्त नत्थी ति अधिद्वानवसी । पठमज्जान यत्थिच्छक ऽपे ऽ
बुट्ठान्ति, बुट्ठाने दन्धायित्त नत्थी ति बुट्ठानवसी । पठमज्जान यत्थि
च्छक ऽपे ऽपच्चवेक्खति, पच्चवेक्खणाय दन्धायित्त नत्थी ति
पच्चवेक्खणावसी” ति [१४७] ।

एत्थ नयो दुतियज्जानादिषु । पदहतो ति वायमन्तस्स । एत्थ
विसुद्धिमग्गे [४।१३१-१३८] आगतनयेनापि वसितान अत्थवण्णना
वेदितब्बा ।

२० अवसेसेसु पन अप्पमज्जा सत्तपञ्चत्थियं पवत्तन्ति ।

अवसेसेसु ति अट्ठारससु कम्मट्ठानेषु, मेत्ता, करुणा, मुदिता,
उपेक्खा ति इमा चतस्सो अप्पमज्जायो । सत्तपञ्चत्थियं ति
सत्तसङ्घाताय पञ्चत्थिय । अप्पमाणा हि सत्ता एतास आरम्मण ।
ते रूपादिवसेन आपाथ न आगच्छन्ति, केवल पञ्चत्थिवसेन
आरम्मण होन्ति ।

२१. आकासवज्जितकसिणेषु पन यं किञ्चि कसिणं
उग्घाटेत्वा लद्धमाकासं अनन्तवसेन परिकम्मं करोन्तस्स
पठमारुप्पमप्पेति । तमेव पठमारुप्पविञ्जाणं अनन्तवसेन
परिकम्मं करोन्तस्स दुतियारुप्पमप्पेति । पठमारुप्प-
विञ्जाणाभाचं* पन नत्थि किञ्ची ति परिकम्मं करोन्तस्स
ततियारुप्पमप्पेति । ततियारुप्पं सन्तमेतं पणीतमेतं ति
परिकम्मं करोन्तस्स चतुत्थारुप्पमप्पेति ।

आकासकसिणं परिच्छिन्नं होति । तं भावेत्वा अनन्तं कातुं न
सक्का । तस्मा तं वजेत्वा अवसेसेनु यं किञ्चि भावेत्वा अनन्तं कत्वा
तं उग्घाटेति, अमनसिकारवसेन उद्धरति [वि १।०।७-८] । एतेसं
भावनाविधानं विमुद्धिमग्गे आरुप्पनिद्वेत्ते आगतनयेनेव वेदितव्यं ।

२२. अवसेसेसु च दससु कम्मद्वानेषु बुद्धगुणादिक-
मारम्मणमारुम्भ परिकम्मं कत्वा तस्मि निमित्ते साधुक-
मुग्गहिते तत्येव परिकम्मञ्च समाधियति, उपचारो च
सम्पज्जति ।

बुद्धानुत्सातआदिसु अट्टसु सञ्जाववत्थानेषु चा ति दससु
[१।१३] । एतेनं कम्मद्वानानं निमित्तं सुतवसेन गदेतव्यं होति ।
तदेव परिकम्मनिमित्तं सुभावितनेत्य उग्गहनिमित्तं ति वेदितव्यं । एतेसु
च उपचारभावना च सम्पजात, नत्थि अप्पना [वि ३।१०६] ।

* म. तमेव पठमारुप्पे । † नी. उप्पज्जति ।

पञ्च अभिज्ञायो

२३. अभिज्ञावसेन पवत्तमानं पन रूपावचरपञ्चमज्झानं अभिज्ञापादकपञ्चमज्झाना बुट्टुहित्वा अधिद्वेय्यादिक-मावज्जेत्वा परिकम्मं करोन्तस्स रूपादिसु आरम्भणेषु यथारहमण्येति ।

तथ, रूपावचरपञ्चमज्झान, पादकपञ्चमज्झान अभिज्ञापञ्चमज्झान ति दुविध । तथ पठम पठमज्झानादिसु योग कत्वा अनुकम्मेन चतुथ पञ्चमज्झान समापजित्वा उत्तरिं योगं करोन्तस्स सम्पजति । अभिज्ञापञ्चमज्झान पन भावेतुकामेन पठम पञ्चमज्झान समापजितव्वं होति । ततो परं ताय ताय अभिज्ञाय अनुकूल य किञ्चि अधिष्ठातव्व, त आवज्जेत्वा परिकम्म करोन्तस्स अभिज्ञापञ्चमज्झानं सम्पजति । इध पठम पञ्चमज्झान अभिज्ञाय पादभूतत्ता पादकपञ्चमज्झानं ति बुच्चति । रूपादिसु आरम्भणेषु ति. यदा 'एको हुत्वा बहुधा पि होती' ति एवमादिक इद्विविध करोति, हस्तिरथास्सपाकारपञ्चातादयो वा मापेति, तदा त त रूप आरम्भण होति । यदा दिव्वाय सोतघातुया सह सुणाति, तदा सहारम्भण । एव अज्जेसु पि आरम्भणेषु यथासम्भव योजेतव्व ।

२४. अभिज्ञा च नाम—

इद्विविध दिव्वसोतं परचित्तविज्ञानं ।

पुव्वेनिवासानुस्सति दिव्वचक्खू ति पञ्चधा ॥

“(१) सो अनेकविदित इद्विविधं पचनुभोति, एवे पि हुत्वा बहुधा पि होति, बहुधा पि हुत्वा एको पि होति ८ पे ८ याव ब्रह्मलोका पि कायेन वस

वत्तंति । (२) सो दिव्याय सोतघातुया विसुद्धाय अतिक्रन्तमानुसिकाय उभो सद्दे मुष्णाति दिव्बे च मानुसे च, ये दूरे ये सन्तिके च । (३) सो परसत्तानं परपुग्गलानं चेतसा चेतो परिच्च पजानाति, सरागं वा चित्तं सरागं चित्तं ति पजानाति ७ पे ७ अविमुत्तं वा चित्तं अविमुत्तं चित्तं ति पजानाति । (४) सो अनेकविहितं पुब्बेनिवासं अनुत्सरति । सेव्यधिदं, एकम्पिजातिं ७ पे ७ अनेके पि संवट्टविचट्टकप्पे । अमुत्तानि एवंनामो एवंगोत्तो ७ पे ७ इति साकारं सउद्देसं अनेकविहितं पुब्बेनिवासं अनुत्सरति । (५) सो दिव्बेन चक्खुना विसुद्धेन अतिक्रन्तमानुसदेन सत्तं पत्सति चवमाने उपजमाने हीने पणीते ७ पे ७ यथाकम्मूपगे सत्ते पजानाती”ति इमिना नयेन एता अभिञ्जायो दीघनिकाये सामब्जफलमुत्ते वुत्ता । तासं वित्थारकया विसुद्धिमगो द्वादसमे च तेरसमे च परिच्छेदे श्रागता ।

अयमेत्थ गोचरभेदो । निट्ठितो च समथकम्मट्टाननयो ।

गोचरभेदो ति उपचारप्पनानं आरम्मणभेदो ।

विपत्सनाकम्मट्टानं

२५. विपत्सनाकम्मट्टाने पन, सीलविसुद्धि, चित्त-
विसुद्धि, दिट्ठिविसुद्धि, कक्षाविनरणविसुद्धि, मग्गामग्गजाण-
दस्सनविसुद्धि, पट्टिपदाज्राणदस्सनविसुद्धि, ज्ञाणदस्सन-
विसुद्धि चेति सत्तविधेन विसुद्धिसत्तहो ।

इमा सत्त विसुद्धियो, पञ्जाविसुद्धि विसुत्तिसुद्धि चा ति इमादि
शीदि विसुद्धीदि सदि, नव पारिसुद्धिपधानियत्तानी ति दीघनिकाये

दसुत्तरसुत्ते बुत्ता । मज्झिमनिकाये रथविनीतसुत्ते पन इमा सत्तेव बुत्ता ।
एतास सङ्केपवण्णना इतो पर बुत्तनयेनेव वेदितब्बा [१।३०-३६] ।
वित्थारकथा पन विमुद्धिमग्गे आगता । तस्सा ठानानि यथारह उपरि
दस्सेस्साम ।

२६. अनिच्चलकखणं, दुक्खलकखणं, अनत्तलकखणञ्चेति
तीणि लकखणानि ।

. २७. अनिच्चानुपस्सना, दुक्खानुपस्सना, अनत्तानुपस्सना
चेति तिरसो अनुपस्सना ।

२८. सम्मसनञ्जाणं, उदयव्वयञ्जाणं, भङ्गञ्जाणं, भयञ्जाणं,
आदीनवञ्जाणं, निब्बिदाञ्जाणं मुञ्चितुकम्यताञ्जाणं, पटि-
सङ्गाञ्जाणं सङ्गारुपेयखाञ्जाणं, अनुलोमञ्जाणञ्चेति दस
विपस्सनाञ्जाणानि ।

सम्मसनञ्जाणं ति रूपारूपधम्मान अनिच्चादिवसेन सम्मसने
जाण । तं विमुद्धिमग्गे वीसतिमे परिच्छेदे वित्थारेण वण्णित ।
रूपारूपधम्मान उदयव्वयदस्सन येन जाणेन सम्मा सम्पज्जति, त
उदयव्वयञ्जाणं । चित्तस्स भङ्गमेव जातुं समत्थ जाणं भङ्गञ्जाणं ।
सङ्गारान निरोध दिस्वा उपपज्जमानं जाण भयञ्जाणं । सङ्गारेसु
आदीनवदस्सनजाण . आदीनवञ्जाणं । तेसु एव निब्बिन्दन
निब्बिदाञ्जाणं । सङ्गारेहि मुञ्चितु इच्छा मुञ्चितुकम्यताञ्जाणं ।
अनिच्चदुक्खानत्तलकखणारोपनेन सङ्गारे परिगएहन्तस्स उपपज्जमान
जाण पटिसङ्गाञ्जाण । सब्बसङ्गारेसु उदासीनताय उपपन्नं जाणं

सद्गारुपेकखात्राणं । अनुलोमत्राणं ति लोक्कुत्तरज्ज्मानानं परिकम्मं ।
इमानिं जाणानि विमुद्धिमग्गे एकवीसतिमे परिच्छेदे वित्थारेन वण्णितानि ।

२६ सुञ्जतो विमोक्खो, अनिमित्तो विमोक्खो, अप्प-
ण्हितो विमोक्खो चेति तयो विमोक्खा । सुञ्जतानु-
पस्सना, अनिमित्तानुपस्सना, अप्पण्हिनानुपस्सना चेति
तीणि विमोक्खमुखानि च वेदितव्वानि [११३७] ।

विमुद्धिभेदो

३०. कथं ? पातिमोक्खसंवरसीलं इन्द्रियसंवरसीलं,
आजीवपारिसुद्धिसीलं, पच्चयसन्निस्सितसीलञ्चेति चतुपारि-
सुद्धिसीलं सीलविमुद्धि नाम ।

कथं ति विमुद्धिआदीनं भेदं दस्सेतुं युत्तं । चतुपारिसुद्धिसीलं
विमुद्धिमग्गे वण्णितनयेनेव वेदितव्वं [११४२-६७] ।

३१. उपचारसमाधि अप्पनासमाधि चेति दुविधो पि
समाधि चित्तविमुद्धि नाम ।

नो दुविधो पि समाधि हेट्ठा युत्तो एव [१११३, १८, १९] ।

३२. लक्खणरसपच्चुपट्टानपदट्टानवसेन नामरूपपरिग्गहो
दिट्ठिविमुद्धि नाम ।

धम्मनं पनत्तभावो लक्खणं नाम, किञ्चं वा सन्नं वा
रमो नाम, उट्टानाकारो पच्चुपट्टानं नाम, असाधारणं आनन्दकारणं
पदट्टानं नाम [वि ११२०-२२] । नामरूपपरिग्गहो विमुद्धिमग्गे
अट्टारमणे परिच्छेदे पुत्तनयेन वेदितव्वो ।

३३. तेसमेव नामरूपानं पच्चयपरिग्गहो कङ्खावितरण-
विसुद्धि नाम ।

नामरूपान अविजादयो पच्चये सम्मा परिग्गहित्वा अतीतानागतपञ्चु-
प्पन्नेसु अद्दासु कङ्ख वितरित्वा ढित जाण कङ्खावितरणविसुद्धि । तस्सा
वित्थारकथा विसुद्धेमग्गे एकूनवी सतिमे परिच्छेदे आगतनयेन वेदित्त्वा ।

३४ ततो परं तथापरिग्गहितेसु सप्पच्चयेसु तेभूमक
सङ्कारेसु अतीतादिभेदभिन्नेसु खन्धादिनयमारब्भ कलापवसेन
सङ्घिपित्वा, अनिच्चं खयट्ठेन, दुक्ख भयट्ठेन, अनत्ता असारक-
ट्ठेना ति अद्धानवसेन, सन्ततिवसेन, खणवसेन या सम्म-
सनजाणेन लक्खणत्तयं सम्मसन्त स्स, तेस्वेव पच्चयवसेन
खणवसेन च उदयव्वयजाणेन उदयव्वयं समनुपस्सन्तस्स च—

ओभासो पीति पस्सद्धि अधिमोकखो च पग्गहो ।

सुख जाणमुपट्ठानमुपेक्खा च निकन्ति चेति ॥

ओभासादिविपस्सनुपक्खिलेसपरिपन्थपरिग्गहवसेन* मग्गा
मग्गलक्खणवत्थानं मग्गामग्गजाणदस्सनविसुद्धि नाम ।

अतीतादिभेदभिन्नेसू ति अतीतानागतपञ्चुप्पन्नमेदेहि भिन्नेसु ।
खन्धादिनयं ति, पच्चक्खन्धा, छ द्वारानि, छ आरम्मणानि, छ विञ्जा
णानि, छ फस्सा, छ वेदना, छ सञ्जा, छ चेतना, छ तण्हा, छ वित्था,
छ विचारा, छ धातुयो, दस कसिणानि, द्विंस कोट्ठासा, द्वादसायत-

नानि, अट्टारस धातुयो, वावीसति इन्द्रियानि. तिस्सो धातुयो, नव भवा,
 चत्तारि भानानि, चतस्सो अप्पमञ्जा, चतस्सो समापत्तियो, पटिच्च-
 समुप्पादङ्गानां ति इमेसं धम्मरासीनं वसेन नयं गहेत्वा तमारब्भ ते धम्मे
 कलापवसेन सङ्घिपित्वा कलापतो रासिं कत्वा । अनिच्चं
 खयट्ठेना ति, रूपादिकं यमतीतं कलापं, तं तत्येव खीणं, यं पच्चुप्पन्नं
 ताम्पि तयेव खीयिस्सती ति एवं खयट्ठेन अनिच्चं । भयट्ठेना ति
 भयावहत्ता । असारकट्ठेना ति, निवासी कारको वेदको ति एवं
 परिकप्पितस्स अत्तसारङ्ग अभावेन [वि २. १६-१६] । अद्धान-
 वसेना ति, पटिसन्धितो पुब्बे अतीतो अद्दा, चुतितो उद्धं अनागतो
 अद्दा, उभिन्नमन्तरे पच्चुप्पन्नो अद्दा ति एवं तिरणं अद्धानं वसेन ।
 सन्ततिवसेना ति, सभागएकउतुआहारादिरूपसन्तति, एकवीथि-
 परियापन्ना अरूपसन्तती ति इमामं द्विचं सन्ततीनं वसेन । खण-
 वसेना ति उप्पादट्ठितिभङ्गवसेन [वि १. ४. २०, १२२, १९०. १९७] ।

ओभास ? ति विपस्सनाभासो । पीती ति विपस्सनालाभवसेन
 उप्पन्ना पीति । पस्सद्धी ति तेनेव कारणेन सद्धा पस्सद्धि ।
 अधिमोक्खो ति सद्धा । पग्गहो ति विपस्सनासम्पुत्तं विरिय ।
 सुखं ति वि विपस्सनासुखमेव । जाणं ति अतिविस्सदं तिमिणं विपस्सना-
 नाणं । उपट्टानं ति विपस्सनासम्पुत्ता सुपट्ठिता मति । उपेक्खया
 ति सम्पत्तज्ञानेसु सम्भक्तभूता विपस्सनुपेक्खया । निक्कन्ती ति विपस्स-
 नायं आलोकनेन उप्पज्जमाना सुसुणा गन्तायासि निक्कन्ति (तरदा) ।
 एतेसु ओभासादयो विपस्सनाय परिपग्गत्ता उपेक्खेया ति सुखा ।

निकन्ति पन उपक्विलेसो चैव विप्पस्सनाय च परिपन्थो । तेसु यस्मिं
कस्मिञ्चि उपपत्ते योगावचरो, अथ अमग्गो ति, एतेहि विप्पमुत्त विपस्सना
जाण मग्गो ति मग्गामग्गलक्खणप्रवत्थानं करोति । तदेव
मग्गामग्गजाणदस्सविसुद्धि नाम [वि २०।१०५-१२९] ।

३५ तथापरिपन्थविमुत्तस्स पन तस्स उदयव्वयजाणतो
पट्टाय यावानुलोमा तिलक्खण विपस्सनापरम्पराय
पट्टिपज्जन्तस्स नत्र विपस्सनाजाणानि पट्टिपदाजाणदस्सना-
विसुद्धि नाम ।

यावानुलोमा ति याव अनुलोमजाणा । तिलक्खण आरोपेत्वा
पट्टिपज्जन्तस्सा ति सम्बन्धो । नव विपस्सनाजाणानी ति हेट्ठा
वुत्तानि [१।२८] उदयव्वयजाणादीनि नव जाणानि ।

३६. तस्सेत्रं पट्टिपज्जन्तस्स पन विपस्सना परिपाकमागम्म
इदानि अप्पना उप्पज्जिस्सती ति भवङ्गं वोच्छिन्दित्वा उप्पन्न
मनोद्वारानन्तर द्वे तीणि विपस्सनाचित्तानि य किञ्चि
अनिच्चादिलक्खणमारब्भ परिकम्मोपचारानुलोमनामेन प-
वत्तन्ति । या सिखापत्ता, सा सानुलोमा सङ्गारुपेस्खा
बुट्टानगामिनी विपस्सना ति च बुच्चति । ततो परं गोत्रभु-
चित्तं निव्वानमालम्बित्वा पुथुज्जनगोत्तमभिभवन्तं अरिय-
गोत्तमभिसम्भोन्तुच्च पवत्तति । तस्सानन्तरमेव मग्गो
दुक्कपसच्चं परिजानन्तो, समुदयसच्चं पज्जहन्तो, निरोधसच्चं

सच्छिकरोन्तो, मग्गसच्चं भावनावसेनः अप्पनावीथि-
सोतरति । ततो परं द्वे तीणि फलचित्तानि पवत्तित्वां
भवद्गपातो व होति । पुन भवद्गं वोच्छिन्दित्वा पच्चवेक्खण-
वाणानि पवत्तन्ति ।

मग्गं फलञ्च निव्वानं पच्चवेक्खति परिडतो ।

हीने किलेसे सेसे च पच्चवेक्खति वा न वा ॥

द्विविसुद्धिक्रमेनेवं भावेतव्वो चतुव्विधो ।

वाणदस्सन्नविसुद्धि नाम मग्गो पवुच्चति ॥

अप्पना ति सीतापत्तिमग्गसमाधि । उप्पन्नमनोद्वारानन्तरं
ति मनोद्वारावजनचित्तं उप्रञ्जित्वा निरुद्धे । तीणि विपस्सनाचित्तानी
ति मग्गभावनाय तीणि परिकम्मचित्तानि । तेषु पटमं परिकम्मं,
दुतियं उपचारं, ततियं अनुलोमं ति बुच्चति [वि २१।१२९-१३३] ।
अनिष्ठादित्थद्वारणं ति, अनिच्चं दुक्खं अनत्ता ति इमेसु एकं लक्षणं ।

समुदय तएह पजइन्तो, निरोध निब्बान सञ्चिकरोन्तो, अट्टङ्गिकञ्च मग्ग भावेन्तो [वि २२।१२-१३] । पच्चवेक्खणञ्जाणानी ति पच्चवेक्खण-
चित्तानि । तेस आरम्भणानि दस्सेन्तो, मग्गं फलञ्चा ति आदिमाह ।
पण्डितो सो सोतापन्नो अरियो मग्ग फल निब्बानञ्च पच्चवेक्खति,
पहीने किलेसे, अवसेसे किलेसे च पच्चवेक्खति वा न वा पच्चवेक्खति
[वि २२।१९-२१] । एव सीलविसुद्धिं आदिं कत्वा पटिपदाञ्जाण-
दस्सनपरियोत्ताना छुब्धिस्सुद्धिक्कमेन यो, सोत्तापत्तिमग्गो, सकदागामि
मग्गो, अनागामिमग्गो, अरहत्तमग्गो चा ति एवं चतुब्बिधो मग्गो
भावेतब्बो, सो जाणदस्सनविसुद्धिं नाम पवुच्चति ।

अयमेत्थ विसुद्धिभेदो ।

विमोक्खभेदो

३७. तत्थ अनत्तानुपस्सना अत्ताभिनिवेसं मुञ्चन्ती
सुञ्जतानुपस्सना नाम विमोक्खमुखं होति । अनिच्चानुपस्सना
विपल्लासनिमित्तं मुञ्चन्ती अनिमित्तानुपस्सना नाम विमोक्ख-
मुखं । दुक्खानुपस्सना तरहापण्णिधिं मुञ्चन्ती अप्पण्हितानु-
पस्सना नाम विमोक्खमुखं । तस्मा, यदि बुद्धानगामिनी
विपस्सना अनत्ततो विपस्सति, सुञ्जतो विमोक्खो
नाम होति मग्गो, यदि अनिच्चतो विपस्सति, अनिमित्तो
विमोक्खो नाम, यदि दुक्खतो विपस्सति, अप्पण्हितो
विमोक्खो नामा ति च मग्गो विपस्सनागमनवत्सेन तीणि
नामानि लभति, तथा फलञ्च मग्गागमनवत्सेन मग्गर्वाधियं ।

तत्था ति तासु अनुपस्सनासु । विमोक्खमुखं ति विमोक्खत्स
कारणं । सुञ्जताकारेण निव्वानं आरम्मणं कत्वा पवत्तो मग्गो सुञ्जतो
विमोक्खो । अनिमित्ताकारेण निव्वानं आरम्मणं कत्वा पवत्तो मग्गो
अनिमित्तो विमोक्खो । अप्पण्हिताकारेण निव्वानं आरम्मणं कत्वा
पवत्तो मग्गो अप्पण्हितो विमोक्खो [वि २१।७१] । विपस्स-
नागमनवसेना ति विपस्सनाय आ गमनवसेन । यदि विपस्सना
अत्ताभिनिवेशं मुञ्चिस्वा सुञ्जताकारेण सङ्गारे अनुपस्सति, मग्गो तेनेवा-
कारेण निव्वानं आरम्मणं करोति, एवं विपस्सनातो आगमनवसेन,
सुञ्जतो विमोक्खो ति नामं लभति । ए वं सेसविमोक्खद्वये पि । तथा
मग्गवीथियं फलम्पि मग्गतो आगमनवसेन, सुञ्जतो विमोक्खो ति
एवमादीनि नामानि लभति ।

३८. फलसमापत्तिवीथियं पनं यथावुत्तनयेन विपस्स-
न्तानं यथासकं फलमुप्पज्जमानम्पि विपस्सनागमनवसेनेव
सुञ्जतादिविमोक्खो ति च पवुच्चति । आरम्मणवसेन पन
सरसवसेन च नामत्तयं सव्वत्थ सव्वेसम्पि सममेव ।

फलसमापत्तिवीथियं मग्गतो आगमनं नथि, विपस्सनावसेनेव
आगमनं । तस्मा तेनेव कारणेण फलम्पि, सुञ्जतो विमोक्खो ति एवमादीनि
नामानि लभति । आरम्मणवसेना ति सव्वेसं मग्गानं फलानञ्च
निव्वानमेवारम्मणं । सरसवसेना ति सकानभाववसेन । इमानि
मग्गफलानि सुञ्जतं अनिमित्तं अप्पण्हितं निव्वानं आरम्मणं कत्वा
पवत्तन्ति, रागदोत्तमोद्देहि मुञ्चानि, रागादीनं निमित्तविरहितानि.

१।३८-४०]

अभिधम्मत्थसङ्गहो

तण्हापणिधिमुत्तानि च होन्ति, तस्मा आरम्मणवसेनापि सरसवसेनापि इमानि तीणि नामानि लभन्तेव । सब्बत्था ति मग्गवीथियम्पि फलवीथियम्पि । नामत्तयं सब्बेस मग्गान फलानञ्च सममेव एकसमानमेव ।

अयमेत्थ विमोक्खभेदो ।

पुगलभेदो

३६. एत्थ पन सोतापत्तिमग्गं भावेत्वा दिट्ठिविचिकिच्छा पहानेन पहीनापायगमनो सत्तक्खत्तुपरमो सोतापन्नो नाम होति ।

दससु सयोजनेसु [७।१०] दिट्ठि (सकायदिट्ठि), विचिकिच्छा, सीलब्बतपरामासो ति इमानि तीणि सयोजनानि पढममग्गवज्झानि । सीलब्बतपरामासो ति दिट्ठि येव, तस्मा दिट्ठिविचिकिच्छापहानेना ति आह । पहीनापायगमनो ति यस्स अपायगमन पहीन, यो अपायेसु न उपपज्जति । सत्तक्खत्तुपरमो ति उक्कसतो सत्तक्खत्तुं देवेषु च मनुस्सेसु च ससरित्वा दुक्खस्सन्त करोति, अट्टमभवं न उपादियति ।

४०. सकदागामिमग्गं भावेत्वा रागदोसमोहानं तनुकरत्ता* सकदागामी नाम होति, सकिदेव इमं लोकं आगन्ता ।

० सी० तनुत्ता, एवं निकायेसु पि । † म. आगन्त्वा ।

तनुकरत्ता ति . तनुकरणेन । सकिदेवा ति एकवारमेव ।
 आगन्वा ति मरम्मपाठो । आगन्ता ति नुट्टुतरो । 'आगन्तारो
 इत्थत्तं' ति हि चतुक्कनिपाते वुत्तं [अंगुत्तर २।२१५] । तस्मिं
 येव सुत्ते 'आगन्ता इत्थत्तं,' 'अनागन्ता इत्थत्तं' ति पि पाठो दिस्सति ।

४१. अनागाभिमग्गं भावेत्वा कामरागव्यापादाने
 अनवसेसप्पहानेन अनागामी नाम होति, अनागन्ता इत्थत्तं ।

अनागन्वा ति मरम्मपाठो । अनागन्ता ति सुन्दरतरो ।
 'अनागन्तारो इत्थत्तं' ति हि वुत्तं [अङ्गुत्तर २।२१५] । इत्थत्तं
 ति इमं भवं । तां सुद्धावाप्तभवे येव परिनिव्वायति ।

४२. अरहत्तमग्गं भावेत्वा अनवसेसकिलेसप्पहानेन
 अरहा नाम हांति खीणासुवो लोके अरगदक्खिण्यो ।

इमेसं सेक्खसिक्खानं चित्तविनेतो चतुग्घपरिच्छेदे [४ २२-२३]
 आगतनयेनेव वेदितव्यो ।

४४. तत्थ यथाकमं पठमज्झानघदिमहग्गतसमापत्तिं समापजित्वा खुट्ठाय तत्थगते सहारधम्मे तत्थ तत्थेव विपं हसन्तो याव आकिञ्चायतनं गत्वा ततो परं अधिट्ठेय्यादिकं पुब्बकिञ्चं कत्वा नेवसज्झानामज्जायतनं समापज्जति । तस्स द्विन्नं अप्पनाजवनानं परतो योच्छिज्जति वित्तसन्तति । ततो निराधसमापन्नो नाम होति ।

तस्सा निरोधसमापत्तिया समापज्जन दस्सेति । इमिना योगावचरेन सद्धिं य एकावद्ध न होति, त निवासोद्दादिक सत्ताहम्मन्तरे मा विनस्सतू ति अधिट्ठातब्ब भवति । त अधिट्ठेय्यं नाम । अधिट्ठेय्य, सद्धपटिमानन, सत्थुप्पक्कोसन, जीवितद्धानपरिच्छेदावज्जनञ्चेति इद चतुब्धिधं अधिट्ठेय्यादिक पुब्बकिञ्च । तस्स वरणना विमुद्धिमग्गे आगतनयेनेव वेदितत्त्वा [वि २३, ३४-४३] ।

४५ खुट्ठानकाले पन अनागामिनो अनागामिफलचित्तं, अरहतो अरहत्तफलचित्तं एरुवारमेव पवत्तित्वा भवङ्गपाता होति । ततो परं पच्चवेत्तखणभाणं पवत्तति ।

अयमेत्थ समापत्तिभेदो ।

निट्ठितो च विपस्सनाकम्मट्टाननयो ।

४६. भावेत्तब्बं पनिच्चेवं भावनाह्वयमुत्तमं ।

पट्टिपत्तिरसस्सादं पत्थयन्तेन सासने ॥

समथो च विपस्सना चाति इद उत्तम भावनाह्वयं । परियत्ति-पट्टिपत्तिवसेन सासन दुविध । तत्थ परियत्ती ति बुद्धवचनस्स परिया-

पुणनं, उगगएहनं ति. अत्यो । पटिपत्ती ति सीलादीनि विसोषेत्वा
हेट्टावुत्तसत्तविमुद्धिकमेन अरहत्तलाभाय उस्सकनं । इमत्तिं बुद्धसासने
त्तस्सा पटिपत्तिया निरामिसस्स रसस्स अस्सादं पत्थयन्तेन इच्छन्तेन
इति एवं इदं भावनाद्वयं भावेतव्वं ति योजना ।

इति अभिधम्मत्थसङ्गहे कम्मट्टानसङ्गहविभागो नाम
नवमो परिच्छेदो ।

निगमनं

चारित्तसोभितविसालकुलोदयेन
संद्धाभिवुद्धपरिसुद्धगुणोदयेन ।
नम्बव्हयेन पण्णिधाय परानुकम्पं
यं पत्थितं पकरणं परिनिट्टितं तं ॥
पुञ्जेन तेन विपुत्तेन तुमूलसोमं
धञ्जाधिवासमुदितोदितमायुगन्तं ।
पञ्जावदातगुणसोभितलज्जिभिक्खू
मञ्जन्तु पुञ्जविभवोदयमङ्गलाय ॥

चारित्तेन कुलाचारेण सोभितं जातिमित्तभागसम्पत्तिया विसालं
कुलं, तत्तिं उदयो निव्वत्ति यत्त तेन, सद्दाय अभिवुद्धानं सील-
हिरोत्तप्पसुतचागपञ्जागुणानं उदयो अम्भुयति यत्तिं, तेन नम्बव्हयेन
नम्बनामकेन परानुकम्पं पण्णिधाय उप्पादेत्वा यं पकरणं पत्थितं
अभियाचितं तं परिनिट्टितं ।

अभिधम्मत्थसङ्ग्रहो

तेन पकरणकरणलद्धेन विपुलेन पुञ्जेन, पञ्जावदातेन अरिय-
मग्गपञ्जाय परिसुद्धेन सीलादिगुणसोभिता लज्जी हिरोत्तप्पसम्पन्ना
भिक्षू धञ्जान पुञ्जवन्तानं अधिवासभूत उदितोदितं अचन्तपाकट
इम तुमूलसोमनामव विहार पुञ्जविभवोदयमङ्गलाय पुञ्जसम्पत्तीन
अभिवुद्धिसङ्घातमङ्गलत्थ आयुगन्तं युगपरियन्त मञ्जन्तु । एतादिसा
भिक्षू, इमस्मिं विहारे वासो फामुको ति मञ्जन्तु ।

इति अनुरुद्धाचरियेन रचितं अभिधम्मत्थसङ्ग्रहं नाम
पकरणं ।

उभिन्नमपि टीकान सारमादाय या कता ।
नवनीतटीका नाम इति सा परिनिष्ठिता ॥
अकुसल विवञ्जेत्वा वड्ढेत्वा कुसल सदा ।
मेत्तादिभावनायुत्ता मुत्ता कलहविग्गहा ।
सत्ता भवन्तु सुखिनो सब्भे सब्बहिते रता ॥

तिकपट्टानं

नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स ।

पच्चयुद्देशो

हेतुपच्चयो, आरम्भणपच्चयो, अधिपतिपच्चयो, अनन्तर-
पच्चयो, समनन्तरपच्चयो, सहजातपच्चयो, अञ्जमञ्जपच्चयो,
निस्सयपच्चयो, उपनिस्सयपच्चयो, पुरंजातपच्चयो, पच्छाजात-
पच्चयो, आसेवनपच्चयो, कम्मपच्चयो, विपाकपच्चयो, आहार-
पच्चयो, इन्द्रियपच्चयो, भानपच्चयो, मग्गपच्चयो, सम्पयुत्तपच्चयो,
विप्पयुत्तपच्चयो, अत्थिपच्चयो, नत्थिपच्चयो, विगतपच्चयो,
अविगतपच्चयो ति ।

पच्चयुद्देशो ।

पच्चयनिद्देशो

१. हेतुपच्चयो ति । ऐतं हेतुसम्पयुत्तकानं धम्मानं तं
समुद्धानानञ्च रूपानं हेतुपच्चयेन पच्चयो ।

२. आरम्भणपच्चयो ति । रूपायतनं चक्रपुविज्जाणुधातुया
तंसम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । अथायतनं
चैतविज्जाणुधातुया तंसम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं आर० प० ५० ।
गन्धायतनं धानविज्जाणुधातुया (१) पे (१) रूपायतनं चिद्धाविज्जाणुधातुया

५ पे ५ फोट्टुब्बायतन कायविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान
 आर० प० प० । रूपायतन सद्दायतन गन्धायतन, रसायतन फोट्टुब्बा
 यतन मनोधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान आर० प० प० । सब्बे धम्मा
 मनोविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान आर० प० प० । य य
 धम्म आरब्भ ये ये धम्मा उप्पज्जन्ति, चित्तचेतसिका धम्मा, ते ते
 धम्मा तेस तेस धम्मान आरम्भणपच्चयेन पच्चयो ।

३ अधिपतिपच्चयो ति । छुन्दाधिपति छुन्दसम्पयुत्तकान
 धम्मान तसमुट्टानानञ्च रूपान अधिपतिपच्चयेन पच्चयो । विरियाधिपति
 विरियसम्पयुत्तकान धम्मान तसमुट्टानानञ्च रूपान चित्ताधिपति
 चित्तसम्पयुत्तकान धम्मान तसमुट्टानानञ्च रूपान वीमसाधिपति
 वीमससम्पयुत्तकान धम्मान तसमुट्टानानञ्च रूपान अधिपतिपच्चयेन
 पच्चयो । य य धम्म गरु कत्वा ये ये धम्मा उप्पज्जन्ति, चित्त
 चेतसिका धम्मा ते ते धम्मा तेस तेस धम्मान अधिपतिपच्चयेन पच्चयो ।

४ अनन्तरपच्चयो ति । चक्खुविञ्जाणधातु तसम्पयुत्तका
 च धम्मा मनोधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान अनन्तरपच्चयेन पच्चयो ।

५ मनोधातु तसम्पयुत्तका च धम्मा मनोविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च
 धम्मान अन० प० प० । सीतविञ्जाणधातु ५ पे ५ धानविञ्जाणधातु
 जिह्वाविञ्जाणधातु कायविञ्जाणधातु तसम्पयुत्तका च धम्मा
 मनोधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान अन० प० प० । मनोधातु
 तसम्पयुत्तका च धम्मा मनोविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्माने
 अन० प० प० । पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पच्छिमान पच्छिमान

कुसलानं धम्मानं...पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं
 अव्याकतानं धम्मानं...पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा पच्छिमानं
 पच्छिमानं अकुसलानं धम्मानं...पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा
 पच्छिमानं पच्छिमानं अव्याकतानं धम्मानं...पुरिमा पुरिमा अव्याकता
 धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अव्याकतानं धम्मानं...पुरिमा पुरिमा
 अव्याकता धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं धम्मानं...पुरिमा
 पुरिमा अव्याकता धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अकुसलानं धम्मानं अन०
 प० प० । येसं येसं धम्मानं अनन्तरा ये ये धम्मा उण्वज्जन्ति चित्त-
 चेतसिका धम्मा. ते ते धम्मा तेसं तेसं धम्मानं अनन्तरपञ्चयेन
 पञ्चयो ।

५. समनन्तरपञ्चयो ति । चक्खुविञ्जाणधातुं तंसम्पयुत्तका
 च धम्मा मनोधातुया तंसम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं समनन्तरपञ्चयेन
 पञ्चयो । मनोधातु तंसम्पयुत्तका च धम्मा मनोविञ्जाणधातुया
 तंसम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं...सोतविञ्जाणधातु ५ पे ५ धानविञ्जाणधातु,
 जिह्वाविञ्जाणधातु, कायविञ्जाणधातु, मनोधातु तंसम्पयुत्तका च
 धम्मा मनोविञ्जाणधातुया तंसम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं सम० प० प० ।
 पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं धम्मानं...
 पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं अव्याकतानं
 धम्मानं...पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा पच्छिमानं पच्छिमानं
 अकुसलानं धम्मानं...पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा पच्छिमानं
 पच्छिमानं अव्याकतानं धम्मानं...पुरिमा पुरिमा अव्याकता धम्मा

पच्छिमान पच्छिमान अब्याकतान धम्मान...पुरिमा पुरिमा अब्याकता
धम्मा पच्छिमान पच्छिमान कुसलान धम्मान...अकुसलान धम्मान
सम० प० प० । येस येस धम्मान समनन्तरा ये ये धम्मा उप्पज्जन्ति,
चित्तचेतसिका धम्मा, ते ते धम्मा तेस* तेस धम्मान समनन्तर-
पच्चयेन पच्चयो ।

६. सहजातपच्चयो ति । चत्तारो खन्धा अरूपिनो अञ्जमञ्जं
सहजातपच्चयेन पच्चयो । चत्तारो महाभूता अञ्जमञ्ज . ओक्कन्तिकखणे
नामरूप अञ्जमञ्ज . चित्तचेतसिका धम्मा चित्तसमुट्टानानं रूपानं
महाभूता उपादारूपान सह० प० प० । रूपिनो धम्मा अरूपीन धम्मान
किञ्चिकाले सहजातपच्चयेन पच्चयो, किञ्चिकाले न सहजातपच्चयेन पच्चयो ।

७. अञ्जमञ्जपच्चयो ति । चत्तारो खन्धा अरूपिनो अञ्ज-
मञ्जपच्चयेन पच्चयो । चत्तारो महाभूता अञ्जमञ्जपच्चयेन पच्चयो ।
ओक्कन्तिकखणे नामरूप अञ्जमञ्जपच्चयेन पच्चयो ।

८. निस्सयपच्चयो ति । चत्तारो खन्धा अरूपिनो अञ्जमञ्ज
निस्सयपच्चयेन पच्चयो । चत्तारो महाभूता अञ्जमञ्ज नि० प० प० ।
ओक्कन्तिकखणे नामरूप अञ्जमञ्ज नि० प० प० । चित्तचेतसिका
धम्मा चित्तसमुट्टानान रूपानं नि० प० प० । महाभूता उपादारूपान
नि० प० प० । चक्खायतन चक्खुविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च
धम्मान नि० प० प० । सोत्तायतन...धानायतनं...जिह्वायतनं...
कायायतन कायविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान नि० प० प० ।

१०. पुरेजातपच्चयो ति । चक्रायातन चक्रुविष्ण्वाणघातुया तसम्पयुक्तकानञ्च धम्मान पुरेजातपच्चयेन पच्चयो । सोतायतन घानायतन जिह्वायतन कायायतन कायविष्ण्वाणघातुया तसम्पयुक्तकानञ्च धम्मान पु० प० प० । रूपायतन चक्रुविष्ण्वाणघातुया तसम्पयुक्तकानञ्च धम्मान पु० प० प० । सहायतन . गन्धायतन रसायतन .. फोटुन्नायतन कायविष्ण्वाणघातुया तसम्पयुक्तकानञ्च धम्मान पु० प० प० । रूपायतन सहायतन गन्धायतन रसायतन फोटुन्नायतन मनोघातुया तसम्पयुक्तकानञ्च धम्मान पु० प० प० । य रूप निस्माय मनोघातु च मनोविष्ण्वाणघातु च वनन्ति त रूप मनोघातुया तसम्पयुक्तकानञ्च धम्मान पु० प० प०, मनोविष्ण्वाणघातुया तं० ध० किञ्चि काले पु० प० प० किञ्चिकाले० न पुरेजातपच्चयेन पच्चयो । *

११ पञ्चाजातपच्चयो ति । पञ्चानाता चित्तचेतसिका धम्मा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स पञ्चाजातपच्चयेन पच्चयो ।

१२ आसेवनपच्चयो ति । पुरिमा पुरिमा कुसला धम्मा पञ्चिमान पञ्चिमान कुसलान धम्मान आसेवनपच्चयेन पच्चयो । पुरिमा पुरिमा अकुसला धम्मा पञ्चिमान पञ्चिमान अकुसलान धम्मान आ० प० प० । पुरिमा पुरिमा किरियान्वाकता धम्मा पञ्चिमान पञ्चिमान किरियान्वाकतान धम्मान आसेवनपच्चयेन पच्चयो ।

० किञ्चिजान ति प टसन्धिस्साल्ले । तत्थ हि हृदयगतु मनो विष्ण्वाणघातुया सद्दजातपच्चयेन पच्चयो होति ।

१३. कम्मपच्चयो ति । कुसलाकुसलं कम्मं विपाकानं खन्धानं कटत्ता च रूपानं कम्मपच्चयेन पच्चयो । चेतना सम्पयुत्तकानं धम्मानं तंसमुट्टानानञ्च रूपानं कम्मपच्चयेन पच्चयो ।

१४. विपाकपच्चयो ति । विपाका चत्तारो खन्धा अरूपिनो अञ्जमञ्जं विपाकपच्चयेन पच्चयो ।

१५. आहारपच्चयो ति । कवळीकारो आहारो इमस्स कायस्स आहारपच्चयेन पच्चयो । अरूपिनो आहारा सम्पयुत्तकानं धम्मानं तंसमुट्टानानञ्च रूपानं आहारपच्चयेन पच्चयो ।

१६. इन्द्रियपच्चयो ति । चक्खुन्द्रियं चक्खुविञ्जाणधातुया तंसम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं इन्द्रियपच्चयेन पच्चयो । सोत... घान... जिह्वा... कायिन्द्रियं कायविञ्जाणधातुया तंसम्पयुत्तकानञ्च धम्मानं इ० प० प० । रूपजीवितिन्द्रियं कटत्तारूपानं इ० प० प० । अरूपिनो इन्द्रिया सम्पयुत्तकानं धम्मानं तंसमुट्टानानञ्च रूपानं इन्द्रियपच्चयेन पच्चयो ।

१७. भानपच्चयो ति भानङ्गानि भानसम्पयुत्तकानं धम्मानं तंसमुट्टानानञ्च रूपानं भानपच्चयेन पच्चयो ।

१८. मग्गपच्चयो ति । मग्गङ्गानि मग्गसम्पयुत्तकानं धम्मानं तंसमुट्टानानञ्च रूपानं मग्गपच्चयेन पच्चयो ।

१९. सम्पयुत्तपच्चयो ति चत्तारो खन्धा अरूपिनो अञ्जमञ्जं सम्पयुत्तपच्चयेन पच्चयो ।

२०. विप्पयुत्तपच्चयो ति । रूपिनो धम्मा अरूपीनं धम्मानं वि० प० प० । अरूपिनो धम्मा रूपीनं धम्मानं विप्पयुत्तपच्चयेन पच्चयो ।

२१. अस्थिपञ्चयो ति । चत्तारो खन्धा अरूपिनो अञ्जमञ्ज
 अ० प० प० । चत्तारो महाभूता अञ्जमञ्ज अ० प० प० ।
 ओक्कन्तिकखणो नामरूप अञ्जमञ्ज अ० प० प० । चित्तचेतसिका धम्मा
 चित्तसमुट्टानान रूपान अ० प० प० । महाभूता उपादारूपान अ०
 प० प० । चक्रायतन चक्खुविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान
 अ० प० प० । सोतायतन.. धानायतन ..जिह्वायतन...कायायतन
 कायविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान अ० प० प० । रूपा-
 यतनं चक्खुविञ्जाणधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान अ० प० प० ।
 सहायतन . गन्धायतन ..रसायतन फोट्टुञ्जायतन कायविञ्जाणधातुया
 तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान अ० प० प० । रूपायतन सुहायतन
 गन्धायतन रसायतन फोट्टुञ्जायतन मनोधातुया तसम्पयुत्तकानञ्च धम्मान
 अ० प० प० । यं रूपं निरसाय मनोधातु च मनोविञ्जाणधातु च
 वसन्ति, तं रूप मनोधातुया च मनोविञ्जाणधातुया च तसम्पयुत्त-
 कानञ्च धम्मान अस्थिपञ्चयेन पञ्चयो ।

२२. नस्थिपञ्चयो ति । समनन्तरनिदुद्धा चित्तचेतसिका धम्मा
 पटुप्पज्ञान* चित्तचेतसिकान धम्मानं नस्थिपञ्चयेन पञ्चयो ।

२३. विगतपञ्चयो ति । समनन्तर विगता चित्तचेतसिका धम्मा
 पटुप्पज्ञान चित्तचेतसिकान धम्मान विगतपञ्चयेन पञ्चयो ।

* पटुप्पज्ञान ति पञ्चुरज्ञानं (पटि + उप्पज्ञान) ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स हेतुपच्चयेन पच्चयो । अकुसला हेतु सम्पयुत्तकान खन्धान हे० प० प० । अकुसलो धम्मो अन्याकतस्स धम्मस्स हे० प० प० । अकुसला हेतु चित्तसमुट्टानान रूपान हे० प० प० । अकुसलो धम्मो अकुसलस्स च अन्याकतस्स च धम्मस्स हे० प० प० । अकुसला हेतु सम्पयुत्तकान खन्धान चित्तसमुट्टानानञ्च रूपान हे० प० प० ।

अन्याकतो धम्मो अन्याकतस्स धम्मस्स हे० प० प० । विपाका न्याकता किरियान्याकता हेतु सम्पयुत्तकान खन्धान चित्तसमुट्टानानञ्च रूपान हे० प० प० । पटिसन्धिखण्णे विपाकान्याकता हेतु सम्पयुत्त कान खन्धान कटत्ता च रूपान हेतुपच्चयेन पच्चयो ।

(२ आरम्भणपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स आरम्भणपच्चयेन पच्चयो । दान दत्त्वा सीलं समादियित्वा उपोसथक्कम्म कत्त्वा त पच्चवेक्खत्ति, पुण्ये सुचि-

अकुसलचित्तानि । अन्याकता धम्मा, विपाकान्याकता, किरियान्याकता ति दुविधा होन्ति । तथ, तेवीसति कामावचरविपाकानि, नव महम्मगतविपाकानि, चत्तारि च लोकुत्तरफलचित्तानी ति छत्तिम विपाकचित्तानि, विपाकान्याकता धम्मा ति पुण्ये ति । तीणि अहेतुकक्रियाचित्तानि, अट्ट कामावचरक्रियाचित्तानि, नव च महम्मग क्रियाचित्तानी ति इमेस चित्तान वसेन वीसति क्रियान्याकता धम्मा वेदितव्या । रूपं, पञ्चत्ति, निम्भान ति इमे नि धम्मा अन्याकता ।

रूपानि पञ्चवेक्यति, भाना बुद्बुद्धित्वा भानं पञ्चवेक्यति, सेक्या गोवभुं-
 पञ्चवेक्यन्ति, वौदान पञ्चवेक्यन्ति, सेक्या मग्गा बुद्बुद्धित्वा मग्गं पञ्च-
 वेक्यन्ति, सेक्या वा पुथुब्जना वा कुसलं अनञ्चतो दुक्खतो अनत्ततो
 विपत्तन्ति. चेतोपरियजाग्गेण कुसलचित्तमद्वित्तं चित्तं जानन्ति ।
 आकासानञ्जायतनकुसलं विज्जाणञ्जायतनकुसलत्स आर० ५० ५० ।
 आकिञ्चञ्जायतनकुसलं नेवसञ्जानात्तञ्जानतनकुसलत्स आर० ५०
 ५० । कुसला खन्वा इद्विधजाग्गत्स चेतोपरियजाग्गत्स पुब्बेनिवात्ता-
 नुत्ततिजाग्गत्सं यथाकम्भूपगजाग्गत्स अनागतसजाग्गत्स आ० ५० ५० ।

समङ्गिस्त चित्त जानाति । सेक्खा वा पुधुञ्जना वा कुसलं अनिघतो दुक्खतो अनत्ततो विपरसन्ति, कुसले निरुद्धे विपाको तदारम्मणता उपपज्जति । कुसल अस्तादेति अभिनन्दति, त आरम्भ रागो ७ पे ७ दोमनस्सं उपपज्जति, अकुसले निरुद्धे विपाको तदारम्मणता उपपज्जति । आकासानञ्जायतनकुसल विञ्जाणञ्जायतनविपाकस्स च किरियस्स च आर० प० प० । आकिञ्चञ्जायतनकुसल नेवसञ्जानासञ्जायतन विपाकस्स च किरियस्स च आर० प० प० । कुसला खन्धा चेतो परियत्राणस्स पुब्बेनिवासानुस्सतित्राणस्स यथाकम्मूपगत्राणस्स अनागतसत्राणस्स आवज्जनाय आर० प० प० ।

अकुसलो घम्मो अकुसलस्स घम्मस्स आर० प० प० । राग अस्तादेति अभिनन्दति । त आरम्भ रागो ७ पे ७ दोमनस्स उपपज्जति । दिट्ठि अस्तादेति अभिनन्दति, त आरम्भ रागो ७ पे ७ दोमनस्सं उपपज्जति । विचिकिञ्छ आरम्भ विचिकिञ्छा उपपज्जति, दिट्ठि उपपज्जति, उदच्च उपपज्जति, दोमनस्स उपपज्जति । उदच्च आरम्भ उदच्चं उपपज्जति दिट्ठि...विचिकिञ्छा -दोमनस्सं उपपज्जति । दोमनस्सं आरम्भ दोमनस्स ...दिट्ठि...विचिकिञ्छा...उदच्च उपपज्जति ।

अकुसलो घम्मो कुसलस्स घम्मस्स आर० प० प० । सेक्खा पहीने किलेसे पञ्चवेस्सन्ति, विस्सत्तम्मिउे किलेसे पञ्चवेस्सन्ति, पुब्बे समुदाचिण्णे किलेसे जानन्ति, सेक्खा वा पुधुञ्जना वा अकुसल अनिघतो दुक्खतो अनत्ततो विपरसन्ति, चेतोपरियत्राणेन अकुसल चित्तसमङ्गिस्त चित्त जानन्ति, अकुसला खन्धा चेतोपरियत्राणस्स

पुञ्चेनिवासानुत्ततिजाणत्स यथाकम्पूगजाणत्स अनागतंसजाणत्स
आर० ५० ५० ।

अकुत्तलो घम्भो अव्याकतत्स घम्भत्स आर० ५० ५० । अरहा
पर्दाने किलेसे पञ्चवेक्खति, पुञ्चे तनुदाचिण्णे किलेसे जानाति, अकु-
त्तलं अनिच्चतो दुक्खतो अनत्ततो विपत्सति, चेतोपरियजाणेन अकुत्तल-
चित्तसमङ्गित्तं चित्तं जानाति । सेक्खा वा पुथुज्जना वा अकुत्तलं
अनिच्चतो दुक्खतो अनत्ततो विपत्सन्ति, अकुत्तले निरुद्धे विपाको तदा-
रम्मणता उप्पजति । अकुत्तलं अत्सादेति अभिनन्दति, तं आरब्भ
रागो ऽ पे ऽ दोमनस्सं उप्पजति । अकुत्तले निरुद्धे विपाको तदारम्मणता
उप्पजति । अकुत्तलां खन्धा चेतोपरियजाणत्स पुञ्चेनिवासा-
नुत्ततिजाणत्स यथाकम्पूगजाणत्स अनागतंसजाणत्स आवज्जनाय
आर० ५० ५० ।

अव्याकतो घम्भो अव्याकतत्स घम्भत्स आर० ५० ५० । अरहा
फलं पञ्चवेक्खति, निब्बानं पञ्चवेक्खति, निब्बानं फलत्स आवज्जनाय
आर० ५० ५० । अरहा चक्खुं अनिच्चतो दुक्खतो अनत्ततो विपत्सति,
सोतं, धानं, जिव्हं, कायं, रूपे, सद्दे, गन्धे, रसे, फोट्टुब्बे, वत्थुं ऽ,
विपाकाव्याकते किरियाव्याकते खन्धे अनिच्चतो...विपत्सति, दिब्बेन
चक्खुना रूपं पत्सति, दिब्बाय सोतधातुया सद्दं सुणाति, चेतोपरियजाणेन
विपाकाव्याकतकिरियाव्याकतचित्तसमङ्गित्तं चित्तं जानाति । आका-

सानञ्चायतनकिरिय विञ्जाणञ्चायतनकिरियस्स आर० प० प० । आकिञ्च-
ञ्चायतनकिरिय नेवसञ्जानासञ्जायतनकिरियस्स आर० प० प० ।
रूपायतन चक्खुविञ्जाणस्स आर० प० प० । सहायतन सातविञ्जाणस्स,
५ पे ५ फोट्टव्वायतन कायविञ्जाणस्स आर० प० प० । अव्याक्ता
खन्धा इद्धिविधजाणस्स चेतोपरियजाणस्स पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणस्स
अनागतसजाणस्स आवज्जाय आर० प० प० ।

अव्याक्तो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स आर० प० प० । सेक्खा
पल पच्चवेक्खन्ति, निब्बान पच्चवेक्खन्ति । निब्बान गोत्रभुस्स, वोदानस्स,
मग्गस्स आर० प० प० । नेक्खा वा पुद्गुज्जा वा चक्खु ५ पे ५ वयु,
विपाकाव्याकते किरियाव्याकते एत्थे अनिच्चतो दुक्खतो अनुत्ततो
विपस्सन्ति, दिब्बेन चक्खुना रूप पस्सन्ति, दिब्बाय सोतधातुया सह
सुणन्ति, चेतोपरियजाणेन विपाकाव्याकतकिरियाव्याकतचित्तसमद्दिस्स
चित्त जानन्ति । आव्याकता खन्धा इद्धिविधजाणस्स, चेतोपरियजाणस्स,
पुब्बेनिवासानुस्सतिजाणस्स, अनागतसजाणस्स आर० प० प० ।

अव्याक्तो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स आर० प० प० । चक्खु
अस्सादेति अभिनन्दति, त आरम्भ रागो ५ पे ५ दोमनस्स उपपज्जति ।
सोत ५ पे ५ किरियाव्याकते एत्थे अस्सादेति अभिनन्दति, त आरम्भ
रागो ५ पे ५ दोमनस्स उपपज्जति ।

(३. अधिपतिपद्ययो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स अधिपतिपद्येन पद्यो ।
आरम्भणाधिपति, सहजाताधिपति । आरम्भणाधिपति—दानं दत्त्वा सील

समादित्वा उपोसथकर्मं कत्वा तं गरुं कत्वा पञ्चवेक्यति, पुञ्चे
 मुचिरणानि गरुं कत्वा पञ्चवेक्यति, भाना वुट्टित्वा भानं गरुं
 कत्वा पञ्चवेक्यति । सेक्खा गोत्रभुं गरुं कत्वा पञ्चवेक्यन्ति, वोदानं
 गरुं कत्वा पञ्चवेक्यन्ति । सेक्खा मग्गा वुट्टित्वा मग्गं गरुं कत्वा
 पञ्चवेक्यन्ति । सहजाताधिपति—कुसलाधिपति सम्पयुत्तकानं खन्धानं
 अधि- प० प० ।

देति अभिनन्दति । त गहं कत्वा रागो उप्पजति, दिट्ठि उप्पजति ।
दिट्ठि गह कत्वा ५ पे ५ रागो उप्पजति, दिट्ठि उप्पजति । सहजाता-
धिपति - अकुसलाधिपति सम्पयुत्तकान खन्धानं अधि० प० प० ।

अकुसलो घम्मो अन्याकतस्स धम्मस्स अधि० प० प० । सहजाता-
धिपति - अकुसलाधिपति चित्तसमुट्टानान रूपान अधि० प० प० ।

अकुसलो घम्मो अकुसलस्स च अन्याकतस्स च धम्मस्स अधि०
प० प० । सहजाताधिपति - अकुसलाधिपति सम्पयुत्तकान खन्धान
चित्तसमुट्टानानश्च रूपानं अधि० प० प० ।

अन्याकतो घम्मो अन्याकतस्स धम्मस्स अधि० प० प० ।
आरम्मणाधिपति, सहजाताधिपति । आरम्मणाधिपति अरहा फल
गहं कत्वा पच्चवेक्खति, निब्बान गहं कत्वा पच्चवेक्खति । निब्बान
फलस्स अधि० प० प० । सहजाताधिपति - विपाकान्याकतकिरिया-
न्याकताधिपति सम्पयुत्तकान खन्धान चित्तसमुट्टानानश्च रूपान
अधि० प० प० ।

अन्याकतो घम्मो कुसलस्स धम्मस्स अधि० प० प० । आरम्मणा-
धिपति - सेक्खा फलं गहं कत्वा पच्चवेक्खन्ति, निब्बानं गहं कत्वा
पच्चवेक्खन्ति । निब्बान गोप्पभुस्स, बोदानस्स, मगस्स अधि० प० प० ।

अन्याकतो घम्मो अकुसलस्स धम्मस्स अधि० प० प० । आरम्मणा-
धिपति - चक्खुं गह कत्वा अस्सादेति अभिनन्दति, त गहं कत्वा रागो
उप्पजति, दिट्ठि उप्पजति । सोत ५ पे ५ किरियान्याकते खन्धे गहं
कत्वा अस्सादेति अभिनन्दति ५ पे ५ दिट्ठि उप्पजति ।

(४. अनन्तरपञ्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स अनन्तरपञ्चयेन पञ्चयो । पुरिमा पुरिमा कुसला खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं खन्धानं अन० प० प० । अनुलोमं गोत्रभुस्स, अनुलोमं वोदानस्स, गोत्रभू मग्गस्स, वोदानं मग्गस्स अन० प० प० ।

कुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स अन० प० प० । कुसलं वुट्टानस्स, मग्गो फलस्स, अनुलोमं सेक्खाय फलसमापत्तिया, निरोधा वुट्टहन्तस्स नेवसब्जानासब्जायतनकुसलं फलसमापत्तिया अन० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स अन० प० प० । पुरिमा पुरिमा अकुसला खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं अकुसलानं खन्धानं अन० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स अन० प० प० । अकुसलं वुट्टानस्स अन० प० प० ।

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स अन० प० प० । पुरिमा पुरिमा विपाकाव्याकता किरियाव्याकता खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं विपाकाव्याकतान किरियाव्याकतान खन्धानं अन० प० प० । भवद्दं आवज्जनाय, किरियं वुट्टानस्स, अरहतो अनुलोमं फलसमापत्तिया, निरोधा वुट्टहन्तस्स नेवसब्जानासब्जायतनकिरियं फलसमापत्तिया अन० प० प० ।

* वुट्टानन्ना ति विगकस्स, तदारम्मणस्स वा भवत्तस्स वा ति अण्यो ।

अन्याकतो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स अन० प० प० । आवज्जना
कुसलान खन्धान अन० प० प० ।

अन्याकतो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स अन० प० प० । आवज्जना
अकुसलान खन्धान अन० प० प० ।

(५ समनन्तरपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स समनन्तरपच्चयेन पच्चयो । पुरिमा
पुरिमा कुसला खन्धा ५ पे ५ (यथा अनन्तरपच्चये) वीदान मंगस्स
सम० प० प० ।

कुसलो धम्मो अन्याकतस्स धम्मस्स सम० प० प० । कुमल
वुट्टानस्स ५ पे ५ फलसमापत्तिया सम० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स सम० प० प० । पुरिमा
पुरिमा अकुसला खन्धा ५ पे ५ सम० प० प० ।

अकुमलो धम्मा अन्याकतस्स धम्मस्स सम० प० प० । अकुसल
वुट्टानस्स सम० प० प० ।

अन्याकतो धम्मो अन्याकतस्स धम्मस्स सम० प० प० । पुरिमा
पुरिमा शिगाका-शाकता ५ पे ५ फलसमापत्तिया सम० प० प० ।

अन्याकतो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स सम० प० प० । आवज्जना
कुसलान खन्धान सम० प० प० ।

अन्याकतो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स सम० प० प० । आवज्जना
अकुसलान खन्धान सम० प० प० ।

(६. सहजातपञ्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स सहजातपञ्चयेन पञ्चयो । कुसलो
एको खन्धो तिरण्णन्नं खन्धानं सह० प० प० । तयो खन्धा एकस्स
खन्धस्स सह० प० प० । द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं सह० प० प० ।

कुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स सह० प० प० । कुसला
खन्धा चित्तसमुट्टानानं रूपानं सह० प० प० ।

कुसलो धम्मो कुसलस्स च अव्याकतस्स च धम्मस्स सह० प०
प० । कुसलो एको खन्धो तिरण्णन्नं खन्धानं चित्तसमुट्टानानञ्च रूपानं
सह० प० प० । तयो खन्धा ७ पे ७ द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं चित्त-
समुट्टानानञ्च रूपानं सह० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स सह० प० प० । अकुसलो एको
खन्धो तिरण्णन्नं खन्धानं सह० प० प० । तयो खन्धा ७ पे ७ द्वे खन्धा
द्विन्नं खन्धानं सह० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स सह० प० प० । अकुसला
खन्धा चित्तसमुट्टानानं रूपानं सह० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स च अव्याकतस्स च धम्मस्स सह०
प० प० । अकुसलो एको खन्धो तिरण्णन्नं खन्धानं चित्तसमुट्टानानञ्च
रूपानं सह० प० प० । तयो खन्धा ७ पे ७ द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं
चित्तसमुट्टानानञ्च रूपानं सह० प० प० ।

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स सह० प० प० । विपाका-
व्याकतो किरियान्याकतो एको खन्धो ७ पे ७ द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं

चित्तसमुट्ठानानञ्च रूपान सह० प० प० । पटिसन्धिकरणे वि
 व्याकतो एको खन्धो^५ पे^५ कटत्ता च रूपान सह० प० प० । र
 वत्थुस्स सह० प० प० । वत्थु खन्धान सह० प० प० । एक मह
 तिण्णन्न महाभूतान सह० प० प० । तयो^५ पे^५ द्वे महाभूता
 महाभूतान सह० प० प० । महाभूता चित्तसमुट्ठानान रूपान, क
 रूपान, उपादारूपान सह० प० प० । बाहिर एक महाभूत तिण्
 पे^५ दिन्न महाभूतान सह० प० प० । महाभूता उपादार
 सह० प० प० । आहारसमुट्ठान एक महाभूत पे^५ दिन्न महाभू
 सह० प० प० । महाभूता उपादारूपान सह० प० प० । उतुसमु
 एक महाभूत पे^५ दिन्न महाभूतान सह० प० प० । महा
 उपादारूपान सह० प० प० । असञ्जसत्तान एक महाभूत पे^५
 दिन्न महाभूतान सह० प० प० । महाभूता कटत्तारूपान उपाद
 पान सह० प० प० ।

कुसलो च अन्याकतो च धम्मा अव्याकतस्स धम्मस्स सह० प० प०
 कुसला खन्धा च महाभूता च चित्तसमुट्ठानान रूपान सह० प० प०

अकुसलो च अन्याकतो च धम्मा अव्याकतस्स धम्मस्स सह० प० प०
 अकुसला खन्धा च महाभूता च चित्तसमुट्ठानान रूपान सहजातपचयेन पच

(७ अञ्जमञ्जपचयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स अञ्जमञ्जपचयेन पचय
 कुसलो एको खन्धो तिण्णन्न खन्धान तयो खन्धा एकरस द्वे म
 दिन्नं खन्धान अञ्ज० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स अञ्ज० प० प० । अकुसलो एको खन्धो तिण्णन्नं...तयो खन्धा एकस्स...द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं अञ्ज० प० प० ।

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स अञ्ज० प० प० । विपाकाव्याकतो किरियाव्याकतो एको खन्धो तिण्णन्नं...तयो खन्धा एकस्स...द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं अञ्ज० प० प० । पटिसन्धिकखणे विपाकाव्याकतो एको खन्धो तिण्णन्नं खन्धानं वत्थुस्स च अञ्ज० प० प० । तयो खन्धा ५ पे ५ द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं वत्थुस्स च अञ्ज० प० प० । खन्धा वत्थुस्स अञ्ज० प० प० । वत्थु खन्धानं अञ्ज० प० प० । एकं महाभूतं तिण्णन्नं महाभूतानं अञ्ज० प० प० । तयो महाभूता एकस्स...द्वे महाभूता द्विन्नं महाभूतानं अञ्ज० प० प० । बाहिरं, आहारसमुट्टानं, उतुसमुट्टानं, असञ्जसत्तानं एकं महाभूतं...तयो महाभूता...द्वे महाभूता द्विन्नं महाभूतानं अञ्जमञ्जपच्चयेन पच्चयो । ५

(८. निस्सयपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स निस्सयपच्चयेन पच्चयो । कुसलो एको खन्धो तिण्णन्नं...तयो खन्धा एकस्स...द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं नि० प० प० ।

• कुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स नि० प० प० । कुसला खन्धा चित्तसमुट्टानानं रूपानं नि० प० प० ।

कुसलो धम्मो कुसलस्स च अव्याकतस्स च धम्मस्स नि० प० प० । कुसलो एको खन्धो तिण्णन्नं खन्धानं चित्तसमुट्टानानञ्च रूपानं नि०

प० प० । तयो सन्धा एकस्स द्वे खन्धा द्विन्न खन्धान चित्तसमुट्टानानञ्च रूपान नि० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स नि० प० प० । अकुसलो एको सन्धो तिण्णन्न तयो खन्धा एकस्स द्वे खन्धा द्विन्न खन्धान नि० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अब्याकतस्स धम्मस्स नि० प० प० । अकुसला खन्धा चित्तसमुट्टानान रूपान नि० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स च अब्याकतस्स च धम्मस्स नि० प० प० । अकुसलो एको खन्धो तिण्णन्न खन्धान चित्तसमुट्टानानञ्च रूपान नि० प० प० । तयो खन्धा एकस्स द्वे खन्धा द्विन्न खन्धान चित्तसमुट्टानानञ्च रूपान नि० प० प० ।

अब्याकतो धम्मो अब्याकतस्स धम्मस्स नि० प० प० । विपाका ब्याकतो किरियाब्याकतो एको खन्धो तिण्णन्न खन्धान चित्तसमुट्टानानञ्च रूपान नि० प० प० । तयो खन्धा द्वे खन्धा द्विन्न सन्धान चित्तसमुट्टानानञ्च रूपान नि० प० प० । पटिमन्धिकरणे विपाकाब्याकतो एको सन्धो तिण्णन्न सन्धान कटत्ता च रूपान नि० प० प० । तयो सन्धा द्वे खन्धा द्विन्न सन्धान कटत्ता च रूपान नि० प० प० । सन्धा वत्थुस्स नि० प० प० । वत्थु सन्धाने नि० प० प० । एकं महाभूत तिण्णन्न तयो महाभूता एकस्स द्वे महाभूता द्विन्न महाभूतान नि० प० प० । महाभूता चित्तसमुट्टानान रूपान, कटत्तारूपान उपादारूपान नि० प० प० । वाहिर, आदारसमुट्टान, उतुसमुट्टानं

असञ्जसत्तानं एकं महाभूतं ॥ ५॥ द्वे महाभूता द्विन्नं महाभूतानं
नि० ५० ५० । महाभूता कटत्तारूपानं उमाशरूपानं नि० ५० ५० ।
चकखायतनं चक्रुविञ्जाणस्स नि० ५० ५० । सोतायतनं... वानायतनं...
जिब्दायतनं .. कायायतनं कायविञ्जाणस्स नि० ५० ५० । वत्थु विमाका-
व्याकतानं किरियाव्याकतानं खन्धानं नि० ५० ५० । .

अव्याकतो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स नि० ५० ५० । वत्थु कुसलानं
खन्धानं नि० ५० ५० ।

अव्याकतो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स नि० ५० ५० । वत्थु
अकुसलानं खन्धानं नि० ५० ५० ।

कुसलो च अव्याकतो च धम्मा कुसलस्स धम्मस्स नि० ५० ५० ।
कुसलो एको खन्धो च वत्थु च तिरग्गन्तं खन्धानं नि० ५० ५० ।
तयो खन्धा च वत्थु च... द्वे खन्धा च वत्थु च द्विन्नं खन्धानं
नि० ५० ५० ।

कुसलो च अव्याकतो च धम्मा अव्याकतस्स धम्मस्स नि० ५० ५० ।
कुसला खन्धा च महाभूता च तित्तसमुत्थानानं सत्तानं नि० ५० ५० ।

अकुसलो च अव्याकतो च धम्मा अकुसलस्स धम्मस्स नि० ५० ५० ।
अकुसलो एको खन्धो च वत्थु च तिरग्गन्तं सत्तानं ॥ ५॥ द्वे सत्ता
च वत्थु च द्विन्नं सत्तानं नि० ५० ५० ।

(६. उपनिस्तयपञ्चयो)

कुसलो घम्मो कुसलस्स घम्मस्स उपनिस्तयपञ्चयेन पच्चया ।
 आरम्मणूपनिस्तयो, अनन्तरूपनिस्तयो, पकत्तूपनिस्तयो । आरम्मणूप
 निस्तयो—दानं दत्त्वा सीलं समादियित्वा उपोसथकम्मं कत्वा तं गरु
 कत्वा पच्चवेक्खति, पुण्वे सुच्चिण्णानिं गरु कत्वा पच्चवेक्खति, भानां
 बुद्धित्वा भानं गरु कत्वा पच्चवेक्खन्ति, सेक्खा गोत्रमुं गरु कत्वा
 पच्चवेक्खन्ति, वोदानं गरु कत्वा पच्चवेक्खन्ति । सेक्खा मग्गां बुद्धि-
 त्वा मग्गं गरु कत्वा पच्चवेक्खन्ति । अनन्तरूपनिस्तयो—पुरिमं
 पुरिमां कुसलां खन्धां पञ्चिमानं पञ्चिमानं कुसलानं खन्धानं उप०
 प० प० । अनुलोमं गोत्रमुंस्स, अनुलोमं वोदानंस्स, गोत्रमुं मग्गंस्स,
 वोदानं मग्गंस्स उप० प० प० । पक्कत्तूपनिस्तयो—सद्दा उपनिस्तायं दानं
 देति, सीलं समादियति, उपोसथकम्मं करोति, भानं उप्पादेति, विपस्समं
 उप्पादेति, मग्गं उप्पादेति, अभिञ्जं उप्पादेति समापत्तिं उप्पादेति । सीलं,
 सुत्तं, चाग्गं, पञ्जा उपनिस्तायं दानं देति ॥ पे ॥ समापत्तिं उप्पादेति ।
 सद्दा, सीलं सुत्तं, चाग्गो, पञ्जा सद्दाय, सीलंस्स, सुत्तंस्स, चाग्गंस्स
 पञ्जाय उप० प० प० । पठमंस्स भानंस्स परिकम्मं पठमंस्स भानंस्स
 उप० प० प० । दुत्तियंस्स भानंस्स परिकम्मं ॥ पे ॥ चतुत्थंस्स भानंस्स
 परिकम्मं चतुत्थंस्स भानंस्स उप० प० प० । आकासानञ्जायतनंस्स
 परिकम्मं ॥ पे ॥ नेवसञ्जानासञ्जायतनंस्स परिकम्मं नेवसञ्जानासञ्जा-
 यतनंस्स उप० प० प० । पठमं भानं दुत्तियंस्स भानंस्स ॥ पे ॥
 चतुत्थं भानं आकासानञ्जायतनंस्स ॥ पे ॥ आक्खिञ्जञ्जायतनं नेवसञ्जा-

रागं गरुं कृत्वा अस्तादेति अभिनन्दति । तं गरुं कृत्वा रागो...दिट्टि
उप्यजति । दिट्टिं गरुं कृत्वा ॥पे॥ रागो...दिट्टि उप्यजति ।
अनन्तरूपनिस्सयो—पुरिमा पुरिमा अकुसला खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं
अकुसलानं खन्धानं उप० प० प० । पकनूपनिस्सयो—रागं उपनिस्साय
पाणं हनति, अदिन्नं आदियति, मुसा भणति, पिसुण भणति, फरुसं
भणति, सम्फं पलपति, सन्धिं छिन्दति, निल्लोपं हरति, एकागारिकं करोति,
परिपन्थे तिट्ठति, परदारं गच्छति, गामघातं, निगमघातं करोति, मातर
जीविता वीरोपेति, पितरं जीविता वीरोपेति, अरहन्तं जीविता वीरोपेति,
दुट्ठेन चित्तेन तथागतस्स लोहितं उप्पादेति, संघं भिन्दति । दोसं,
मोहं, मानं, दिट्ठिं, पत्थनं उपनिस्साय पाणं हनति ॥पे॥ संघं भिन्दति ।
रागो, दोसो, मोहो, मानो दिट्ठि, पत्थना रागस्स, दोसस्स, मोहस्स,
मानस्स, दिट्ठिया, पत्थनाय उप० प० प० । पाणातिपातो पाणाति-
पातस्स, अदिन्नादानस्स, कामेणु मिच्छाचारस्स, मुसावादस्स, पिसुणाय
वाचाय, फरुसाय, वाचाय, सम्फपलापस्स अभिक्क्याय, व्यापादस्स,
मिच्छादिट्ठिया उप० प० प० । अदिन्नादानं अदिन्नादानन्त ॥पे॥
मिच्छादिट्ठिया, पाणातिपातन्त उप० प० प० । चक्रं वन्धितव्यं ।
कामेणु मिच्छाचारो ॥पे॥ मिच्छादिट्ठि मिच्छादिट्ठिया उप० प० प० ।
मिच्छादिट्ठि पाणातिपातन्त ॥पे॥ व्यापादन्त उप० प० प० । मातु-
घातिकम्मं मातुघातिकम्मन्त, पितुघातिकम्मन्त, अरहन्तातिकम्मन्त,

अब्बेन कतं मातुघातिकम्मं अररेण कतन्त मातुघातिकम्मन्त,
एवं पितुघातिकम्मं पितुघातिकम्मन्त ।

रुदिरुप्पादकम्मस्स, सधभेदकम्मस्स, नियतमिच्छादिट्टिया, मातुघातिकम्मस्स उप० प० प० ।
 पितुघातिकम्मं पितुघातिकम्मस्स, अरहन्तघातिकम्मस्स ५ पे ५ नियत-
 मिच्छादिट्टिया, मातुघातिकम्मस्स उप० प० प० । अरहन्तघातिकम्म
 अरहन्तघातिकम्मस्स ५ पे ५ नियतमिच्छादिट्टि नियतमिच्छादिट्टिया,
 मातुघातिकम्मस्स ५ पे ५ संघभेदकम्मस्स उप० प० प० । चक्रं कातव्व ।
 अकुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स उप० प० प० । पक्कूपनिस्सयो—
 राग उपनिस्साय दान देति, सील समादियति, उपोसथकम्मं करोति,
 भ्रान उप्पादेति, विपस्सनं उप्पादेति, मग्ग उप्पादेति, अभिञ्ज उप्पा-
 देति, समापत्ति उप्पादेति । दोष, मोहं, मान, दिट्ठि, पत्थन उपनिस्साय
 दानं देति ५ पे ५ समापत्ति उप्पादेति । रागो ५ पे ५ पत्थना सद्धाय,
 सीलस्स, सुतस्स, चागस्स, पञ्जाय उप० प० प० । पाण हत्त्वा
 तस्स पटिघातत्थाय दान देति ५ पे ५ समापत्ति उप्पादेति । अदिन्नं
 आदियित्वा, मुसा भणित्वा, पिमुण्ण भणित्वा, पक्कस भणित्वा, सम्फ
 पलपित्वा, सन्धि छिन्दित्वा, निल्लोपं हरित्वा, एकागारिकं करित्वा,
 परिपण्ये उक्त्वा, परदार गन्त्वा, गामघात करित्वा, निगमघातं करित्वा
 तस्स पटिघातत्थाय दानं देति ५ पे ५ समापत्ति उप्पादेति । मातर जीविता
 वीरोपेत्या ५ पे ५ पितरं जीविता वीरोपेत्या, अरहन्त जीविता वीरोपेत्या,
 दुट्टेन चित्तेन तथागतस्स लोहित उप्पादेत्वा, संघे भिन्दित्वा तस्स
 पटिघातत्थाय दान देति, सील समादियति, उपोसथकम्म करोति ।

अकुसलो धम्मो अन्याकतस्स धम्मस्स उप० प० प० । अनन्त-
 रूपनिस्सयो, पक्कूपनिस्सयो । अनन्तरूपनिस्सयो—अकुसल पुट्टानस्स

उप० प० प० । पक्तूपनिस्तयो—रागं उपनिस्ताय अत्तानं आतापेति परितापेति, परियेष्टिमूलकं दुक्खं पच्चनुभोति । दोसं, मोहं, मान, दिट्ठि, पथनं उपनिस्ताय अत्तानं आतापेति परितापेति, परियेष्टिमूलकं दुक्खं पच्चनुभोति । रागो ऽपे ऽपत्यना कायिकस्स सुखस्स, कायिकस्स दुक्खस्स, फलसमापत्तिया उप० प० प० । अकुसलं कम्मं विपाकन्त उप० प० प० ।

अव्याकतो घम्मो अव्याकतस्स घम्मस्स उप० प० प० । आर-
म्मणूपनिस्तयो, अनन्तरूपनिस्तयो, पक्तूपनिस्तयो । आरम्मणूप-
निस्तयो—अरहा फलं गरं कत्वा पच्चवेक्खति, निब्बानं गरं कत्वा
पच्चवेक्खति । निब्बानं फलस्स उप० प० प० । अनन्तरूपनिस्तयो—
पुरिमा पुरिमा विपाकाव्याकता किरियाव्याकता खन्धा पच्छिमानं पच्छि-
मानं विपाकाव्याकतानं किरियाव्याकतानं खन्धानं उप० प० प० ।
भवङ्गं आवज्जनाय, किरियं बुट्टानस्स, अरहतो अनुत्तमं फलसमापत्तिया
निरोधा बुट्टहन्तस्स नेवसब्बानात्तब्बजायतनकिरियं फलसमापत्तिया उप०
प० प० । पक्तूपनिस्तयो—कायिकं सुखं कायिकस्स सुखस्स, कायि-
कस्स दुक्खस्स, फलसमापत्तिया उप० प० प० । कायिकं दुक्खं
कायिकस्स सुखस्स, कायिकस्स दुक्खस्स, फलसमापत्तिया उप० प० प० ।
उतु कायिकस्स सुखस्स ऽपे ऽप फलसमापत्तिया उप० प० प० । भोजनं...
सेनासनं कायिकस्स सुखस्स ऽपे ऽप फलसमापत्तिया उप० प० प० ।
कायिकं सुखं, कायिकं दुक्खं, उतु, भोजनं, सेनासनं कायिकस्स सुखस्स
ऽपे ऽप फलसमापत्तिया उप० प० प० । फलसमापत्ति कायिकस्स सुखस्स

उप० प० प० । अरहा कायिक सुख उपनिस्साय अनुप्पन्न किरिय समापत्ति उप्पादेति, उप्पन्न समापज्जति, सङ्खारे अनिच्चतो विपस्सति । कायिक दुक्खल पे सेनासन उपनिस्साय पे अनत्ततो विपस्सति ।

अन्याकतो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स उप० प० प० । आरम्मणुपनिस्सयो, अनन्तरूपनिस्सयो, पक्कूपनिस्सयो । आरम्मणुपनिस्सयो—सेक्खा फल गह कत्वा पच्चवेक्खन्ति, निब्बान गह कत्वा पच्चवेक्खन्ति, निब्बान गोत्रभुस्स, बोदानस्स, मग्गस्स उप० प० प० । अनन्तरूपनिस्सयो—आवज्जना कुसलान खन्धान उप० प० प० । पक्कूपनिस्सयो—कायिक सुख उपनिस्साय दान देति पे समापत्ति उप्पादेति । कायिक दुक्खल, उतु, भोजन, सेनासन उपनिस्साय दान देति पे समापत्ति उप्पादेति । कायिक सुख, कायिक दुक्खल, उतु, भोजन, सेनासनं संदाय, सीलस्स, सुतस्स, चागस्स, पज्जाय उप० प० प० ।

अन्याकतो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स उप० प० प० । आरम्मणुपनिस्सयो, अनन्तरूपनिस्सयो, पक्कूपनिस्सयो । आरम्मणुपनिस्सयो—चक्खु गह कत्वा अस्सादेति अभिनन्दति । त गह कत्वा रागो उप्पज्जति, दिट्ठि उप्पज्जति । सोत, धान, जिब्ब, काय, रूपे, सद्दे, गन्धे, रसे, फोट्टुच्चे, वत्थु विपाकान्याकते किरियाव्याकते गन्धे गह कत्वा अस्सादेति अभिनन्दति पे दिट्ठि उप्पज्जति । अनन्तरूपनिस्सयो—आवज्जनु अकुसलानं खन्धान उप० प० प० । पक्कूपनिस्सयो—

कायिकं सुखं उपनिस्साय पाणं हनति ७ पे ७ संघं भिन्दति । कायिकं दुःखं, उदु, भोजनं, सेनासनं उपनिस्साय पाणं हनति ७ पे ७ संघं भिन्दति । कायिकं सुखं ७ पे ७ सेनासनं रागस्स, दोसस्स, मोहस्स, मानस्स, दिट्ठिया, पत्थनाय उपनिस्सयपच्चयेन पच्चयो ।

(१०. पुरेजातपच्चयो)

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स पुरेजातपच्चयेन पच्चयो । आरम्भणपुरेजातं, वत्थुपुरेजातं । आरम्भणपुरेजातं—अरहा, चक्खुं अनिच्चतो दुक्खतो अनत्ततो विपस्सति । सोतं, धानं, जिब्हं, कायं ७ पे ७ वत्थुं अनिच्चतो ७ पे ७ विपस्सति । दिव्वेन चक्खुना रूपं पस्सति, दिव्वाय सोतधातुया सहं सुणाति । रूपायतनं चक्खुविञ्जाणस्स ७ पे ७ फोट्ठव्वायतनं कायविञ्जाणस्स पुरे० प० प० । वत्थुपुरेजातं—चक्खायतनं चक्खुविञ्जाणस्स ७ पे ७ कायायतनं कायविञ्जाणस्स पुरे० प० प० । वत्थु विमाकाव्याकतानं किरियाव्याकतानं खन्धानं पुरे० प० प० ।

अव्याकतो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स पुरे० प० प० । आरम्भणपुरेजातं, वत्थुपुरेजातं । आरम्भणपुरेजातं—सेक्खा वा पुत्थुज्जना वा चक्खुं अनिच्चतो ७ पे ७ विपस्सन्ति । सोतं ७ पे ७ वत्थुं अनिच्चतो ७ पे ७ विपस्सन्ति । दिव्वेन चक्खुना रूपं पस्सन्ति । दिव्वाय सोतधातुया सहं सुणन्ति । वत्थुपुरेजातं—वत्थु कुसलानं खन्धानं पुरे० प० प० ।

अव्याकतो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स पुरे० प० प० । आरम्भणपुरेजातं, वत्थुपुरेजातं । आरम्भणपुरेजातं—चक्खुं अस्सादेत्ति अभि-

नन्दति । त आरम्भ रागो उप्पजति, दिट्ठि उप्पजति, विचिकिञ्छा उप्पजति, उद्धञ्च उप्पजत, दोमनस्स उप्पजति । सोत ८पे ८ वत्थु अस्सादेति अभिनन्दति ८पे ८ दोमनस्स उप्पजति । वत्थु-पुरेजात — वत्थु अकुसलान खन्धान पुरेजातपच्चयेन पच्चयो ।

(११. पञ्छाजातपच्चयो)

कुसलो धम्मो अब्याकतस्स धम्मस्स पञ्छाजातपच्चयेन पच्चयो । पञ्छाजाता कुसला खन्धा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स पञ्छा० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अब्याकतस्स धम्मस्स पञ्छा० प० प० । पञ्छा-जाता अकुसला खन्धा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स पञ्छा० प० प० ।

अब्याकतो धम्मो अब्याकतस्स धम्मस्स पञ्छा० प० प० । पञ्छा-जाता विपाकाब्याकता किरियाब्याकता खन्धा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स पञ्छाजातपच्चयेन पच्चयो ।

(१२. आसेवनपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स आसेवनपच्चयेन पच्चयो । पुरिमा पुरिमा कुसला खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलान खन्धान आसे० प० प० । अनुलोम गोत्रभुस्स, अनुलोम वोदानस्स, गोत्रभू मग्गस्स, वोदान मग्गस्स आसे० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स आसे० प० प० । पुरिमा पुरिमा अकुसला खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं अकुसलान खन्धान आसे० प० प० ।

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स आसे० प० प० । पुरिमा पुरिमा किरियाव्याकता खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं किरियाव्याकतानं खन्धानं आसेवनपच्चयेन पच्चयो । ४

(१३. कम्मपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स कम्मपच्चयेन पच्चयो । कुसला चेतना सम्पयुत्तकानं खन्धानं कम्मप० प० ।

कुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स कम्मप० प० । सहजाता (चेतना) नानाक्खणिका (चेतना) । सहजाता कुसला चेतना चित्तसमुट्ठानानं रूपानं कम्मप० प० । नानाक्खणिका कुसला चेतना विपाकानं खन्धानं कटत्ता च रूपानं कम्मप० प० ।

कुसलो धम्मो कुसलस्स च अव्याकतस्स च धम्मस्स कम्म० प० प० । कुसला चेतना सम्पयुत्तकानं खन्धानं चित्तसमुट्ठानानञ्च रूपानं कम्मप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स कम्मप० प० । अकुसला चेतना सम्पयुत्तकानं खन्धानं कम्मप० प० ।

अकुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स कम्मप० प० । सहजाता, नानाक्खणिका । सहजाता अकुसला चेतना चित्तसमुट्ठानानं रूपानं कम्मप० प० । नानाक्खणिका अकुसला चेतना विपाकानं खन्धानं कटत्ता च रूपानं कम्मप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुलस्स च अव्याकतस्स च धम्मस्स कम्म-

प० प० । अकुसला चेतना सम्पयुक्तकानं खन्धानं चित्तसमुद्धानानञ्च रूपान कम्मप० प० ।

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स कम्मप० प० । विपाकाव्याकता किरियाव्याकता चेतना सम्पयुक्तकान खन्धानं चित्तसमुद्धानानञ्च रूपान कम्मप० प० । पटिसन्धिकल्लणे विपाकाव्याकता चेतना सम्पयुक्तकान खन्धान कटत्ता च रूपानं कम्मप० प० । चेतना वत्थुस्स कम्मपच्चयेन पच्चयो ।

(१४. विपाकपच्चयो)

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स विपाकपच्चयेन पच्चयो । विपाकाव्याकतो एको खन्धो तिरण्णत्त खन्धानं चित्तसमुद्धानानञ्च रूपानं विपाकप० प० । तयो खन्धा एकस्स खन्दस्स चित्तसमुद्धानानञ्च रूपानं विपाकप० प० । द्वे खन्धा द्विजं ऽ पे ऽ रूपानञ्च विपाकप० प० । पटिसन्धिकल्लणे विपाकाव्याकतो एवो खन्धो ऽ पे ऽ कटत्ता च रूपान विपाकप० प० । खन्धा वत्थुस्स विपाकपच्चयेन पच्चयो ।

(१५. आहारपच्चयो)

कुमलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स आहारपच्चयेन पच्चयो । कुसला आहारा सम्पयुक्तकानं खन्धानं आहारप० प० ।

कुमलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स आहारप० प० । कुमला आहारा चित्तसमुद्धानानं रूपान आहारप० प० ।

कुमलो धम्मो कुसलस्स च अव्याकतस्स च धम्मस्स आहारप०

प० । कुसला आहारा सम्पयुक्तकान खन्धानं चित्तसमुद्धानानञ्च रूपानं
आहारप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स आहारप० प० । अकुसला
आहारा सम्पयुक्तकानं खन्धानं आहारप० प० ।

अकुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स आहारप० प० । अकुसला
आहारा चित्तसमुद्धानानं रूपानं आहारप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स च अव्याकतस्स च धम्मस्स आहारप०
प० । अकुसला आहारा सम्पयुक्तकानं खन्धानं चित्तसमुद्धानानञ्च
रूपानं आहारप० प० ।

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स आहारप० प० । विपा-
काव्याकता किरियाव्याकता आहारा सम्पयुक्तकानं खन्धानं चित्तसमु-
द्धानानञ्च रूपानं आहारप० प० । पटिसन्धिक्खणे विपाकाव्याकता
आहारा सम्पयुक्तकानं खन्धानं कटत्ता च रूपानं आहारप० प० ।
कवलीकारो आहारो इमस्स कायस्स आहारपच्चयेन पच्चयो ।

(१६. इन्द्रियपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स इन्द्रियपच्चयेन पच्चयो । कुसला
इन्द्रिया सम्पयुक्तकानं खन्धानं इ० प० प० ।

कुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स इ० प० प० । कुसला इन्द्रिया
चित्तसमुद्धानानं रूपानं इ० प० प० ।

कुसलो धम्मो कुसलस्स च अव्याकतस्स च धम्मस्स इ० प० प० ।
कुसला इन्द्रिया सम्प० खन्धानं चित्तसमुद्धानानञ्च रूपानं इ० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुलस्स धम्मस्स इ० प० प० । अकुसला
इन्द्रिया सम्प० खन्धान इ० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अब्याकतस्स धम्मस्स इ० प० प० । अकुसला
इन्द्रिया चित्तसमुट्ठानान रूपान इ० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स च अब्याकतस्स च धम्मस्स इ० प०
प० । अकुसला इन्द्रिया सम्प० खन्धान चित्तसमुट्ठानानञ्च रूपान
इ० प० प० ।

अव्याकतो धम्मो अब्याकतस्स धम्मस्स इ० प० प० । विपाका-
व्याकता किरियाव्याकता इन्द्रिया सम्प० खन्धान चित्तसमुट्ठानानञ्च
रूपान इ० प० प० । पटिसन्धिकखण्ये विपाकाव्याकता इन्द्रिया सम्प०
खन्धान कटत्ता च रूपान इ० प० प० । चक्खुन्द्रिय चक्खुविम्भाणस्स
॥१॥ कायिन्द्रिय कायविम्भाणस्स इ० प० प० । रूपजीवितिन्द्रिय
कटत्तारूपान इन्द्रियपचयेन पचये ।

∴

(१७. भानपचये)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स भानपचयेन पचये । कुसलानि
भानज्ञानि सम्प० खन्धान भानप० प० ।

कुसलो धम्मो अब्या० धम्मस्स भानप० प० । कुसलानि
भानज्ञानि चित्तसमुट्ठानान रूपान भानप० प० ।

कुसलो धम्मो कुसलस्स च अब्या० च धम्मस्स भानप० प० ।
कुसलानि भानज्ञानि सम्प० खन्धान चित्तसमुट्ठानानञ्च रूपान भान
प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स भानप० प० । अकुसलानि
भानद्धानि सम्प० खन्धानं भानप० प० ।

अकुसलो धम्मो अव्या० धम्मस्स भानप० प० । अकुसलानि
भानद्धानि चित्तस० रूपानं भानप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स च अव्या० च धम्मस्स भानप० प० ।
अकुसलानि भानद्धानि सम्प० खन्धानं चित्तसमुट्टानानञ्च रूपानं
भानप० प० ।

अव्याकतो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स भानप० प० ।
विपाकाव्याकतानि किरियाव्याकतानि भानद्धानि सम्पयुत्तकानं खन्धानं
चित्तसमुट्टानानञ्च रूपानं भानप० प० । पटिसन्धिक्खण्णे विपा-
काव्याकतानि भानद्धानि सम्प० खन्धानं कटत्ता च रूपानं
भानपच्चयेन पच्चयो ।

(१८. मग्गपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स मग्गपच्चयेन पच्चयो । कुसलानि
मग्गद्धानि सम्प० खन्धानं मग्गप० प० ।

कुसलो धम्मो अव्याकतस्स धम्मस्स मग्गप० प० । कुसलानि
मग्गद्धानि चित्तस० रूपानं मग्गप० प० ।

कुसलो धम्मो कुसलस्स च अव्या० च धम्मस्स मग्गप० प० ।
कुसलानि मग्गद्धानि सम्प० खन्धानं चित्तसमुट्टानानञ्च रूपानं मग्गप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स मग्गप० प० । अकुसलानि
मग्गद्धानि सम्प० खन्धानं मग्गप० प० ।

अकुसलो धम्मो अन्या० धम्मस्स मग्गप० प० । अकुसलानि मग्गङ्गानि चित्तस० रूपानं मग्गप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स च अन्या० च धम्मस्स मग्गप० प० । अकुसलानि मग्गङ्गानि सम्प० खन्धान चित्तस० च रूपान मग्गप० प० ।

अन्याकतो धम्मो अन्या० धम्मस्स मग्गप० प० । विपाका व्याकतानि किरियाव्याकतानि मग्गङ्गानि सम्प० खन्धान चित्तस० च रूपान मग्गप० प० । पटिसन्धिकखरो विपाकाव्याकतानि मग्गङ्गानि सम्प० खन्धान कटत्ता च रूपान मग्गपच्चयेन पच्चयो ।

(१६. सम्पयुत्तपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स सम्पयुत्तपच्चयेन पच्चयो । कुसलो एको खन्धो तिरियुत्त ऽपे ऽद्वे खन्धा द्विज्ज खन्धानं सम्प० प० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स सम्प० प० प० । अकुसलो एको खन्धो ऽपे ऽद्वे खन्धा द्विज्ज खन्धानं सम्प० प० प० ।

अन्याकतो धम्मो अन्या० धम्मस्स सम्प० प० प० । विपाका-
व्याकतो किरियाव्याकतो एको खन्धो ऽपे ऽद्वे खन्धा द्विज्ज खन्धानं सम्प० प० प० । पटिसन्धिकखरो विपाकाव्याकतो एको खन्धो ऽपे ऽद्वे खन्धा द्विज्ज खन्धानं सम्पयुत्तपच्चयेन पच्चयो ।

(२०. विप्पयुत्तपच्चयो)

कुसलो धम्मो अन्या० धम्मस्स विप्पयुत्तपच्चयेन पच्चयो । सहजात, पन्धाजात । सहजाता कुसला खन्धा चित्तस० रूपान विप्प० प० प० । पन्धाजाता कुसला खन्धा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स विप्प० प० प० ।

कुसलो धम्मो कुसलस्स च अन्या० च धम्मस्स अत्थिप० प० ।
कुसलो एको खन्धो ५ पे ५ द्वे खन्धा द्विज्ज खन्धान चित्तसमुट्टानानञ्च
रूपान अत्थिप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स धम्मस्स अत्थिर० प० । अकुसलो एको
खन्धो ५ पे ५ द्वे खन्धा द्विज्ज खन्धान अत्थिप० प० ।

अकुसलो धम्मो अन्या० धम्मस्स अत्थिप० प० । सहजात,
पञ्चाजात । सहजाता अकुसला खन्धा चित्तस० रूपान ..पञ्चाजाता
अकुसला खन्धा पुरेजातस्स इमस्स कायस्स अत्थिप० प० ।

अकुसलो धम्मो अकुसलस्स च अन्या० च धम्मस्स अत्थिप०
प० । अकुसलो एको खन्धो ५ पे ५ द्वे खन्धा द्विज्ज खन्धान चित्त
समुट्टानानञ्च रूपान अत्थिप० प० ।

* अन्याकतो धम्मो अन्या० धम्मस्स अत्थिप० प० । सहजात,
पुरेजात, पञ्चाजात, आहार, इन्द्रिय । सहजातो विपाकान्याकतो
किरियान्याकतो एको खन्धो ५ पे ५ द्वे खन्धा द्विज्ज खन्धान चित्तस०
च रूपान अत्थिप० प० । पटिसन्धिक्खण्णे विपाकान्याकतो एको
खन्धो ५ पे ५ द्वे खन्धा द्विज्ज खन्धान कटत्ता च रूपान अत्थिप० प० ।
खन्धा च पुस्स वत्थु खन्धान अत्थिप० प० । एक महाभूत ५ पे ५
द्वे महाभूता द्विज्ज महाभूतान अत्थिप० प० । महाभूता चित्तस०
रूपान, षट्त्वारूपान, उपादारूपान अत्थिप० प० । बाहिर, आहार
समुट्टान, उतुसमुट्टानं, असञ्चसत्ता एक महाभूत ५ पे ५ द्वे महाभूता
द्विज्ज महाभूतान अत्थिर० प० । महाभूता कटत्तारूपानं, उपादा

कुसलो च अन्याकतो च धम्मा कुसलस्स धम्मस्स अत्थिप० प० ।
सहजात, पुरेजात । सहजातो कुसलो एको खन्धो च वत्थु च तिरण्णनं
खन्धान अत्थिप० प० । अपेअ द्वे खन्धा च वत्थु च द्विन्नं खन्धानं
अत्थिप० प० ।

कुसलो च अन्याकतो च धम्मा अन्याकतस्स धम्मस्स अत्थिप०
प० । सहजातं, पञ्चाजात, आहार, इन्द्रियं । सहजाता कुसला
खन्धा च महाभूता च चित्तसमुट्टानानं रूपान अत्थिप० प० । पञ्चा-
जाता कुसला खन्धा च कक्खीकारो आहारो च इमस्स कायस्स अत्थि-
प० प० । पञ्चाजाता कुसला खन्धा च रूराजोवित्तिन्द्रियञ्च कटत्तारूपानं
अत्थिप० प० ।

अकुसलो च अन्याकतो च धम्मा अकुसलस्स धम्मस्स अत्थिप०
प० । सहजात, पुरेजात । सहजातो अकुसलो एको खन्धो च
वत्थु च तिरण्णनं खन्धान अपेअ द्वे खन्धा च वत्थु च द्विन्नं
खन्धान अत्थिप० प० ।

अकुसलो च अन्याकतो च धम्मा अन्याकतस्स धम्मस्स अत्थि-
प० प० । सहजातं, पञ्चाजातं, आहार, इन्द्रियं । सहजाता अकु-
सला खन्धा च महाभूता च चित्तसमुट्टानानं रूपान अत्थिप० प० ।
पञ्चाजाता अकुसला खन्धा च कक्खीकारो आहारो च इमस्स कायस्स
अत्थिप० प० । पञ्चाजाता अकुसला खन्धा च रूराजोवित्तिन्द्रियञ्च
कटत्तारूपान अत्थिप० प० ।

(२२. नत्थिपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स नत्थिपच्चयेन पच्चयो । पुरिमा पुरिमा कुसला खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं खन्धानं नत्थि-
प० प० । सङ्घित्तं । यथा अनन्तरपच्चयं, एवं वित्थारेतव्वं ।

(२३. विगतपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स विगतपच्चयेन पच्चयो । पुरिमा पुरिमा कुसला खन्धा पच्छिमानं पच्छिमानं कुसलानं खन्धानं विगत-
पच्चयेन पच्चयो । सङ्घित्तं । यथा अनन्तरपच्चयं, एवं वित्थारेतव्वं ।

(२४ अविगतपच्चयो)

कुसलो धम्मो कुसलस्स धम्मस्स अविगतपच्चयेन पच्चयो । कुसलो
एको खन्धो तिण्णन्नं खन्धानं अवि० प० प० । तयो खन्धा एकस्स
५ पे ७ द्वे खन्धा द्विन्नं खन्धानं अविगतपच्चयेन पच्चयो । सङ्घित्तं ।
यथा अत्थिपच्चयं, एवं वित्थारेतव्वं ।

पञ्चावारस्स विभङ्गो ।

पञ्चावारविभङ्गस्त

सङ्घे पचयणा

१. हेतुपचयो

हेतु च सो पचयो चा ति हेतुपचयो । हेतुं दृत्वा पचयो, हेतुभावेन पचयो ति युक्तं होति । आरम्भणपचयादिसु पि एतेव नयो । यो धम्मो य धम्म अपचय्णाय तिट्ठति वा उप्पज्जति वा तस्स धम्मस्स सो उपसारको धम्मो पचयो ति वेदित्तन्वो [वि १७।६७ ६८] । तस्य, तयो अकुसलहेतू, तयो कुसलान्याकतहेतू ति छ् हेतू । तेसु ये ये यस्मिं यस्मिं चित्ते सविज्जन्ति, ते ते तस्स तस्स चित्तस सेतरान चंतस्सिज्जान चित्तसमुट्ठानानञ्च रूपान हेतुपचयेन पचया होन्ति ।

अन्ते, पटिसन्धिपस्सणे त्रिपाकाद्याकता हेतू सम्पयुक्तज्ञानं सन्धानं कटत्ता च रूपानं हेतुपचयेन पचयो ति युक्तं । एस्य पटिसन्धी ति सहेतुककामावचररूपावचरा पटिसन्ध अधिपेता । पटिसन्धिपस्सणे चत्तारो अरूपकवन्धा अप्पत्तिट्ठितवत्थुकता दुग्घना होन्ति । तस्मा तेसु यो कोचि धम्मो चित्तसमुट्ठानरूपां पचयो न भवति ।

कटत्तारूपानं पन सव्वे पि अरूपधम्मा यथासंभवं हेतादिवसेन तस्मिं खणे पच्चया भवन्तेव । पठमभवङ्गमुपादाय ते विपाकधम्मा चित्त-समुट्टानरूपानं पच्चया होन्ति [६।२५] ।

२. आरम्भणपच्चयो

तथ, गोत्रभू ति सोतापत्तिमग्गस्स गोत्रभू । वोदानं ति सकदागामिअनागामिमग्गानं गोत्रभू । इमस्मिं पट्टानपकरणे केवलं सोतापत्तिमग्गस्स पुव्वभागे उप्पजमानं चित्तं गोत्रभू ति वुत्तं । तं हि पुथुजनगोत्तं अभिभवित्वा अरियगोत्तमभिसम्भोन्तं पवत्तति [१।३६] । सकदागामिअनागामिमग्गानं पुव्वङ्गमं पन तदेव चित्तं किलेसानं वोदपनट्टेन वोदानं ति वुच्चति । फलसमापत्तियं गोत्ताभिभवनस्स वा किलेसानं वा वोदपनस्स अभावा इदमेव चित्तं केवलं अनुलोमं ति वुच्चति । विमुद्धिमग्गे अप्यनाय आसन्नं अनुलोमचित्तं अविसेसेन गोत्रभू ति पि वुत्तं [वि ४।७४] ।

कुसले निरुद्धे विपाको तदारम्भणता ति तदारम्भणताय विपाको, तदारम्भणतानामको वा विपाको, तदारम्भणचित्तं ति वुत्तं होति । तं कामावचरभवे कामावचरधम्मेसु आरम्भणभूतेसु कामावचरानमेव जवनानमन्ते उप्पजति [४।१७-१८] ।

आवज्जनाया ति, पञ्चद्वारावजन-मनोद्वारावजनवज्जेन दुविधा आवज्जना । तासु एत्थ मनोद्वारावज्जना अधिप्पेता ।

चित्तचेतसिकरूपपव्वज्जतिनिव्वानसङ्घाता सव्वे पि धम्मा एकून-नवुत्तिचित्तानं यथासंभवं इमिना पच्चयेन पच्चया भवन्तेव । ते पन

कटत्तारूपानं पन सव्वे पि अरूपधम्मा यथासंभवं हेतादिवसेन तस्मिं खणे पच्चया भवन्तेव । पठमभवङ्गमुपादाय ते विपाकधम्मा चित्त-समुट्टानरूपानं पच्चया होन्ति [६।२५] ।

२. आरम्भणपच्चयो

तत्थ, गोत्रभू ति सोतापत्तिमग्गस्स गोत्रभू । वोदानं ति सकदागामिअनागामिमग्गानं गोत्रभू । इमस्मिं पट्टानपकरणे केवलं सोतापत्तिमग्गस्स पुव्वभागे उप्पज्जमानं चित्तं गोत्रभू ति बुत्तं । तं हि पुथुज्जनगोत्तं अभिभवित्वा अरियगोत्तममिसम्भोन्तं पवत्तति [१।३६] । सकदागामिअनागामिमग्गानं पुव्वङ्गमं पन तदेव चित्तं किलेसानं वोदपनट्टेन वोदानं ति बुत्तति । फलसमापत्तियं गोत्ताभिभवनस्स वा किलेसानं वा वोदपनस्स अभावा इदमेव चित्तं केवलं अनुलोमं ति बुत्तति । विमुद्धिमग्गे अप्पनाय आसन्नं अनुलोमचित्तं अविसेसेन गोत्रभू ति पि बुत्तं [वि ४।७४] ।

कुसले निरुद्धे विपाको तदारम्भणता ति तदारम्भणताय विपाको, तदारम्भणतानामको वा विपाको, तदारम्भणचित्तं ति बुत्तं होति । तं कामावचरभवे कामावचरधम्मेसु आरम्भणभूतेसु कामा-वचरानमेव जवनानमन्ते उप्पज्जति [४।१७-१८] ।

आवज्जनाया ति, पञ्चद्वारावज्जन-मनोद्वारावज्जनवट्टेन दुविधा आवज्जना । तासु एत्थ मनोद्वारावज्जना अधिप्पेता ।

चित्तचेतसिकरूपयव्वज्जिनिव्व्यानसङ्गाता सव्वे पि धम्मा एकून-नदुत्तिचित्तानं ययासम्मवं इमिना पच्चयेन पच्चया भवन्तेव । ते पन

आरम्भणसङ्गहे बुज्जनयेन [३।१९-२२] सङ्घेपतो, इध विस्थारतो च वेदितव्वा ।

३. अधिपतिपञ्चयो

आरम्भणाधिपति छुन्दार्धिपती ति अधिपतिपञ्चयो दुविधो । तत्थ गरुक्कत आरम्भण आरम्भणाधिपति । छुन्दो, विरिय, चित्त, वीमसा ति [७।२०] इमेसु यो कोचि एको सहजाताधिपति । तत्थ कामावचरो, रूसावचरो, अरूपावचरो वा कुमलो धम्मो अट्टन्न कामावचरान कुसलान, अट्टन्न वा लोभसहगतान अकुसलान आरम्भणाधिपञ्चयवसेन पञ्चयो होति । अकुसलेसु, 'रागो उप्पज्जति, दिट्ठि उप्पज्जती' ति इत्थमेव बुत्तता, गरुक्कतारम्भण पटिषचित्तान वा मोमूहचित्तान वा आरम्भण न होती ति वेदितव्व । लोकुत्तरो धम्मो आणसम्पयुत्तानमेव कामावचरकुसलक्रियाचित्तान आरम्भणाधिपञ्चयेन पञ्चयो होति । अकुसलेसु लोभसहगतचित्तुप्पादो व अस्मादवसेन आरम्भणाधिपतिभाव गच्छति । पटिषचित्तेसु वा मोमूहचित्तेसु वा अस्सादना नत्थि । गरुक्कतानि वत्थारम्भणानि निस्साय रागो वा दिट्ठि वा उप्पज्जति, तस्मा तानि लोभसहगतानमेव चित्तान आरम्भणाधिपतिवसेन पञ्चया होन्ति ।

सहजाताधिपतिसु वीमसाधिपति तिहेतुकजवनेस्वेव लब्भति । इतरे तयो अञ्जसमाना । ते सञ्चेस्वपि द्विहेतुकतिहेतुकजवनेसु यथासम्भय लब्भन्ति, न खा पन एकतो । एतेसु चनसु एकस्मि चित्ते एको व अधिपति होति । अधिपति नाम जेट्टकट्टेन उपकारको धम्मो । न च एकस्मि क्विच्चे बहू जेट्टका

उपकारका । तस्मात्तुत्तं—“द्विहेतुकतिहेतुकजवनेस्वेव यथासम्भवं
अधिपति एको व लब्धती” ति [७।२३] ।

४. अनन्तरपञ्चयो

अनन्तरभावेन उपकारको घम्मो अनन्तरपञ्चयो । स्वेव समनन्तर-
पञ्चयो । व्यञ्जनमत्तमेव हेत्थ नानं, अत्थतो मन नानं नत्थि
[वि १७।७३-७४] ।

निरोधा बुट्टहन्तस्स नेवसञ्जानासञ्जायतनकुसलं फल-
समापत्तिया ति इदं अनागामिनं सन्धाय तुत्तं । सेखेसु सो व निरोध-
समापत्ति समापज्जति [९।४३, वि २३।१८] । एत्थ कालानन्तरता
नत्थि, चित्तानन्तरता व अधिप्पेत्ता । अनागामिनो च अरहन्तो च
सत्ताहम्पि निरोधसमापत्ति समापज्जित्वा अचित्तका हुत्वा विहरन्ति ।
निरोधस्स आसन्नं तेसं तं नेवसञ्जानासञ्जायतनचित्तं निरोधा बुट्ट-
हन्तानं अनागामिफलस्स वा अरहत्तंफलस्स वा अनन्तरपञ्चयेन पञ्चयो
होति [२।४४-४५] ।

भवङ्गं आवज्जनाया ति, पञ्चद्वारावज्जनं मनोद्वारावज्जनं ति
दुविधाय पि आवज्जनाय भवङ्गं अनन्तरपञ्चयेन पञ्चयो होति ।

सहजातपञ्चयादयो उत्तानत्था एव ।

९. उपनिस्सयपञ्चयो

बलवकारणभावेन उपकारको घम्मो उपनिस्सयपञ्चयो । सो,
आरम्मणुपनिस्सयो, अनन्तररूपनिस्सयो, पकणुपनिस्सयो ति तिविधो ।
तत्थ आरम्मणुपनिस्सयो आरम्मणाधिपतिना सद्धि एकत्तं गच्छति ।

५० ९, १२-१३, १५] पञ्चावारविभङ्गस्त

अनन्तरूपनिस्सया अनन्तरपञ्चयसदिसो ३ । पकत्तूपनिस्सयो सद्धासीलादि-
वसेन विभत्तो ।

१२ आसेवनपच्चयो

गन्थादिसु पुरिमपुरिमाभियोगो विय अनन्तरान जवनान पगुण-
भावाय उपकारको धम्मो आसेवनपच्चयो । सो तेभूमकजवनेस्वेव
लभति । लोकुत्तरजवनेसु मग्गा एकक्खणिका तस्मा तेसु आसेवन
नत्थि । मग्गान विपाकभूतत्ता फलेसु पि आसेवनस्स अभावो बुत्तो ।

१३. कम्मपच्चयो

सहजाता चेतना, नानाक्खणिका चेतना ति कम्मपच्चयो दुविधो
होति । तत्थ सहजाता चेतना सब्बचित्तसाधारणा सब्बेस्वपि एकून
ननुत्तिचित्तेसु उपलभति [२।२] नानाक्खणिका चेतना ति पटिसन्धि-
दायक कुसलाकुसल कम्म । सा सहजातान चित्तचेतसिकान चित्त-
समट्टानरूपानञ्च, पटिसन्धिय विपाकक्खन्धान कटत्तारूपानञ्च कम्मपच्चयेन
पच्चयो होति । एत्थ सहजाता सब्बा पि चेतना अत्थिपच्चये समोधान
गच्छति । या पन नानाक्खणिका विपाकान खन्धान कटत्ता च रूपान
पच्चयो होति, सा न अब्जस्सिम पच्चये समोधान गच्छति [८।२६ टीका] ।

१५ आहारपच्चयो

चत्तारो आहारा [७।२१] । तेसु कबलीकारो आहारो रूपधम्मो
व । इतरे तयो सब्बचित्तसाधारणा, सब्बेस्वपि चित्तेसु सविजन्ति,
अरूपक्खन्धानञ्च आहारपच्चयेन पच्चया होन्ति ।

१६. इन्द्रियपञ्चयो

सो, 'इत्थिन्द्रियपुरिसिन्द्रियवज्जानं समवीसतिया इन्द्रियानं वसेन
ठितो । इत्थिन्द्रियपुरिसिन्द्रियानि हि किञ्चापि इत्थिलिङ्गादीनं वीज-
भूतानि, कललादिकाले पन विज्जमानेनु पि तेनु इत्थिपुरिसिलिङ्गादीनं
अभावमावा तानि नेव तेसं न अब्जेसं इन्द्रियपञ्चयतं फरन्ति ।
इन्द्रियपञ्चयो हि अत्तनो विज्जमानकत्वणे अविनिव्मुत्तवम्मानं इन्द्रिय-
पञ्चयतं अफरन्तो नाम नत्थिय । तस्मा तानि (इत्थिन्द्रियपुरिसिन्द्रियानि)
इन्द्रियपञ्चयो न होन्ति" [पट्टानट्टकथा] । इतरेसु चक्खादीनि
पञ्चिन्द्रियानि पञ्चन्नं विव्खाणधातूनं, रूपजीवित्तिन्द्रियं कटत्तारूपानं,
अरुग्गिन्द्रियानि च यथासम्भवं अरुपीनं खन्वानं पञ्चया होन्ति [८२६] ।

१७. भानपञ्चयो

सो सत्तन्नं भानङ्गानं वसेन वेदितव्यो [७१६] । "पञ्चन्नं पन
विव्खाणकायानं अभिनिपातमत्तत्ता तेनु विज्जमानानि उपेक्खामुत्तदुक्खानि
उपनिब्भानाकारस्स अभावतो भानङ्गानी ति न उद्धटानि" [पट्टान-
ट्टकथा] । तस्मा, "पञ्चविव्खाणेषु भानङ्गानि न लब्भन्ती" ति
वुत्तं [७२३] । एतेसु भानङ्गेषु दोमनत्सं एकन्ताकुसलं, वीसु
पटिघसम्मयुत्तचित्तेस्वेव उपलब्भति । इतरानि अब्जसमानानि कुसला-
कुसलाध्याकतचित्तेसु यथासम्भवं लब्भन्ति ।

१८. मग्गपञ्चयो

सो द्वादसन्नं मग्गङ्गानं वसेन वुत्तो [७१७] । तस्य, सम्मा-
दिट्ठि, सम्मावाचा, सम्माकम्मन्तो, सम्माश्राज्जीवो सम्मासति चा ति

इमानि पञ्च अज्ञानि सोभनानि, सौभनचित्तेस्वेव यथासम्भव उप-
लब्धन्ति । मिच्छादिदृष्टि चतसु दृष्टिगतचित्तेस्वेव लब्धति । सङ्कप्पो,
वायामो, समाधी ति इमानि तीणि अञ्जसमानानि कुसलाकुसलाव्या
कतेसु यथासम्भव उपलब्धन्ति ।

१९. सम्पयुत्तपच्चयो

यस्मा नाम रूपेण, रूपञ्च नामेन सम्पयोग न गच्छति, तस्मा अय
पच्चयो केवल अरूपीन खन्धान वसेनेव वुत्तो ।

२० विपयुत्तपच्चयो

नामञ्च रूपेण रूपञ्च नामेन सम्पयोग अगन्त्वा पि अञ्जमञ्ज
इमिना पच्चयेन पच्चया होन्ति ।

२१-२४ अतिथिपच्चयादयो

अतिथिपच्चयो अविगतपच्चयो ति इमे द्वे पि पच्चया एकत्था व, व्यञ्जन
मेवेत्थ नान । एव नतिथिविगतपच्चया । निद्देशवारे नतिथिपच्चये
“समनन्तरनिरुद्धा” ति, विगतपच्चये “समनन्तरविगृता” ति च वुत्त,
तस्मि एकत्थमेव ।

कालचिनिच्छयो

‘एतेसु हि, हेतुपच्चयो सहजात-अञ्जमञ्ज निस्सय पुरेजात-पञ्चा-
जात विपाक आहार-इन्द्रिय भान मग्ग सम्पयुत्त विपयुत्त अतिथि अविगत
पच्चयो ति इमे पत्तरस पच्चया पच्चुप्पन्नघम्मा व होन्ति । अनन्तर
पच्चयो समनन्तर-आसेवन नतिथि विगतपच्चयो ति इमे पञ्च अतीता येव
होन्ति । एको पन कम्मपच्चयो ते पच्चुप्पन्नातीते द्वे पि काले निस्सती

सङ्घेपवर्णना

होति । सेना, आरम्भणपचयो, अधिपतिपचयो, उपनिस्तयपचयो ति इमे तयो पचया तेकालिका पि हान्ति, पञ्जत्तिया सद्धिं निव्वानस्स सङ्गहितत्ता कालविमुत्ता पी” ति [पट्टानट्टकथा, उद्देशवारवर्णना] ।

एत्थ पच्चुपन्नघम्मेसु पचयेसु चुद्दस पचया अत्थिपचये समोधानं गच्छन्ति । कम्मपचये सहजाता पच्चुप्पन्ना चेतना पि इमस्मिं येव पचये सङ्गहेतव्वा । एवं सहजाताधिपति पि । अतीता पञ्च पि पचया अनन्तरूपनिस्तये समोधानं गच्छन्ति । आरम्भणाधिपति आरम्भणप-निस्तयसदिसो व । इमेसं द्विन्नं आरम्भणपचयस्स चा ति तिण्णं पचयानं वसेनेव निव्वानं यथारहं अरूपानं खन्धानं पचयो होति । पञ्जत्ति पन इमेसं तिण्णं पकत्तूपनिस्तयस्स चा ति चतुन्नं पचयानं वसेन पचयो होति ।

हेतादयो ये ये पचया चित्तसमुट्टानानं वा कटत्तारूपानं वा पचया ति तुत्ता ते ते कामलोके रूपलोके त्थेव वेदितव्वा । अरूपलोके पन रूपस्स नत्थिताय ते सम्युत्ताननेव पचया होन्ति ।

अञ्जाताविन्द्रिय] अभिधम्मत्यसङ्गहस्स [अनारम्मण

अञ्जाताविन्द्रिय ७. १८ २२	अधिद्वेय्यादिक ९. २३, ४४
अञ्जिन्द्रिय ७. १८ २२	अधिपति ७. २०, २३, २४।
अट्टिक ९ ७	•-पच्चय ८. ११, २०, २१
अतप्प ५. ६. १५	अधिमोक्ख २. ३. ११, २७।
अतिद्विट्ठ ४. १६	९ ३४
अतिरंरित्त ४. ७, ९	अनञ्जातञ्जस्सामीतिन्द्रिय ७ १८,
अतिमहन्त ४ ७, ६, १८	२२
अतीत ८ ६, ८।-आदिभेद ९.	अनत्त ९. ३४, ३७।-अनुपस्सना
३४।-आरम्मण ५ ३७।	९. २७, ३७।-लक्खण ९. २६
अत्तवाटुपादान ७. ७	अनन्तर ४. ८, १३।-उपनिस्सय
अत्ताभिनिवेश ९. ३७	८ १८, १९।-निरुद्ध ८. १३,
अत्यञ्जायाकार ८. ३३	१९।-पच्चय ८. ११, १३
अत्थियपच्चय ८. ११, २०, २८, २९	अनरिय ५. ८
अद्विज्जादान ५. २१	अनवत्तेम ९. ४१, ४२
अदुक्खमसुरा ३. ०	अनागत ८. ६
अदोम २. ५। ३. ५, ८। ७ १५	अनागामि ४. १९। ५. ३१। ९.
अट्ठा ८ ५. ६	४१, ४३।-पुग्गल ४ २२।
अदान ९. ३४	-फल ४. १९।-फलचित्त १.
अद्भुव ५ ४१	२६। ९. ४५।-मग्ग १. ३०।
अहारहण ६. ८	९. ४१-मग्गचित्त १. २५
अधिद्वान ९. १९	अनारम्मण ६. ७

अपहातम्]

अभिधम्मत्थसङ्गहस्त

[अविज्ञा

- अपहातम् ६. ७
अपहोन्त ४. ९
अब्योच्छिन्न ४. २६ । ५. ४० ।
६. २५
अव्याकत ३. ८
अभिज्ञा ५. २३, २४ । ७. ६
अभिज्ञा ३. २२ । ४. १६, २० ।
६. १२ । ९. २३, २४ ।-कुसल
३. २२ ।-जवन ४. १६ ।
-पादकपञ्चमज्झान ९. २३
अभिधम्म ७. ११ ।-अत्थ १.
१ ।-अत्थसङ्गह १. १
अमिनीहार ४. १३
अभिसङ्गत ६. ११
अमोह ३. ५, ८,
अरह ९. ४२, ४३
अरहत्त ४. १६ ।-गल ४. १४,
१६ ।-फलचित्त १. २६ । ९.
४५ ।-फलज्ञान ७. २२ ।
-मग्ग ९. ४२ ।-मग्गचित्त १.
२५, ३०
=३६
- अरिय ४. २२ । ५. ८ ।-गोत्त
९. ३६ ।-सच ७. ४०
अरूप ३. १०, २४ । ४. २५ ।
६. २७, २६ । ७. २२ ।-पटि-
सन्धिक ५. ३८ ।-भूमि ५.
७ ।-रागसंयोजन ७. १० ।
-लोक ३. २४ ।-विपाक ६. १२
अरूपावचर १. २ ।-कुसल ५.
१९, २६, ३२ ।-कुसलचित्त
१. २१ ।-क्रियाचित्त १. २३ ।
-पटिसन्धि ५. ९ ।-भूमि ४.
२४ । ५. ३ ।-विपाकचित्त
१. २२
अरूपि ८. २५, २६, ३२
अलोभ २. ५ । ३. ५, ८ । ७. १५
अवत्युक्त ५. ३६
अवत्युरूप ६. ८
अविगतसमय ८. ११, २०, २८
अविजमान ८. ३३, ३५ ।
-पञ्जत्ति ८. ३४, ३५
अविज्ञा ८. ४, ६-१० ।-अनुसस ५.

अविज्ञा]

सूचि

[चित्त

३६ । ७. ६।-आसव ७. ३।

-श्रोष ७. ४ ।-नीवरण ७. ८।

-योग ७. ५ ।-संयोजन ७.

१०, ११

अविनिम्भोरूप ६. ८, १५, १८.

१९

अविभूत ४. ७, ११, १३

अविरिय ७. २३

अविह ५. ६, १५

असङ्गत ६. ३१ । ८. ३१

असङ्गार ५. ३०

असङ्गारिक १. ३, १२-१४ ।

२. २५

असञ्जभूमि ५. ८

असञ्जसत्त ४. २४ । ५. ६, १४,

१५, ३१, ३८ । ६. २८

असञ्जि ६. २८, २९

असम्पत्त ६. ८

असम्फुट्टाकार ८. ३३

असारकट्ट ९. ३४

असुभ ९. २, ७, १२, १४, १५

असुर ५. ११, १२ ।-काय ५. ४

असेकल ४. २३

अहिरिक २. ४, १३ । ७. १२ ।

-बल ७. १९

अहेतु ५. ३६

अहेतुक १. १० । २. ११, १८

२९ । ३. ६, ८ । ४. २१ । ५.

२९ । ६. ७ । ७. २३ ।-क्रिया-

चित्त १. ९ ।-चित्त ३. ६ ।

-पटिसन्धियुगल २. २९ ।

-विपाक ५. २८

अहोसिकम्म ५. १६

आ

आकार ८. ५ ।-भेद ६. ३०

आकास ६. २३ ।-कसिण ६.

६ ।-धातु ६. ५, १५ ।-वजित-

९. २१

आकासानञ्जायतन ।-आदि ९.

११ ।-उपग ५. १५ ।-कुसल-

चित्त १. २१ ।-क्रियाचित्त १.

- २३ ।-भूमि ५. ७ ।-विपाक-
चित्त १. २२
- आकिञ्चञ्जायतन ९. ४४ । उपग
५. १७ ।-कुसलचित्त १. २१ ।
-क्रियाचित्त १. २३ ।-भूमि ५.
७ ।-विपाकचित्त १. २२
- आचिण ५. १९
- आजीव ७ १७, ३१ ।-पारि-
सुद्धिसील ६ ३०
- आदिकम्मिक ४ १६ । ६. १६
- आदीनवजाण ६ २८
- आनापान ६. १२, १४, १५ ।-स्सति
६. ८
- आपाय ४. ८, ९, ११ । ५. ३७ ।
६. १७
- आपोकसिण ६. ६
- आपोधानु ६. ४
- आमस्सर ५. ६, १५, ३१
- आयतन ६ ८ । ७. ३८, ४२
- आयति ८. ८
- आयु ४. ८ ।-क ६. २५ ।-क्खय
५. ३४ ।-प्पमाण ५. १५, १७ ।
-प्पमाणगणना ५. १२
- आरम्मण ३. १, ९, १६, २१,
२२ । ४. २, ४, ८, ९, ११,
१६-१८ । ५. ३५-३८, ४० ।
८. १६, १७, १९, २१ । ९.
१६-१८, २२, २३, ३८
- अधिपति ८. २१ ।-उपनिस्सय
८. १८, १९ ।-पच्चय ८ ३१, २६ ।
-भूत ४. ९, १७ । ६. ३० । ८. २३ ।
-भेद ५. २६ ।-सङ्गह ३. १९
- आरुप्प १. २६, ३१ । ३. २२,
२५, २६ । ६. २ ११, १४,
२१ ।-सुत्ति ५. ३६ ।-पटिमग्घ
५. १६, ३८ ।-मानस १.
२४ ।-विराक ३. २५ ।-सन्धि
५. ३९
- आलोककसिण ६. ६
- आवजन ३ ६, ९-११, १५, २५ ।
४. ८, ११ । ६. १६ ।-किण ३.
१० ।-द्वयवज्जित ३. १० ।

आसन्न ५. १९	२६ ।-रूप ६. १५ ।-संवर-
आसव ७. ३, १३, १४ । ८. १०	सील ९. ३०
आसेवनपत्रय ८. ११, १३	इरियापय ६. १२
आहार ६. ४, ६, १०, १४, १५, २३ । ७. २१, २१ । ८. २०, २५, २८ ।-ज ६. २६ ।	इत्सा २. ४, १३, १७, २६ । -संयोजन ७. ११
-जकलाप ६. २८ ।-पत्रय ८. ११, २५ ।-रूप ६. ४ ।-समुद्रान ६. १४, २१, २५ .	उ उकट्ट ५. २९ । ६. २४
आहारे पटिककूलसञ्जा ९ १० ।	उगहनिमित्त ९. ५, १५, १७, १८
इ	उतु ६. १०, १३, १५ । ८. १९ । -क ६. १६, २३ ।-ज ६. १५
इट्ट ४. १६	उतुसमुद्रान ६. २५ ।-कलाप ६. २०, २२ ।-रूप ६. १३, २८ । -रूपपरम्परा ६. २६
इत्यत्त ६. ४ । ९. ४१	उदयव्यजाण ९. २८, ३४, ३५
इत्थि ।-इन्द्रिय ७. १८ ।-भाव- दसक ६. १८ ।-सद ८.-३५	उद्धृत्त २. ४, १३, २७ । ५. १२ । -कुक्कुचनीवरण ७. ८ । -रहित ५. २७ ।-संयोजन ७. १० ।-सम्पद्युत्त १. ५ । -सहगत २. २७
इदंसञ्चाभिनिवेश ७. ६, १३	
इद्विपाद ७. २७	
इद्विविध ६. २४	
इन्द्रिय २. २ । ६. ४, ८ । ७. १८, २२, २३, २८ ।-धम्म ७. २४ ।-पत्रय ८. ११, २०,	

उद्धृमातक]

अभिधम्मत्यसङ्गहस्स

[एक

उद्धृमातक ९. ७

उपघातक ५. १९

उपचय ६. ५

उपचार ४ १३ । ९. २२, ३६ ।

-भावना ९. ४, १३, १८ ।

-समाधि ९. १५, १६, ३१

उपच्छेदककम्म ५ ३४

उपट्टान ९. ३४

• उमड्ढकप्प ५ १५

उपत्यम्मक ५. १९

उपनिस्सयपचय ८ ११, १७, १८,

२९

उपपजवेदनीय ५ १६

उपपत्ति ६. २९ ।-भव ८. ६

उपसीलक ५ १६

उत्तम ९. १२ ।-अनुस्सति ९. ८

उपादान ७. ७, १४ । ८. ४,

७-९ ।-कलन्ध ७. ३७, ४२

उपादारूप ८. २२, २४

उपादिण्यरूप ६. ८ । ८. २६

उपायास ८. ४

उपेक्खा १. ३० । ३. २-४,

१०, ११, १७ । ७. १६, ३३,

३४ । ९. ६, १४, ३४ ।

-इन्द्रिय ७. १८ ।-एकगत-

सहित १. १७-१६, ३० ।

-सम्बो-भङ्ग ७. ३०

उपेक्खासहगत १. ३, ५, ७-९,

१२-१४ । २. १५, १६ । ४-

१४, १६, १७ । ५. १०, ११ ।

-म्रियाजवन ४. १६ ।-चित्त

३. ३ ।-जवन ४. १६ ६

-सन्तीरण ३. १०, ११, १७ ।

४. १७

उप्पाद २. १, २७ । ४. ८

ए

एक ।-अगता १. १७-१९,

३० ।-चित्तकलण ४. ८, ९ ।

-चित्तकलणिक ४. १६ ।-द्वारिक-

चित्त ३. १८ ।-निरोध ६.

१७ ।-निस्सय ६. १७ ।-हेतुक

३. ७, ८

श्री

श्रीकान्तिकव्यण ५. १०। द. २७

श्रीघ ७. ४, १४

श्रीजा द. ८, १४।-फरण द. २५

श्रीत्तप २. ५।-वल ७. १९

श्रीदातकसिया ६. ६

श्रीनपातिक द. २४

श्रीभास ६. ३४

श्रीकारिक।-अद्ग ६. १६।-रुज

द. ८

क

कजावितरणविमुद्धि ६ २५, ३३

कटता।-कम्म ५. १९।-रुज

८. ३०

कप्य ५. १५, १७

कवलीकार द. ४। ७. २१। ८.

२५. २८

कम्म ३. २१। ७. ३। ५. २.

१६-२३, २५, २७, ३५, ३९।

द. १०, ११, १६, २३, २६।

८. १६।-अमुक्त ५. ३५।

-अभिनिव्वत्त ८. १४।-कव्य

५. ३४।-चतुक्क ५. ३३।

-ज द. ८, १५।-जलन द.

२६।-ट्टान ६. १, २, ११,

१३, १४, २०, २२, २५, ४५।

-द्वार ५. २०, २५।-निमित्त

७. ३। ५. ३५, ३७, ३८।

-पच्चय ८. ११, २९।-वल ५.

३५।-भव ८. ६।-वट्ट ८.

९।-समुट्टान द. २५।-नमु-

ट्टानकलान द. १८, २८।

-समुट्टानरुज द. ११

कम्मव्यता द. ५

कम्मन्त ७. १७, ३१

कव्या २. ७, १५. १७, २१।

६. ९

कलान द. २, १७, २३, २८। ५.

३४।-मन्तदि ६. २।-पानि

द. २६

कसिया ६. २, ६, १२, १६, १५,

२०, २१।-निमित्त ८. ३३

कलेवर ६. २६

काम १. १६, २६ । ३ २४, २६ ।

४. १५, १८, २५ । ५. २१,

२४ । ६. २६ । ७. १३ ।-आसव

७. ३ ।-उपादान ७ ७ ।-ओष

७. ४ ।-क्रिया ४. १५ ।

-च्छन्दनीवरण ७. ८ ।-तिहेतुक

५. ३६ ।-पाक ७ २४ ।

-योग ७ ५ ।-राग ६. ४१ ।

-रागसंयोजन ७ १०, ११ ।

-रागानुसय ७ ९ ।-लोक

३. २४ । ५. २७, २८ । ६.

२४. २५ ।-मुगति ५. ११,

२८ ।-मुगतिपटिसन्धि ५. ९,

११ ।-मुगतिमूमि ५. ३, ५

कामावचर १. २, ३, १२-१५ । ३.

३, १५, २२ । ४. १३, १७,

१९ । ६. ७, ११, १२ ।

-आरम्भण ३. २२ ।-कम्म ५.

२५ ।-कुमल ७ १५ । ३.

२२ । ५. १६, २५, २८ ।

२५२

-कुसलचित्त १. १२ ।-चित्त २.

१५ ।-जवन ३. १५, १७,

२२ । ४. ८, १७, १६ ।-धम्म

४. १७ ।-पटिसन्धि ५. ३७ ।

-भूमि ४. २४ । ५. ५ ।

-विपाक ३ २२ ।-सत्त ४

१७ ।-समाधि ९ १८ ।

-सोभन २. १८, २३ । ३. ७

काय ३. ३, १३, २४ । ४. ५,

६ । ६. ४, २४, २८ । ८. १५

२५, २७ ।-अनुपस्सना ७.

२५ ।-आयतन ७. ३८ ।

-इन्द्रिय ७. १८ ।-उजुक्ता ७.

५ ।-कम्म ५. २०, २१, २५ ।

-कम्मञ्जता ७. ५ ।-गतासत्ति

७. ८, १२, १४ ।-गम्य ७.

६ ।-दसक ६. १८ ।-द्वार

३. १३ । ५. २१, २५ ।-द्वार

वीथि ४. ६ ।-घातु ७ ३६ ।

-पत्तन्दि ७. ५ ।-पागुञ्जवा ७.

५ ।-मुदुता ७ ५ ।-सद्दुता

[काय]

सूचि

[गन्ध

२. ५ ।-विञ्जति ५. २१ ।	कोट्टास ९. १५ ।-मावना ९. १२
६. ५, १६ ।-विञ्जाण १. ७,	क्रिया १. १६ । २. २४ । ३. १०,
८ । २. ११ । ३. ३ । ४. ५ ।	२२, २५ । ४. १४, १५, २१ ।
-विञ्जाणघातु ७. ३६ ।	-अभिञ्जा ३. २२ ।-चित्त
-विञ्जाणवीथि ४. ६	१. १०, १६, २८ । २. २३ ।
कारण ८. ३३ ।-परियाय ६. ३०	-जवन ४. १४, १६, २१, २२
काल ३. २१ । ४. १६ । ५. १४ ।	ख
६. २४, २५. २८ । ८. ३१, ३३	खण ४. ९ । ५. १० । ६. ११ ।
किञ्च ३. १, १०-१२ । ५. १६ ।	८. २२, २३, २७ । ९. ३४,
-सङ्ग्रह ३. ६	३५ ।-त्तय ४. ८
किलेस ७. १२ । ९. ३६ ।-वट्ट	खन्ध ७. ३६, ४२ । ८. १४, ३२,
८. ९	३३ । ९. ३४
कुक्कुच २. ४, १३, १७, २६	खय ५. ३४ ।-अट्ट ९. ३४
कुसल १. २७, २८ । २. १५ ।	खीणासव ४. २२ । ९. ४२
३. ३, १०, २५ । ४. १४, २२ ।	खुद्दक ९. १२
५. ११, १९, २५, २६, २८,	ग
२९, ३१, ३२ । ६. ११ । ७.	गतिनिमित्त ३. २१ । ४. ३ । ५.
२४, २६ । ८. १६ ।-जवन ४.	३५, ३७
१४ ।-विपाक १. ८ । ३. ३ ।	गन्ध ३. १९ । ६. ४, ८ ।
४. १६	-आयतन ७. ३८ ।-आरम्भण
कूप ८. ३३	३. १६ ।-घातु ७. ३९

गन्ध]

अभिधम्मत्थसङ्गहस्स

[चतुसङ्घेप

गन्ध ७ ६, १४

गम्भसेय्यकसत्त ६ २४

गरुक ५ १६

गरुकत ८ १६, २१

गुहा ८. ३३

गोह ८. ३३

गोचर ३ २३। ४ ६।-ग्गाहिक

रूप ६ ८।-भेद ९ २४।

-रूप ६. ४

गोत्त ९ ३६

गोत्रमु (भू) ४. १३। ९ ३६

घ

धान ३ १३, २४। ४. ५, ६। ६

४, २४, २८।-आयतन ७.

३८।-इन्द्रिय ७ १८।

-दसक ६ १८।-द्वार ३ १३।

-द्वारवीथि ४ ६।-धातु ७

३६।-विज्जाण १. ७, ८।

४. ५।-विज्जाणधातु ७ ३६।

-विज्जाणवीथि ४ ६

घायन ३. ६, १०

२४४

च

चक्खु ३. १३, १४, २१, २४। ४

५, ६, ८, ९। ६ ४, २४,

२८। ९ १७।-आयतन ७

३८।-इन्द्रिय ७ १८।

-दसक ६. १८, २४।-द्वार ३

१३। ४ ६।-द्वारवीथि ४

६।-द्वारिकचित्त ३ २१।

-धातु ७. ३८।-विज्जाण १.

७, ८। ३ १५, २२। ४ ५,

८। ८ ३५।-विज्जाणधातु

७ ३६।-विज्जाणवीथि ४ ६

चतुत्थज्झान १ १७-१९, ३०।

५ ३१।-भूमि ५ ६ १४।

-विपाक ५ १४।-सोता-

पत्तिमग्गचित्त १ ३०।

चतुत्थारुप्य ९ २१।-जवन ४.

१६

चतुधातुववत्थान ९ १०

चतुपारिसुद्धिसील ९ ३०

चतुसङ्घेप ८. ८

चतुसच्च]

सूचि

[छळभिञ्ज

चतुसच्च ७. ४३

चतुसमुद्रान ६. २५

चरित ९. १२ ।-सङ्ग्रह ९. ३

चवन ५. १०, ३६, ४० ।-काल

५. १४ ।-मानस ५. १८

चागानुस्सति ९. ८

चातुम्महाराजिक ५. ५, १२

चित्त १. १, २, २९, ३० । २.

२७, २९ । ३. १, ३, ६, ७, १०,

११, १५, १७, २०, २१, २३ ।

४. १, ६, ८, १०, १२, १५ ।

७. २३, २३, ३४ । ९. १७, १८,

३६, ४५ ।-अधिपति ७. २० ।

-अनुपस्सन्ना ७. २५ ।-इद्धिपाद

७. २७ ।-उज्जुकता २. ५ ।

-उप्पाद २. ६, ३० । ३. १,

१२ । ४. १, ९, १०, १२ । ५.

२४, २५, ४० । ८. ३३ ।

-कम्मञ्जता २. ५ ।-ज ६. १५ ।

-जरूप ६. २६, २८ ।-पस्सदि

२. ५ ।-पागुञ्जता २. ५ ।

-प्पवत्ति ४. ६, २४, २६ ।

-मुदुता २. ५ ।-लहुता

२. ५ ।-विमुद्धि ९. २५, ३१ ।

-सन्तति ५. ४१ । ९. ४४ ।

-सन्तान ५. ३५

चित्तसमुद्रान ६. २५ । ८. ३० ।

-कलाप ६. १९ ।-रूप ६. १२

चुति ३. ९-११, १६, २१ । ५.

११, १४, १६, ३९, ४१ ।

-चित्त ५. ३६, ४० । ६. २६ ।

-पटिसन्धिकम ५. ३९

चेतना २, २ । ८. १४

चेतसिक १. १ । २. १ । ३. १,

२० । ६. १, ३२ । ७. ४२ ।

८. १३, १५, १९, २२-२४,

२७, ३२

छ

छन्द २. ३, ११, २७, २९ ।

७. ३३, ३४ ।-अधिपति ७.

२० ।-इद्धिपाद ७-२७

छळभिञ्ज ८. ३५

३६ ।-पण्णिधि ९. ३७	द
तत्तियज्झान १. १७-१९, ३० ।	दस्सन ३. ६, १० । ९. ३५
५. ३१ ।-भूमि ५. ६,	दान ५. २५
१४ ।-सोतापत्तिमग्गचित्त १.	दिट्ठधम्मवेदनीय ५. १६
३०	दिट्ठि ७. ४, १३, २५ । ५. २३,
तत्तियारूप ९. २१	२४ । ७. १२, १७, ३१, ३३ ।
तत्रमज्झत्तता २. ५	९. ३९ ।-अनुसय ७. ६ ।
तथागत ६. ३२	-आसव ७. ३ ।-उज्जुकम्म ५.
तदारम्मण ३. १०, ११, १५ ।	२५ ।-उपादान ७. ७ ।-ओव
४. ८, ९, ११, १३, १६-१८	७. ४ ।-गत ७. १३ ।-गत-
तावत्तिं ५. ५	विप्पयुत्त १. ३ ।-गतसम्पयुत्त
तिरच्छानयोनि ५. ४	१. ३ । ४. २२ ।-विनुद्धि ९.
तुलित ५. ५, १२	२५, ३२ ।-संयोजन ७. १०, ११
तेजोक्खिण ९. ६	दिव्व ५. १२ ।-चक्खु ९. २४ ।
तेजोधानु ६. ४, १३	-सोत. ९. २४
तेभूमक ७. ४२, ४३ । ८. १० ।	दुक्ख ३. २, ४ । ७. ४०, ४३ ।
९. ३४	८. ४, १९ । ९. ३४ ।-अनु-
थ	पत्तना ९. २७, ३७ ।-इन्द्रिय
थान २. ४, १३, १७, २६ । ७.	७. १८ ।-निरोधगामिनी ७.
१० ।-मिद्धनीवरण ७. ८	४० ।-सय ९. ३६ ।-लक्खण
	९. २६ ।-समुदय ७. ४० ।-सह-

ज

जनक ५ १६, ३५
 जरता ६ ५, २९
 जरामरण ८ ४, ६, ७, १०
 जवन ३ ९-११, १६, १७,
 २२। ४ ८, ९, ११ १३, १४,
 १६, १८ २२। ५ ३७। ६
 १२। ७ २३। ८ १३। ९ ५४
 जाति ८ ४, ६-८।-रूप ६ ५
 जिन्हा ३ २४। ४ ५ ६। ६
 ४, २४, २८।-आयतन ७
 ३८।-इन्द्रिय ७ १८।-दसक
 ६ १८।-द्वार ३ १३। द्वार
 वीथि ४ ६।-धातु ७ ३९।
 -विञ्जाण १ ७, ८। ४. ५।
 -विञ्जाणधातु ७ ३९।
 -विञ्जाणवीथि ४ ६
 जीवित २ २। ६ ६, ८, १८।
 ८ २६।-इन्द्रिय २ २। ६.
 ४। ७ १८, २२। नवक ५
 ३८। ६ १८, २८।-रूप ६ ४
 २४६

झ

भान १ ३१। २ २४। ३ ३,
 २२। ५. १४, ३१। ६ २३,
 ४४।-अङ्ग १ ३१। ५ २५।
 ७ १६, २३, २४। ८ १४।
 -पच्चय ८ ११
 जाण २ २३, २४। ३ ७, २२।
 ६ ३०। ७ २२। ९ ३४-
 ३६, ४५।-दस्सनविमुद्धि ९.
 २५, ३६।-विप्पयुत्त १ १२-
 १४। ३ ७, २२। ४ २१।
 -सम्पयुत्त १ १२-१४। २
 १५। ३ ७, २२। ४ १३ २१

ठ

ठान ३ ६। ६ १४ २८
 ठिति ४ ८। ६ १३। ८ ३।
 -काल ६ २५, २६

ड

तण्हा ६ ३०। ७ १३, ४३।
 ८ ४, ७-९।-अनुसय ५

३६ ।-पण्डि ९. ३७	द
ततियज्झान १. १७-१९, ३० ।	दत्तन ३. ६, १० । ९. ३५
५. ३१ ।-मूमि ५. ६,	दान ५. २५
१४ ।-सोतापत्तिमग्गचित्त १.	दिट्ठधम्मवेदनीय ५. १६
३०	दिट्ठि २. ४, १३, २५ । ५. २३,
ततिवारुप्प ९. २१	२४ । ७. १२, १७, ३१, ३३ ।
तत्रमज्झत्तता २. ५	९. ३९ ।-अनुसव ७. ६ ।
तथागत ६. ३२	-आसव ७. ३ ।-उज्जुक्कम्म ५.
तदारम्मण ३. १०, ११, १५ ।	२५ ।-उपादान ७. ७ ।-ओव
४. ८, ६, ११, १३, १६-१८	७. ४ ।-गत ७. १३ ।-गत-
तावत्तिंस ५. ५	विप्पयुत्त १. ३ ।-गतसम्पयुत्त
तिरच्छानयोनि ५. ४	१. ३ । ४. २२ ।-विमुद्धि ९.
तुसित ५. ५, १२	२५, ३२ ।-संयोजन ७. १०, ११
तेजोकसिण ९. ६	दिव्व ५. १२ ।-चक्खु ९. २४ ।
तेजोधानु ३. ४, १३	-सोत. ९. २४
तेभूमक ७. ४२, ४३ । ८. १० ।	दुक्ख ३. २, ४ । ७. ४०, ४३ ।
९. ३४	८. ४, १९ । ९. ३४ ।-अनु-
य	पत्तना ९. २७, ३७ ।-इन्द्रिय
थान २. ४, १३, १७, २६ । ७.	७. १८ ।-निरोधगामिनी ७.
१० ।-मिद्धनीवरण ७. ८	४० ।-सच्च ९. ३६ ।-लक्खण
	९. २६ ।-समुदय ७. ४० ।-सह-

दुक्ख]

अभिधम्मत्थसङ्गहस्स

[नत्थिपच्चय

गत १. ७	-रूप ६. ८ ।-सङ्गह ३. १३
दुग्गति ४. २१	द्विपच्चविञ्जाण २. ११ । ३. ६,
दुतियज्झान १ १७-१९, ३० ।	११ । ६. १२
२. ११ । ५. ३१ ।-भूमि ५ ६,	द्विहेतुक ५. २६ । ७ २३
१४ ।-विपाक ५. १४ ।-सोता-	घ
पत्तिमग्गचित्त १. ३०	घम्म २. १, १६, १८, १९, २१,
दुतियारूप ५. २१	२३-२७, २६ । ३. १, १९,
दुहेतुक ३. ७, ८ । ४. २१	२० । ४. १७ । ७. १, २४,
दूरेरूप ६. ८	२६, ३४, ४१ । ८. १३, १५,
देव ५. १२, १५, १७	१६, २२-२४, २७, ३१, ३२ ।
देवतानुस्सति ९. ८	९ ४४ ।-अनुपस्सना ७ २५ ।
दोमनस्स २. ११ । ३. २-४ । ७	-अनुस्सति ९ ८ ।-आयतन ७.
१६ । ८. ४ ।-इन्द्रिय ७ १८ ।	३८, ४१ ।-आरम्भण ३. १६ ।
-सद्दगत १ ४ । ३. ३ । ४. १७	-देसना ५ २५ ।-धातु ७. ३६,
दोन २. ४, १३, २६ । ३. ५.	४१ ।-विचयसम्बोज्झ ७.
८ । ७. १२, १५ । ९. ४० ।	३० ।-सवन ५ २५
-चरित ९ ३, १२ ।-मूल १.	धातु ३. २५, २६ । ६ ४, ५,
६ । ७. १४ । ५. २४	१३, १५, ३० । ७. ३८, ४१,
द्वार ३. १, १३, १४ । ४.	४२ । ८. १६, २४, २७
२, ४, ६-६, ११, १५ । ५.	न
२०, २१, २५, ३५ । ७. ४२ ।	नत्थिपच्चय ८. ११, १३
२४८	

नाम]

सूचि

[पञ्चमऋतान

नाम ८. १२, १५, १६, २०, २१, ३१, ३४ ।-रूप ८. ४, ७, १४, १७, २५, २६ । ९. ३२, ३३	नेवसञ्जानासञ्जायतन १. २१- २३ । ९. ४४ ।-उपग ५. १७ ।-भूमि ५. ७
निष्कन्न ९. १८ ।-रूप ६. ४	प
निव्वान १. १ । ३. २० । ६. ३०, ३१ । ७. ४१-४३ । ८. ३२ । ९. ३६ ।-आरम्भण ३. २२ । -गोचर ३. २३ ।-घातु ६. ३०	पकत्पनित्सय ८. १८, १९ पकिरणक २. ३, ९, १२, २६ पग्गह ९. ३४ पच्चय ८. १, ४, ११, २१-२९, ३१ ।-ट्टिति ८. ३ ।-परि- ग्गह ९. ३३ ।-सङ्गह ८. २ । -सन्नित्सितसील ९. ३० पच्चवेक्खणजाण ९. ३६, ४५ पच्चवेक्खणा ९. १६ पच्चुपट्टान ९. ३२ पच्चुप्पन्न ५. ३६, ३७ । ८. ६ पच्छाजात ८. १५, २७, २८ । -पच्चय ८. ११ पच्चद्वार ४. ७, ९, १० । -आवजन १. ६ । २. ११ । ३. ६, १५, २५ । ४. ८ पच्चमज्झान १. १७-१९, ३० ।
निव्विदाजाण ९. २८	
निमित्त ५. ३५, ३७, ३८ । ८. ३३, ३६ । ९. ५, १५-२०, २२, ३७	
निम्मानरति ५. ५, १२	
निरय ५. ४	
निरोध २. १ । ४. ६, १६ । ५. ४० । ७. ४०, ४३ । ८. १० । -सच्च ६. ३६ ।-समापत्ति ४. १६ । ९. ४३ ।-समापन्न ९. ४४	
नित्सयपच्चय ८. ११, २०, २४	
नीलकसिण ९. ६	
नीवरण ७. ८, १४	

२. १५, २१ । ५ १४ ।-सोता-	पटिसन्धि ३ ६-१२, १६, २१ ।
पत्तिमग्गचित्त १ ३०	४. १ । ५ २. ९-११, १४,
पञ्जत्ति ३ २०, २१ । ५. ३८ ।	१६ १८, २७-२९, ३३, ३५
८. ३१-३६ । ९ १८, २० ।	-४१ । ६. ११, २४, २५, २७,
-आरम्मण ३ २२	२८ ।-क्खण ८. २२, २३,
पञ्जा ७ १६ । ७ ३४ ।-इन्द्रिय	३० ।
७ ७ । ७ १८, २८ ।-बल ७	पट्टान ८ ३१ । नय ८ २, ३,
१९, २९	११
पटिक्कूलसञ्जा ९. १०	पठमस्कान्त ५ ३१ । ८. १६,
पटिघ ३ २५ ।-अनुसय ७ ६ ।	४४ ।-कुसलचित्त १. १७ ।
चित्त १ ४ । ७ १३ । ३ ३ ।	क्रियाचित्त १ १९ ।-भूमि ५
-जवन ४ २२, २४ ।-सयोजन	६, १६ ।-विपाक ५. १४ ।
७ १०, ११ ।-सम्पयुत्त १. ४ ।	-विपाकचित्त १ १८ ।-सोता
२. २६	पत्तिमग्गचित्त १ ३०
पटिच्चसमुप्पाद ८. १० ।-नय ८	पठमभवङ्ग ६. १२
२-४	पठममग्ग ३ २५ । ४ २४
पटिपदाजाणदस्सनविसुद्धि ९ २३	पठमारुप्य ५ १६ । ९ २१
२५	पत्ति ।-अनुमोदन,-दान ५ २५
पटिभागनिमित्तं ९. ५, १५, १८,	पथवो ।-कसिण ९ ६ । घातु
१९	६ ४ ।-मण्डल ९ १६
पटिसङ्गाजाण ६. २८	पदट्टान ९ ३७
२१०	

परचित्तविज्ञानन ९. २४	६. २४, २८। ७. ३५। ८.
परनिम्मितवसवत्ति ५. ५, १२	१६, २७।-कम ६. २।
परमत्थ १. १। ६. ३२	-सङ्गह ४. १। ५. १
परिकम्म ४. १३। ९. २१-२३,	पसाद ३. २०, २५। ४. २४। ६.
३६।-निमित्त ९. ५, १५, १६।	६, ८। ८. २६।-रूप ६. ४।
-भावना ९. ४, १३, १६।	-वत्थु ३. २५
-समाधि ९. १८	पत्सद्धि ७. ३३, ३४। ९. ३४।
परिच्छेद ६. ६, २३।-रूप ६. ५	-सम्बोज्झङ्ग ७. ३०
परित्त २. २४। ४. ७, ६, १२,	पहान ९. ३९, ४१, ४२
१७, १९, २०। ५. ३१, ३७।	पाक १. १६, २७, ३१। २. २४।
-आरम्भण ४. १७।-जवनवार	३. २६। ४. ८, ११। ५. १६,
४. १२।-जवनवीथि ४. १६	२७, ३०, ३३
परित्तसुभ ५. ६, १५, ३१	पाट्टिहारिय ४. १९
परित्तभ ५. ६, १५, ३१	पाणातिपात ५. २१, २४
परिदेव ८. ४	पातिमोक्खसंवरसील ९. ३०
परिपन्थ ९. ३४, ३५	पाप।-क ७. २६।-सङ्गह ७. १४
परिपाक ९. ३६	पिसुणवाचा ५. २२
परियाय ५. १६। ६. ३०। ७.	पीतकसिण ९. ६
४२। ९. १५	पीति १. १७, १८, ३०। २. ३,
परियोसान ५. १०, ४०	११, १६, २१, २३-२७. २९।
पवत्ति ४. १, १५, १९। ५. १४।	७. १६, ३३-३५। ९. ३४।

पीति]

अभिधम्मत्थसङ्गहस्स

[ब्रह्मपारिसज्ज

-सम्बोद्ध ७. ३०	१६ । ९. ३६ ।-त्तय ४. १४ ।
पुग्गल ४. १, २३ । ५. ८ । ८	-पच्चक ८. ८ ।-समापत्ति ९.
१९, ३३ । ९. ४२	३८, ४३
पुञ्ज १. १०, १६, २०, २४,	फस्स २. २ । ७. २१ । ८. ४, ७
३१ । २. २४ । ४. १५ । ५. ३३	फुसन ३. ६, १०
पुथुजन ४. १५, २२ । ५. ८ ।	फोट्टुत्थ ३. १९ । ६. ४ ।-आय-
-गोत्त ९. ३६	तन ७. ३८ ।-आरम्भण ३.
पुथुल ९. १२	१६ ।-घातु ७. ३९
पुब्बेनिवासानुस्सति ९. २४	
पुम्भावदसक ६. १८	व
पुरिस १-इन्द्रिय ७. १८ ।-त्त ६	बल ७. १६, २३, २४, २९
४ ।-पुग्गल ८. ३३	वहिद्धा ६. २२
पुरेजात ८. १५, २७, २८ ।	वाहिर ६. ७, ८
-पच्चय ८. ११, १६, २७	बाहुल्ल ५. ३५ ।-वुत्ति ५. २१-२३
पुळुवक ९. ७	बुद्धानुस्सति ९. ८, १२, १३
पेत्तिविसय ५. ४	बुद्धिचरित ९. ३, १२
फ	वोद्ध ७. ३०
फहसवाच्चा ५. २२, २४	वोधिपक्खिय ७. २, २५
फल १. २७ । ३. १०, २२, २३ ।	व्यापाद ५. २३, २४ । ७. ६ । ६.
४. १९ । ६. ३० । ७. ४३ । ९.	४१ ।-नीवरण ७. ८
३७, ४५ ।-चित्त १. ३० । ४.	ब्रह्मपारिसज्ज ५. ६, १५, ३१
२५२	

ब्रह्मपुरोहित]

सूचि

[मच्छरिय

ब्रह्मपुरोहित ५. ६, १५, ३१

ब्रह्मविहार ९. ६

भ

भगवा ४. १९

भङ्गजाण ९. २८

भयजाण " "

भयट्ट ९. ३४

भव ५. ३५, ३६, ४०, ४१ । ७.

१३ । ८. ४, ७-६ । -अन्तर

५. ३५, ३६ । ६. २७ । -आसव

७. ३ । -ओष ७. ४ । -योग ७.

५ । -रागसंयोजन ७. ११ ।

-रागानुसय ७. ९

भवङ्ग ३. ९-११, १४, १६, २१ ।

४. ८, ६, ११, १३, १७ । ५.

१०, ११, १४, १६, १८, ३७,

४१ । ६. १२ । ९. ३६ ।

-अन्तरित ४. २६ । -कलय ५.

३६ । -चलन ४. ९, ११ । -पात

४. ८, ६, ११, १३, १७, १६ ।

९. ३६, ४५ । -सन्तति ५.

४० । -सोत ४. ८, १६

भाव ६. ६, ८ । -दसक ६. २४,

२८ । -रूप ६. ४

भावना ५. २५, २६ । ८. ३३ ।

९. १. ४, १३, १६

भूत ६. ६, ८ । -रूप ६. ४

भूमि ४. १ । ५. २, ३

भोजन ८. १९

म

मग १. ३० । ३. २२, २३,

२५ । ४. १६, २० । ६. ३० ।

७. २२, २३, ४३ । ९. ३४,

३६, ३७, ३६-४२ । -अङ्ग ७.

६७, २३, २४, ३१ । ८.

१४ । -पच्चय ८. ११ । -सच्च

९. ३६

मगामगजाणदस्सनविसुद्धि ९.

२५, ३४

मच्छरिय २. ४, १३, २६ ।

-संयोजन ७. ११

मन]

अभिधम्मत्यसङ्गहस्त

[मिच्छा

मन २. २४ ।	५. २३ ।	५. ३७ ।—उत्पत्ति ५. २, ३४ ।
—आयतन ७. ३८, ४१ ।		—काल ४ १६ । ५ ३५ ।
—इन्द्रिय ७. १८		महामत ७ १५, १८, २१, २२ ।
मनसिकार ७ २		३ ३, ७, १७, २२, २३ । ४
मनुस्स ५. ५, ११, १२		१३ । ५. ३३, ३८ ।—आरम्भण
मनो ।—कम्म ५ २०, २३, २५,		३. २२ ।—जवन ४ १६ ।
२६ ।—द्वार ३. १३, १४, १६ ।		—विपाक ३ १७ ।—समापत्ति
४. ७, ११, १५ । ५ २५, ३७ ।		९ ४४
८. ३६ । ९ १७, ३६ ।		महन्त ४. ७
—द्वारावज्जन १ ६ । ३. १०,		महाब्रह्म ५ ६, १५, ३१
१६ ।—द्वारवीथि ४ ६ ।—द्वारिक-		महाभूत ६. ३ । ८. २२-२४
चित्त ३. २१ ।—धातु ३ २५ ।		महाविपाक ३. १०, २५ । ४.
७. ३६ ।—धातुत्तिक २ २९ ।		२१ । ५. ११, २८
३. ११, १७, २२ ।—विज्जाण		मान ७. ४, १३, १७, २५ । ७.
४ ५ ।—विज्जाणधातु ३ २५ ।		१२ ।—अनुसय ७ ९ ।—सयो-
७ ३६ ।—विज्जाणवीथि ४. ६ ।		जन ७. १०, ११
—सञ्चेतना ७. २१		मानस १. २९ । ५ १८, ३६, ४०
मरण ५ ३६, ३७ । ६. २६ ।		मिच्छा ।—चार ५. २१ ।—दिट्ठि ५
८. ४, ६, ७ । ९. १२ ।		२३, २४ । ७ १७ ।—वावाम,
—अनुस्सति ९ ८ ।—आस-नवीथि		—सङ्कप्प,—समाधि ७ १७
२५४		

मिद्ध]

सूचि

[रूप

मिद्ध २. ४, १३, १७, २६
 मिस्तकसन्नघ ७. २, १५, २४
 मुञ्जितुकम्यताजाण ९. २८
 मुदिता २. १५, २१ । ९. ९
 मुहुता ६. ५
 मुसावाद ५. २२
 मूल ५. २४ । ८. ५, ९, १०
 नेत्ता ९. ९. १४
 मोवधार ४. ९
 मोमूह २. ११ ।-चित्त १. ५, ।
 ३. ७
 मोह २. ४, १३ । ३. ५. ८ । ७.
 १२, १५ । ९. ४० ।-चरित ९.
 ३, १२ ।-मूल १. ६

य

यमकपाटिहारिय ४. १९
 याम ५. ५, १२
 योग ७. ५, १४
 योनि ५. ४

र

रत्त ६. ४, ८ । ९. ३२।-आयतन
 ७. ३८ ।-आरम्भण ३. १६ ।
 -घातु ७. ३६
 राग ८. १९ । ९. ४० ।-चरित
 ९. ३, १२
 राजपुत्त ८. ३५
 रत्त १. १ । ५. १४, ३५ । ६. १,
 ३, १४, २४, ३२ । ७. ४२ ।
 ८. १२, १४-१७, २०-२२,
 २४-२७, ३०, ३१, ३५ । ९.
 २३, ३२, ३३ ।-आयतन
 ६. ८ । ७. ३८ ।-आरम्भण
 ३. १६, २० । ४. ८ ।-उपा-
 दानकलन्ध ७. ३७ ।-कलाप
 ६. १७ ।-कलन्ध ७. ३६ । ८.
 ३२ ।-जीवित ८. २८ ।-जीवि-
 त्तिन्द्रिय ८. २६ ।-धम्म ४. ८ ।
 ८. ३२ ।-घातु ७. ३९ ।-पटि-
 सन्धिक ५. ३८ ।-परम्परा ६.

रूप]

अभिधम्मत्थसङ्गहसू

[वाचा

२६ ।-पवत्ति ६. २८ । लोभ ७. ४, १३, २५ । ३. ३,
-रागसयोजन ७. १० ।-रूप ६. ५, ८ । ७. १२, १५ ।-मूल १.
४ ।-लोक ३. २४ । ५. २७, ६ । २ १४ । ५ २४ ।-सहगत
२८ । ६. २८ ।-समुट्ठान ६ १० १. ३

रूपावचर १. २, १७-२०, ३१ ।
३. २५ । ४ २४ । ५ १९,
२६ ३१, ३९ । ६ ११ । ९.
१४, १९, २३ ।-पटिसन्धि ५. ९,
१४, २८ ।-भूमि ४. २४ । ५.
३, ६

ल

लक्षण ६. ६, १६, २३ । ९. २६,
३२, ३६ ।-त्तय ९. ३४ ।-रूप
६. ५, १५

लहुता ६. ५, १५, १६-२१

लोकिय २ १५ । ६. ७

लोकुत्तर १. २, २५, ३० । २.
१५. १६ । ३. ३, ७, १७, २० ।
४. १३ । ६. ३० । ७. ३५,
४३ ।-जवन ४. २० ।-विपाक-

चित्त १. २६

२५६

लोहितक ९. ७

लोहितकसिण ९. ६

व

वची ।-कम्म ५ २०, २२, २५ ।

-घोन ८. ३६ ।-द्वार ५. २२,

२५ ।-विज्जत्ति ५ २२ । ६.

५, १६

वट्ट ७. ४३ । ८. ५ ६, १०

वण ६. ८

वत्थु ३. १, २४-२६ । ४. २,

४ । ६. ४, २८ । ७. १४ ।

८. १६, २२-२४, २७ ।-दसक

६. १८, २४ ।-धम्म ७ १ ।

९. १८ ।-रूप ६. ८ ।-सङ्गह

३. २४

ववत्थान ९ २, १०, १२, १३

वाचा ५ २२, २४ । ७. १७, ३१

वान]

सूचि

[विपाक

वान द. ३०, ३१

वायाम उ. १७, २६, ३१-३३

वायो ।-कसिण ए. ६ ।-घातु
द. ४

विकार द. ६, २६ ।-रूप द. ५

विक्त्वायितक ए. ७

विक्लितक ए. ७

विगतपञ्चय ल. ११, १३

विचार १. १७, १८, ३० । २.

३, ११, १६, २१ । ७. १६ ।
९. १६

विचिकिच्छा १. ५ । २. ४, ११,

१३, २७ । ४. २२ । ७. १२,

२३ । ९. ३६ ।-अनुसय उ. ६ ।

-नीवरण उ. ८ ।-संयोजन उ.

१०, ११

विच्छिदक ए. ७

विज्जमानपञ्चति ल. ३४, ३५

विज्जति ५. २३ । द. ६, ८, १२,

१५ ।-रूप द. ५

विज्जाण ४. २, ५, ६ । ७. २१,

४२ । ८. ४, ७, ८, २६,

२७ । ९. २१ ।-उपादान-

कलन्ध उ. ३७ ।-कलन्ध उ.

३६ ।-घातु ३. २५ । ७. ४१ ।

ल. १६, २४

विज्जाणञ्चायतन १. २१-२३ ।

५, ७, १७

वितक १. १७-१६, ३० । २.

३, ११, १६, २१ । ७. १६ ।

९. १६ ।-चरित ए. ३, १२

विनिपातिकासुर ५. ११, १२

विनिम्भोरूप द. ८

विनीलक ए. ७

विपल्लासनिमित्त ए. ३७

विपस्सना ए. १, २८, ३४-३८ ।

-उपक्विलेस ए. ३४ ।-कम्मट्टान

ए. २५

विपाक १. २८ । २. २३ । ५.

२९ । ल. १६, २२, २३, २७ ।

-कलन्ध ल. १४ ।-पञ्चय ल.

११ ।-वट्ट ल. ९

२५७

विपुब्बक]

अभिधम्मत्थसङ्गहस्स

[सक्कागामि

विपुब्बक ९. ७

-इद्धिपाद ७. २७

विप्पयुत्तपच्चय ८. ११, २०, २७

वीसताकार ८. ८

विभूत ४. ७, ११, १३, १८

वुट्टान १-काल ४. १९। ९.

विमोक्ख ९. ३८।-मुख ९. २६, ३७

४५।-गामिनी ९. ३६, ३७।

विरति २. ६, १५, १७, २३,

(वसिता) ९. १६

२४।-त्तय २. २१। ७. ३३, ३४

वेदना १. १५। २. २। ३. १,

विरिय २. ३, ११, २९। ७.

२, ४। ७. ४२। ८. ४. ७,

३४।-अधिपति ७. २०।

३५।-अनुपस्सना ७. २५।

-इद्धिपाद ७. २७।-इन्द्रिय ७.

-उपादानक्खन्ध ७. ३७।

१८, २८।-बल ७. १९ २६।

-क्खन्ध ७. ३६

-सम्बोज्झ ७. ३०

वेय्यावच्च ५. २५

विसय ६. ६, ८।-पवत्ति ४.

वेहप्फल ५. ६, १५, ३१

२, ३, ६

वोट्टपन २. २९। ३. ६, ९-११,

विसुद्धि ९. २५, ३०-३३, ३५, ३६

१५, १७, २२। ४. ८, ६।

वीतराग ४. १५

६. १२

वीथि ४. २, ६, १६। ५. ३७,

वीहार ३. २३

४१।-चित्त ४. १०, १२, २४,

स

२५। ५. ६, ३६।-चित्तुपाद ४.

सउयादिसेस ६. ३०

६। ५. ४०।-मुत्त ४. ३।

सयोजन ७. १०, ११, १४

-मुत्तसङ्गह ५. २

समेदज ६. २४

वीमसा।-अधिपति ७. २०

सक्कागामि ५. ८। ९. ४०।

-फल १. २६ ।-मग्ग १. २५,	सत्तक्खत्तुपरम ९. ३९
३० । ९. ४०	सद्द ३. २० । ६. ४, १५. १९,
सङ्कप्प ७. १७, ३१, ३३-३५	२८, २९ ।-आयतन ७. ३८ ।
सङ्गत ६. ७ । ८. १, ३१	-आरम्मण ३. १९ ।-धातु ७.
सद्दा ५. २५	३६ ।-नवक ६. २०, २२
सङ्घार ५. ३०, ३६ । ८. ४, ६-	सद्धम्म १. १
६ । ९. ३४, ४४ ।-उपादन-	सद्दा २. ५ । ७. ३३, ३४ । ८.
कखन्ध ७. ३७ ।-उपेक्खा ९.	१९ ।-इन्द्रिय ७. १८, २८ ।
२८, ३६ ।-कखन्ध ७. ३६	-चरित ९. ३, १२ ।-वल ७.
सङ्गेप ८. ५, ८	१९, २९
सद्धानुस्सति ९. ८	सनिदस्सनरूप ६. ८
सब्जा २. २ । ७. ४२ । ९. २,	सन्तति ५. ४०, ४१ । ६. ५ ।
१०, १२, १३ ।-उपादानकखन्ध	९. ३४, ४४
७. ३७ ।-कखन्ध ७. ३६ ।	सन्तान ६. ११
-विराग ५. ३१	संन्तिकेरूप ६. ८
सति २. ५ । ७. १७, ३१, ३३ ।	सन्तीरण १. ७, ८ । २. ११ । ३.
-इन्द्रिय ७. १८, २८ ।-पट्टान	६, ६-११, १५, २५ । ४. ८,
७. २५, ३२ ।-वल ७. १९.	१६, १७ । ५. १०, ११
२६ ।-सम्बोज्झङ्ग ७. ३०	सप्पच्चय ६. ७ । ९. ३४
सत्त (सत्त्व) ४. १७, १८ । ५.	सप्पटियरूप ६. ८
१४ । ६. २४ ।-पब्भत्ति ९. २०	सक्काय ९. १२

सञ्चित्तसाधारण] अभिधम्मत्थसङ्ग्रहस्त [सहजात

सञ्चित्तसाधारण ७. २	सम्पयुत्तपच्चय ८. ११, १३
सञ्चित्तसङ्ग्रह ७. २, ४३	सम्प्यलाप ५ २२
सभाव ३. १ । ६ ३० ।-त्त ६.	सम्बोज्झङ्ग ७ ३०
१६ ।-रूप ६ ४	सम्प्यधान ७ २६, ३२
समथ ९. १, २, ११ ।-कम्मट्टान	सम्मसन ।-जाण ९ २८, ३४ ।
९ २, २४	-रूप ६. ४
समनन्तरपच्चय ८. ११, १३	सम्मा ।-आजीव,-कम्मन् ७ ६ ।
समाधि ७ ३१, ३३, ३४ । ९	७ १७, ३१ ।-दिट्ठि ७ १७, १
१५, १८, १६, ३१ ।-इन्द्रिय ७	३१, ३३ ।-वाचा ७ ६ । ७
१८, २८ ।-बल ७ १९, २९ ।	१७, ३१ ।-वायाम ७ १७ ३१,
-सम्बोज्झङ्ग ७ ३० *	३२ ।-सङ्कप्प ७. १७, ३१ ।
समापन्न ९. १६, ४३	-सति ७ १७, ३१, ३३ ।
समापत्ति ४ १६ । ९ ३८, ४३	-समाधि ७ १७, ३१
समुच्चय ७ १ ।-सङ्ग्रह ७. २	सरस ९ ३८
समुट्टान ६. ७	सलक्खण ७. १ ।-रूप ६ ४
समुदय ७ ४०, ४३ । ८ ४ ।	सवन ३. ९, १०
-सद्य ९. ३६	ससत्तार ७ १४ । ५ ३०
समुद्दस ६. २,	ससङ्गारिक १ ३, ४, १७-१४ ।
समुप्पाद ८. १०	७ १३, २६
सम्पटिच्छन् १. ७, ८ । ७ ११ । ३.	सहजात ५ ३६ । ८ १४ ७५
६, ९, १०, १५, २५ । ४. ८ १३	२६, २८ ।-सधियत्ति ८ ७१ ।

-पचय ८. ११, २०, २२ ।-रूप	सुगति ४. २१ । ५. ३, ५, ६,
८. २२, २४, २७, ३०	११, २८
सहेतुक १. १३-१५ । २. १५,	सुञ्जत ६. ३० । ९. २९, ३७,
२४ । ३. ६	३८ ।-अनुपत्सना ९. २६, ३७
सळायतन ८. ४, ७	सुत्तन्त ७. १०
सायन ३. ९, १०	सुदस्स ५. ६, १५
सासव ६. ७	सुदस्सि " " "
सीत ६. १३	सुद्धट्टक ६. १९-२२
सील ५. २५ । ९. ३० ।-अनु-	सुद्धावास ५. ६, ८, ३१
स्सति ९. ८ ।-विमुद्धि ९. २५,	सुभकिण्ह ५. ६, १५, ३१
३०	सेक्ख ४. १५, २२, २३
सीलव्वतपरामास ७. ६, १३ ।	सेनासन ८. १९
-उपादान ७. ७ ।-संयोजन	सोक ८. ४, ७
७. १०, ११	सोत ३. १४, २१, २४ । ६. ४ ।
सुख १. १७-१९, ३० । २. २९ ।	-आयतन ७. ३८ ।-इन्द्रिय ७.
३. २-४ । ४. १५ । ८. १९ ।	१८ ।-दसक ६. १८ ।-द्वार ३.
९. ३४ ।-इन्द्रिय ७. १८ ।	१३, १५ । ४. ९ ।-द्वारवीथि
-सन्तीरण २. २९ । ३. ३,	४. ६ ।-धातु ७. ३९ ।-विञ्जाण
१७ ।-सहगत १. ८ । ३. ३	१. ७, ८ । ३. १५ । ४.
सुखुम ९. १९ ।-रूप ३. २० । ६.	५ ।-विञ्जाणधातु ७. ३९ ।
८ । ७. ४१	-विञ्जाणवीथि ४. ६ । ८. ३६

सोतापत्ति]

अभिधम्मत्थसङ्ग्रहस्स

[हेतु

सोतापत्ति ।-फल १. २६ ।-मग्ग	ह
१. २५, ३० । ७. २२ । ९. ३९	हृत्तविकित्तक ९. ७
सोतापत्ति ७. ८ । ९. ३९	हृदय ३. २४, २५ । ६. ६, ८, १५ ।
सोमन १. ११ । २. १५, १६,	-रूप ६. ४ ।-वत्थु ६. ४
१८ । ३. ७ ।-साधारण २. ५	हसन ३. ३, ६, २५ । ४. २४ ।
सोमनस्स ३. २, ४, ११ । ४.	-चित्त २. २६ । ३. २२
१७ । ६. १२ । ७. १६ ।-इन्द्रिय	हसितुप्पादचित्त १. ६
७. १८ ।-पटिसन्धिक ४. १७ ।	हिरि २. ५ ।-वल ७. १६
-सहगत १. ३, ८, ९, १२,	हेतु ३. १, ५, ८ । ७. १५, २४
४ । ३. ३ । ४. १४, १६	८. ८, १४ ।-पच्चय ८. ११, १

अभिधम्मपत्यसङ्ग्रहसस

गाथानुक्रमो

अ

अट्टतिस सत्ततिस-२. २४
अट्टथा लोभमूलानि १. ६
अट्टवीसति कामेसु ६. २६
अट्टसट्टि तथा द्वे च ३. १२
अट्टारस पन्नरस ६. १६
अतीति हेतवां पञ्च ८. ८
अथा यस्सानुसारेण ८. ३६
अनुत्तरे भानघम्मा २. २४
अरिया नोपलव्वन्ति ५. ८
असङ्खारं ससङ्खार-५. ३०
असोति वीथिचित्तानि ४. २५
असेकखानं चतुचत्ता० ४. २३
अहेतुकट्टारसेक-३. ८

अहेतुकेसु सव्वत्थ २. ३०

आ

आरुप्पचुत्तिया हीन्ति ५. ३६
आलम्बनप्पभेदेन १. २४

आसवानं समुप्पादा ८. १०

आसवोशा च योगा च ७.

इ

इच्चेवमट्टवीसति-६. ६
इच्चेवं मतसत्तानं ६. २७
इति चित्तं चेतसिकं ६. ३२
इति तेकालिका धम्मा ८. ३
इत्थमेकूननवति-१. २६
इत्थं चित्तावियुत्तानं २. ३०
इत्थं महग्गतं पुब्बं ५. ३३
इद्विविधं दिव्वसोतं ९. २४
इस्सामच्छेरकुक्कुच्च-२. १७

ए

एकद्वारिकचित्तानि ३. १८

एकादसविधं तस्मा १. ३१

एकुप्पादनिरोधा च २. १

एकूनवासट्टारस २. २८

अभिधम्मत्थसङ्ग्रहस्स

एकूनवीसति धम्मा २. १६

एत्तावता विभत्ता हि ६. १

ओ

ओभासो पीति परसद्धि ९. ३४

क

कम्मचित्तोतुकाहार-६. २३

कलापान परिच्छेद- " "

कामे जवनसत्तार० ४. १०

कामे तेवीस पाकानि १. १६

च

चतुपञ्चासथा कामे १. ३६

चतुमग्गप्पमेदेन १. २७

चत्तारोधिपती बुत्ता ७. २४

चित्तुप्पादान मञ्चेव ४. १

छ

छत्तिस ते तथा सोण ३. १०

छत्तिस पच्चत्तिसाथ २. २०

छत्तिमानुत्तरे धम्मा २. १०

छ्वा नामं तु नामस्स ८. १२

छन्दो चित्तनुपेक्कता च ७. २३

छब्बिमुद्धिक्खमेनेव ९. ३६

२६४

छवत्थु निस्सिता कामे ३. २६

छसट्ठे पच्चपञ्चास २. १२

छ हेतू पच्च भानज्जा ७. २०

छ्खेवानुसया होन्ति ७. १४

ज

जायमानादिरूपान ६. १६

झ

झानझयोगमेदेन १. ३१

त

तत्थ बुत्ताभिधम्मत्था १. १

तेचत्तालीस निस्साय ३. २६

तेत्तिस पाके वत्तिस-२. २४

तेरस्सञ्जसमाना च २. ८

तेसमेव च मूलान ८. १०

तेसं चित्तावियुत्तान २. ६

तेस द्वादस पाकानि ५. २०

द

दुक्ख तेभूमफ वट्ट ७. ४३

द्वत्तिस सुत्तपुञ्जग्हा ४. १५

द्वादसाकुसलानेव १. २०

द्वादसेवादस दम ८. २०

गाथानुक्रमो

द्वारालम्बनभेदेन ७, ४२

द्वासत्ततिविधा वृत्ता ७. १

न

नवसतब्चेकवीस ५. १३

न विजन्तेत्य विरती २. २४

प

पञ्चतिस चतुत्तिस २. २२

पञ्चधा भानभेदेन १. २०

पञ्चपञ्चास छसट्टि २. १२

पञ्चवीस परित्तम्हि ३. २३

पञ्चुपादानकवध्या ति ७. ४२

पञ्चत्तिनामरूपानं ८. ३१

पञ्चत्तिनामरूपानि ८. १२

पञ्चा पकासितां सत्त-२. १६

पटिसङ्गाय पनेतमद्भुवं ५. ४१

पटिसन्धादयो नाम. ३. १२

पटिसन्धि भवङ्गञ्च ५. १८

पटिसन्धिभवङ्गवीथियो ५. ४१

पदमच्चुतमच्चन्तं ६. ३१

परिच्छेदो च विञ्जत्ति ६. ६

पवत्तिसङ्गहं नाम ४. १

पापाहेतुकमुत्तानि १. ११

पुथुजनां न लब्भन्ति ५. ८

पुथुजनानं सेक्खानं ४. १५

भ

भावेतब्धं पनिच्चैवं ९. ४६

भूतप्पसादविसया ६. ६

म

मग्गयुत्ता फला चेव ७. ४३

मग्गं फलञ्च निव्वानं ९. ३६

य

यथा च रूपावचरं १. ३१

यथावुत्तानुसारेण २. १७

येसं सङ्गतधम्मनं ८. १

र

रूपञ्च वेदना सञ्जा ७. ४२

रूपावचरचुतिया ५. ३९

ल

लोभो दोसो च मोहो च ३. ८

अभिधम्मत्थसङ्गहस्स

एकनवासात धम्मा २. १६

एत्तावता विभत्ता हि ६. १

थो

अभासो पीत पस्सदि ९. ३४

क

कम्मचित्तोतुकाहार-६. २३

कलापान परिच्छेद- " "

कामे जवनसत्तार० ४. १८

कामे तेवीस पाकानि १. १६

च

चतुपञ्चासधा कामे १. २६

चतुमग्गप्पभेदेन १. २७

चत्तारोधिपती बुत्ता ७. २४

चित्तुप्पादानमिञ्चेन ४. १

छ

छत्तिस ते तथा तीणि ३. १८

छत्तिस पच्चतिसाथ २. २०

छत्तिसानुत्तरे धम्मा २. १८

छथा नामं तु नामस्स ८. १२

छन्दो चित्तमुपेक्खा च ७. ३३

छन्धिमुदिक्खेनेव ९. ३६

छवत्थु निस्सिता कामे ३. २६

छसट्ठि पच्चपञ्जास २. १२

छ हेतू पच्च भानज्ञा ७. २८

छळेवानुसया होन्ति ७. १४

ज

जायमानादिरूपान ६. १६

झ

झानङ्गयोगभेदेन १. ३१

त

तत्थ बुत्तामिधम्मत्था १. १

तेचत्तालीस निस्साय ३. २६

तेत्तिस पाके वत्तिस-२. २४

तेरसञ्जसमाना च २. ८

तेसमेव च मूलान ८. १०

तेसं चित्तावियुत्तान २. ६

तेस द्वादस पाकानि ५. १०

द

दुक्ख तेभूमन वट्ट ७. ४३

द्वत्तिम सुत्तपुञ्जग्घा ४. १५

द्वादसाकुसलानेय १. २८

द्वादसेकादस दस २. ३०

गाथानुक्रमा

द्वारालम्बनभेदेन ७, ४२

द्वासत्ततिविधा वृत्ता ७. १

न

नवसतब्चेकवीस ५. १३

न विजन्तेत्य विरती २. २४

प

पञ्चतिस चतुत्तिस २. २२

पञ्चधा भानभेदेन १. २०

पञ्चपञ्चास छसट्टि २. १२

पञ्चवीस परित्तम्हि ३. २३

पञ्चुपादानक्खघा ति ७. ४२

पञ्चत्तिनामरूपानं ८. ३१

पञ्चत्तिनामरूपानि ८. १२

पञ्जा पकासितां सत्त-२. १६

पटिसङ्गाय पनेतमद्दुवं ५. ४१

पटिसन्धादयो नाम. ३. १२

पटिसन्धि भवङ्गञ्च ५. १८

पटिसन्धिभवङ्गवीथियो ५. ४१

पदमच्चुतमच्चन्तं ६. ३१

परिच्छेदो च विञ्जत्ति ६. ६

पवत्तिसङ्गहं नाम ४. १

पापाहेतुकमुत्तानि १. ११

पुथुज्जनां न लब्भन्ति ५. ८

पुथुजनान सेक्खानं ४. १५

भ

भावेतब्धं पनिच्चेवं ९. ४६

भूतप्पसादविसया ६. ६

म

मग्गयुत्ता फला चेव ७. ४३

मग्गं फलञ्च निब्बानं ९. ३६

य

यथा च रूपावचरं १. ३१

यथावुत्तानुसारेण २. १७

येसं सङ्गतधम्मनं ८. १

र

रूपञ्च वेदना सञ्जा ७. ४२

रूपावचरचुतिया ५. ३९

ल

लोभो दोसो च मोहो च ३. ८